

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ



**KUZEY MAKEDONYA
CUMHURİYETİ'NDEKİ AZINLIKLAR
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

AMET DERVISHEV

1168229291

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HASAN BURAN

EDİRNE 2023

Tezin Adı: Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Azınlıklar Üzerine Bir İnceleme

Hazırlayan: Amet DERVISHEV

ÖZET

Bu tez çalışması, Kuzey Makedonya'daki azınlıklar üzerine bir incelemeyi içermektedir. Bu kapsamda ilk olarak azınlık kavramı üzerinde durulmuş, ardından azınlık olgusu kavramsal olarak ele alınmış ve dünyanın belli başlı ülkelerinde azınlık uygulamasının nasıl gerçekleştiğine değinilmiştir. Sonrasında Kuzey Makedonya'da azınlık olgusu ve uygulaması ayrıntılı şekilde açıklanmıştır.

Kuzey Makedonya'da azınlık konusu ele alınırken ilk olarak Yugoslavya'daki azınlıklar ele alınmıştır. Çünkü Kuzey Makedonya, komşuları Sırbistan ve Kosova ile yarım asır bir federasyon çatısı altında varlığını sürdürmüştür. Devamında Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki azınlıkların statüsü detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu yapılırken bağımsızlık sürecinde azınlıkların durumu, 2001 İç Savaşı, AB ve NATO üyeliği sürecinde azınlıkların durumuna değinilmiştir. Ayrıca hukuksal olarak azınlıkların durumuna da bakılarak ana dilde eğitim hakkı, basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü, din ve ibadet özgürlüğü gibi temel haklar incelenmiştir. Aynı şekilde Kuzey Makedonya Parlamentosundaki milletvekillerinin genel dağılımı ve azınlık dağılımı üzerinden analiz yapılmıştır. Ayrıca azınlıkların yer aldıkları siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ele alınmıştır. Kuzey Makedonya azınlıklarının temel sorunları üzerinde durulmuş ve bu sorunlardan yol çıkılarak bazı çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azınlıklar, Kuzey Makedonya, Yugoslavya, İç Savaş, AB, NATO.

Name of Thesis: A Study of Minorities in the Republic of North Macedonia

Prepared by: Amet DERVISHEV

ABSTRACT

This dissertation includes a study of minorities in North Macedonia. In this context, the concept of minority was first to be focused on, then the phenomenon of minority was conceptually addressed and how the minority practice is realized and mentioned in major countries around the world. Afterwards, the phenomenon and practice of minorities in North Macedonia were explained in detail.

While addressing the issue of minorities in North Macedonia, the minorities in Yugoslavia were first to be addressed. Because, North Macedonia has continued to exist under the roof of a federation with its neighbors Serbia and Kosovo for half a century. Then, the status of minorities in the Republic of North Macedonia has been discussed in detail. The situation of minorities during the independence process, at 2001 Civil War, the situation of minorities during the EU and NATO membership were mentioned. In addition, the basic rights such as the education right in, mother tongue, freedom of the press, freedom of expression, freedom of religion and worship were examined by looking at the situation of minorities legally. In the same way, analysis has made on the general distribution of deputies in the Parliament of North Macedonia and the distribution of minorities. In addition, political parties and non-governmental organizations involving minorities were discussed. The main problem of the minorities at North Macedonia were focused on and some solutions on progress to be developed based on these problems.

Key Words: Minorities, North Macedonia, Yugoslavia, Civil War, EU, NATO.

ÖNSÖZ

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Azınlıklar Üzerine Bir İnceleme adlı tez çalışmasına uzun bir uğraş sonucu değerli danışmanım Prof. Dr. Hasan BURAN ile karar verip çalışılmaya başlanmıştır. Bu çalışmaya başlamamızın temel sebebi bu konuda oldukça sınırlı sayıda çalışmanın olmasıdır; amacımız söz konusu boşluğu bir nebze olsun gidermektir.

Kuzey Makedonya 1990'lı yıllardaki o çetrefilli dönemde bağımsızlığını ilan edip ortaya çıkmasıyla kendini uluslararası siteme kabul ettirmekte önemli zorluklarla karşılaşmıştır. Orada doğup büyümüş olmaktan dolayı üzerimde bir sorumluluk hissetmekteydim. Bu sorumluluk beni ülkem hakkında bir tez yazmaya sevk etmiştir. 1989 Yugoslavya doğumlu olup Kuzey Makedonya'dan iki yaş büyük olmak, bana Kuzey Makedonya'yı akademik camiaya duyurmak vazifesini veriyordu.

Bu çalışmayı yaparken beni sabırla ve anlayışla karşıladığı için biricik eşim Fajize Memetova'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca bu çalışmayı akademik olarak gözden geçiren Salman Narlı ve Barış Osman'a teşekkürü bir borç bilirim. Kütüphanede bu çalışmayı yazarken bana eşlik eden Mahmud Hüseyin arkadaşşıma da teşekkür etmek istiyorum. Son olarak ise Edirne'de ders sürecinde konaklama konusunda bana yardımcı olan İzzet Osman arkadaşşıma da teşekkür ediyorum.

Amet DERVISHEV

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN TANITIMI

1.1. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE SINIRLARI.....	3
1.2. ÇALIŞMANIN AMACI.....	3
1.3. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ.....	3
1.4. ÇALIŞMANIN SINIRLARI	4
1.5. ÇALIŞMANIN HİPOTEZLERİ	4
1.6. BİGİ TOPLAMA YÖNTEMLERİ	4
1.7. KONU İLE İLGİLİ BELLİ BAŞLI ÇALIŞMALAR.....	5
1.8. ÇALIŞMADA KULLANILAN BAZI KAVRAMLAR	6

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2. KURAMSAL AÇIDAN AZINLIKLAR	7
2.1. Azınlık Kavramı	7
2.2. Azınlık Türleri	12
2.3. Tarihsel Süreç	16

3. AZINLIKLARLA İLGİLİ KARŞILAŞILAN BELLİ BAŞLI SORUNLAR.....	18
3.1. Uluslararası Belge ve Antlaşmalarda Azınlıklar	19
3.2. Birleşmiş Milletler.....	20
3.3. Avrupa Konseyi.....	22
3.4. AGİT	24
3.5. Avrupa Birliği.....	28
4. BELLİ BAŞLI ÜLKELERDE VE KOMŞU ÜLKELERDE AZINLIK ANLAYIŞI VE UYGULAMALARI	31
4.1. Amerika Birleşik Devletleri	32
4.2. Almanya	38
4.3. İngiltere	44
4.4. Fransa	51
4.5. İsrail.....	55
4.6. Kanada.....	60
4.7. Güney Afrika Cumhuriyeti.....	63
4.8. Japonya.....	69
4.9. Çin Halk Cumhuriyeti	74
5. KOMŞU ÜLKELERDE AZINLIKLAR	81
5.1. Bulgaristan.....	81
5.2. Kosova.....	89
5.3. Arnavutluk.....	93
5.4. Yunanistan.....	99
5.5. Sırbistan.....	103
6. YUGOSLAVYA’DA AZINLIKLAR.....	110
6.1. Sosyalizm Öncesi Dönem	112
6.2. Sosyalist Dönem.....	118

6.3.	1974 Anayasası'na Göre Azınlıklar	121
6.4.	Yugoslavya'nın Dil ve Din Politikası	127
6.5.	Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Azınlıklar	130

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUZEY MAKEDONYA'DA AZINLIKLAR

7.	KUZEY MAKEDONYA CUMHURİYETİ'NDEKİ AZINLIKLAR	134
7.1.	Azınlıkların Coğrafi ve Nüfussal Dağılımları	139
7.2.	Coğrafi Dağılımı.....	140
7.3.	Nüfussal Dağılımı.....	143
7.4.	Azınlıkların Sosyoekonomik Durumları	145
7.5.	Kuzey Makedonya'da Azınlıkların Hukuki Statüsü	149
7.6.	1991 Anayasası'na Göre Azınlıklar	151
7.7.	Azınlıkların Karşılaştığı Belli Başlı Sorunlar ve 2001 İç Savaşı	153
7.8.	Ohri Çerçeve Anlaşması'na Göre Azınlıklar	158
8.	TÜRKLER VE MAKEDONLAR ARASINDA KALAN ETNİK UNSUR “TORBEŞLER”	165
9.	BAZI ETKİLİ ÜLKELERİN KUZEY MAKEDONYA'DAKİ AZINLIKLARA YAKLAŞIMLARI	167
10.	AB ÜYELİĞİ SÜRECİNDEKİ AZINLIKLARIN DURUMU	173
11.	ANAYASA, YASA VE DİĞER HUKUKİ DÜZENLEMELERDE KUZEY MAKEDONYA'DAKİ AZINLIKLARIN SİYASİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ .	177
11.1.	Seçme Seçilme Hakkı	177
11.2.	Mecliste Temsil Hakkı.....	178
11.3.	Azınlıkların Siyasal Partileri.....	181
11.4.	Azınlıkların Sendika ve Dernek Kurma Hakları.....	184

11.5. Yerel Yönetimler ve Kamuda Azınlıklar.....	189
12. KUZHEY MAKEDONYA'DAKİ AZINLIKLARIN SOSYOEKONOMİK HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ.....	192
12.1. Çalışma Hak ve Özgürlüğü.....	192
12.2. Azınlıkların Sosyokültürel Durumları	194
12.3. Ana Dilde Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü	198
12.4. Din ve İbadet Özgürlüğü.....	207
12.5. Basın ve İfade Özgürlüğü	210
13. AZINLIKLARIN KARŞILAŞTIĞI SORUNLARA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	214
13.1. Azınlıkların Nüfus Olarak Belirsizliği	215
14. SON GELİŞMELER IŞIĞINDA AZINLIKLAR	219
SONUÇ VE ÖNERİLER	223
KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA.....	228
EKLER	281

KISALTMALAR

a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
a.g.r.:	Adı geçen rapor
a.g.t.:	Adı geçen tez
a.g.w.s.:	Adı geçen web sayfası
AAK:	Kosova'nın Geleceği için İttifak
AB:	Avrupa Birliği
ADEKSAM:	Abdülhakim Hikmet Doğan Eğitim, Kültür ve Sanat Merkezi
AFP:	Agence France-Press
AGİT:	Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
AİHM:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AK:	Avrupa Konseyi
AKR:	Yeni Kosova İttifakı
ANC:	African National Congress
APA:	American Psychological Association
ASNOM:	Antifaşističko Sobranie za Narodno Osloboduvanje na Makedonija (Makedonya Antifaşist Ulusal Kurtuluş Meclisi)
BDI:	Bashkimi Demokratik Për Integrim (Demokratik Entegrasyon Birliği)
BESA:	Lëvizja Besa, Ahde Vefa Hareketi
BKK:	Britanny Kültür Konseyi
BM:	Birleşmiş Milletler
CHOM:	Cultural Humanitarian Organization Merhamet (Merhamet Kültür ve Yardımlaşma Derneği)
CNPAAEMI:	Etnik Azınlık Çıkarlarının Geliştirilmesi için Ulusal Psikoloji Dernekleri Konseyi
ÇKP:	Çin Komünist Partisi

ÇHC:	Çin Halk Cumhuriyeti
DOST:	Демократи за отговорност, свобода и толерантност (Sorumluluk, Özgürlük ve Hoşgörü için Demokratlar)
FRSH:	Forumi Rinor Shqiptar (Arnavutluk Gençlik Forumu)
FRI:	Forumi Rinor Islam - Islamic Youth Forum (İslami Gençlik Forumu)
GROM:	Graganska Opcija Za Makedonija (Makedonya İçin Sivil Opsiyonu)
HÖH:	Hak ve Özgürlükler Hareketi
HŞHP:	Hürriyet ve Şeref Halk Partisi
IFP:	Inkatha Freedom Party
KDTP:	Kosova Demokratik Türk Partisi
LDP:	Liberalno-Demokratska Partija (Liberal-Demokrat Parti)
LDK:	Kosova Demokrat Partisi
MC:	Milletler Cemiyeti)
MRT:	Makedonska Radyo Televizija (Makedonya Radyo Televizyonu)
MRTV:	Makedonya Radyo Televizyonu
NATO:	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NİSMA:	Kosova Sosyal Demokrat Partisi
OÇA:	Ohri Çerçeve Anlaşması
PDK:	Kosova Demokrat Partisi
PDP:	Partia për prosperitet demokratik (Demokratik Refah Partisi)
PDSH:	Partia Demokratike Shqiptare (Arnavut Demokratik Parti)
SDSM:	Socijal Demokratski Sojuz Na Makedonija (Makedonya Sosyal Demokrat Birliği)
TDP:	Türk Demokratik Partisi
THP:	Türk Hareket Partisi
TMBH:	Türk Milli Birlik Hareketi
UÇK:	Kosova Kurtuluş Ordusu

UNMIK:	Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu
USCIRF:	United States Commission On International Religious Freedom (ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu)
VMRO - DPMNE:	Vnatrešna Makedonska Revolucionerna Organizacija - Demokratska Partija Za Makedonsko Nacionalno Edinstvo (İç Makedon Devrimci Örgütü Makedon Milli Birliği Demokratik Partisi)
VV:	Lëvizja Vetëvendosje (Kendi Kaderini Tayin Hareketi)
YSFC:	Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti



GİRİŞ

“Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’ndeki Azınlıklar Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmada ilk olarak azınlık olgusu üzerinde kuramsal olarak durulmaktadır. Kuramsal olarak azınlığın kapsamını belirlerken hangi ölçütlerin kabul edileceği, buradan azınlık statüsüne kimlerin girdiği belirlenmektedir. Azınlık statüsü ele alındığı zaman bir yurttaş gibi tüm hakları elde edebiliyor mu? Yoksa ülkeden ülkeye değişiyor mu? Bu gibi sorular azınlıkların statülerine dair önemli hususlardır.

Azınlık uygulaması ele alınırken belli başlı ülkelerde azınlık uygulamaları ve eski Yugoslavya’da azınlık uygulamaları ele alınmaktadır. Devamında Kuzey Makedonya’nın komşularında azınlık uygulamalarına yer verilmektedir. Kuram ve ülke uygulamalarından yola çıkılarak Kuzey Makedonya’daki azınlıklar uygulaması ayrıntılı bir biçimde ele alınmakta, karşılaşılan belli başlı sorunlar tespit edilmekte ve son olarak bazı çözümler geliştirilmeye çalışılmaktadır.

Kuzey Makedonya 1991 yılında bağımsız olduğu günden bugüne azınlık statüsünde olan zümreye bakıldığında Arnavutlar, Türkler, Sırlar, Boşnaklar, Romanlar, Ulahlar ve diğerleri görülmektedir. Bu doğrultuda adı geçen azınlıklar 32 yıldır onlara verilen haklardan memnun olup olmadığı, incelenecek konulardan biri olacaktır. Çünkü Kuzey Makedonya’nın 1974 yılındaki anayasasına göre Makedonlar, Arnavutlar ve Türkler kurucu unsur konumundaydı. Diğer bir ifade ile Kuzey Makedonya Cumhuriyeti bu üç millet tarafından yönetiliyordu. 1991 yılında elde edilen bağımsızlıkla birlikte Arnavutlar ve Türkler kurucu unsur statüsü ellerinden alınarak azınlık durumuna düşürülmüş, bu durum Arnavut ve Türk azınlığını ciddi anlamda sarsmıştır. Bu olumsuz gelişmenin ardından bazı tepkiler dile getirmişlerdir. Özellikle Makedonya Arnavutları bu haksızlığa boyun eğmeyerek zaman zaman direniş göstermişlerdir.

1991 yılından 2001 yılına kadar Yugoslavya’dan barışçıl bir şekilde bağımsızlığını ilan eden Kuzey Makedonya için “istikrar adası” olduğu ifade edilmekle birlikte azınlıklarla ilgili sorunları çözmek yerine erteleme siyaseti

güdüldüğünden hoşnutsuzluk ilerlemiş, 2001 yılında Kuzey Makedonya'nın batısında Tetova (Kalkandelen) şehrinde 2001 İç Savaşı patlak vermiştir. Altı ay süren bu iç savaşta fazla bir şey değişmemekle birlikte, daha fazla tepki gösterebilen Arnavut azınlığa belli bazı haklar verilmiştir. Ancak bu haklar onlara verilirken; diğer azınlıklara kayda değer hak ve özgürlük tanınmamıştır. 2001 İç Savaşı'nı sonlandıran ve Arnavut azınlığa belli bazı haklar tanıyan Ohri Çerçeve Anlaşması olmuştur. Çalışma esnasında bu konular üzerinde de yoğunlaşılacaktır. Bu anlaşmaya kimlerin dahil edilip edilmediği inceleme alanlarımızdan biri olacaktır.

Avrupa Birliği uyum sürecinde Kuzey Makedonya özellikle Yunanistan ile isim sorununu Haziran 2018'de çözüme kavuştururken azınlıkların tutumunun bu konuda nasıl olduğu önem arz eden konular arasındadır. Bunun için isim sorununa dair referandum düzenlenmiş, referandumda ülkenin isminin değişip değişmemesi sorulmuştur. Burada hangi azınlıkların hangi tutumu aldığı, sebep sonuç ilişkisi çerçevesinde ele alınıp incelenecektir.

Tüm bu meseleler bağlamında tez konusu açıklığa kavuşturulup sonuç kısmı ile tamamlanmış olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN TANITIMI

1.1. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE SINIRLARI

KUZEY MAKEDONYA CUMHURİYETİ'NDEKİ AZINLIKLAR
ÜZERİNE BİR İNCELEME

1.2. ÇALIŞMANIN AMACI

“Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’ndeki Azınlıklar Üzerine Bir İnceleme” adlı tez çalışmasında başta azınlık kavramı kuramsal olarak detaylı bir şekilde incelenip açıklığa kavuşturulmaktadır. Bunun yanında, ülkelerin belli başlı azınlık uygulamaları, Kuzey Makedonya’nın komşularındaki uygulamalar ve uluslararası antlaşmalar göz önünde bulundurularak Kuzey Makedonya’daki azınlıkların belli başlı sorunları ve çözüm önerileri üzerine durulmaktadır.

1.3. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Azınlık olgusu geçmişten günümüze çoğu ülkenin iç sorunu olduğu gibi uluslararası ilişkilerde de önemli sorunlara yol açmaktadır. Bu minvalde, Kuzey Makedonya’daki azınlık olgusunu akademik biçimde ele almak, karşılaşılan belli başlı sorunları belirlemek ve çözüm önerileri geliştirmek bakımından oldukça önem arz etmektedir. Bu konuda daha önce çalışma yapılmaması bu çalışmayı daha önemli hale getirmektedir. Çalışma Kuzey Makedonya’nın istikrarsızlığına yol açabilecek sorunların giderilmesi, komşu ve diğer ülkelerle ilişkilerin giderilmesine katkı sağlanmış olacaktır.

1.4. ÇALIŞMANIN SINIRLARI

Çalışmanın sınırları; azınlık kavramı, azınlık olgusuna kuramsal yaklaşım, belli başlı ülke uygulamaları, eski Yugoslavya’da azınlıklar, komşu ülkelerdeki azınlık uygulamaları, uluslararası antlaşmalarda azınlıklar, Kuzey Makedonya’da azınlıklar, karşılaşılan belli başlı sorunlar ve bazı çözüm önerileridir.

1.5. ÇALIŞMANIN HİPOTEZLERİ

1. Azınlık olgusu ve sorunları büyük ölçüde Fransız İhtilali’nden sonra ortaya çıkan ulus devletlerle birlikte yaygınlaşan bir sorun mudur?
2. Eski Yugoslavya döneminde azınlık konusu kesin olarak değil geçici olarak sorun olmaktan çıkartılmış mıdır?
3. Eski Yugoslavya ve SSCB gibi federal biçimde örgütlenmiş devletlerde azınlıklar konusu daha az sorun olmuştur.
4. Kuzey Makedonya’da azınlık sorunları çözülmek yerine ötelenmiştir.

1.6. BİGİ TOPLAMA YÖNTEMLERİ

Tez çalışması literatür taraması yapılarak gerçekleştirilmiştir. Bu yapılırken konuyla ilgili ulusal ve uluslararası tezlerden, kitaplardan, makalelerden, bildirilerden ve gerektiğinde uluslararası antlaşmaların metinlerinden yararlanılmıştır.

1.7. KONU İLE İLGİLİ BELLİ BAŞLI ÇALIŞMALAR

Azınlıklar, Eski Yugoslavya ve Kuzey Makedonya’da azınlıklarla ilgili yapılmış olan belli başlı kaynaklar alfabetik olarak şu şekilde sıralanabilir;

Aktan Hamza’nın “Makedonya-Arnavutluk İlişkilerinde Makedonya Arnavutlarının Etkisi” adlı yüksek lisans tez çalışması doğrudan konumuzla ilgili bir çalışma olduğundan ele alındı.

Fahri Türk’ün “Balkanlarda Yaşayan Türk Azınlıkları ve Türkçeye Yönelik Dil Politikaları” adlı Astana Yayınlarından yayınlanmış kitabı özellikle Makedonya kısmı da yer almaktadır.

Hüseyin Kalaycı’nın “Ulus-Devletin Baş Ağrısı: Ayrılıkçılık Kanada-Quebec Örneği”, Liberte Yayınlarından çıkan kitabı her ne kadar Kanada ağırlıklı olsa dahi azınlık konusuna kuramsal olarak yer vermektedir.

Kadir Canatan’ın “Avrupa’da Ulusal Azınlıklar” adlı Yarın Yayıncılıktan yayınlanmış kitabı Avrupa’daki azınlıklara yer vermektedir.

Naz Çavuşoğlu’nun “Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları” adlı kitabı Su Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Bu eser azınlık konusunu insan hakları açısından ele almaktadır.

Şule Kut’un “Balkanlar’da Kimlik ve Egemenlik” adlı İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlarından yayınlanmış kitabı Balkanlar genelinde azınlıklara yer vermekle birlikte Kuzey Makedonya azınlıklar konusunu da ele almaktadır.

Zerrin Bedri Abbas’ın “Makedonya Türklerinin Sosyokültürel Yapısı” adlı yüksek lisans tez çalışması doğrudan alanla ilgili olmakla birlikte muhtemelen eski bir çalışması olmasından dolayı söz konusu esere rastlanamamıştır.

Zeri İnanç’ın “Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları” adlı Ütopya Yayınevinden yayınlanmış kitabı azınlık konuyla uluslararası belgelere yer vermesi bakımından önemlidir.

1.8. ÇALIŞMADA KULLANILAN BAZI KAVRAMLAR

1. Azınlık:
2. Anayasa:
3. İnsan hakları:
4. Demokrasi:
5. Temsiliyet:
6. Adalet:
7. Özgürlük:



İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde azınlık olgusu kuramsal açıdan iki ana alt başlıkta ele alınmaktadır.

2. KURAMSAL AÇIDAN AZINLIKLAR

Bu kısımda azınlık kavramına; tarihsel sürecine, uluslararası antlaşmalardaki tanımına ve azınlıklarla ilgili karşılaşılan belli başlı sorunlara yer verilmektedir.

2.1. Azınlık Kavramı

Azınlık kavramının çok değişik tanımları yapılmakla birlikte net bir tanım yapmak oldukça zordur. Ülkeler, ülke bütünlüğüne zarar verebilir endişesiyle azınlık tanımına yer vermemişlerdir. Bununla beraber ülkeler azınlık hakları konusunda mesafeli tutum takınmışlardır. Bunun sonucu olarak Birleşmiş Milletlerin farklı kuruluşları da bu kavram üzerinde uzun bir uğraş sonucunda genel bir kanıya varamamışlardır.

Azınlık konusu ilk olarak Fransız Devrimi'yle ortaya çıkmış olup ilk defa 1919 Versay Barış Konferansı'nda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Prusya'nın ve belli ölçüde Rus İmparatorluğu parçalanmasından sonra ortaya çıkan devletlerle yapılan barış antlaşmaları ile uluslararası anlaşmalara

dâhil edilmiştir.¹ O günden bugüne uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen hala azınlıklar konusu sorun olma özelliğini günümüze kadar sürdürmektedir.

Milliyetçiliğin devamı olarak ulus-devletlerin ortaya çıkışı, azınlık olgusunu küresel anlamda dünyanın gündemine taşımıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda belirginleşen ulus-devlet oluşumu paralel bir azınlık olgusu ve sorunu yaratmıştır. Bu nedenle, azınlıklar, özellikle azınlık hakları, büyük ölçüde uluslararası hukukta yerini almaya başarmıştır.²

Azınlıklarla ilgili 1990'lı yıllara kadar Milletler Cemiyetinden sonra onun devamı olarak kurulan Birleşmiş Milletler, önceki kurumdan daha başarılı olmasına rağmen azınlıklara yönelik net bir tanım geliştirememiştir. 1990 sonrası daha fazla bağımsız devletin ortaya çıkmasıyla demokrasi vurgusu ister istemez azınlıklarla ilgili olumlu gelişmeler yaşanmasına neden olmuştur. Aynı şekilde, 1990'larda artış göstermeye başlayan kimlik politikaları; kültürel, etnik ve dinî farklılıklara saygı gösterip onları tanıma gereği duyan ülkelerde demokratikleşmenin yolunu açmıştır.³

Azınlık kavramının anlamına bakıldığında Latince'den geldiği anlaşılmaktadır. "Minör" kelimesinin Latince'de "küçük, az" anlamına geldiği görülmektedir.⁴ Osmanlı Türkçesinde ise azınlık anlamında "ekalliyet" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Ekalliyet kısaca, "küçük bir zümre, bir topluluğun unsurları dışında kalan, çoğunluğu teşkil etmeyen etnik zümreler, içinde yaşadıkları toplumdan kültürel, etnik ya da ırksal özellikleri bakımından farklı olan topluluklar" manasına gelmektedir.⁵

BM Genel Sekreteri tarafından sunulan "Definition et Classification des Minorities" 27.12.1949 tarihli başlıklı memorandumda mevcut azınlıkların sınıflandırılması ve liste haline getirilmesi ile bir tanım bulunmaya çalışılmıştır. Alt komisyonun 3. oturumunda nihayet bir tanım kabul edilmiştir. Bu tanım hala BM'in resmi tanımı olarak geçerlidir. Bu tanıma göre, "azınlık kavramı bir toplum içinde

¹ İsmail Ermağan, *Dünya Siyasetinde Afrika 5*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2018, s. 161.

² Yasemin Görüm, *Avrupa Konseyi, AGİT ve AB'de Azınlık Hakları ve Batı Trakya Sorunu*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2006, s. 86.

³ İsmail Ermağan, *a.g.e.*, s. 162.

⁴ Önder Kaya, *İmparatorluktan Cumhuriyete Azınlıklar*, Kronik Kitap, İstanbul 2017, s. 9.

⁵ Ramazan Altınay, "Müslüman Azınlıklar Tarihine Giriş", *Dini Araştırmalar*; Cilt 7, Sayı 19, 2004, s. 19.

sürekli etnik, dil, dini geleneklere yahut diğer önemli özelliklere sahip olan, bu özellikleri ile toplumun diğer kesiminden açık olarak ayrılan ve bu özellikleri muhafaza etmek isteyen, hâkim pozisyonda bulunmayan grupları ifade eder” denilmiştir.⁶

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu azınlık kavramını şu şekilde tanımlanmıştır: *“Azınlık, devleti oluşturan toplumun geri kalan kesimine nazaran sayı olarak aşağıda bulunan, hâkim pozisyona sahip olmayan, mensupları söz konusu devletin vatandaşı olan ancak etnik, din yahut dil özellikleri ile toplumun diğer kesiminden ayrılan, aralarında en azından zımni olarak kendi kültürlerinin, geleneklerinin, dil ve dinlerinin korunmasına yönelik dayanışma duygusu bulunan bir gruptur”*.⁷

1928 yılında Uluslararası Adalet Divanı, Yukarı Silezya Azınlık Okulları Davası’nda hukukçu olan Mello Toscana azınlık kavramı ile ilgili; *“Bir devletin nüfusunun, toprakların belirli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendine özgü bir kültüre sahip, ırk, dil ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karşılaştırılması imkânsız kalıcı parçası”* olarak tanımlama yapmıştır.⁸

Bunun yanında BM İnsan Hakları Komisyonu Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu Raportörü Francesco Capotorti dar kapsamlı siyasi, hukuki bir tanım yapmaktadır. Ona göre azınlık beş kategoriden oluşmaktadır:

1. *Pek çok açıdan (din, dil ya da etnik bakımından) çoğunluktan ayırt edilebilir,*
2. *Ülkenin kalanından sayısal olarak azdır,*
3. *Ekonomik ve politik açıdan baskın değildir,*
4. *İçinde yaşadığı ülkenin yurttaşıdır ancak diğerlerinden farklıdır,*

⁶ Ayşe Füsün Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara 1993, s. 42.

⁷ Filiz Çoban – Aslı Fatma Burulday, *a. g. m.*, s. 342.

⁸ Hasan Tunç, “Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2004, s. 4.

5. Grup dayanışmasına sahiptir, azınlık olduğunun bilincindedir.⁹

Capotorti 1977 yılında “Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin” adlı raporunda azınlık tanımını şu şekilde açıklamaktadır: *“Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayıca az olan, egemen konumda olmayan, üyeleri o devletin vatandaşı olan nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel veya dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik, üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren bir grup.”*¹⁰

Capotorti’nin yerine atanan Kanadalı Jules Deschenes azınlık kavramının tanımına ilişkin alt komisyona bir öneri hazırlamıştır. Deschenes, Capotorti’nin tanımını esas almış ve önerisinde yerli halk, misafir işçiler, göçmenler, sayı olarak büyük olan azınlıklar, baskı altında olan çoğunluk ve ulusal azınlıklar gibi bazı önemli problemler üzerinde tartışmada bulunmuştur. Deschenes’in azınlıklar üzerine yapmış olduğu önerisi şöyledir: *“Geri kalan halka göre sayı bakımından küçük olan, hâkim pozisyonda bulunmayan, mensupları etnik, dil, din özellikleri ile devletin diğer vatandaşlarından ayrılan, kültürlerini, geleneklerini, din yahut dillerini muhafaza etme konusunda dolaylı olsa da toplumsal şuurlarını açığa vurabilen insan toplulukları.”*¹¹

Baskın Oran’dan alıntı yapan Çağatay Okutan: *“Bulundukları ülkenin yurttaşı olmaları halinde azınlık olabilen toplulukların sadakati de önemli bir unsurdur. Zira başka bir devlet kurma yönündeki istek ve eylemler içinde olan bir topluluğun azınlık olarak kabul görmesi mümkün değildir. Yani sıra, azınlık bilinci önemli bir öznel ölçüt durumundadır. Farklılığın farkında olunmalı ve bunu sürdürme yönündeki istek canlı tutulmalı ve çoğunluk da bu eğilimi algılayıp ona göre davranmalıdır”.*¹² Diğer bir deyişle baskı yoksa azınlık kavramından söz etmek imkânsız hale gelmektedir.

⁹ İzzet Çıvgın, a.g.e., s. 294.

¹⁰ Hüseyin Akgül, *Azınlık Kavramı*, Akademi Kitabevi, İzmir 2003, s. 9.

¹¹ Ayşe Füsün Arsava, a.g.e., s. 43.

¹² Çağatay Okutan, “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 59, Sayı 2, 2004, s. 62-63.

Azınlık kavramı hakkındaki Naira Marmaryan'ın kişisel algısı, çeşitli azınlık grupları çok sayıda dalı ve alt dalı olan bir ağaç gövdesi gibidir. Dolayısıyla ona göre azınlığı şu gruplar oluşturmaktadır: “etnik/ulusal azınlık”, “dini azınlık”, “ırksal azınlık”, “cinsiyet azınlığı”, “yaş azınlığı”, “cinsel azınlık”, “ekonomik azınlık”, “engelli azınlık”, vb.¹³

Bunların yanında asıl olan ise azınlıkların tanınmasının yanında azınlık kavramı ile bütüncül bir tanımın olmamasıdır. Bu belirsizlik durumunu Juhn Raikka kısaca şu şekilde açıklıyor: “Azınlıkların ne olduğu belli değildir” demektedir.¹⁴

Son olarak Sami Akgönül'ün eserinden alıntı yapan Önder Kaya bir grubun azınlık sayılabilmesi için beş kriter saymaktadır:

1. Birçok alanda çoğunluğa kıyasla farklılıklar sergilemek,
2. Bir ülke içerisinde sayıca az olmak,
3. Siyasi ya da iktisadi açıdan başat olamamak,
4. İlgili devletin vatandaşı olmak,
5. Belli bir azınlık bilincine sahip olmak.¹⁵

Azınlık kavramı yanında azınlık hakları konusunda da kişisel olmak üzere birçok tanım yapılmıştır. Fransız devlet adamı, asker ve yazar olan Charles de Gaulle'e göre “Sarı, siyah ve esmer Fransızlar olması iyidir; Fransa'nın bütün ırklara açık olduğunu ve evrenseli hedeflediğini gösterir. Ama küçük birer azınlık olarak kalmaları şartıyla... Yoksa Fransa 'Fransa' olmaktan çıkar. Biz sonuçta beyaz ırka, Grekoromen kültüre ve Hristiyan dinine mensup Avrupalı bir toplumuz.”¹⁶

1947 yılında BM kapsamında İnsan Hakları Komisyonuna bağlı olacak şekilde faaliyet yürütmesi amacıyla Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların

¹³Naira Marmaryan, “Minority Concept and Related Issues”, *Научни Трудове На Русенския университет*, Cilt 49, Sayı 5.2, 2010, s. 63.

¹⁴İsmail Ermağan, a.g.e., s. 162.

¹⁵Önder Kaya, a.g.e., s. 10.

¹⁶İzzet Çıvgın, “Azınlıklar Sorunu”, *Günümüz Dünya Sorunları*, Editör: Nurettin Özgen, Eğiten Kitap, Ankara 2012, s. 293

Korunması Alt Komisyonu kurulmuştur. Bu alt komisyonun çalışma gruplarından biri Azınlıklar Çalışma Grubu ismini taşımaktadır. BM İnsan Hakları Komisyonu 1995/24 sayılı kararıyla Azınlık Çalışma Grubunun amaçlarını şu şekilde açıklamıştır:

1. *Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesinin uygulamada ne ölçüde gerçekleştirildiğini incelemek,*
2. *Azınlıklar arasında ve azınlıklarla hükümetler arasında karşılıklı anlayışın geliştirilmesi dâhil olmak üzere, azınlıkların dâhil olduğu sorunların olası çözüm yollarını incelemek,*
3. *Gerektiğinde ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup kişilerin haklarının korunması ve geliştirilmesi için daha ileri önlemler alınmasını tavsiye etmek.*¹⁷

2.2. Azınlık Türleri

Literatürde azınlık türlerine bakıldığında; “etnik/ulusal azınlık”, “dinsel azınlık”, “dilsel azınlık”, “ırksal azınlık”, “cinsiyet azınlığı”, “yaş azınlığı”, “cinsel azınlık”, “ekonomik azınlık”, “engelli azınlık”, “yerli azınlıklar” (otokton), “göçebe azınlıklar” (alokton) gibi türlere rastlanmaktadır. Çalışmanın konusu gereği azınlık türlerinin birkaçı ele alınıp sosyolojik ve hukuki açıdan tanımlanmaktadır.

İlk önce sosyoloji literatüründe “*Azınlıklar, milliyet, ırk, dil, din ve benzer temellerle bağlı olarak aynı toplumda yaşayan diğer gruplardan ayrılan -farklılık- gösteren gruplardır. İki tutum kavramın özüne dokunmak bakımından önemlidir: Azınlık grup üyelerinin grupsal özdeşliği ve başka grupların önyargısı. Sayısal-nicel ilişkiler, güç ilişkilerinden daha az önemlidir*”¹⁸ diye tanımlanmaktadır.

¹⁷ Hakkı Şekerbay, *Kimlik Politikası, Milliyetçilik, Etnisite Bağlamında Avrupa’da Ayrılıkçı Hareketler ve Avrupa Birliği’ne Olan Etkileri*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009, s. 20.

¹⁸ Kadir Canatan, *Avrupa’da Ulusal Azınlıklar Hollanda- Friesland Örneği*, Yarı Yayınları, İstanbul 2013, s. 35.

Ulusal Azınlık: *“Tarihsel, kültürel, dilsel bağlarının olduğu etnik grubun egemenliği altındaki devletin ülkesi dışında, başka bir devletin sınırları içinde yaşayan grup olarak tanımlandığında, bir devlete sahip olmayan etnik azınlıklardan tanımsal olarak ayrılabilir. Ancak ulusal azınlık jenerik bir kavram olarak ele alındığında, bir devletin ulusal sınırları içinde, o devletle vatandaşlık bağı bulunan etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkları kapsak şekilde de kullanılmıştır”*.¹⁹ Çalışmanın konusu gereği Kuzey Makedonya Türkleri anayasada “ulusal azınlık” olarak nitelendirilmektedir. Buna karşın devleti olmayan Korsikalılar ya da Basklılar ise “etnik azınlık” olarak kategorize edilmektedir.²⁰

Etnik Azınlık: Cambridge dictionary en basit anlamıyla *“çoğu insanın farklı bir etnik gruptan olduğu bir ülkede yaşayan belirli bir etnik grup (ortak bir kültüre, geleneğe, dile, tarihe vb. sahip bir grup insan)”*²¹ diye anlam vermektedir. Etnik azınlıklar, halkın çoğunluğundan farklı etnik kökenlere sahip insanlardır. Belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan insanların çoğunluğundan, ten renkleri, aile adları, belirli alışkanlıkları veya davranışları ile ayırt edilebilen ve belirli bir ülkenin sakinlerinin çoğuna göre azınlık olarak tanımlanabilen birinci, ikinci veya sonraki nesillerden insanlardır. Etnik azınlık, belirli durumlarda çok çeşitli insanları kapsar: tarihsel ulusal azınlıklar, göçmenler, göçmen işçiler, mülteciler ve sığınmacılar veya eski sömürgelerden insanlar ve ulusötesi kimliklere sahip insanlar.²²

‘Etnik azınlık’ terimi genellikle çoğunluk nüfusunkinden farklı kültürel tercihler sergileyen gruplar veya farklı kültürel ve toplumsal kökenlere sahip gruplar olarak anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, ampirik alanda, ‘etnik azınlığın yalnızca başka bir ülkede doğmuş veya vatandaş olan bir grup bireye atıfta bulunması

¹⁹ Naz Çavuşoğlu, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, Su Yayınevi, İstanbul 2001, s. 41.

²⁰ Ahmet Aslan, “Azınlık Nedir?”, <https://perspektif.eu/2020/04/12/azinlik-nedir/> Perspektif (14.07.2023).

²¹ Cambridge dictionary, “Ethnic Minority” <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ethnic-minority>, (18.07.2023).

²² Borislava Petkova, “Ethnicity, Ethnic minority vs. ethnic majority”, https://www.young-adult.eu/glossary/detail.php?we_objectID=195, (18.07.2023).

muhtemeldir. Terimin yalnızca farklı bir ırksal geçmişe sahip bireylere atıfta bulunması da söz konusu olabilir.²³

Dinsel Azınlık: En eski azınlık grubudur. Özellikle Protestanlar ve Katolikler arasındaki çatışmadan sonra Protestanların ayrı bir dini grup olarak kabul edilmesi ile belirginlik kazanmıştır. Dini azınlık kavramı tarih boyunca önemli ölçüde genişlemiştir. İlk azınlık düzenlemeleri Hristiyanları korumaya hizmet etmiştir. Daha sonraları ise Müslüman ve Yahudileri korumasını almıştır. Dini azınlıklar, Yahudiler ve Müslümanlar gibi genellikle etnik azınlıklardır.²⁴

Dilsel Azınlık: Birinci Dünya Savaşı'na kadar etnik aidiyetin en önemli göstergesi sayılan dilsel ölçütler zamanla önemini yitirmiştir. Belirli bir dili veya lehçeyi kullanan tüm grupların dilsel bir azınlık olarak kabul edilip edilmeyeceği hala çözümü bulunmamış bir sorundur. Dilsel azınlıkların belirlenmesinde, nüfus yoğunluğu, göç, işsizlik, dilin gelişmişlik düzeyi, nüfusun dil yeterliliği, okul dilinde iletişim araçlarının mevcudiyeti, azınlığın büyüklüğü, etnik siyasi partilerin varlığı, siyasi iktidar, resmi dilin durumu gibi faktörler dikkate alınmaktadır.²⁵ Dilsel kavramların dilsel azınlıkların tanınmasında nasıl ele alındığı tam olarak tanımlanmamıştır, ancak dilbilimsel yöntemlerle belirlenebilmektedir. Dil kavramını geniş bir şekilde ele alma eğilimi mevcuttur. Yazılı veya basit sözlü tüm lehçeleri kapsamaktadır. Kimlik bilinci ve onu koruma arzusu da dilsel azınlıkların tespitinde önemlidir.²⁶ Dil, Sartre'ın "Düşünce dille başlar" özdeyişinin de vurguladığı gibi, düşünmenin ve ifade etmenin en doğal aracıdır. Bununla birlikte, dil aynı zamanda bir etnik gruba ait olmanın bir ifadesi ve bir kimlik unsurudur.²⁷ Çalışmanın konusundan dolayı Kuzey Makedonya'daki tartışmalı grup olan Torbeşler örnek olarak gösterilebilir. Zira, onların birçoğu kendilerini Makedonca konuşan İslam

²³ Martin Kahanec, Anzelika Zaiceva, Klaus F. Zimmermann, "Ethnic Minorities in the European Union: An Overview", *IZA Discussion Paper*, Sayı 5397, 2010, s. 5.

²⁴ Coşkun Necmi Savaş, *İnsan Hakları Bağlamında Azınlıklar*, (Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2006, s. 38.

²⁵ Hüseyin Akgül, *Azınlık Kavramı*, Akademi Kitabevi, İzmir 2003, s. 14.

²⁶ Şehnaz Bağcı, *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Azınlıklar*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007, s. 24.

²⁷ Yasemin Görüm, *Avrupa Konseyi, AGİT ve AB'de Azınlık Hakları ve Batı Trakya Sorunu*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2006, s. 93.

dinine mensup Türkler olarak ifade etmektedirler. Bu nedenle dilsel azınlık olarak sayılabilmektedirler.

Yerli Azınlıklar (otokton): Uluslararası metinlerde tam bir tanımı bulunmamaktadır. 2007 yılında BM, Yerli Halklar Hakları Bildirisin kabul ettiğini bildirmiştir. Bu bildiride ‘Yerli Halklar’ teriminin tanımını içermemektedir. Yerli Halklar, gereksiz ve istenmeyen olduğunu düşünen resmi bir tanımın dahil edilmesine direnmişlerdir. Bunun yerine esnekliğin ve kendini tanımlamanın önemini vurgulamışlardır.²⁸ Yerli halklar esasında bir zamanlar bir ülke veya coğrafi bölgeye yerleşmiş ve daha sonra gelip yerleştikleri yerde farklı kültürel ve etnik kökenlere sahip toplulukların torunlarıdır. Yeni gelen bu topluluklar daha sonra fetihler, işgaller ve iskânlar yoluyla toplumun baskın bir parçası haline gelmişlerdir.²⁹ Kuzey Makedonya açısından yerli azınlık var mı diye bakıldığında Makedonlar verilebilir. Günümüzde Kuzey Makedonya tarih yazımında Makedon milletin nesli tarihi Makedonya İmparatorluğunun kralı olan Büyük İskender’in soyuna dayanmaktadır. Diğer yandan Kuzey Makedonya’daki Ulahlarda yerli halk olarak sayılabilirler.³⁰

Göçebe Azınlıklar (alokton): Bu kavramla ilgili de uluslararası metin ve belgelerde tanımına rastlanmamaktadır. Sözlük anlamında ise alokton “*bulunduğu yerde oluşmamış, başka sahalardan çeşitli yollarla taşınarak gelmiş, bulunduğu yere yabancı olan malzeme, kütle vs kapsamaktadır.*”³¹ Çalışma konusu açısından bakıldığında Kuzey Makedonya’da göçebe azınlık olarak Arnavutları, Türkleri ve Romanları ele alabiliriz. Her ne kadar Arnavutlar kendilerini yerli halk olarak ilan etmiş olsalar da Makedon tarih yazımında onların Osmanlı’dan sonra yani Türklerden sonra 18 yüzyılın ortasında bugünkü Makedonya’nın topraklarına geldiği iddia edilmektedir.³² Türkler ve Romanlar ise 1389 yılında Osmanlı Devleti’nin

²⁸ Right to Education, “Minorities and Indigenous Peoples”, <https://www.right-to-education.org/issue-page/marginalised-groups/minorities-and-indigenous-peoples>, (18.07.2023).

²⁹ Azime Ayça Kahraman, “Uluslararası Hukukta Yerli Halkların Statüsü ve Tanınan Haklar”, *İnsan Hakları Yılı* Cilt 39, 2021, s. 39.

³⁰ Bunula ilgili olarak Блаже Ристовски (Blaje Ristovski)’nin “Историја на македонската нација” (Makedon ulusunun tarihi) adlı eserine bakılabilir.

³¹ Coğrafya Dünyası, “Coğrafya Terimleri Sözlüğü”, <https://www.cografya.gen.tr/sozluk/alokton.htm>, (18.07.2023).

³² Risto Ivanovski, *Albancite vo R. Makedonija - Samo Od 1780 Godina*, Bitola 2014, s. 6.

Balkanlar'ı fethetmesiyle bölgeye yerleştiklerinden dolayı göçebe azınlık oldukları ileri sürülebilir.

2.3. Tarihsel Süreç

Azınlık kavramına tarihsel olarak bakıldığında tarihin her anında var olduğu görülmektedir. Azınlıklar ilk çağlardan beri imparatorlukların içerisinde yer almışlardır. Günümüzde ise ulus devletler bünyesinde yer aldıkları görülmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus bugünkü anlamda azınlık kavramı Avrupa'da yaşanan din savaşları sonucunda şekillenmeye başlamıştır. Roma İmparatorluğu'ndan beri azınlıklar yabancılar, köleler gibi terimlerle anılmışlardır. Azınlıkların dünya gündemine girmesi 1789 yılında yaşanan Fransız Devrimi ile başlamıştır.³³ Hala da uluslararası gündemde ön planda yer almaktadır.

Azınlık hakları kavramının uluslararası düzeyde ortaya çıkışına, toplumun devlet oluşum sürecinin bir sonucu olarak ulus-devlet yapılarının oluşumu eşlik etmektedir. Azınlıkların haklarının uluslararası hukukun konusu haline gelmesi ise azınlıklar ile ulus-devlet sistemi arasındaki bağlantı sonucunda olmuştur.³⁴

Modern ulus-devletin tarihi boyunca, hükümetler azınlıkları özellikle de politik olarak bilinçli azınlıkları, içinde bulundukları devletlerin siyasi birliğine veya toprak bütünlüğüne yönelik potansiyel bir tehdit olarak görme eğiliminde olmuşlardır. Yönetici elitler böyle bir tehdidi algıladıklarında, iki yoldan biriyle tepki verme eğiliminde olmuşlardır. İlk tepkiye cevap olarak çoğunluklar ve azınlıklar arasındaki farklılıkları ortadan kaldırarak veya azaltarak algılanan tehdidi kontrol altına almaya çalışmaktır. Bu yaklaşım, asimilasyon, zorlayıcı veya kışkırtıcı politikalar veya nüfus mübadelesi, etnik temizlik ve hatta soykırım gibi daha sert önlemler gerektirebilir. İkinci tepkiye cevap olarak ise azınlık grupları tarafından ortaya konan tehdidi kontrol altına almaya çalışır, ancak bunu azınlıkların haklarını

³³ Hasan Tunç, *a.g.e.*, s. 4.

³⁴ Ayşe Özkan Duvan, *Avrupa Birliği Hukukunda Azınlık Hakları*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2013, s. 11.

koruyarak ve teşvik ederek yapmaya çalışır. Teoriye göre, eğer bu yapılırsa, azınlıkların devletin birliğini tehlikeye atacak şekilde siyasi olarak harekete geçirmek zorunda kalabilecekleri teşvikleri ortadan kaldırmak veya en azından azaltmak mümkün olabilmektedir.³⁵

Azınlıklar bir olgu olarak eski çağlardan beri var olduğu söylenebilir ancak azınlık kavramı ilk olarak Avrupa’da ulus-devletlerin ortaya çıkmaya başladığı 17. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştır. Azınlık kavramının uluslararası ilişkilerde kullanıldığı ilk belge 1919 yılında imzalanan Versay Antlaşması’dır.³⁶

Tarihsel gelişim açısından Avrupa, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra azınlık haklarına ilişkin bazı önemli gelişmelere tanık olmuştur. Savaşta galip gelen devletler teritoryal statükonun yarattığı etnik hoşnutsuzluğun ulusal ve uluslararası çatışmalara dönüşme riskini göz önünde bulunduran savaş sonrası belirli etnik azınlıkların korunması şartıyla Polonya ve Çekoslovakya gibi Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin bağımsızlıklarını kabul etmişlerdir.³⁷

Tarih boyunca azınlık kavramı, uluslararası ilişkiler bağlamında farklı hukuki ve sosyopolitik anlamlarla önemi giderek artan bir kavram haline gelmiştir. Hukuki ve siyasi belgelerde olduğu kadar teorik çalışmalarda da anlam farklılıkları gözlemlenmiştir.³⁸

³⁵ David Wippman, “The Evolution and Implementation of Minority Rights”, *Fordham Law Review*, Cilt 66, Sayı 2, 1997, s. 598.

³⁶ Sehnaz Bağcı, *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Azınlıklar*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007, s. 15.

³⁷ Gözde Yılmaz, “Avrupa’da Azınlıklar ve Azınlık Hakları”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, 2015, s. 111-112.

³⁸ Çağatay Okutan, *a.g.e.*, s. 61.

3. AZINLIKLARLA İLGİLİ KARŞILAŞILAN BELLİ BAŞLI SORUNLAR

Azinlıklarla ilgili dünya genelinde karşılaşılan belli başlı sorunlara bakıldığında ilk olarak tanımıyla ilgili net bir açıklamanın olmayışı ön plana çıkmaktadır. Diğer yandan devletlerin kendi sınırları içerisinde var olan azınlıklar ayrımcılığa maruz kalmaları halinde haklarının verilmemesi söz konusu bir sorundur. Bir başka sorun azınlıklar arasında dayanışma eksikliğidir.

BM kurulduğunda dünyanın en gelişmiş ülkeleri dahi azınlık sorunlarının varlığını kabul etmemişlerdir. Bugün bile üniter olduklarını ilan eden bazı devletler, kendi sınırları dahilinde azınlık gruplarının tanınmasının, geçmişte savaşmak zorunda oldukları bölgesel iddiaları yeniden alevlendireceği endişesini taşımaktadırlar.³⁹

Her şeyden önce, bir devlet hangi grubun azınlık statüsüne sahip olduğuna dair açıklık getirmelidir. Bir antlaşma bir azınlığa bir hak veriyorsa diğer gruplar bu haktan yararlanamamaktadır. Devletlerin çok farklı bakış açıları nedeniyle, uluslararası hukukta azınlıkların tanımına yönelik kabul görmüş bir tanımı yoktur. Bir üstte de değinildiği üzere BM'nin eski Özel Raportörü Francesco Capotorti, 1979'da azınlık kavramına yönelik en kabul görmüş tanımı geliştirmiştir. Onun tanımına göre azınlık, bir devletin nüfusunun geri kalanından sayıca daha az olan ve hâkim olmayan bir konumda bulunan, üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel veya dilsel özelliklere sahip olan bir gruptur. Kültürlerini, geleneklerini, dinlerini veya dillerini korumaya yönelik bir dayanışma duygusunu zımnen de olsa sürdüren kişilerdir.⁴⁰

³⁹ Antonija Petričević, "The Rights of Minorities in International Law: Tracing Developments in Normative Arrangements of International Organizations", *Croatian International Relations Review*, Cilt 11, Sayı 38/39, 2005, s. 3.

⁴⁰ Dieter Kugelman, "The Protection of Minorities and Indigenous Peoples Respecting Cultural Diversity", *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Cilt 11, 2007, s. 237.

Azınlık kavramı ve azınlık hakları ile ilgili uluslararası metinlerde bu hakları düzenleyen ve azınlık tanımını üzerinde mutabık kalınmış bir azınlık tanımı olmamasının iki nedeni vardır:

- İlk neden, devletlerin azınlıkların haklarını tanımaları halinde egemenliklerinin sınırlandırılmasını kabul etmemeleridir.
- İkinci neden ise uluslararası sözleşmelerin hazırlanmasında belirsiz ifadeler kullanılmasıdır. Bu yolla devletlerin itirazlarının ve çekince koymalarının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca azınlıkların özgün olgular olmaları, azınlıkları kapsayan genel bir tanıma ulaşılmasını zorlaştırmaktadır.⁴¹

3.1. Uluslararası Belge ve Antlaşmalarda Azınlıklar

1215 yılında İngiltere’de Magna Carta adında imzalanan belge hak ve özgürlüklere ilişkin kapsamlı düzenlenen ilk belge sayılmaktadır. Bunun yanında 1689 İngiltere İnsan Hakları Bildirisi, 1776 Virginia İnsan Hakları Bildirisi, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi gibi belgeler de insan hak ve özgürlüklerine değinen belgelerdir.⁴²

Bununla beraber önceki bölümlerde bahsedildiği üzere azınlık olgusu ve kavramı çok eskilere dayandığı için farklı metin, belge ve sözleşmelerde bundan bahsedilmiştir. Bu alt kısımda uluslararası belgelerde azınlıklara değinilecektir.

Uluslararası hukukta “azınlık” kavramının üç farklı dönemde ele alındığı anlaşılmaktadır. Birinci dönem 1919-1945 Milletler Cemiyeti Sistemi. İkinci Dönem 1945-1992 Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi Sistemi. Üçüncü dönem ise Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı Sistemi.⁴³

⁴¹ Haydar Eren Akın, *Etnik Partiden Ulusal Partiye Bulgaristan’da Hak ve Özgürlükler Hareketi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015, s. 24.

⁴² Zeri İnanç, “Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları”, Ütopya Yayınevi, Ankara 2004, s. 16-17.

⁴³ Aybala Lale, “Demokrat Parti Dönemi Azınlık Olayları ve Türk Demokrasisine Etkileri”, *BAYTEREK Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2019, s. 95.

3.2. Birleşmiş Milletler

Milletler Cemiyetinin devamı olarak ortaya çıkan BM azınlık tanımına kendi bünyesinde ortaya çıkan bildiriler, sözleşmeler, komisyonlarla açıklık getirmeye çalışmıştır. Fakat daha da önemlisi BM'nin ortaya çıkmasıyla birlikte azınlıklarla alakalı sorunların bölgesel ve yerel düzeyde kalmayıp evrensel düzeyde insan hakları sorunu olduğu kabul edilmiştir. Buna rağmen BM'nin *“temelinde eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkelerinin yer aldığı insan haklarına saygının gerçekleştirilmesinin, azınlıklara özel haklar tanınmasını gereksiz kılacağı”* görüşünden dolayı BM Şartı ve BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde azınlıklardan söz edilmemiştir. Sadece bu bildirgenin ikinci maddesinde *“Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, doğuş ya da başka bir statü gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin bu bildirgede ileri sürülen tüm hak ve özgürlüklere sahiptir”*⁴⁴ hükmü eklenmiştir. Azınlıklar konusunun BM'nin ilk yıllarında genel anlamda insan hakları başlığı altında ele alınmış olup bir kenara bırakıldığı görülmektedir. Bunun nedeni ise İkinci Dünya Savaşı'nda galip gelen devletlerin azınlıklar yüzünden bir daha savaş yaşamak istememelerinden kaynaklanmaktadır. Azınlıklar konusu galip devletler için artık evrensel güvenliği ve istikrarı tehdit eden bir mesele olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu nedenle savaştan galip gelen devletler yeni anayasalarını hazırlarken azınlıklara hiç vurgu yapmamışlardır. Savaş sonrası oluşan sınırların azınlıklar yüzünden bir daha değişmesini istemeyen galip devletler azınlıklar konusunu gündeme getirmemişlerdir. O dönemin hiçbir devlet lideri de azınlıklar konusunu gündeme almamıştır. Onlar için azınlıklar konusu çok önemli bir mesele sayılmamaktaydı.⁴⁵

BM'nin Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nin 27. maddesi dışında diğer sözleşmeler azınlıkların korunması hakkında bağlayıcı hükümleri kapsamamaktadır. 27. madde *“Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişilerin, grubun diğer*

⁴⁴ Hüseyin Akgül, *a.g.e.*, s. 23-24.

⁴⁵ Birsan Erdoğan, “Birleşmiş Milletler Sistemi ve Azınlık Hakları”, *Avrasya Dosyası, BM Özel*, Cilt 8, Sayı 1, 2002, s. 81-82.

üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez”⁴⁶ demektedir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, MC’in yerini alacak yeni uluslararası örgütün, ırksal, dinsel ve dilssel azınlıklar konusunda MC’in üstlendiği görevi sürdürüp sürdürmeyeceği sorusu hem resmi çevrelerde hem de özel örgütlerde ve derneklerde tartışılmıştır. Önemli bir düşünce okuluna göre MC’in güvencesi altında kurulan sistemin yapısında radikal bir değişiklik olmadan diriltilemeyecek kadar çok boşluğu bulunmaktadır. Savaşın sonunda, her halükârda, bu sistemin siyasi temelini artık var olmadığı açıkça görülmektedir. MC’in doğuşu ve işleyişi Avrupa dengelerine ve 1919-1920 barış antlaşmalarından kaynaklanan toprak sorunlarının çözümüne sıkı sıkıya bağlıyken BM herhangi bir barış antlaşmasından önce kurulmuş ve hiçbir şekilde Avrupa toprak sorunlarının çözümüne dahil olmamıştır. Sonuç olarak, azınlıklar sorununa gelecekteki yaklaşım tamamen farklı olamazdı. BM Şartı’nın ilkelerinin evrensel karakteri, insan haklarının korunmasına ilişkin herhangi bir soruna yaklaşıma yansıtılmak zorundaydı.⁴⁷

MC Şartı, “Milletler Cemiyeti Sözleşmesi” gibi azınlıkların korunması sorunuyla ilgili özel bir hüküm içermemektedir. Bununla birlikte, sözleşmeden farklı olarak BM Şartı, bir dizi hükümle, insan haklarına ve temel özgürlüklere evrensel saygı, eşitlik ve bölünmeme ilkelerine ciddi bir şekilde yer vermektedir.⁴⁸

BM Şartı’nda ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde “azınlık” ve “etnisite” sözcükleri belirtilmemiş olmasına rağmen birinci maddenin 3. ve 4. fıkraları ile BM Şartı’nın ırk ayrımı yapılmaksızın tüm insanlar için insan hakları ve temel özgürlüklerin gözetilmesini öngören 55. ve 65. maddelerinin uygulanmasında, cinsiyet, dil veya din, metinler ve belgelerde onaylanmıştır.⁴⁹

⁴⁶ Ayşe Dicle Ergin, “Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor?”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 59, Sayı 1, 2010, s. 9.

⁴⁷ Francesco Capotorti, “*Study On The Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*”, United Nations Publication, New York 1979, s. 26.

⁴⁸ Francesco Capotorti, *a.g.e.*, s. 27.

⁴⁹ Fatemeh Mihandoost - Bahman Babajanian, “The Rights of Minorities in International Law”, *Journal of Politics and Law*, Cilt 9, Sayı 6, 2016, s. 17.

3.3. Avrupa Konseyi

1990'lı yıllarda Avrupa hukuku, bir dizi azınlık hakları standardı geliştirmiştir. Bunun sonucu olarak Şubat 1998'de yürürlüğe girmiş olan AK'nin Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi ortaya çıkmıştır.⁵⁰

Bunun yanında, sözleşmeye katılan birçok vatandaş (hem çoğunluk hem de azınlık topluluklarından) bu standartların veya bunların sonuçlarının farkında olmadıklarını ve bu nedenle bunların yerine getirilmesini savunamadıklarını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar ise sivil toplumun baskısı olmadan hükümetlerin onayladıkları standartları uygulamadaki bazı yükümlülüklerini görmezden gelebileceklerine inanmaktaydılar. Bir parlamenter, hükümetinin uluslararası belgeleri kabul etmesinin, taahhütlerini ciddiye alma niyetinden ziyade, hükümetler arası örgütlere üyelik için iyi bir aday olarak görülme arzusundan kaynaklandığı görüşünü dile getirmiştir. AK, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'nin giriş bölümüne göre kültürel çeşitliliği, “bölünmenin değil, her toplum için zenginleşmenin kaynağı ve faktörü” olarak anlamaktadır. Yine bölgesel düzeyde, AK Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı, giriş bölümünde kültürel çeşitlilikten Avrupa için çok önemli bir unsur olarak bahseder ancak aynı cümlede ulusal egemenliğin bu çeşitliliğin çerçevesini sağladığını vurgulamaktadır.⁵¹

Ayrıca, azınlık kavramının tanımlanmasına yönelik çabalar AK bünyesinde başarısız olmuştur. AK'nin Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi azınlıkların korunmasına yönelik yasal olarak bağlayıcı tek uluslararası belgedir ve “ulusal azınlık” kavramının tanımını içermemektedir.⁵²

Aynı şekilde AK tarafından hazırlanan ve Kasım 1992'de imzalanan Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Sözleşmesi'nin, bir kısmı yok olma tehlikesiyle yüz yüze kalan Avrupa'nın tarihi bölgesel veya azınlık dillerinin sürdürülmesi için katkıda

⁵⁰ Helsinki Foundation for Human Rights, “The Role of Minorities in International and Transborder Relations in Central and Eastern Europe”, 1998, s. 2.

⁵¹ Dieter Kugelmann, *a.g.e.*, s. 240.

⁵² Antonija Petričušić, *a.g.e.*, s. 3.

bulunacağı düşünülmüştür. Bu sözleşmeyi imzalayanlar ise AK üyesi olan devletler olmuştur.⁵³

Avrupa düzeyinde AK, oldukça uzun bir süredir ulusal azınlıkların korunması alanında standartların takip edildiği ana uluslararası organ olma niteliğini taşımaktadır. 1992 yılında AK, Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı'nı, 1994 yılında ise Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'ni kabul etmiştir. AK'inin diğer bazı organları da Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu) da dahil olmak üzere ulusal azınlıklar konusunu uluslararası gündeme getirmiştir.⁵⁴

AK ilk azınlık tanımını Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonunun (Venedik Komisyonu) önerisi üzerine yapmıştır. İlgili tanıma göre: *“Bir devletin nüfusunun geri kalanından sayıca az olan, o devletin vatandaşı olan üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini koruma isteğiyle yönelen bir grubu ifade eder”*⁵⁵ demektedir.

Son 25 yılda Doğu Avrupa'da ulusal azınlık haklarının daha fazla kabul görmesi söz konusudur. Bu, Yugoslavya'nın dağılması ve Avrupa Birliği'nin (AB) genişlemesi, özellikle de AB'ye kabul için bir temel olarak Kopenhag Kriterleri'nin oluşturulması ile çakışmaktadır. AK'inin Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) ve Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği gibi diğer araçlar ve mekanizmalar, Avrupa'nın ulusal azınlık haklarının gerçekleştirilmesi hedefini güçlendirmektedir.⁵⁶

Avrupa'daki azınlıkların haklarına ilişkin ikinci antlaşma olan AK, 1995 tarihli Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'dir. Sözleşmenin ön

⁵³ Kadir Canatan, *Avrupa'da Ulusal Azınlıklar Hollanda- Friesland Örneği*, Yarı Yayınları, İstanbul 2013, s. 29.

⁵⁴ Tin Gazivoda, *Can international monitoring mechanisms and EU integration prospects help improve national minority participation at the domestic level?*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2011, s. 71.

⁵⁵ Hasan Tunç, “Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2004, s. 6.

⁵⁶ Christopher Decker, *Contemporary forms of cultural autonomy in eastern Europe: recurrent problems and prospects for improving the functioning of elected bodies of cultural autonomy.*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2011, s. 101.

sözünde “işlevsel bir bölüm” olmasa da ulusal azınlık kavramının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur veya onu tanımlamak için yöntemler sağlar denmektedir. Avrupa tarihine ve Avrupa’da “demokratik güvenlik ve barış” için azınlıkların korunmasının gerekliliğine atıfta bulunmaktadır. Bu, önemli bir kısmı etnik veya kimlik odaklı anlaşmazlıkların sonucu olan Avrupa tarihindeki kanlı çatışmalara atıfta bulunabilmektedir. Sözleşme, “ulusal azınlığı” tanımlamamaktadır çünkü açıklayıcı raporda belirtildiği gibi, “tüm AK üye devletlerinin genel desteğini toplamak” mümkün değildir. Bir tanımın olmaması, bir grubun azınlık olarak kabul edilip edilmediğine karar verme yetkisini üye devletlere devretmiştir. Sonuç olarak bazı devletler kendi topraklarındaki bazı grupları ulusal azınlıklar ilan eden yorumlayıcı beyanlar eklemişlerdir. Örneğin Almanya, Danimarkalıları ve Sintileri ulusal azınlıklar olarak görürken Türk ve Polonya kökenli olanları görmezden gelmektedir.⁵⁷

3.4. AGİT

Azınlık hakları konusunda faaliyet yürüten ve azınlık hakları standartlarını belirleyen diğer önemli bir örgüt ise AGİT’tir. AGİT de AK gibi 1990’lar öncesinde insan hakları alanına öncelik vererek azınlık hakları konusunda önemli adımlar atmıştır. Bu kapsamda AGİT azınlıkların yaşadıkları ülkelerde baskı görmelerini engellemek amacıyla azınlık ve çoğunluk arasındaki çatışmaları en az düzeye indirebilmek için hedef belirlemiş ve azınlıklara yönelik devlet politikalarını şekillendirmeye yönelmiştir.⁵⁸ AGİT bünyesinde üye ülkelerinde potansiyel çatışmaları tespit etmek ve devletler ile azınlık grupları için erken uyarı mekanizmaları geliştirmek üzere 1992 yılında Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği kurulmuştur.⁵⁹ Aynı şekilde, AGİT’in bünyesine kabul ettiği belgeler bağlayıcı nitelik taşımamaktadır. Sadece azınlıkların korunması açısından gelişmiş esasları

⁵⁷ Ramin Rezaei, “The Legal Definition of Minority in the European Context: A Disquisition on the Term with a Focus on Ethnic Aspects”, *Acta Humana*, 2015, s. 58.

⁵⁸ Gözde Yılmaz, “Avrupa’da Azınlıklar ve Azınlık Hakları”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, 2015, s. 117.

⁵⁹ Gözde Yılmaz, *a.g.e.*, s. 118.

belirlemek üzere “soft law” olarak yön veren özellikleri bulundurmaktadır.⁶⁰ Bu kapsamda AGİT’in kurulduğu süreçte kabul edilen ilk temel belge 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi’dir. Bu belgede azınlıkların kanun önünde eşitliği, meşru çıkarların korunması, insan hak ve temel özgürlükleri kullanmaları gibi imkanların sağlanmasını kabul etmiştir.⁶¹

1 Ağustos 1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi Sonuç Bildirgesi, katılımcı devletlerden, ulusal azınlıklarla ilgili ülkelerindeki azınlıklara ait kişilerden kanun önünde eşit olan haklarına saygı göstermeleri ve temel özgürlüklerinden faydalanmaları için imkân tanımalarını talep etmektedir. Fakat nihai senette ulusal azınlıklar kavramının tanımına yönelik herhangi bir girişim olmadığı görülmektedir. Tanım yapılmamasına rağmen ulusal azınlıklar barındıran devletlerin bu konuda olumlu çabalarının ön plana çıkması olumlu bir durum olarak değerlendirilmiştir.⁶²

AGİT’in 1975 yılında kabul ettiği Helsinki Nihai Senedi’nde de self determinasyon ilkesine yer verilmiştir. Senedin sekizinci kısmında eşit haklar ve halkların self determinasyonundan bahsedilmektedir. Bu kısımda şu ifadeler yer almaktadır:

*“Katılan devletler, halkların eşitliğine ve kaderlerini kendilerinin saptamaları haklarına, her zaman Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın amaçları ve ilkelerine ve devletler hukukunun, devletlerin ülke bütünlüklerine ilişkin kurallarını da kapsamak üzere, ilgili kuralları uyarınca saygı gösterirler.”*⁶³

“Halkların eşitliği ve kaderlerini kendilerinin saptamaları hakları ilkesi uyarınca, bütün halklar, dışarıdan bir karışma olmaksızın istedikleri zaman ve istedikleri biçimde, iç ve dış siyasal statülerini özgür olarak saptama ve siyasal,

⁶⁰ Ayşe Dicle Ergin, “Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor?”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 59, Sayı 1, 2010, s. 12.

⁶¹ Ayşe Dicle Ergin, *a.g.e.*, s. 12.

⁶² Çağatay Okutan, “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 59, Sayı 02, 2004, s. 70.

⁶³ Doğan Kılınç, “Self Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, 2008, s. 971.

ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini diledikleri gibi sürdürme hakkına her zaman sahiptir.”⁶⁴

*“Katılan devletler, gerek kendi aralarında gerek bütün devletlerle dostluk ilişkilerinin gelişmesi için, halkların eşitliği ve kendi kaderlerini kendilerinin saptamaları ilkesine evrensel saygının ve bu ilkeyi etkin bir biçimde kullanmalarının önemini bir kez daha doğrularlar; katılan devletler bu ilkeye, herhangi bir biçimde olursa olsun, aykırı davranışların ortadan kaldırılmasının önemini anımsatırlar.”*⁶⁵

AGİT kendi çapında insan ve azınlık hakları uygulamalarını denetimi altına almak için üç kurumsal mekanizma geliştirmiştir. İlki 1989-1993 yılları arasında geliştirilen insani boyut mekanizması, ikincisi ise 1992 yılında yıllık yürütmeyi değerlendiren konferanslardır. Son ve üçüncü mekanizma ise yukarıda ismi geçen Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği’dir.⁶⁶

AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği tarafından hazırlanan ve tavsiye niteliğinde bulunan Lahey Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Tavsiye Kararları katılımcı devletlere özellikle ana dilde eğitim hakkı, ulusal azınlıkların tarihini, kültürünü ve geleneklerini öğretmeyi hedeflemektedir. Aynı şekilde AGİT tarafından hazırlanan Oslo Tavsiyeleri *“Eğer bir azınlığın kendi dilini kullanması engellenirse bu durumda azınlık; kültür ve kimliğini koruyamaması ile karşı karşıya kalacaktır”*⁶⁷ denmektedir.

Diğer bir tavsiye niteliğinde AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri gözetiminde hazırlanmış olan Ulusal Azınlıkların Kamusal Yaşama Etkin Katılımına İlişkin Lund Tavsiyeleri ise azınlıklara yönelik en iyi tanınan ve geçerli olan belgedir. Bu tavsiyelerin 10. maddesinde *“Devletler ulusal azınlıkların bölgesel ve*

⁶⁴ Doğan Kılınç, a.g.e., s. 971.

⁶⁵ Doğan Kılınç, a.g.e., s. 972.

⁶⁶ Hasan Tunç, “Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2004, s. 29.

⁶⁷ Dilan Mızrak, “Azınlık Hakları ile Yerli Halkların Haklarının Kolektif Hak Kullanımı Çerçevesinde Karşılaştırılması”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 2018, s. 648. Ss.631-664.

yerel düzeylerde de kamusal yaşama katılımını teşvik edecek önlemler almalıdır”⁶⁸ denmektedir.

Başta AGİT olmak üzere diğer bölgesel kurumlar, azınlık endişelerini daha doğrudan ele almaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere AGİT, bölgesel güvenlikle, özellikle çatışma önleme, kriz yönetimi ve çatışma sonrası rehabilitasyonla ilgilenen bir kuruluştur. AGİT’in bölgedeki azınlıklara yönelik tutum izlemesi, Avrupa hukukunun ve politikasının azınlık haklarını hem potansiyel olarak istikrar sağlayıcı hem de istikrarsızlaştırıcı olarak nasıl kavradığının bir göstergesidir. AGİT bu rolü, devletler arasında barış, istikrar veya dostane ilişkileri tehlikeye atabilecek etnik gerilimleri tespit etmek ve erken çözüme kavuşturmak amacıyla 1992 yılında kurulan Ulusal Azınlıklar Yüksek Komisyonu Ofisinin himayesinde üstlenmiştir. AGİT ayrıca, etnik çatışma üzerinde bölgesel inceleme yapmak için kriz durumlarında etkinleştirilebilecek hükümetler arası bir şikâyet prosedürünü içeren “insani boyut mekanizması” olarak bilinen mekanizmayı da uygulamaya koymuştur.⁶⁹

Bölgesel düzeyde, azınlıkların korunması, AGİT çalışmalarının bir parçasıdır. 1992 yılında AGİT, Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliğini kurarak çatışmaları önleme görevini üstlenmiştir. Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği, AGİT üye devletlerinin iş birliği ve danışma sisteminin bir parçasıdır ve ulusal azınlıkların yasal ve siyasi durumlarıyla bir bütün olarak ilgilenmektedir. Uygulamada, Yüksek Komiserlik, çalışmalarını ilk başta azınlık dillerinin kullanımı üzerinde yoğunlaştırmaktadır. 1994 yılında, Baltık Denizi Devletleri Konseyi, azınlıklara ait kişilerin hakları da dahil olmak üzere demokratik kurumlar ve insan hakları konusunda bir komisyon üyesi oluşturdu. Üyenin görevinin bir kısmı bireysel hakların ihlali vakalarını incelemektir oysa Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği sadece bir azınlığın genel durumunu inceleme hakkına sahiptir.⁷⁰ AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri Max van der Stoep, 1993 yılında Varşova’da düzenlenen bir konferansta “azınlık” tanımının, azınlıkların etkin bir şekilde korunmasının olmazsa olmazı olmadığını belirterek şunları vurgulamıştır: “*Bir azınlığın varlığı bir*

⁶⁸ Dilan Mızrak, *a.g.e.*, s. 649.

⁶⁹ Patrick Macklem, “Minority rights in international law”, *International Journal of Constitutional Law*, Cilt 6, Sayı 3-4, 2008, s. 543. Ss. 531 – 552

⁷⁰ Dieter Kugelman, *a.g.e.*, s. 249-250.

tanım meselesi değil, bir olgu meselesidir.” Bir azınlığı neyin oluşturduğuna dair bir tanımım olmayabilir, bir azınlık gördüğümde onu tanıdığımı söylemeye cesaret edebilirim.⁷¹

3.5. Avrupa Birliği

AB, Avrupa Birliği Antlaşması olarak da bilinen Maastricht Antlaşması’nın yürürlüğe girmesiyle Avrupa Ekonomik Topluluğunun yeni görev ve sorumluluklarını ortaya çıkmasıyla kurulmuştur. Neredeyse Avrupa kıtasının tamamını kapsayan ve kapsayacak olan AB’nin değerleri AB Antlaşması’nın 2. maddesinde yer almaktadır. Bu maddeye göre, *“Birlik; insan onuru, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı ilkeleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hâkim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır.”⁷²* İşte bu maddede geçen değerleri benimseyen ve geliştirme idealine hizmet edebilecek her Avrupa devleti AB’ye üye olabilmektedir.⁷³

Tarihsel olarak AB ilerlemesine bakıldığında AB’nin, demokrasi ve insan haklarına saygı anlayışı üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu iki temel esas AB’nin temel değerlerini ifade etmektedir. AB, BM, AGİT ve AK’den farklı olarak ekonomik entegrasyon amacıyla kurulduğundan öncelikle ekonomik bütünleşmeyi, ardından ise kademli şekilde siyasi bütünleşmeyi hedeflemektedir. Bu açıdan AB’de insan hak ve özgürlükleri ile azınlık haklarına yönelik çalışmaların BM ve AK ile kıyaslandığında arka planda kaldığı görülmektedir. Buna rağmen azınlık haklarının geliştirilmesi ve azınlık mensubu kişilerin hak ve özgürlüklerinin

⁷¹ Balazs Vizi, “Protection without definition – notes on the concept of “minority rights” in Europe”, *Minority Studies*, Sayı 15, 2013, s. 10.

⁷² Kuzey Makedonya neredeyse yukarıda bahsedilen maddedeki ifadelerin hepsini yerine getirmiş durumda denilebilir. Fakat 2007 yılında Romanya ile AB üyesi olan Bulgaristan Kuzey Makedonya’nın tarihine müdahale edip sahip çıktığı için üyeliğini reddetmektedir.

⁷³ Fas Krallığı Roma Antlaşmasının 237. maddesine dayanarak Fas’ın da bir Avrupa devleti olduğu gerekçesiyle topluluğa aday olduğunu ifade etmesine karşın Avrupa Topluluğu bu talebi, Fas’ın coğrafi bakımdan bir Avrupa devleti olmadığını belirterek 1987 yılında reddetti.

ayrımcılığa maruz kalmadan korunması, ülkelerin toprak bütünlüğüne saygı üzerine temellenmesi gibi insan hakları ve sonrasında azınlık haklarını içeren ifadeler zamanla geliştirilmiştir.⁷⁴ Bu nedenle AB, Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak kurulduğundan 1993 yılında AB'ye dönüşüne kadar azınlıklar konusunda ortak bir politika oluşturamamıştır. Azınlıklar konusunu üye devletlerin yetkisine bırakmıştır. AB doğuya genişlemeye başladığında azınlıklar mevzusu siyasi konular arasına girmeye başlamıştır. Bunun temelinde öncelikle etnik kıyım ve şiddet gibi olumsuz tecrübelerle sahip azınlıklara karşı duyulan insani endişe olmuştur. Bunun yanında azınlıklara yönelik düzenlemelerin ana nedeni ise post-komünist ülkelerin AB'ye katılmaları konusunda hazır olduklarını belirtmek olarak algılanmıştır. Ancak azınlıklar konusunda yapılan düzenlemelerin arkasındaki en önemli neden olarak güvenlik ve istikrar yatmaktadır. Zira, post-komünist ülkelerde azınlıklar ile olası yaşanabilecek çatışmaların Batı'ya ihraç edilebilir endişesi bu konuda düzenlemelere el atmaya itmiştir. Kosova ve Bosna-Hersek gibi etnik çatışma yaşanan örneklerde olduğu gibi bunun Avrupa'ya olası bir mülteci dalgası ve olası kanunsuz işlerin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.⁷⁵

AB'nin önde gelen kurucuları konumunda olan Batı Avrupa ülkeleri azınlıklara yönelik yapmış oldukları düzenlemelerle kendi sınırları içerisindeki etnik, dinsel, dilsel ve kültürel temelli ayrılıkçı hareketleri iyi yöneterek olası çatışma ortamının ortaya çıkmasının önüne geçebilmişlerdir.⁷⁶

AB kurulduğundan itibaren belirlemiş olduğu kriterler eşliğinde sürekli birliği genişletme ve ilerletme eğiliminde olmuştur. Bir uygarlık projesi olarak AB'nin genişleme sürecinde aktif olarak kullandığı siyasi kriterler arasında *“demokrasinin geliştirilmesi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, azınlık haklarına saygı gösterilmesi ve azınlık haklarının korunmasının garanti edilmesi”*⁷⁷ yer almaktadır. Azınlıklar açısından AB'nin önemi özellikle birliğe üyeliğin siyasi

⁷⁴ Fulya Köksoy, “Avrupa Birliği'nin Azınlık Politikaları Çerçevesinde Fransa'da Romanlar: Nicholas Sarkozy Dönemi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 34, 2019, s. 100. s

⁷⁵ Hatice Yazgan, “Avrupa Birliği Genişlemesinde Azınlık Koşulu: Doğu Genişlemesi ve Türkiye”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, Cilt 12, Sayı 47, 2014, s. 3-4.

⁷⁶ Hakkı Şekerbay, a.g.e., s. 25.

⁷⁷ Diğdem Soyaltın Colella, “Avrupa Birliği'nde Hukukun Üstünlüğü Krizi Üye ve Aday Ülkelere Yönelik Önleyici Politikaların Siyaseti”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 38, 2020, s. 71.

şartları olarak değerlendirilen eşitlik, ayrımcılık yapmama ve insan hakları ve azınlıkların korunması gibi ilkeler, üye olduktan sonra gündeme gelen Avrupa Parlamentosu seçimlerinde azınlıklara karar alma sürecine dâhil olma ve siyasi düzeyde temsil edilme fırsatı sunmaktadır. Bu şekilde AB bütünleşme sürecinde ulusal azınlıklar kendi kimliklerini korumak ve geliştirmek amacıyla birliğin çok düzeyli yönetim modelini kullanarak yerel, bölgesel, ulusal ve ulusüstü alanlarda faaliyet göstermelerinin önünü açmaktadır.⁷⁸

Bunun yanında Kopenhag Kriterleri, 1993 yılında Avrupa Konseyi toplantısında kabul edilmiş olup, AB'nin katılım isteyen tüm devletlerden talepe edeceği temel bir dizi ekonomik ve politik koşul yaratmıştır. *“Üyelik, aday ülkenin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunmasını, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığını ve birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle başa çıkma kapasitesini garanti eden kurumların istikrarını sağlamasını gerektirir.”* Zira, AB ulusal azınlık haklarına bağlılığı gerektiren bir ölçüt standardı benimsediğinden dolayı, Doğu Avrupa aday ülkeleriyle bu haklara ilişkin “havuç ve sopa” yaklaşımına girebilmiştir. AB, aday ülkelerin ilerlemesine ilişkin yıllık raporları aracılığıyla, devletlerin kabulü erteleme tehdidiyle Avrupa standartlarının adil bir şekilde uygulanmasını sağlamıştır. AB, bu alandaki çalışmalarını güçlendirmek için ulusal azınlık haklarını ele alırken Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi Danışma Komitesi ve Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri gibi diğer mekanizmalara da güvenebilmiştir.⁷⁹

⁷⁸ Burçin Özkanat, “Avrupa Birliği’nin Azınlık Haklarına Yaklaşımı: Romanya’daki Türk-Müslümanlar Örneği”, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II*, İLEM, Bursa 2013, s. 454.

⁷⁹ Christopher Decker, *a.g.e.*, s. 101.

4. BELLİ BAŞLI ÜLKELERDE VE KOMŞU ÜLKELERDE AZINLIK ANLAYIŞI VE UYGULAMALARI

Günümüzde homojen bir devlet neredeyse yok gibidir. Tüm devletlerin heterojen toplumlara sahip olduğu görülmektedir. Bir devletin heterojen olması aslında demokratik olarak daha iyi yönetilmesini teşvik etmektedir.

Demokrasi iki antik Yunanca sözcük olan demos (halk), kratos (yönetim) kelimelerinden türediğini kabul edilmiş olsa dahi çoğunluğun yönetim şekli olarak başlayan demokrasi, günümüzde ne yazık ki demokrasinin sınırlarını çizmeye yetmemektedir.

Bu itibarla bu alt başlıkta demokrasiyi benimsemiş olan belli başlı ülkelerde azınlıklara yönelik tutumları incelenmiş olacaktır. Bunun için ABD, Almanya, İngiltere, Fransa, İsrail, Kanada, Güney Afrika, Japonya, Çin gibi ülkelerde azınlıklar kısaca ele alınacaktır. Aynı şekilde Kuzey Makedonya'nın komşuları olan Arnavutluk, Kosova, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'ın kendi sınırları içindeki azınlıklarına yönelik tutumları da incelenmiş olacaktır. Kuzey Makedonya'nın komşularına bakıldığında Bulgaristan'ın ciddi oranda bir Türk nüfusuna sahip olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Bulgaristan'daki Türk azınlığı Kuzey Makedonya Türk azınlığı ile kıyaslamak faydalı olacaktır. Güney komşusu olan Yunanistan'a bakıldığında orada da ciddi oranda Türk azınlığı mevcuttur. Bunun yanında Yunanistan'da Arnavut azınlığı da mevcuttur. Daha önemlisi bahsi geçen ülkelerde Makedon azınlığı da mevcuttur.

Kuzey Makedonya'nın kuzeyinde yer alan en yeni komşusu olan Kosova'da da Türk azınlığı azımsanmayacak şekilde verilere yansımaktadır. Kosova'da yapılan nüfus sayımlarında %1,1 Türk azınlığı olduğu sonucuna varılmaktadır. Makedonya'da nasıl ki Türk Demokratik Partisi varsa Kosova'da, Kosova Türk Demokratik Partisi vardır. İsim benzerliğinden de yola çıkılarak denilebilir ki Kosova Türkleri Makedonya Türklerini örnek almaktadırlar.

4.1. Amerika Birleşik Devletleri

ABD azınlıkları ele alındığında dikkat edilmesi gereken husus kime ve neye göre azınlıkların ele alınacağı tartışması olacaktır. ABD geç bir dönemde göçmenler sayesinde oluşmuş bir devlettir. Bu ülkenin eski sakinleri olarak akla ilk gelenler yerli Kızılderililerdir. Bu ülkeye ilk göç edip yerleşenler orada Kızılderililerle yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Hatta göçmenler ve yerliler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Diğer yandan yerli halk olan Kızılderililere soykırım uygulanmış mıdır? Onların hala Amerika’da varlığı devam etmekte midir? Bu gibi soruların cevaplanması gerekmektedir. Bu minvalde ABD tarihine bakmak faydalı olacaktır.

Bu el değmemiş yeni kıtaya ilk göçmenler, cesur ve atılgan bir grup olarak gelmiştir. 13 Mayıs 1607’de Christopher Newport komutasındaki gemiyle taşınan yolcular Hampton Roads’a gelmiş olup bu grup sadece erkeklerden oluşmaktaydı. İlk olarak sağlam mevkilerde, depolar ve birçok kulübelerle Jamestown’u kurmuş odular.⁸⁰ Amerikalı siyahi yazar, J. Saunders Redding, 1619 tarihinde bir geminin Kuzey Amerika sahillerine ulaşmasını şöyle tasvir etmektedir:

Yelkenler toplanıp sarıldı, geminin yuvarlak kıçına bayrak asıldı. Gemi, dalgaları yarararak kıyıya yaklaştı. Gerçekten garip bir gemiydi, her bakımdan ürkütücü, gizem dolu bir gemiydi. Ticaret gemisi miydi, korsan gemisi miydi, savaş gemisi miydi, kimse bilemez. Küpeştelerinden kara bir top ağzını açıp esnedi. Açtığı bayrak Hollandalı olduğunu gösteriyordu; tayfaları her ırktan, her millettendi. Uğradığı liman Virginia sömürgesine bağlı, Jamestown adlı bir İngiliz yerleşim bölgesiydi. Gemi yanaştı, ticaretini yaptı ve çok kısa bir süre sonra çekip gitti. Çağdaş tarihte belki de hiçbir gemi bu denli uğursuz bir yük taşımamıştı. Peki yükü neydi? Yirmi köle.⁸¹

16. yüzyılın ikinci yarısında Amerika kıtasına göç eden bu yeni yerleşimciler oradaki yerli halkı göz ardı edip hiçe sayarak ve hatta yok ederek 17.

⁸⁰ Allan Nevins – Henry Steele Commager, *ABD Tarihi*, Doğu Batı Yayınları, Çeviren: Halil İnalcık, Ankara 2013, s. 25.

⁸¹ Howard Zinn, *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi – 1492’den Günümüze*, İmge Kitabevi, Çeviren: Sevinç Sayan Özer, İstanbul 2005, s. 29.

yüzyılın başlarında kolonileşme sürecine başlamışlardır. Bunların arasından ilk İngiliz kolonisi olma özelliğini taşıyan “Virginia’nın” temelleri 1607 yılında atılmıştır. O zamandan beri, dünyanın en çok göçmen alan ülkesi olan ABD’de 12 koloni daha kurulmuştur.⁸²

ABD Anayasasında azınlıklarla ilgili herhangi bir düzenleme yoktur. Ancak yerli halk olarak Kızılderililere üzerinde düzenleme vardır. Anayasanın 1. maddesinin 8. bölümünde Kongrenin yetkileri sayılırken “*Yabancı ülkelerle ve birçok eyalet arasında ve Kızılderili kabileler ile ticareti düzenlemek*” hükmüne yer verilmiştir. Bu düzenleme, kendilerine ayrılmış topraklarda yaşayan Kızılderilileri ABD vatandaşı olmayan yabancılar gibi görüldüğünü apaçık ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Kızılderililerle ilişkileri düzenlemenin Kongrenin yetkisinde olduğunu, dolayısıyla Kızılderililere tanınacak hakların eyaletler değil, Kongre tarafından düzenlenebileceğini öngörmektedir.⁸³

ABD’nin başkenti Washington’daki düşünce kuruluşu olan Brookings Enstitüsü kıdemli araştırmacısı William Frey bir inceleme yapmıştır. O, ABD’de beyazların sayısında azalma olduğunu tespit etmiştir. Nüfus Sayım Dairesinin verilerine göre ise özellikle 16 yaş altındaki ABD vatandaşlarının çoğunun beyaz olmadığını bunun da ABD tarihinde ilk defa belli yaş grubunda demografik yapının değiştiği anlamına geldiğini vurgulamıştır. William Frey, ABD’de yaş düştükçe ten renginin de koyulaştığını aktarmaktadır. Araştırmacı Frey, ABD’nin demografik yapısının gelecek yüzyıl boyunca çeşitli ırkları barındıracağını bildirmektedir. Bu da değişimin en genç nesilden başlayacağını söylemektedir. Yapılan araştırmalardan tespit edilen verilere göre Latin kökenli olmayan beyaz Amerikalı nüfus 2016 ile 2019 arası üç yılda yarım milyondan fazla azalma yaşanacağı yönündedir. 2019 yılına bakıldığında ise nüfusun %40’ı ya beyaz değil Latin Amerikalı olduğu

⁸² Burhan Aykaç, Hatice Altunok, Fatma Gül Gedikkaya, *Yönetişel Yapı İncelemeleri*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2018, s. 60.

⁸³ Aziz Aydın, *AB Ülkeleri, ABD ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Azınlıklarla İlgili Düzenlemeler*, TBMM Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s. 26.

anlaşılmaktadır. Tahminlere göre Latin olmayan beyazlar önümüzdeki 25 yıl içinde nüfus olarak azınlıkta olacaktır.⁸⁴

ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu (USCIRF) Dışişleri Bakanlığından ayrı ve bağımsız bir kuruluştur. Amerikan Kongresi tarafından kurulan bu komisyon, tüm dünyada din özgürlüğünü gözlemleyen ve devlet başkanına, dışişleri bakanına ve Kongreye siyasi önerilerde bulunan bağımsız, çift partili bir ABD hükümeti danışma konseyidir. USCIRF, bu önerileri yasal yetkisine, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde ve diğer uluslararası belgelerde yer alan standartlara dayandırmaktadır.⁸⁵

Bu kurumun yanında Amerika'da azınlıklarla ilgili çalışma yapan beş ulusal etnik azınlık psikoloji derneği bulunmaktadır:

- Asya Amerikan Psikoloji Derneği
- Siyahi Psikologlar Derneği
- Ulusal Hispanik Psikoloji Derneği
- Etnik Azınlık Sorunlarının Psikolojik Çalışmaları Derneği
- Hint Psikologları Derneği.⁸⁶

Bu derneklerin başkanları ve Amerikan Psikologlar Birliğinin (APA) başkanı (veya onun tayin ettiği kişi), Etnik Azınlık Çıkarlarının Geliştirilmesi için Ulusal Psikoloji Dernekleri Konseyini (CNPAAEMI) oluşturmaktadır.⁸⁷

Bu konseyin amaçları şunlardır:

- Etnik/ırksal azınlık psikologlarının mesleki/kariyer gelişimini desteklemek,
- Psikologların çok kültürlü yetkinliğini geliştirmek,

⁸⁴Amerika'nın Sesi, "ABD'de Beyazlar 25 Yıl İçinde Azınlık Olabilir", <https://www.amerikaninsesi.com/a/abdde-beyazlar-25-yil-icinde-azinlik-olabilir/5477443.html>, (29.12.2021).

⁸⁵Şinasi Gündüz, "Amerikan dini özgürlükler komisyonu raporu şaşırtmadı", <https://www.indyturk.com/node/349926/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/amerikan-dini-%C3%B6zg%C3%BCr%C3%BCkler-komisyonu-raporu>, (22.07.2023).

⁸⁶ Lisa Porché-Burke, "Guidelines For Research In Ethnic Minority Communities", s. 3.

⁸⁷APA, "Guidelines on Multicultural Education, Training, Research, Practice, and Organizational Change for Psychologists", *Copyright, American Psychological Association*, 2002, s. 40.

- Psikolojik açıdan, kültürel olarak yetkin hizmet sunum modellerini teşvik etmek,
- Etnik/ırksal azınlıkların psikoloji mesleğinde işe alımını ve elde tutulmasını artırmak,
- Etnik/ırksal azınlık sorunları ve/veya projeleri ile ilgilenen diğer uygun kuruluşlarla irtibat kurmak ve iş birliği yapmak,
- Alternatif kültürel paradigmaları kullanarak araştırma ve anlayışı teşvik etmektir.⁸⁸

1800'lü yılların sonunda ABD'yi ziyaret eden Fransız bilim adamı Alexis de Tocqueville "Amerika'da Demokrasi" adı altında bir kitap yazmıştır. O kitabında şöyle demektedir:

Amerikan cumhuriyetlerinin azınlıkları bastırmak için daimî bir ordu gücü yoktur ama azınlıklar şimdiye kadar savaş yapılacak hale getirilmediler ve henüz bir ordunun gerekliliği hissedilmiyor. Devlet yurttaşlar üzerinde etkide bulunmak için sıkça kentin veya idari bölgenin görevlilerini kullanır. Böylelikle, örneğin New England'da kentin üst düzey yardımcısı vergileri dağıtır; yine kentin vergi tahsildarı bunları toplar; kentin kasa memuru da bunları devlet hazinesine ulaştırır ve yapılan şikâyetler de olağan mahkemelerde görülür.⁸⁹

Yine Alexis de Tocqueville aynı kitabında;

"Amerika demokrasi topraklarıdır. O halde federalistler her zaman azınlıktaydılar ama bağımsızlık savaşının ortaya çıkardığı neredeyse tüm önemli insanları kendi aralarına almışlardı. Koşullar onların yararına işliyordu, ilk konfederasyonun yıkılmasından sonra halk anarşiye düşmekten korktu ve federalistler de bu geçiş döneminden faydalandılar. On - on iki yıl boyunca, kamusal işleri onlar yönettiler ve tüm ilkelerini olmasa da bazılarını uygulayabildiler. Çünkü

⁸⁸ Lisa Porché-Burke, "Guidelines For Research In Ethnic Minority Communities", <https://www.apa.org/pi/oema/resources/cnpaaemi-guidelines.pdf>, s.3.

⁸⁹ Alexis De Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, Çeviren: Seçkin Sertdemir Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 108.

karşıt akım, kendisine karşı mücadele etmek için her geçen gün daha çok güçleniyordu.”⁹⁰

Aynı şekilde Alexis de Tocqueville aynı kitabının “Neden Büyük Devrimler Nadiren Görülür?” başlıklı 21. bölümünde “*Demokratik toplumlarda devrim isteyen sadece çok küçük bir azınlıktır ama kimi zaman azınlıklar devrim yapabilirler. Demokratik ulusların devrimlerden korunmuş olduklarını söylemiyorum, yalnızca bu ulusların toplumsal durumlarının bunlara meyletmediklerini, daha çok bunlardan uzaklaştıklarını ifade ediyorum. Kendi haline bırakılan demokratik halklar büyük maceralara kolaylıkla atılmazlar. Onlar ancak haberleri olmaksızın devrimlere doğru kışkırtılabilirler, kimi zaman bunlara maruz kalırlar ama devrim yapmazlar. Bu halklar yeterli bilgi ve deneyimi kazanma olanağını bulduklarında ise devrim yapılmasına izin bile vermezler*” demektedir.⁹¹

ABD azınlık hakları detaylandırılabilmesi için oy hakkına değinilmesi gerekmektedir. ABD’deki oy hakkı vatandaşlıktan kaynaklandığı için, azınlıkların oy hakları tarihini anlamak için beyaz olmayan insanların Amerikan vatandaşlığından tarihsel olarak dışlanması anlaşılmaması gerekmektedir. Ülke, köleliğin açıkça tanınmasıyla kurulmuştur. 1787’de anayasa, sözleşmeli hizmetçiler de dâhil olmak üzere (çoğu beyaz olan) “tüm özgür kişilerin” temsilini sağlamıştır. Ancak “Hintlileri vergilendirilmemiş”, hariç tutulmuş ve köleleri bir kişinin yalnızca beşte üçü kadar sayılmıştır. 1857’de, Dred Scott - Sanford davasında, yüksek mahkeme, köleler özgür olsa bile eski kölelerin ve onların soyundan gelenlerin yasal olarak bir kişinin yalnızca beşte üçü olarak kabul edildiğine ve vatandaş olarak tanınmadığına karar vermiştir. İç Savaşın sona, 1865’te anayasanın 13. değişikliği köleliği kaldırmıştır. Üç yıl sonra 1868’de, anayasanın yapılan 14. değişikliğiyle, ABD’de vatandaşlığa kabul edilen veya doğan her kişinin bir vatandaş olduğu açıklanmıştır. Ayrıca 14. değişiklik, devletlerin, herhangi bir kişinin yasal sürecini veya yasaların eşit şekilde korumasını reddetmesini yasaklamıştır. 1870’te, 15. değişikliğin onaylanması, tüm

⁹⁰ Alexis De Tocqueville, *a.g.e.*, s. 188.

⁹¹ Alexis De Tocqueville, *a.g.e.*, s. 692.

ABD vatandaşlarına “ırk, renk veya önceki kölelik durumu” ne olursa olsun oy kullanma hakkını garanti altına almıştır.⁹²

İleriye dönük bakıldığında ise ABD nüfusunun 2014 ve 2060 yılları arasında 319 milyondan 417 milyona, 2051’de ise 400 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu öngörüler doğurganlık oranlarının düşmeye devam edeceğini ve genel net uluslararası göç oranında mütevazı bir düşüş olacağını varsaydığından ABD nüfusunun gelecek yıllarda yakın geçmişe göre daha yavaş büyüyeceği tahmin edilmektedir. 2030’a kadar, her beş Amerikalıdan birinin 65 yaş ve üzerinde olacağı tahmin edilmekte; 2044’e kadar, tüm Amerikalıların yarısından fazlasının bir azınlık grubuna (yalnızca Hispanik olmayan beyaz dışındaki herhangi bir gruba) ait olacağı tahmin edilmektedir. 2060 yılına kadar ise ülkenin toplam nüfusunun yaklaşık beşte birinin yabancı doğumlu olacağı varsayılmaktadır.⁹³

Azınlık olan nüfusun yüzdesinde öngörülen artışlarda görüldüğü gibi, ABD nüfusunun yalnızca Hispanik olmayan beyaz dışındaki gruplarında da daha çeşitli olacağı tahmin edilmektedir. 2044 yılında ise ABD’nin çoğulcu bir ulus olması beklenmektedir. Hispanik olmayan beyaz nüfus tek başına en büyük olmaya devam edecek olsa da hiçbir ırkın veya etnik grubun ülke toplamının %50’sinden fazlasına sahip olması beklenmemektedir. Gelecekteki nüfusun ırksal ve etnik bileşimindeki değişimlerin, öncelikle 2044 yılına kadar çoğunluk-azınlık haline gelecek olan yerli nüfus içinde gerçekleşmesi beklenmektedir. ABD’ndeki çocuk nüfusu daha da çeşitlidir ve yalnızca 6 yıl sonra 2020’den sonra çoğunluğun azınlık geçişini deneyimlemesi öngörülmektedir.⁹⁴

⁹² U.S. Commission On Civil Rights, “An Assessment Of Minority Voting Rights Access in The United States”, https://www.usccr.gov/files/pubs/2018/Minority_Voting_Access_2018.pdf (08.01.2023), s. 15.

⁹³ Sandra L. Colby – Jennifer M. Ortman, “Projections of the Size and Composition of the U.S. Population: 2014 to 2060”, U.S. Department of Commerce Economics and Statistics Administration U.S. Census Bureau, <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2015/demo/p25-1143.pdf> (08.01.2023), s. 1.

⁹⁴ Sandra L. Colby – Jennifer M. Ortman, *a.g.r.*, s. 13.

4.2. Almanya

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı verilerine göre Almanya Federal Cumhuriyeti'nin etnik yapısına bakıldığında %77,5 Alman, %22,5 göçmen kökenli (göçmen kökenliler arasında: %15,1 Türkiye; %10,1 Polonya; %6,6 Rusya Federasyonu) olduğu görülmektedir.⁹⁵

Ulusal azınlıklar (Federal İçişleri Bakanlığı tahminleri): 70.000 Sinti ve Roman, 60.000 Frizler, 60.000 Sorblar, 50.000 Danlar.

Dini gruplar: Türkiye Dışışleri Bakanlığından alınan verilerine göre %36 Mezhepsiz, %28,9 Katolik, %27,1 Protestan, %4,4 Müslüman, %1,9 Ortodoks, %0,1 Yahudi, %1,6 diğlerleri.

ABD, CIA (Merkez İstihbarat Teşkilatı) 2021 verilerine göre ise dini grupları Roma Katolik %26, Protestan %23,7, Müslüman %3,6, diğ %4,8, hiçbir %41,9 olarak vermektedir.⁹⁶

Göçmenler: %19,2 Türk, %9,6 Polonyalı, %7,5 Rus, %5,7 Kazak, %4,9 İtalyan.

Siyasi arenasındaki başlıca önemli siyasi partileri ise Hristiyan Demokrat Parti (CDU), Sosyal Demokrat Parti (SPD), Hristiyan Sosyal Parti (CSU), Sol Parti (Die Linke), Birlik 90/Yeşiller (Bündnis 90/Die Grünen), Liberal Parti (FDP), Almanya için Alternatif (AfD) gibi partiler ön plana çıkmaktadır.

ABD, CIA (Merkez İstihbarat Teşkilatı) verilen göre ise Almanya'nın toplam nüfusu 2023 verilerine göre 84.220.184 milyon. 2020 verilerine göre ise etnik grupları Alman %86,3, Türk %1,8, Polonyalı %1, Suriyeli %1, Romanyalı %1, diğ/vatansız/belirtilmemiş %8,9 olarak vermektedir.⁹⁷

⁹⁵Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, "Almanya Federal Cumhuriyeti", <http://www.mfa.gov.tr/almanya%20-kunyesi.tr.mfa>, (19.06.2020).

⁹⁶CIA, "Germany Country Summary", <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/germany/summaries/#people-and-society>, (16.06.2023).

⁹⁷CIA, "Germany Country Summary", a.g.w.s.

Almanya'nın kendi istatistik kurumu olan Federal İstatistik Kurumunun (Statistisches Bundesamt) 2022 verilerine göre nüfusu 84,3 milyondur. CIA verileriyle bire bir örtüşmektir. Bu veriye göre ülkede 11.441.988 yabancı yaşamaktadır. Aynı zamanda Almanya'da 23,8 milyon kişinin geçmen geçmişi bulunmaktadır.⁹⁸

Almanya'daki azınlıkları anlamak açısından bu ülkeye göç eden topluklara bakmak gerekmektedir. Bugün Almanya'da mevcut göçmen nüfusu iki büyük göç dalgasını yansıtmaktadır. İlk göç dalgası 1950'lerin ortasına Batı Almanya'nın ekonomik büyümesinin sonucu olarak başlamıştır. Bu süreçte insan gücünün eksikliğinden dolayı Almanya yurt dışından özellikle Türkiye, Yugoslavya, İtalya, İspanya ve Portekiz'den işçi almaya başlamıştır. 1973/1974'teki durgunluğun ardından, bu aktif göçmen alımı terk edilmiştir. Ancak, aile üyelerinin daha sonraki göçü devam etmiştir. Almanya'ya yönelik ikinci ve daha yakın tarihli göç dalgası, 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında eski Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Doğu Avrupa'daki siyasi değişiklikler tarafından tetiklenmiştir. Bu dönemin başlıca göçmen grupları, bir yanda çoğunlukla Polonya ve eski Sovyetler Birliği'nden gelen etnik Alman göçmenler (sözde Aussiedler⁹⁹) ve diğer yanda Eski Yugoslavya'daki savaşlardan gelen mülteciler olmuştur.¹⁰⁰ Nuran Kızmaz Öztürk'ün aktardığına göre *Almanya'daki Müslümanların sayısı özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan iş göçü ile artmıştır. Savaş sırasında yıkılan ülkeyi yeniden inşa etmek ve 1940 sonlarındaki "Alman Ekonomik Mucizesi"nin iş gücü ihtiyacını karşılamak için göçmen işçi gerekiyordu. Bunun üzerine Almanya 1950'lerden sonra yukarıda saydığım ülkelerden (İtalya, İspanya, Türkiye Yunanistan ve Portekiz) gibi ülkelerle iş gücü anlaşmaları yaptı. 1961'de Türkiye ile imzalanan anlaşmayla, bugün Almanya'da yaşayan 3,3 milyon Müslüman'ın yaklaşık dörtte üçünü oluşturan 2,5 milyon Türk Almanya'ya yerleşti. Yakın tarihte yapılan araştırmalara göre*

⁹⁸Statistisches Bundesamt, "Population by nationality and sex", <https://www.destatis.de/EN/Themes/SocietyEnvironment/Population/CurrentPopulation/Tables/census-sex-and-citizenship-2022.html>, (16.06.2023).

⁹⁹ Aussiedler, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'nden gelen etnik Alman göçmenlerdir.

¹⁰⁰ Albrecht Glitz, "Ethnic Segregation in Germany", *CReAM Discussion Paper*, Cilt 22, Sayı 12, 2012, s. 5.

*günümüzde Türkler Almanya'daki Müslüman azınlıkların %63,2'sini oluşturmaktadır.*¹⁰¹

“Misafir işçiler” terimi literatürde daha çok İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkmıştır. Savaşın sona ermesiyle birlikte küreselleşme ve sanayileşme başta ABD ve Almanya olmak üzere tüm dünyayı sarmaya başlamıştır. Meksika, İspanya, Yunanistan, Tunus, Yugoslavya, Fas, Portekiz, Türkiye gibi ülkelerden özellikle erkekleri misafir işçi olarak davet eden ABD, Almanya, Fransa gibi birçok ülke ortaya çıkmıştır. Fikir, üçüncü dünya ülkelerinden insanlara iş vermekte ve aynı zamanda ev sahibi ülkeler iş gücünden yararlanırken para biriktirmelerine yardımcı olmaktadır. Başka bir deyişle, şu an için karşılıklı yarar sağlayan bir ilişkiydi. Bu fikirle ev sahibi ülkeler politikalar oluşturup misafir işçileri geçici olarak almıştır. Buna rağmen bazı milletler için işler planlandığı gibi gitmemiş ve geçici olmaktansa ya uzun süre kalmayı ya da kalıcı olmayı tercih etmişlerdir. Meksikalılar için ABD, Türkler için Almanya örnekleri, politikaların başarısızlığının günümüzdeki en büyük örnekleridir. Sonunda geçici olmaları beklenen Meksikalılar ve Türk misafir işçiler bir misafir işçi topluluğuna dönüşmüştür. Bu sayede Türk toplumu 1962’den günümüze Almanya’nın en büyük kalıcı etnik topluluğunu oluşturmuşlardır. “Etnik topluluk” kavramı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında “misafir işçi” terimi ile aynı dönemde aşağı yukarı popüler hale gelmiştir.¹⁰²

Almanya’da hayatlarını sürdüren Türkler, geçen süre zarfında her ne kadar kendilerini “misafir işçi” tanımından soyutlanmış hissetseler dahi ev sahibi Alman toplumu bu konuda olumlu düşünmemektedir. Diğer yandan zaman içerisinde Alman vatandaşlığına geçen Türklerin oranı sürekli artış göstermektedir. Bu konuda Almanya’nın göçmen politikaları belirleyici olmaya başlayınca Türkler, Almanya’da “misafir işçi” olmadıklarını, kalıcı olduklarını göstermişlerdir. Diğer yandan

¹⁰¹ Nuran Kızmaz Öztürk – Fabio Vicini, “Sekülerizm Bağlamında Azınlıkların Durumu: Almanya’daki Müslüman Türkler Örneği”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt 12, Sayı 23, 2018, s. 27-28.

¹⁰² Zeynep Pamukçu, Regulations in Germany for Turkish “Minority”, (Universidade da Coruña Dereito internacional e migracións - Mestrado Universitario en Migracións Internacionais: Investigación, Políticas Migratorias e Mediación Intercultural, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Coruna 2016, s. 2.

Almanya’da doğan Türk vatandaşlarının oranı ve sayısı da artış gösterince ülkenin göçmen profiline olan algısı değişmiştir.¹⁰³

Faruk Şen’in aktardığına göre “*Eski Federal Almanya Cumhuriyeti’ne bakıldığında yaklaşık 1993 yılı sonu itibariyle Almanya’da 6,878 milyon yabancı yaşıyor. Bunların dörtte üçü Akdeniz ülkelerinden geliyor. Aralarında en büyük grubu 1,918 milyonluk nüfusuyla Türkler, eski Yugoslavya göçmenleri, İtalyanlar, Yunanlılar, İspanyollar, Portekizliler, Faslılar ve Tunuslular izliyor. Yaklaşık 81 milyon olan Almanya’nın toplam nüfusunun %2,36’sını Türkler oluşturuyor*” demektedir.¹⁰⁴

Alman Federal İstatistik Ofisi (Statistisches Bundesamt) “göç geçmişine sahip kişileri” tarif ederken üç kriter belirlemektedir. İlk kriter “Federal Almanya Cumhuriyeti’nin mevcut topraklarına 1949’dan sonra giren tüm göçmenler.” İkinci Kriter “bugünkü Almanya’da doğan tüm vatandaş olmayanlar.” Üçüncü Kriter “en az bir ebeveyni yurt dışında doğmuş veya Almanya’da doğmuş olanlardır.”¹⁰⁵

Bunula beraber Federal Alman Anayasası’nda doğrudan azınlıklara yönelik bir ifadesi bulunmamakta, bu konuyla alakalı hükümler, hukuk önünde eşitlik ve ayrımcılık yasağı kapsamında değerlendirilmektedir. Bu itibarla anayasanın “Hukuk Önünde Eşitlik, Kadın Erkek Eşitliği, Ayrımcılık Yasağı” başlıklı 3. maddesinde tüm insanların eşit olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁶

Federal Alman Anayasası’nın 3. maddesi: “Yasa Önünde Eşitlik; Ayrımcılık Yasağı” başlığı altında:

1. *Bütün insanlar yasa önünde eşittirler.*

¹⁰³ Celaleddin Çelik, “Almanya’da Türkler: Sürekli Yabancılık, Kültürel Çatışma ve Din”, *Milel ve Nihal*, Cilt 5, Sayı 3, 2008, s. 115-116.

¹⁰⁴ Şen, Faruk, “Racism In Germany and Its Impact On The Turkish Minority”, *Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi, Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, Cilt 24, Sayı 24, 1994, s. 1.

¹⁰⁵ Kurt Salentin, “Sampling the Ethnic Minority Population in Germany. The Background to “Migration Background”, *Methods, data, analyses: a journal for quantitative methods and survey methodology*, Cilt 8, Sayı 1, 2014, s. 29.

¹⁰⁶ Müjde Görgülü, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Azınlıkların Durumu*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2007, s. 48.

2. *Erkek ve kadınlar eşit haklara sahiptirler. Devlet, kadın ve erkeklerin eşitliğinin gerçekten sağlanmasını özendirir ve varılan dezavantajların giderilmesi için çaba gösterir.*
3. *Cinsiyeti, soyu, ırkı, dili, yurdu ve kökeni, inancı, dini veya siyasi görüşleri dolayısıyla hiç kimse mağdur edilemez ve hiç kimseye imtiyaz tanınmaz. Hiç kimse özür ve sakatlığından dolayı mağdur edilemez.*¹⁰⁷

1990'ların sonlarına kadar Almanya'da sadece vatandaşlık geçerli kabul edilmiştir ve her türlü etnik sınıflandırma, Alman tarihi bağlamında ırkçılık suçlamalarına davetiye çıkarmıştır. Göç kavramının arka planı, çok sayıda göçmenin vatandaşlığa alınmasından ve “yabancı” kategorisinden çıkmasından sonra toplumsal farklılık sorununun modasının geçmediğine dair çok önemli bir kavrayışa dayanmaktadır. Göçmen soyundan gelenleri içeren bir tanım getirmek, etnik bir boyutun gerekliliğinin kabulünü temsil etmektedir. Ancak yetkililer, kategorinin kapsamını yerli azınlıkları içerecek şekilde genişletmeye hazır değildir.¹⁰⁸

Buna ilişkin olarak farklı nedenlerle Almanya'ya gelip yerleşen göçmen olarak yaşayan insanların kültürel ve ırksal farklılıkları ne olursa olsun, Alman toplumu ile bütünleşme anlayışının bir sonucu olarak göçmenlerin asimilasyona uğramadan entegrasyon (uyum) sayesinde çoğunluğun ötekileştirme anlayışının neticesinde “ülkeden uzaklaştırılması gereken bir düşman gibi” algılamasından uzak, birlikte yaşamayı kabullenebilmesi için hoşgörünün bir ön koşul olabileceği düşüncesi sorgulanmalıdır.¹⁰⁹

Göç geçmişi olan nüfus içinde, resmi istatistikler, yerel/yabancı doğumlu ve ilk/sonraki kuşak kategorizasyonu ile özdeş olan, kişisel göç deneyimi olan ve olmayan kişiler arasında doğum ülkesine bağlı olarak ayırım yapılmaktadır. Nesil

¹⁰⁷ Deutscher Bundestag, “Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası”, Tercüme Prof. Dr. Christian Rumpf ve Dr. Gökçe Uzar Schüller, 23 Mayıs 1949, Son değişiklik: 28 Haziran 2022, www.btgbestellservice.de/informationmaterial/55/63/anr80207000, (12.08.2023).

¹⁰⁸ Kurt Salentin, *a.g.m.*, s. 30.

¹⁰⁹ Hilâl Onur İnce, “Almanya’da Farklı Olmak: Entegrasyon ve Hoşgörü Kavramına Eleştirel Bir Bakış”, *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 58, Yıl 2011, s. 174.

dizisinin daha ince bir farklılaşması sağlanmamıştır ve mevcut örnekleme çerçevelerinde bu mümkün olmamıştır.¹¹⁰

Batı Avrupa'nın en kalabalık ülkesi Almanya'dan alınan son verilere göre, nüfusun dörtte birinden fazlasının göçmen olduğu görülmektedir. Ülkedeki en büyük azınlık nüfusun %13'ünü oluşturan Türklerdir. Almanya Federal İstatistik Ofisine göre 83 milyon nüfuslu ülkenin %26'sından (21,2 milyon) fazlası göçmen kökenli insanlardan oluşmaktadır. Göç oranları 2019'da %2,1 arttı ancak 2011'den bu yana en düşük seviyede olduğu ifade edilmektedir. Ülkedeki göçmen vatandaşların %65'ini Avrupalı milletler oluştururken en büyük azınlık %13 ile Türk gurbetçilerden oluşmaktadır. Polonya ve Rusya vatandaşları, Türklerden sonra en kalabalık ikinci ve üçüncü azınlıktır. Göçmen vatandaşların %51'i (11,1 milyon) Almanya'da doğup büyümüştür.¹¹¹

Bu veriler doğrultusunda Kuzey Makedonya Almanya ile kıyaslanacak olduğunda Kuzey Makedonya'ya yakın bir zamanda göç olmamıştır.¹¹² Tam aksine Almanya Türk göçü alırken Kuzey Makedonya Türkiye'ye Türk göçü vermiştir. Bunun gerçekleşmesi için Kuzey Makedonya ile Türkiye hükümetleri tarafından ortak mekanizma yürütülmüştür. Bugün Kuzey Makedonya'da Türkiye'ye Balkan Savaşları ve özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk göçü yaşanmasaydı Kuzey Makedonya ikinci bir Türki cumhuriyeti olması muhtemel olacaktı.

¹¹⁰ Kurt Salentin, *a.g.m.*, s. 30.

¹¹¹ Kerem Congar, "Almanya'da göçmenler toplam nüfusun dörtte birini aştı, en büyük azınlık yüzde 13 ile Türkler", <https://tr.euronews.com/2020/07/28/almanya-da-gocmenler-toplam-nufusun-dortte-birini-ast-en-buyuk-az-nl-k-yuzde-13-ile-turkle>, (12.12.2021).

¹¹² Kuzey Makedonya'ya göçler Osmanlı imparatorluğu zamanında olmuş denilebilir. Orada yaşamakta olan Türk azınlık "Osmanlı Torunu" olduklarını iddia etmektedirler. Arnavut azınlık ise 14. Yüzyılda bölgeye gelmişlerdir.

4.3. İngiltere

İngiltere resmi adıyla Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı olarak bilinmektedir. İngiltere; Birleşik Krallık, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda'yı da kapsamaktadır. Büyük Britanya ise İngiltere, Galler ve İskoçya'yı da içine alan adadan ibaret bir toprak parçasıdır.¹¹³

Üzerinde güneşin batmadığı Büyük Britanya İmparatorluğu'nun bakiyesi olan ve Birleşik Krallık¹¹⁴ olarak varlığını sürdüren İngiltere kendi içerisinde 66 milyon nüfus barındırmaktadır. Etnik yapısına bakıldığında ise beyaz (Britanyalı ve İrlandalı): %86,9, beyaz (diğer): %5,3, siyah: %2 (%1 Karayipli, %0,8 Afrikalı, %0,2 diğer), Hintli: %1,8, Pakistanlı: %1,6, melez: %1,2, Bengal: %0,5, Çinli: %0,4, diğer: %0,3 görülmektedir.¹¹⁵

CIA 2023 verilerine göre ise Birleşik Krallık'ın toplam nüfusu 68.138.484 milyondur. Aynı kurumun 2011 verilerine göre ise etnik gruplar: beyaz %87,2, siyah / Afrika / Karayip / siyah İngiliz %3, Asyalı İngiliz: Hintli %2,3, Asyalı İngiliz: Pakistanlı %1,9, karışık %2, diğer %3,7.¹¹⁶

Birleşik Krallık, karmaşık tarihsel göç kalıplarından yola çıkarak çatışma, fetih, devlet oluşumu, imparatorluk ve sömürgecilik dönemlerinden gelişen bir nüfusla her zaman etnik olarak çeşitli olmuştur. Bununla ilgili olarak belirli hareketler arasında Çingenelerin ara sıra göç etmesi ve on altıncı yüzyıldan itibaren Afrikalı kölelerin ve hizmetkarların ithal edilmesi, on dokuzuncu yüzyılda İrlandalı ve Yahudi halkının kitlesel göçleri ve savaş sonrası Karayipler, Güney Asya alt kıtası, Çin ve Afrika'dan İngiltere'ye ekonomik göç yer almaktadır. Savaş sonrası dönemde hem etnik grupların artan bir karışımı hem de etnik açıdan karmaşık bir toplum yaratan “süper çeşitlilik” vardır. Ayrıca küreselleşme, Avrupalılaştırma,

¹¹³ Nazlı Nalcı Arıbaş, “İngiltere ve Fransa’da Merkez – Yerel İlişkilerini Yerellik (Subsidiarity) İlkesi Üzerinden Karşılaştırmak”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2015, s. 4.

¹¹⁴ Ülkenin resmi adı “Kuzey İrlanda ve Büyük Britanya Birleşik Krallığı”dır ve pek çok kaynakta ülkenin adı kısaca “Birleşik Krallık” olarak geçmektedir.

¹¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı Ülke Künyesi”, <https://www.mfa.gov.tr/ingiltere-kunyesi.tr.mfa>, (16.06.2023).

¹¹⁶ CIA, “United Kingdom Country Summary”, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/united-kingdom/summaries>, (16.06.2023).

gerileme, imparatorluğun sonu, sosyal çoğulculuk ve göçün hızlanması nedeniyle önemli bir sosyal ve kültürel değişim geçirmektedir.¹¹⁷

Birleşik Krallık'ın etnik azınlık nüfuslarının demografik bileşimi, ülkenin geçmişteki emperyalist tarihi ve dünyanın farklı bölgelerindeki sömürgeciliği akabinde ise göçmenlerin krallıkta kimin ne zaman ve nereye yerleştirileceği sömürgecilik, küreselleşme ve çatışma sonucunda şekillenmiştir.¹¹⁸

İngiltere'de "seçilmiş azınlık etnik gruplar" Çingene/Roman/gezgin nüfusu, Karayipliler ve Bangladeşlilerdir. Bu göçmen grupların tümü, İngiltere'deki göç ve yerleşim sürecinde ırkçılığa, yabancı düşmanlığına, düşmanlığa, şiddete, kısıtlama ve dışlama uygulamalarına maruz kalmışlardır.¹¹⁹

Birleşik Krallık geleneksel olarak önemli bir göç akışı kaynağı olmuştur. İngiliz göçmenlerin büyük çoğunluğu Yeni Dünya'da İngilizce konuşulan ülkelere gitmiştir. Son yıllarda Birleşik Krallık'ın net bir şekilde göç ülkesi olduğu ortaya çıkmıştır. İngilizce konuşulmayan ülkelerden kaynaklanan göç akışları bu süreçte çok önemli bir rol oynamıştır. Özellikle doksanlı yıllarda İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerinden ve Pakistan'dan gelen göç ve son olarak da Doğu Avrupa ve siyasi olarak diğer istikrarsız ülkelerden gelen mülteciler artmıştır.¹²⁰

Ayrıca Birleşik Krallık coğrafi ve tarihsel konumu sebebiyle karmaşık bir demografik yapıya sahip olmuş, farklı grup ve topluluklara karşı genel olarak hoşgörülü bir ortama sahip olmuştur. Ancak zamanla azınlık gruplara karşı bazı

¹¹⁷ Ian Law, Shona Hunter, Audrey Osler, Sarah Swann, Rodanthi Tzanelli and Fiona Williams, "Ethnic Relations in The UK", <https://eprints.whiterose.ac.uk/43707/2/Country%20Report%20on%20Ethnic%20Relations.pdf>, (15.01.2023), s. 4.

¹¹⁸ Bridget Byrne, Claire Alexander, Omar Khan, James Nazroo ve William Shankley, *Ethnicity, Race And Inequality In The Uk State Of The Nation*, William Shankley, Tina Hannemann and Ludi Simpson, "The demography of ethnic minorities in Britain", The University of Bristol and Policy Press, Bristol 2020, s. 16.

¹¹⁹ Ian Law, Shona Hunter, Audrey Osler, Sarah Swann, Rodanthi Tzanelli and Fiona Williams, *a.g.m.*, s. 4.

¹²⁰ Aslan Zorlu, "Ethnic minorities in the UK: burden or benefit?", *Institute for Social and Economic Research ISER Working Paper Series*, Amsterdam 2001, s. 3.

önyargılar gelişmiştir. Bu önyargıların nefret suçlarının kaynağı olarak yersiz olduğu savunulmaktadır.¹²¹

Yeni Dünya, İngiliz göçmenler için her zaman bir varış noktası gibi görünürken Güneydoğu Asya, Afrika ve Karayipler, İngiliz Milletler Topluluğu ülkeleri geleneksel olarak göç akışlarının kaynağı olmuştur. AB ülkeleri, Yeni Zelanda ve Güney Afrika, hedef olmaktan çıkıp kaynak ülkeler olmaya geçmiştir. AB üyesi olmayan Avrupa ülkeleri, 1985-1994 yılları arasında göç ülkeleri olarak önceki konumlarını korumuşlardır. Bunun nedeni 1981'den beri AB sınırlarının genişlemiş olmasıdır.¹²²

İngiliz Milletler Topluluğu, Birleşik Krallık Kralı VI. George zamanında 1949'da Londra Deklarasyonu ile kurulmuştur. Krallığın eski sömürge ülkeleriyle kurulan bu birliğe üyelik hedefi özgürlük ve eşitlik olarak belirlenmiştir. Kraliçe II. Elizabeth'in ölümünün ardından, Commonwealth of Nations olarak bilinen bu topluluğun akıbetinin ne olacağı tartışmaları çıkmıştır.¹²³ Konumuz açısından önemli olan husus, Hindistan Milletler Topluluğuna 1947'de üye olunca Britanyalıların Commonwealth içinde küçük bir azınlık durumuna düşmüş olmasıdır. Bu da topluluğun ulusüstü yapısını güçlendirmiştir.¹²⁴

1991 yılında İngiliz olmayan insanların toplam sayısı, İngiltere nüfusunun %7,4'ünü oluşturan yaklaşık 4 milyona ulaşmıştır. Bu nüfustan yaklaşık 3 milyon insan, çoğunluğu İngiltere dışında doğmuş olan etnik azınlıklara (toplam nüfusun %5,5'i) mensuptur.¹²⁵

İngiltere her zaman Avrupa içi göçmenler için, özellikle de İrlandalılar için bir varış noktası olmuştur. Savaş sonrası dönemde, İngiltere 1948'de Windrush'ın gelişyle başlayan İngiltere, etnik olarak ağırlıklı olarak beyaz yerleşik nüfustan

¹²¹ Mehmet Zülfü Öner, "İngiltere Hukukunda Nefret Suçları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt 27, Sayı 116, 2015, s. 92.

¹²² Aslan Zorlu, *a.g.m.*, s. 4.

¹²³ Perspektif, "İngiliz Milletler Topluluğu'nun Akıbeti Ne Olacak?", <https://perspektif.eu/2022/09/23/ingiliz-milletler-toplulugunun-akibeti-ne-olacak/>, (17.03.2023).

¹²⁴ Ozan Örmeci, "Birleşik Krallık'ın Commonwealth Politikası", <http://politikaakademisi.org/2020/03/15/birlesik-krallikin-commonwealth-politikasi/>, (17.06.2023).

¹²⁵ Aslan Zorlu, *a.g.m.*, s. 4.

farklı olan çok sayıda göçmenin geldiği görülmüştür.¹²⁶ Bu nedenle Britanyalılığın inşası ister emperyal ister yerel kisve altında olsun, uzun zamandır Britanya'nın “çeşitlilik içinde birlik”in kutlama açıklamalarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu, “kıta Avrupası” milliyetçilik biçimlerini karakterize ettiği anlaşılan kültürel veya ırksal öncülüklerden ahlaki ve politik olarak üstün olarak ele alınmıştır. Bu tür bir temsil pratiğinin mirası bugün, kültürel çeşitliliğin hem imparatorluk sonrası bir fenomen olarak hem de “bizim” yaşam tarzımızın kalıcı bir yönü olarak sunulduğu resmi siyasi retorikte İngiliz kimliğine yapılan başvurularda bulunabilmektedir. Bu da hem yetki devrinin hem de çok kültürlülüğün eş zamanlı olarak ilerici tarihsel gelişmeler ve aynı zamanda kalıcı bir ahlaki düzenin siyasi örnekleri olarak temsil edilmesine izin vermektedir. *İngiliz kimliğinin, bazılarının norm olarak kabul ettiği homojenliği nispeten kısa bir dönemle sınırlıydı. İmparatorluk genişlemesi Viktorya Dönemi'nden İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasına kadar sürdü [. . .] Yetki devri ve çok kültürlülük yoluyla ifade edilen modern Britanya'nın çeşitliliği, adalarımızın tarihsel deneyimiyle daha tutarlıdır.*¹²⁷

Birleşik Krallık genel olarak hoşgörülle bilinen bir ülke olsa da nüfus sayımına verilen tepkilerden bazıları beyazlar arasındaki çoğulculuğa, göçe, çözülmesi gereken kültürel ve dini kimliklere, yoksulluğa ve geçim krizlerine, hizmetlere, özellikle de sağlık ve kötü refah arasında bir bağlantı olduğuna işaret etmektedir.¹²⁸

Aslında, İngiliz kültürel heterojenliği ve melezliği konusundaki söylemler, başlangıçta İngilizliğin daha önceki yapılarından türetilmiştir. Dahası, politikacıların kendilerini popüler stereotiplere karşı tartışıyor olarak sunabilmeleri gerçeği, İngiliz kimliğinin esasen tartışmalı bir kavram olarak statüsünü göstermektedir.¹²⁹

¹²⁶ Christian Dustmann – Nikolaos Theodoropoulos, “Ethnic Minority Immigrants and Their Children in Britain”, *Oxford Economic Papers*, Cilt 62, Sayı 2, 2008, s. 4.

¹²⁷ Susan Condor, Stephen Gibson ve Jackie Abell, “English identity and ethnic diversity in the context of UK constitutional change”, *Ethnicities*, Cilt 6, Sayı 2, 2006, s. 125.

¹²⁸ Osman Mirgani, “İngiltere için demografik değişiklikler ne anlama geliyor?”, <https://www.indyturk.com/node/582886/d%C3%BCnyadan-sesler/i%C3%A7in-demografik-de%C4%9Fi%C5%9Fiklikler-ne-anlama-geliyor>, (17.06.2023).

¹²⁹ Susan Condor, Stephen Gibson ve Jackie Abell, *a.g.m.*, s. 126.

İngiltere, liberal ve esnek siyasi yapısı nedeniyle tarihin her döneminde çeşitli nedenlerle ülkesinden göç etmek zorunda kalan mültecileri kabul eden bir ülke olmuştur. 19. yüzyılda Britanya’da İtalyanlar, Yahudiler, siyahlar ve Huguenotlar (Fransa Protestanları) yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte Hindistan, Malta, Kıbrıs, Jamaika ve Barbados gibi İngiliz sömürge ülkelerinden işçiler getirilmiş ve daha sonra ihtiyaçlarını karşılamak için aileleri de onlara katılmıştır.¹³⁰

İngiltere’nin önde gelen gazetelerinden biri olan The Guardian gazetesinin Operation Black Vote adlı sivil toplum kuruluşu, ülkedeki en etkili ve en güçlü kişilerin kim olduğuna dair akademisyenlere danışarak yaptığı araştırmaya göre ülkedeki en etkili yaklaşık bin kişinin içinde azınlıkların oranının nüfusa oranla çok daha az olduğu tespitini yapmaktadır. En etkili ve en güçlü kişilerin yalnızca %3,4’ünün azınlık kökenli olduğunu aktarmıştır.¹³¹

Yukarıda aktarılan bilgilere ilaveten İngiltere azınlıkları için en iyi örnekler aşağıda sıralanmaktadır;

2016 yılında Londra Belediye Başkanı Sadiq Khan Pakistanlı göçmen bir ailenin çocuğu ve ilk Müslüman belediye başkanı olmuştur. Bunu da İşçi Partisinin adayı olarak gerçekleştirmiştir.¹³² 2021 yılında belediye seçimlerinde İşçi Partili Sadiq Khan, ikinci kez Londra belediye başkanlığına seçilmiştir. İlk seçildiğinde *“Tüm Londralıların belediye başkanı olmaya ve bu şehirde yaşayan her kişinin hayatını iyileştirmek için çalışmaya devam edeceğim”*¹³³ demiştir.

2018 yılında İngiltere’nin gündemine oturan Windrush skandal diye bilinen olay gerçekleşmiştir. Bu skandal sonrası İngiltere İçişleri Bakanı Amber Rudd,

¹³⁰ Tözün İsa, “İngiltere’de Azınlık Gruplar ve Eğitim: ‘Türkçe Konuşan Göçmenler’, <http://diegaste.de/ipad/gaste/diegaste-sayi3004.html>, (15.01.2023).

¹³¹ BBC News Türkçe, “Guardian: İngiltere’deki en etkili insanların yalnızca yüzde 3’ü azınlık gruplardan”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41382816>, (01.05.2022).

¹³² Cumhuriyet Gazetesi, “Sadiq Khan, ikinci kez Londra belediye başkanlığına seçildi, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sadiq-khan-ikinci-kez-londra-belediye-baskanligina-secildi-1834775>, (08.05.2022).

¹³³ BBC News Türkçe, “Sadiq Khan, ikinci kez Londra belediye başkanlığına seçildi, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57046500>, (08.05.2022).

Başbakan Theresa May'e istifasını sunmuştur.¹³⁴ Bu skandalının ardından Amber Rudd'un yerine Pakistan asıllı bir ailenin oğlu olan Sacit Cavit yeni İçişleri Bakanı olarak atanarak göreve başlamıştır. Sacit Cavit 2018'den 2019 yılına kadar Theresa May hükümetinde bir yıl İçişleri Bakanı görevini yürütmüştür.¹³⁵

Aynı şekilde İngiltere Başbakanı Liz Truss tarafından atanan ve 6 Eylül 2022 - 19 Ekim 2022 tarihleri arasında İngiltere İçişleri Bakanlığı görevinde bulunmuş olan Hint asıllı anne ve babanın çocuğu olarak doğmuş olan Suella Braverman'dır.¹³⁶

2022 Ekim ayında parti liderliğinden istifa eden Başbakan Liz Truss'ın yerini alan Hint asıllı Rishi Sunak'ın, İngiltere'nin ilk Asya kökenli başbakanı olarak tarihe geçmesi çalışmanın konusu gereği azınlık açısından örnek olarak gösterilebilmektedir.¹³⁷

Diğer bir örnek ise Mart 2023'te Birleşik Krallık'ın parçası olan İskoçya'da bağımsızlık yanlısı İskoç Ulusal Partisinin (SNP) lideri seçilerek ülkenin ilk Müslüman başbakanı olan Hamza Yusuf'tur. Onun başbakanlığa yükselmesi dünyanın dört bir yanında azınlık hakları taraftarlarınca memnuniyetle karşılanmıştır. Çünkü Hamza Yusuf ilk Müslüman ve Pakistan asıllı lider olmuştur.¹³⁸

Rishi Sunak'ın başbakan, İçişleri Bakanları Sacit Cavit ve Suella Braverman, Sadiq Khan'ın belediye başkanı ve son olarak da İskoçya'da Hamza Yusuf'un başbakan olarak seçilmesi ve onların başarıları İngiltere azınlıkları için, en

¹³⁴ Haber Türk, "Windrush: İngiltere'de bakanı koltuğundan eden skandal", <https://www.haberturk.com/windrush-ingiltere-de-bakani-koltugundan-eden-skandal-1941723>, (18.07.2023).

¹³⁵ Perspektif, "İngiltere | Yeni İçişleri Bakanı Pakistan Kökenli Javid Oldu", <https://perspektif.eu/2018/05/09/ingiltere-yeni-icisleri-bakani-pakistan-kokenli-javid-oldu/>, (18.07.2023).

¹³⁶ Zuhail Demirci, "İngiltere İçişleri Bakanı Suella Braverman istifa etti", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ingiltere-icisleri-bakani-suella-braverman-istifa-etti/2715729>, (18.07.2023).

¹³⁷ Cumhuriyet, "İngiltere'nin Hint kökenli ilk başbakanı Rishi Sunak kimdir?", <https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/ingiliz-muhafazakar-parti-liderligine-aday-olan-rishi-sunak-kimdir-1957971>, (18.07.2023).

¹³⁸ Selin Nası, "İngiltere'nin göçmen politikası siyasi yelpazenin çeşitliliğini ne kadar yansıtıyor?", <https://www.politikayol.com/ingilterenin-gocmen-politikasi-siyasi-yelpazenin-cesitliliğini-ne-kadar-yansitıyor/>, (17.06.2023).

önemlisi demokrasi için güzel bir adım denebilir. Aynı zamanda çalışmanın konusu açısından da iyi birer örnek teşkil etmektedir.

Ankara Politikalar Merkezi Londra Temsilcisi Selin Nasi'nin de bu gelişmeler kapsamında; *Sunak, Yousaf veya Braverman olsun, göçmen asıllı siyasetçilerin yükselişine tezat şekilde, İngiltere'de göçmenlere yönelik daha ılımlı bir politika geliştirilmiyor oluşunun nedenleri üzerine düşünmek gerek* değerlendirmesinde bulunmuştur. Çünkü Sunak hükümetinin göçmen asıllı olan İçişleri Bakanı Suella Braverman, üzerinde ciddi olarak çalıştığı “Yasa Dışı Göçle Mücadele Yasa Tasarısı”nı Avam Kamarasına sunmuştur. Bu tasarı kısaca Birleşik Karlık’a botlarla kaçak yollardan giren düzensiz göçmenlerin hiçbir şekilde adli incelemeye tabi tutulmadan gözaltına alınıp 28 gün içerisinde geri gönderimlerini öngörmekteydi. Fakat hangi ülkeye ne şekilde gönderim olacağı tartışmaları yapılmaktadır.¹³⁹

İngiltere'deki azınlıkların durumu Kuzey Makedonya'daki azınlıkların durumu ile kıyaslanacak olursa Londra Belediye Başkanı örneğinden yola çıkılarak Kuzey Makedonya'nın başkenti Üsküp'te bir azınlık belediye başkanı seçilmesi yakın bir zamanda mümkün görünmüyor denebilir. Şu ana kadar zaten bir azınlık mensubu belediye başkanı adayı olup seçimlere katılmamıştır. Bir azınlık mensubu belediye başkanın olamamasının önündeki engel azınlıklar arası ve yerel halk ile ilişkilerin kötü olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Ancak her seçim sonucunda hükümet kurulabilmesi için Arnavut azınlığın partisine (partilerine) ihtiyaç duyulmakta olup her seferinde ancak o şekilde hükümet kurulabilmektedir. Tek başına bir Makedon partisi hükümeti kuramamaktadır.

¹³⁹ Selin Nasi, a.g.w.s.

4.4. Fransa

Azınlık kavramı tanımlanırken ilk olarak Fransa’da ortaya çıktığından bahsedilmişti. 1789 Fransız Devrimi ile bugünkü anlamda azınlık kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

Bu bağlamda günümüz açısından bakıldığında bir ülkenin nüfus istatistikleri, belirli bir ülkenin mevcut demografik yapısının analizi için iyi bir başlangıç noktası olarak sayılmaktadır. Bu nedenle hem Fransa’nın nüfusuna hem de etnik yapısına bakıldığında yaklaşık 70 milyon nüfus barındırdığı görülmektedir. Etnik yapısına bakıldığında ise Fransız, Bask, Bröton, Katalan, Alzaslı, Korsikalı, Arap-Berberi, Türk, Ermeni ve deniz aşırı bölgelerden gelenler görülmektedir. Dini gruplar: Katolik (%73), ateist (%18,5), Müslüman (%7,5), Protestan (%1,6), Yahudi (%0,9) olduğu görülmektedir.¹⁴⁰

Fransa’da yaşayan veya geçici olarak ikamet edenlerin Fransız halkının, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nde belirlenen özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi değerlere bağlı kalması beklenmektedir. Bu bağlamda, Fransa’nın cumhuriyetçi entegrasyon ideali; etnik köken, din veya ırk farkı gözetmeksizin eşit siyasi vatandaşlar yetiştirme amacı ile doğmuştur. Ancak bu model Türk, Cezayirli, Faslı ve Tunuslu göçmenler tarafından değerlendirildiğinde özellikle son zamanlarda kendilerini “asimilasyon yanlısı” ve “dışlayıcı” olarak tanımladıkları görülmektedir.¹⁴¹

Bir grubun etnik, dini veya dilsel azınlık olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı nesnel kriterlere göre belirlenmektedir. Fransa ve Kuzey Makedonya’nın da taraf olduğu Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin gözetim mekanizması olan İnsan Hakları Komisyonu, Azınlık Haklarının Korunmasına İlişkin Sözleşme’nin 27. maddesini “*Belirli bir taraf devlette bir etnik, dinsel veya dilsel azınlığın varlığı, o taraf devlet tarafından*

¹⁴⁰ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Fransa Ülke Künyesi”, <https://www.mfa.gov.tr/fransa-kunyesi.tr.mfa>, (08.05.2022).

¹⁴¹ Ayselin Yıldız, “Göç ve Entegrasyon Politikalarında Vatandaşlık”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2017, s. 53.

verilecek bir karara bağılı değildir; nesnel kriterler tarafından tespit edilmelidir” diye yorumlamıştır. Bir ülke (Fransa’da olduğu gibi) bir azınlığa sahip olmadığını iddia ediyorsa veya sadece belirli bir grubu azınlık olarak tanıdığını beyan ediyorsa ancak o grup söz konusu ülkede azınlık olarak uluslararası standartlara göre kabul edildiği takdirde bir azınlık olabilmektedir. Bu nedenle uluslararası hukuktan kaynaklanan tüm hakların kullanılması gerekmektedir.¹⁴²

Bunun yanında Fransa’nın dil politikasına bakıldığında üç yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi asimilasyon politikası. İkincisi; “civic ideology” yani sosyal devlet politikasıdır. Üçüncüsü ise bütünleşmeyi zorlaştırıcı etnisit ideolojidir. Fransa Batı Avrupa’da resmi olarak asimilasyon politikasını uygulayan tek ülke konumundadır. Fransa’da Fransızca bilen ve yasal oturma iznine sahip olan herkes vatandaş olarak kabul edilir. Kültürel sömürgecilik ve kimliğin asimilasyonu Fransız politikasının önemli unsurlarıdır.¹⁴³

Fransa’da iki binli yıllarda azınlıklar politikasına yönelik bütünleşmeden yana ileriye dönük daha çok uyum olarak nitelendirilen yeni bir ifade biçimi benimsenmiştir. Buradaki amaç yeni gelen göçmenlere “bütünleşme (entegrasyon) sözleşmeleri” kapsamında Fransızca dil kurslarıyla eğitim verip yerleşik olan göçmen ve Fransa’daki azınlıkların var olana değer ve normlara uyumlarının sağlanmasıdır. Zaten Fransa Anayasası’nın 2. maddesine göre Fransızca 1992 yılından bu yana tek resmi dildir. Bu özelliğiyle Fransa, Avrupa devletleri içerisinde tek resmi dili olan ülke konumundadır. Bununla birlikte hem Fransız metropol bölgesinde hem de deniz aşırı bölgelerde 77 bölgesel dil konuşulmaktadır.¹⁴⁴

Avrupa Konseyi 16 Şubat 2005’te Fransa’ya yönelik azınlık ve türban konusunda eleştiride bulunmuştur. Bu nedenle Avrupa Konseyi Fransa’da “Ulusal Azınlıkların Korumasına Dair Çerçeve Sözleşmesi” adı altında bir rapor hazırlamıştır. Bu raporun Fransa tarafından imzalanmasını istemiştir. Buna cevap

¹⁴² Kenan Çayır – Müge Ayan Ceyhan, *Ayrımcılık – Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 218.

¹⁴³ Fahriye Çakır – Hasan Atmaca, “Kültür Sosyolojisi Çerçevesinde Fransa’nın Dil, Kültür ve Azınlık Politikası”, *Researcher: Social Science Studies*, Cilt 6, Sayı 4, 2018, s. 455.

¹⁴⁴ Kadir Canatan, “Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu “İsveç, Fransa ve Hollanda Örnekleri”, *Türkoloji Araştırmaları*, Cilt 2, Sayı 3, 2007, s. 165.

olarak Fransa “azınlık kavramı Fransız hukukuna yabancısıdır” diyerek sözleşmeyi kabul etmeyip imza atmayacağını bildirmiştir.¹⁴⁵

Aynı şekilde Fransa’da hem azınlıklar hem de göçmenler aşırı sağ görüşe sahip kişilerin sert tutum ve davranışlarına ve tehditlerine maruz kalmaktadır. Özellikle son yıllarda Fransa’da gerçekleşen terör saldırıları sonrası Müslüman kesimlere karşı yapılan ırkçı saldırılar, resmi makam ve yetkilileri harekete geçirip muhafazakâr adım atmalarına neden olmuştur.¹⁴⁶

Diğer Batı Avrupa devletleri ile kıyaslandığında Fransa’nın etnik azınlıklarla ilgili politikası birçok yönden farklılık teşkil etmektedir. Diğer Batı Avrupa devletlerinde olduğu gibi Fransız politikasının temeli ulus devlet ve kültür birliği içerisinde vatandaşlık ideolojisidir. Bu yönden bakıldığında Fransa dilsel ve kültürel çoğulculuğun teşviki yerine açıkça göçmenlerin dilsel ve kültürel uyumu (integration) ve dilsel asimilasyon politikasını tercih etmiştir. Bununla birlikte Fransa Cumhuriyeti Başbakanı tarafından 1987 yılında Milliyet Komisyonu (Commission de la Nationalité) kurulmuştur. Bu komisyonun ana görevi “olası bir vatandaşlık kanunu reformunun ortaya çıkaracağı sorunların üzerinde düşünmektir”. Ayrıca bu komisyon genel anlamda toplumda var olan göçmenlerin asimilasyonunu hızlandırmak için hukuki düzen kapsamında bir dizi tedbirler tavsiye etmiştir. Zorunlu asimilasyon politikasına 26 Kasım 2003 tarihinde 2003-1119 nolu yasanın 68. maddesi gereğince kanunen açıklık getirilmiştir. Açıklık getirilen maddede ise “bir kişi eğer yeterince Fransız toplumuna asimilasyonunu kanıtlayamazsa, özellikle de Fransızca’yı bilmiyorsa vatandaşlığa kabul edilemez” denilmiştir. Kısacası Fransa’da bir kişi göçmen olsun veya olmasın vatandaş olabilmesi için Fransızca bilme becerisine sahip olmalıdır. Çünkü Fransa için dil, sosyal uyum ve ulusal birliğin güvencesi olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Müşerref Yardım, “Göç ve Entegrasyon Politikaları Işığında Fransa’da Toplumsal Kabul”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2017, s. 128.

¹⁴⁶ Muhammed Mücahid Dalkılıç, *Charlie Hebdo Saldırıları Öncesi ve Sonrası Fransa’da Kültürel İrkçilik*, (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2017, s. 63.

¹⁴⁷ Mehmet Ali Akıncı, “Fransa’daki Türk Göçmenlerinin Etnik ve Dinî Kimlik Algıları”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 70, 2014, s. 36.

22 Mart 2003'te Rennes'de Anayasa Konseyi ve Devlet Konseyinin Divan Okullarının Fransız eğitim sistemine entegrasyonunu yasaklama ve yerel makamların bu okulları desteklemek için kamu parası kullanmasını önleme kararlarını izleyen büyük gösteriden sonra, Brittany Kültür Konseyi bu kararları dil ayrımcılığını tartışmak üzere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde itiraz etme kararı almıştır. BKK (Britanny Kültür Konseyi) Başkanı, dilsel ve kültürel sorunlar devletlerin alanında kaldığı için hızlı ve radikal değişiklikler beklememekteydi. Ancak daha fazla temyiz başvurusunda bulunulması durumunda durumun ilerleyebileceğini umuyordu ve mahkemeyi Fransa ve Avrupa'daki dil çeşitliliğine yönelik olumlu adımlar atmaya itmiştir. Fransız Devrimi'nden bu yana benimsenen ulus devlet ideolojisi, Fransa'nın ırklarına, dinlerine, kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşların eşit olduğu homojen bir bütün (tek devlet, tek ulus, tek dil, tek kültür) olduğunu ilan etmektedir. Her ne kadar eşitlik çok arzu edilen bir amaç gibi görünse de bu yasal eşitlik toplum içindeki farklılıkların tanınmasını dışlar ve azınlık gruplarının varlığını reddeder. Bu ilkeye dayanarak Fransa, 1989 tarihli BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin azınlıklara mensup çocukların kendi dillerinde eğitim görme hakkına sahip olduğunu belirten 30. maddesini onaylamayı reddetmiştir. Fransa, aynı nedenlerle, Avrupa'nın dilsel ve kültürel çeşitliliğini korumayı amaçlayan 1992 Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı'nı imzalamayı reddetti ve böylece önemli bir Avrupa politikasına karşı çıkmıştır.¹⁴⁸

Fransa'nın azınlıklara yönelik tutumu Kuzey Makedonya ile kıyaslanacak olursa farklılıklar olduğu ileri sürülebilir. İlk olarak Kuzey Makedonya, Fransa'dan farklı olarak kendi anayasasında azınlık tanımlamasına yer vermiştir. Aynı şekilde Kuzey Makedonya azınlıklar ile ilgili Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşmesi'ni 25 Temmuz 1996 tarihinde imzalamıştır. Bu çerçeve sözleşmesi Kuzey Makedonya Parlamentosunda 10 Nisan 1997 tarihinde kabul edilmiştir. Yürürlüğe girdiği tarih ise 1 Şubat 1998'dir.¹⁴⁹ Yukarıda da bahsedildiği üzere

¹⁴⁸ Henri A. Jeanjean, "Language diversity in Europe: can the EU prevent the genocide of the French linguistic minorities?", *National Europe Center Paper*, Sayı 102, 2003, s. 8.

¹⁴⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin etkileri, "Ulusal Azınlıkların Korunmasına dair Çerçeve Sözleşme Kuzey Makedonya", <https://www.coe.int/tr/web/impact-convention-human-rights/framework-convention-for-the-protection-of-national-minorities#/North%20Macedonia>, (19.02.2023).

Fransa 2005 yılında bu sözleşmeyi imzalamamıştır. Örneğin 1992 Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı'nı Fransa imzalamayı reddetmişken Kuzey Makedonya onaylamayan ülkeler arasındadır.¹⁵⁰

4.5. İsrail

1880 yılında Rusya'da Yahudilere karşı başlatılan zulüm dönemi Siyonist ideolojinin adeta kendisine gelmesini sağlamış olup ilk defa ayaklarının yere basmasına öncülük etmiştir. Siyonist ideolojiye göre Yahudi sorunu artık çoğunluk-azınlık arasında bir mesele olmuştur. Yahudiler yaşadıkları her ülkede her zaman azınlıkta kaldıkları için başlarına kötü bir şey gelmesini engelleyecek güçleri de bulunmamaktaydı. Bu nedenle Yahudilerin kendi vatanlarına sahip olmaları gerekmektedir. Zulmün yaşandığı o dönemde belli bir coğrafya vatan olarak belirlenmemiş olsa da bu gruplar Filistin'e göçü teşvik edip organize olmuş, Filistin'i ata toprakları olarak görmüş ve eylemleri sonucunda burada tarımsal yerleşimler kurmaya başlamışlardır.¹⁵¹

2022 verilerine göre, İsrail'in nüfusu 9 milyon 656 bin kişi olarak tahmin edilmektedir. Nüfusun 7 milyon 106 binini (%73,6) Yahudiler, 2 milyon 37 binini ise (%21,1) Araplar oluşturmaktadır.¹⁵² İsrail'in Arap vatandaşları, İsrail vatandaşı Filistinliler, İsrailli Araplar veya İsrail Arapları olarak adlandırılmaktadır.¹⁵³

¹⁵⁰ Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şart taraf olan ülkelerle ilgili linkten bakılabilmektedir: <https://www.coe.int/tr/web/impact-convention-human-rights/european-charter-for-regional-or-minority-languages#/>

¹⁵¹ Zafer Balpınar, *İsrail Perspektifinden İki Devletli Çözüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019, s. 2.

¹⁵² Anadolu Ajansı, "İsrail'in nüfusu 10 milyona dayandı", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-in-nufusu-10-milyona-dayandi/2775742>, (17.06.2023).

¹⁵³ Amal Şehade, "İsrailli Araplar, İsrail kimliği ile Filistin kökleri arasında sıkıştı", <https://www.indyturk.com/node/282416/d%C3%BCnya/i%CC%87srailliaraplari%CC%87srailkimli%C4%9Fiilefilistink%C3%B6kleri%C4%B1ndas%C4%B1k%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1>, (01.08.2023).

Önemli siyasi partiler: Likud, İşçi Partisi, Yahudi Evi, Birleşik Arap Listesi, Yesh Atid, Kulanu, İsrail Evimiz, Shas.¹⁵⁴ İsrail’de azınlıklardan bahsederken azınlık kavramını ele almak, bu konuda genel bir tavır koymak ve bunun üzerinde bir araştırma yapmak çok zordur. Her şeyden önce İsrail ilk kurulduğunda kendi topraklarında doğup büyüyen insanları azınlık durumuna düşürmesi gibi karmaşık bir durum söz konusudur.¹⁵⁵

İsrail 1948 yılında bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte o günden bugüne Arap-İsrail çatışması devam etmektedir. Filistin topraklarında kurulan İsrail’de önemli sayıda Filistinli Arap yaşamaktadır. Hatta kendi siyasi partileri vardır. İsrail vatandaşı olup yaklaşık iki milyon Filistinliyi temsil eden 4 parti, İsrail Meclisinde yer almaktadır. Bu partilerin tek bir amacı olup tamamı 1967 sınırlarında başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız Filistin devletinin kurulmasını talep etmektedir.¹⁵⁶

İsrail Devleti 1948 yılında kurulduğunda birçok devlet sırasıyla onun bağımsızlığını tanımaya ve siyasi ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu süreçte İsrail’in başkenti neresi olmalı sorunu ciddi çatışmalara neden olmuştur. Uzun bir süre başkent olarak bilinen Tel Aviv 45. ABD başkanı Donald Trump’ın 2017 yılında devreye girmesiyle Kudüs’ü başkent olarak ilan etmiştir.¹⁵⁷

ABD’nin eski başkanı Donald Trump’ın Aralık 2017 tarihinde Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanımasıyla birlikte Kudüs yine dünya gündeminde yerini almıştır. Zaten yıllardır her zaman gündeme geliyordu. Bunun üzerine İslam ülkeleri başta Türkiye olmak üzere “Kudüs İslam’ındır” sloganı atarak tepkilerini göstermişlerdir. Hakikaten de Kudüs İslam’ın mı? Yoksa Yahudilerin mi? Ya da

¹⁵⁴Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “İsrail Devleti Ülke Künyesi”, <http://www.mfa.gov.tr/israil-kunyesi.tr.mfa>, (28.05.2020)

¹⁵⁵ Riad Domazeti, “İsrail’de Etnik ve Dinî Azınlıklar”, *İNSAMER*, Araştırma 36, 2017, s. 2.

¹⁵⁶Mustafa Deveci, “İsrail siyasetinde Filistinlileri temsil eden partilerin gücü artıyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-siyasetinde-filistinlileritemsilendenpartileringucuartiyor/1592301>, (11.06.2020).

¹⁵⁷BBC Türkçe, “ABD Başkanı Donald Trump, Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıdı”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42258773>, (30.07.2023).

Hristiyanların mı? Bu tarz soruların sorulma nedeni aslında Kudüs'ün üç tek Tanrılı din tarafından kutsal bir yer sayılmasındandır.¹⁵⁸

Müslümanlar için Kudüs Müslümanların ilk kıblesi olan Mescid-i Aksa'dan dolayı önem arz etmektedir. Aynı şekilde Miraç hadisesinin burada gerçekleşmiş olması bölgeyi daha da önemli kılmıştır. Hristiyanlar için Hz. İsa'nın mezarının Kudüs'te olduğu inancı, şehri önemli kılmaktadır. Yahudiler için ise Süleyman Mabedinin Kudüs'te bulunduğu inancı onlar için şehri önemli kılmaktadır. Zaten bu nedenle Mescid-i Aksa'nın altında bu mabetle ilgili yıllardır kazılar yapılmaktadır.¹⁵⁹

1948 yılında İsrail kurulmadan önce bu topraklarda Filistinli Araplar yaşamaktaydı. Yahudiler burayı işgal ederek orada İsrail adında bir devlet kurmuştur. İsrail devleti kurulduğundan beri bu işgal durmadan günümüze kadar devam etmiştir. 1948 yılından bu yana nasıl işgal edildiğini gösteren haritalara birçok yerde rastlamak mümkündür. Artık bu geri dönülemez hale gelmiştir. Gerçek şu ki İsrail artık bu toprakları bırakacak gibi görünmemektedir. Filistinli Araplar her ne kadar ilk işgal tarihinden bugüne bu zulme dayanamayıp ülkelerini terk etmişlerse de o topraklarda yine ciddi oranda Filistinli Arap yaşamaktadır.¹⁶⁰

İsrail Parlamentosu Knesset'te Arap milletvekilleri mevcuttur. Ülkede üç adet ana akım Arap partisi vardır: Hadash (Arap çoğunluğuna sahip Arap-Yahudi Birleşik Partisi), Balad ve İsrail İslami hareketinin de içinde bulunduğu birçok organizasyonu barındıran Birleşik Arap Listesidir. Bunların yanı sıra, Ta'al adlı parti de vardır.¹⁶¹

İsrail'de 17 Mart 2015 yılında yapılan seçimlerde Arap partileri, tarihlerinde ilk kez bir araya gelerek Birleşik Arap Listesi adı altında seçimlere ortak listeyle

¹⁵⁸Gazete Duvar, "Kudüs kararına tepki yağdı: Filistin davası ölmeyecek", <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2017/12/07/kudus-kararina-tepkivyagdifilistindavasiolmeyecek>, (01.08.2023).

¹⁵⁹Hatice Saka, "İsrail Aksa'nın altını oyuyor", <https://www.yenisafak.com/dunya/israil-aksanin-altini-oyuyor-3594731>, (01.08.2023).

¹⁶⁰BBC Türkçe News, "İsrail-Filistin sorunu nasıl başladı?", <https://www.bbc.com/turkce/articles/crg3gv17p00o>, (22.07.2023).

¹⁶¹BBC News Türkçe, "İsrail seçimleri: Yeni hükümet için kilit roldeki Arap partisi Raam, Netanyahu ile koalisyona katılacak mı?", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56541273>, (22.07.2023).

girme kararı almışlardır. Arap partileri İsrail Parlamentosu Knesset'te toplam 11 milletvekiliyle temsil edilmişlerdir.¹⁶²

Birleşik Arap Listesi 15 veya daha fazla milletvekili çıkarması halinde, koalisyon çalışmalarında kilit rol üstlenmeye çok yaklaşmıştır. O zaman güvenilir anket sonuçlarına göre seçimden birinci parti olarak çıkması beklenen Siyonist Birliğin (İşçi Partisi ve Hareket Partisi ittifakı) 24 sandalyeye ulaşacağı öngörülmüştür. Ancak hükümet kurmak için 61 sandalye gerekmektedir. Sol partilerin toplam milletvekili sayısının 61'e ulaşması zor olduğu için Siyonist Birlik olası bir koalisyonda Arap Listesi ile ittifak arayışına girebilirdi. Fakat İslami hareketin lideri Salah 2015 yılının mart ayında Al Jazeera'ya verdiği röportajında şunları dile getirmiştir: *“İslami hareket olarak seçimi boykot ediyoruz çünkü Knesset'in siyonist amaçlara hizmet eden bir aracı olduğunu biliyoruz. Tam olarak böyle çünkü Knesset kendisini Yahudilerin temsilcisi olarak tanımlıyor. Geçmiş deneyimlerimize dayanarak daha önce 19. dönemde Knesset'e giren Arap milletvekilleri Araplar için hiçbir şey yapmadılar. Bize hak ettiğimiz hiçbir faydayı sağlayamadılar ve üzerimizdeki baskıyı hiç azaltamadılar. Tam tersi, Knesset'in Arap karşıtı eylemleri arttı. Araplara ait olan toprakları zapt ettiler. Aynı zamanda bizi açıkça öldürmeye devam ettiler. Son olarak İsrail, Knesset'in Arap üyelerini İsrail dışında görüntüsünü kurtarmak için, demokratik olduğunu söyleyebilmek için kullandığını düşünüyorum. Bunu kendi yararlarına kullanıyorlar ama bizim için hiçbir faydası olmuyor”*.¹⁶³

Buna ilişkin olarak Filistin topraklarında çözümün demokratik yollardan geçtiği ileri sürülebilir. Bu da İsrail Parlamentosu Knesset'e Arap milletvekillerinin çoğalmasıyla olabilecektir. Yöntem olarak ortak hareket etmeleri gerekmektedir. Filistinlilere göre İsrailli vatandaşlar arasında doğurganlık oranı azalırken Arapların doğurganlık oranı artmaktadır.¹⁶⁴ Bu da ilerleyen zamanda Arapların İsrail'in işgal etmiş olduğu topraklarda çoğunluğu sağlayabileceği göstermektedir. Kendileri

¹⁶² Alessandra Bajec, “İsrail’de Değişim Başka Bahara Kaldı”, <https://perspektif.eu/2015/04/01/israildeki-secimler-degisim-baska-bahara/>, (22.07.2023).

¹⁶³ Ece Göksedef, “İsrail Arap vekilleri kullanıyor”, <https://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/israil-arap-vekilleri-kullaniyor>, (27.12.2022).

¹⁶⁴ TRT Haber, “İsrail'in nüfusu giderek artıyor”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/israillin-nufusu-giderek-artiyor-71607.html>, (22.07.2023).

arasından başbakan çıkarmaları ihtimaldir. Bu şekilde İsrail’de de Filistin topraklarında da barış hâkim olabilecektir. İsrail Parlamentosu Knesset’in bir şekilde Arapların eline geçmesi halinde Filistinliler sahip oldukları bu topraklarda huzuru tesis edebileceklerdir. Diğer yandan ise İsrail yanlısı haberler göre ise Arapların doğurganlık oranı düşerken Yahudilerin doğurganlık oranında artış gözlemlendiğini aktarmaktadırlar.¹⁶⁵

İsrail, şayet bir Filistin devleti kurma süreci yaşanacaksa ve Filistin diye bir devlet gerçekleşirse kontrol edilebilir ve yönetilebilir bir süreç olmasını arzu etmektedir. İsrail’in bu süreçte egemenlik konusundaki temel beklentileri; Filistin yönetiminin İsrail Devleti’ni ve onun Yahudi karakterini tanınması, İsrail’i Yahudilerin ana vatanı olarak kabul etmesi ve İsrail’e yönelik sistematik provokasyonları önlemesidir.¹⁶⁶

Kuzey Makedonya, İsrail ile kıyaslanacak olursa Kuzey Makedonya’da herhangi bir işgalin söz konusu olmadığı, bu nedenle benzerlik de olmadığı ortaya çıkmaktadır. Makedonya’da çok eski tarihlerden beri farklı milletler yaşamıştır. Bugün başta Makedonlar bu topraklarda Büyük İskender’in kurmuş olduğu Makedonya İmparatorluğu’nun bakiyesi olarak kalmışlardır. Arnavutlar ise bu topraklara bir rivayete göre Osmanlı öncesi bir rivayete göre ise Osmanlı zamanında geldikleri iddia edilmektedir.¹⁶⁷ Türkler ve Romanlar ise 1389 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun Kosova Meydan Muharebesi zaferi sonrası bölgeye yerleşmişlerdir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Şalom, “İsrail’de doğum dengeleri değişiyor”, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/69742/israilde-dogum-dengeleri-degisiyor>, (22.07.2023).

¹⁶⁶ Umut Koldaş, “İsrail-Filistin Barışında Kaygı Sürekliliğinden Beklenti Yönetilebilirliğine mi?”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 6, Sayı 61, 2014, s. 90.

¹⁶⁷ Risto İvanovski, *a.g.e.*, s. 6.

¹⁶⁸ Necati Çayırılı, “Makedonya Türk Kimliği Bağlamında Makedonya’daki Türk Sivil Toplum Kuruluşları”, *Avrasya Etüdler*, Cilt 48, Sayı 2, 2015, s. 145 – 146.

4.6. Kanada

Dünya genelindeki ülkelerin nüfus hareketliliğine bakıldığında her ulustan insanın hareketlilik yaşadığı görülebilmektedir. Göç edilen ülkelerin bir kısmının, dünyadaki yasal göçlerin yarından fazlasını alan Avustralya, ABD ve Kanada olduğu görülmektedir.

Başkenti Ottawa olan Kanada'nın nüfusu yaklaşık 37 milyondur. Yüz ölçümü 9.984.670 km²'dir. Etnik yapısına bakıldığında İngiliz (%19), Fransız (%15), İskoç (%14), İrlandalı (%13), Alman (%9), İtalyan (%4), Çinli (%4), Kızılderili (%4), diğer (%18).¹⁶⁹ Kanada eyaletlerinden sadece Quebec'te nüfusun %80'i Fransızca konuşmaktadır.¹⁷⁰

Önemli siyasi partiler: Liberal Parti, Muhafazakâr Parti, Yeni Demokrasi Partisi (NDP-Sosyal Demokrat), Kebek Dayanışması, Kebek Bloğu ve Yeşiller Partisidir.

Hasan Basri Yalçın Lacivert dergisine verdiği röportajında azınlıklar ve Kanada ile ilgili şunları söylemektedir: *Dünya genelinde 90'lı yıllarda liberal söylemlerde azınlık konuları tartışılıyordu. Özgürlüğün alanı mümkün olduğunca genişletiliyor ve azınlık gruplarının haklarının öncelendiği bir dönemden geçiyorduk. Örneğin azınlık hakları konusunda dünyaya örnek olarak gösterilen Kanada'nın Quebec bölgesi bugün Müslüman mescitlerine yapılan saldırılarla gündeme geliyor. Yani geldiğimiz noktada azınlık haklarının düşünüldüğü, konuşulduğu o Quebec gitti, azınlıkların saldırıya uğradığı bir Quebec ortaya çıktı.*¹⁷¹

Kısaca Quebec'e bakılacak olursa Quebec, Kanada'nın kendiyile aynı ismi taşıyan Quebec eyaletinin başkenti olup 500.000 nüfusa sahiptir. Kuruluş yılı 1608 olan Quebec bir Fransız kolonisi olarak kurulmuştur ve ana dili Fransızcadır. Kuzey

¹⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Kanda Ülke Künyesi, <http://www.mfa.gov.tr/kanada-kunyesi.tr.mfa>, (28.05.2020).

¹⁷⁰ Pulat Y. Tacar, *Kültürel Haklar*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2005, s. 131.

¹⁷¹ Hasan Basri Yalçın, "Güvenlik sorunu çözülmeden özgürlük sorununu çözemezsiniz", <http://www.lacivertdergi.com/dosya/2017/02/27/guvenlik-sorunu-cozulmeden-ozgurluk-sorununu-cozemezsiniz>, (06.06.2020).

Amerika'nın en eski şehri olarak bilinmesinin yanında, aynı zamanda Kuzey Amerika'da halen etrafı surlarla çevrili olan tek şehirdir.¹⁷²

Bununla birlikte Kanada'yı daha iyi anlayabilmek için Kanada'nın tarihsel gelişimine bakıldığında İngilizlerin, Fransızların ve yerli halklardan oluşan farklı ulusal grupların federatif ilişkiler kurdukları görülmektedir. Bu ulusal gruplar ulus olarak görülmelerinin yanı sıra birlikleri ve kurumları için seçmiş oldukları isimlerden de anlaşılmaktadır. Bunlardan Quebec Meclisinin adının "Ulusal Meclis" ismini taşıdığı görülmektedir.¹⁷³

Aynı şekilde Kanada'da çok kültürcülük yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Hatta çok kültürcülük yasallaşmış bir durumdur. Çok kültürcülük düşüncesi Kanada'da olduğu gibi Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki tek kültürcülük politikalara karşı ortaya çıkmıştır. Tek kültürcülük etnik göçmenleri asimile etme hedeflerinden kaynaklanan bir düşüncedir. "Erime potası" düşüncesi, göçmen etnik azınlıkların değerlerini bırakmalarını, yaşam tarzları ve kimliklerinden vazgeçmeleri anlamına gelmektedir. Hatta daha ileri gidip tek kültürlü strateji amacının ötekilerin yok edilmesine kadar genişletildiği görülmektedir. Bu yok etme stratejisi uzun vadede başarılı olamamıştır. Çok kültürcülük sadece coğrafi olarak bir azınlık grubunun haklarını savunmakla kalmamaktadır. Bu yaklaşım yukarıda değindiğimiz Kanada'nın Quebec eyaletindeki Fransızların (Quebec'teki Fransızlar) ve aynı zamanda oradaki azınlıkların da haklarını gözetmektedir.¹⁷⁴

1970'ler sonrasında Kanada hükümetinin göçmenleri asimile etmek yerine çok etnikli yapıyı ilerletme politikası için kullandığı bir terim olmuştur "çok kültürcülük." Bu kavram Kanada'da esas olarak göçmenlerin önyargı ya da ayrımcılık korkusu hissetmeksizin etnik kimliklerini ifade etme haklarına sahip olması demektir. Kanada'nın ardından bu kavram daha sonraları Avustralya ve

¹⁷² Gezimanya, "Quebec Hakkında Bilinmesi Gerekenler", <https://gezimanya.com/quebec>, (06.06.2020).

¹⁷³ Sevgi Erzurumlu, *Çokkültürcülük Politikası ve Kanada'da Çokkültürcülük*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2008, s. 60.

¹⁷⁴ Sevgi Erzurumlu, *a.g.t.*, s. 4-7.

Birleşik Devletler’de kullanılmaya başlanmıştır.¹⁷⁵ Bu nedenle Kanada dünyadaki iyi uygulama örnekleri arasına gösterilmektedir. Bu kavramı uygulamada eski başbakanlardan Pierre Trudeau’nun rolünün büyük olduğu bilinmektedir. Çünkü 1968-1984 yılları arasında dört dönem başbakanlık yapmış olan Liberal Parti Başkanı Trudeau döneminde, halkın refah seviyesi artmıştır. Bu süreçte göçü serbest bırakmış ve çok kültürlülüğü teşvik etmiştir. Günümüzde Kanada’da çok kültürlülük Charter of Rights and Freedoms (Hak ve Özgürlükler Temel Yasası) teminatındadır. Bu yasada Trudeau’nun payı büyüktür.¹⁷⁶

Bunlarla birlikte Laurendeau-Dunton Komisyonuna değinmek elzemdir. 1963’te İki Dilcilik ve İki Kültürcülük Kraliyet Komisyonu (Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism (Laurendeau-Dunton) kurulmuştur. Bu komisyon fikrini ilk dile getiren kişi Quebec’in önde gelen gazetelerinden Le Devoir’ın editörü André Laurendeau’dur. Bu nedenle de kendi soyadını taşıyan Laurendeau Komisyonunun eş başkanlığına getirilmesi çok manidardır. Aslında Pearson, Quebec’e özel bir statü verilmesine sıcak bakmaktadır. Fakat 1967’de adâlet bakanı olan ve özel statünün tanınması hâlinde ülkenin bölüneceğini iddia eden Pierre Trudeau buna şiddetle karşı çıkacaktır. Trudeau’nun, Quebec’in farklılığı söylemine karşı yürüttüğü kampanya İngiliz olan Kanadalı kamuoyunda kısa sürede etkisini göstermiştir. Bundan dolayıdır ki Quebec’e ayrıcalıklı muamele yapılmaması gündeme gelmiştir. Trudeau için milliyetçiliğin mantığı ayrılma ve kendi ulus devletini inşa etmek olduğundan Quebec milliyetçiliğinin taleplerinin karşılanması Quebec’in Kanada’dan ayrılması anlamına gelir bu nedenle Trudeau siyasî hayatının büyük bir bölümünü Quebec milliyetçiliğini bastırmaya adanmıştır.¹⁷⁷

Kuzey Makedonya, Kanada ile kıyaslanacak olursa Quebec statüsünde bir eyalet yoktur. Hatta Kuzey Makedonya’da eyalet diye bir idari birim bulunmamaktadır. Burada örnek olarak belki Kuzey Makedonya’nın Tetova (Kalkandelen) şehri ve Üsküp’ün Şuto Orizari ilçesi verilebilir. Tetova şehrinin

¹⁷⁵ Selda Geyik Yıldırım, “Kanada’da Çokkültürcülüğün Ortaya Çıkış Nedenleri”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2018, s. 8.

¹⁷⁶ Ertan Özensel, “Çokkültürlülük Uygulaması Olarak Kanada Çokkültürlülüğü”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2012, s. 63-64.

¹⁷⁷ Hüseyin Kalaycı, *Ulus-Devletin Başağrısı: Ayrılıkçılık Kanada-Quebec Örneği*, Liberte Yayınları, Ankara 2010, s. 198-199.

%95'ini Arnavutlar oluşturmaktadır. Şuto Orizari'nin ise neredeyse tamamı Roman azınlıktan oluşmaktadır. 2002 verilerine göre mahalle nüfusunun %80'ini Romanlar oluşturmaktadır.¹⁷⁸ Diğer bir ek örnek olarak Türklerin yoğunlukla yaşamış olduğu Gostivar şehri verilebilir. 2021 Nüfus Sayımına göre Gostivar'da %12,71 (7 bin 597) Türk yaşamaktadır.¹⁷⁹

4.7. Güney Afrika Cumhuriyeti

Adını Afrika kıtasının güney ucundaki konumundan alan Güney Afrika Cumhuriyeti, 1.219.090 km² yüz ölçümü ve 2023 itibarıyla 58.048.332 nüfusa sahip, toplumsal grupların orantısız bir şekilde dağıldığı federal yapıya sahip bir devlettir.¹⁸⁰

İlk başta Güney Afrika'yı 17. yüzyıldan itibaren sömürgeleştirme geçmişi ile ilişkilendirmek mümkündür. Diğer yandan hem jeopolitik açıdan hem de ticaret yolları güzergahında olması ve sahip olduğu zengin elmas ile altın yataklarının çeşitliliği bu ülkeyi sömürgeleştirilmeye itmiştir. Güney Afrika'da 17. yüzyılın ortalarına doğru yerli halkın nüfusu tam olarak bilinmemektedir. Bazı kaynaklarda yaklaşık 200.000 kişinin yaşadığı, diğer bazı kaynaklarda ise 100.000'den fazla nüfusun olma ihtimalinin düşük olduğu bilgisi mevcuttur. Nüfus konusunda net bir rakam olmamakla birlikte o dönemde avcı toplayıcılık ve hayvancılıkla uğraşan göçebe yerli halklar arası yaşanan savaşlarda nüfusun önemli ölçüde azaldığını da belirtmekte fayda vardır.¹⁸¹

¹⁷⁸ Mert Can Yılmaz, "Avrupa'nın göbeğinde bir Roman mahallesi: Suto Orizari'de bir gün", <https://tr.euronews.com/2018/07/06/avrupa-nin-gobeginde-bir-roman-mahallesi-suto-orizari-de-bir-gun>, (22.07.2023).

¹⁷⁹ Yeni Balkan Gazetesi, "2021 Nüfus Sayımı: Türkler, Makedonya nüfusun yüzde 3,86'sını oluşturuyor", <https://yenibalkan.com/tr/gundem/2021-nufus-sayimi-turkler-makedonya-nufusun-yuzde-3-86-sini-olusturuyor>, (22.07.2023).

¹⁸⁰ Faruk Turinay, "Tek Başlı Parlamenterizm" Kavramının Doğuşu: Güney Afrika'nın Hükümet Sistemi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 119, 2015, s. 64.

¹⁸¹ İskender Gümüş, Apartheid Döneminde Güney Afrika ve Uluslararası Çalışma Örgütü İlişkileri, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10, 2020, s. 27.

Güney Afrika'nın sömürge geçmişine bakıldığında Hollanda'nın, Afrika'yı diğer birçok Avrupa ülkesinden önce sömürgeleştirdiği görülmektedir. Güney Afrika'ya gelen ilk sömürge ülkesi Hollanda olmuştur. 1652 yılında “Hollanda Doğu Hindistan Şirketi”nin kurulmasıyla birlikte Hollandalılar, sömürge bölgesindeki faaliyetlerini güçlendirerek Ümit Burnu'nda Cape Town şehrinin temellerini atmışlardır.¹⁸²

Güney Afrika'da 1948 yılından 1994 yılına kadar Apartheid rejimi uygulanmıştır. Apartheid rejiminin köklerine bakıldığında 1948 yılında ortaya çıkmasına yol açan olaylar için bir zemin teşkil edecek birkaç gelişme yaşanmıştır. 1902-1924 yılları arasında Güney Afrika, dört federasyondan oluşacak bir ülke halini almıştır. 1924 yılında ise ırkçılık yasallaştırılmış siyahilerin medeni ve siyasi hakları ellerinden alınarak 1948 yılında ırkçılık zirveye ulaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Nacionale Partisi önderliğinde ülkedeki beyaz azınlık gücünü genişletmiş ve Apartheid politikası otoriter bir biçimde uygulanmaya başlanmıştır.¹⁸³ Güney Afrika'da ağırlıklı olarak 1948 ile 1994 yılları arasında Apartheid ile ilgili en yaygın düşünce baskıcı rejimin ırk ve sınıf eşitsizliği ortaya çıkarmış olmasıdır.¹⁸⁴

Haber portalı Amerika'nın Sesi'nin aktardığına göre 1948 yılında resmen yürürlüğe giren ve “Apartheid” olarak adlandırılan ırk ayrımcılığı, 1994 yılında resmen kaldırıldı. Uzun yıllar beyazların yönetiminde olan Güney Afrika, beyaz azınlık dışında kalanların vatandaşlık hizmetlerinden, devletin sağladığı sağlık ve eğitim hizmetleri gibi sosyal hizmetlerden daha az yararlanmaları gibi ırkçı uygulamalara sahne oldu. Afrika Ulusal Kongresi Lideri Nelson Mandela'nın 1990'da cezaevinden serbest bırakılmasıyla başlayan değişim süreci, 1994'te devlet başkanı seçilmesiyle hız kazandı.¹⁸⁵

¹⁸² Adam Abu Bashal – Gökhan Kavak, “Hollanda'nın utanç tarihi”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hollandanin-utanc-tarihi/1073864>, (18.06.2023).

¹⁸³ Cüneyt Göksu, “Güney Afrika'da tarih hâlâ canlı”, <https://www.birgun.net/haber/guney-afrika-da-tarih-hala-canli-258159>, (18.06.2023).

¹⁸⁴ Thulisile Ncamsile Mphambukeli, “Apartheid”, *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies*, 2019, s. 1.

¹⁸⁵ Mahmut Bozarslan, “İrk Ayrımından Sınıf Ayrımına Güney Afrika”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/irk-ayrimindan-sinif-ayrimina-guney-afrika/4952985.html>, (29.09.2021).

Nelson Mandela ülkesinin ilk siyahî avukatı olarak 1944'te ırk ayrımına karşı kurulan Afrika Ulusal Kongresine (ANC) üye olmuştur. Aynı zamanda bu kuruluşun 1948'de genel sekreteri ve 1950'de başkanı olmuştur. İşte tam da bu yıllardan itibaren rejimin ırk ayrımcı politikalarına karşı mücadelenin başında yer almış ve önderlik etmeye başlamıştır.¹⁸⁶ Apartheid politikası siyah halkın tüm yaşam alanlarından sistematik bir şekilde diskrimine edilmesine eğilmiştir. Bu nedenle BM tarafından alınan anti-diskriminasyon tedbirlerinin kapsamı bu sistemle mücadele etme amacına yöneliktir. Apartheid politikasına karşı yapılan mücadele, azınlıkların diskriminasyondan korunmasına yönelik garantilerin özel görünümlü bir şeklidir.¹⁸⁷

Hollanda'dan Güney Afrika'yı devralan Birleşik Krallık kolonileriyle kurmuş olduğu Güney Afrika Birliği 1913'te çıkardığı bir kanun ile Güney Afrika topraklarının %13'ünü 19 milyonluk siyah nüfusa, geri kalan %87'si ise sadece 4,5 milyon kişi olan beyaz nüfusa verilmiştir. Hal böyle olunca "sadece beyazlar" tanımı ile yerli siyah halk ezilmeye başlanmıştır. Bu durumda "Apartheid" adını ilk defa resmi olarak almıştır.¹⁸⁸

31 Aralık 1977'de 38 devletin onayı ile yürürlüğe giren Apartheid ile mücadele ve Apartheid'in cezalandırılmasına dair uluslararası sözleşmenin yürürlüğe girmesinden itibaren Apartheid politikası uygulamaları insanlığa karşı bir suç olarak neredeyse soykırım eylemi dahilinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Apartheid politikası ırk egemenliğine ve ayrımcılığa dayanmaktadır. Bu politika yalnız sayısal olarak azınlık teşkil eden beyaz ırk hükümetleri tarafından sürdürülmektedir. Zorbalıkla üzerinde hüküm sürülen Afrika halkı (siyah ırk) sayısal olarak çoğunluğa sahip olmakla beraber hâkim pozisyonda bulunmamaktadır. Güney Afrika'nın siyah, Asyalı ve renkli toplumlarının maruz kaldığı Apartheid politikası sebebiyle BM self determinasyonu ve insan haklarına saygıyı içeren özel önlemler tavsiyesinde bulunmuştur. Bütün bu tavsiyeler anti-Apartheid tedbirleri kompleksini oluşturmakta ve ilgili hükümetlerin bir taraftan baskı altında bulunan gruplara, medeni ve sosyal

¹⁸⁶ Burcu Değirmencioğlu, "Güney Afrika Ulusunun Babası İnsan Haklarının Yılmaz Savunucusu Nelson Mandela", *Hukuk Gündemi Dergisi*, Sayı 2, 2013, s. 83.

¹⁸⁷ Ayşe Füsün Arsava, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁸⁸ Osman Nuri Aras, *Akıyla Karasıyla Güney Afrika*, Bakü 2004, s. 16.

eşitlik garanti eden pozitif önlemler almasını, diğer yandan da gelecekte Apartheid politikasından uzak durmasını öngörmektedir.¹⁸⁹

Apartheid ile ilgili bir dizi geleneksel açıklamalar mevcuttur. Örneğin Apartheid'in kökenleri, 1910'da Güney Afrika Birliğini oluşturan dört koloninin yasama ve geleneksel hukukuna dayanmaktadır. "Apartheid" terimi, Afrika'da (Afrikanca) "ırk ayrımı", "ayrıştırma" ya da "ayrımcılık" anlamına gelen soyut bir isimdir. Borstelmann (1993), ise Apartheid'i, ülkenin ırksal kutuplaşmasını hızlandıran daha katı bir ayrımcılık sistemi olarak tanımlamaktadır. Pfeffer (2009) Apartheid'in ırksal ve etnik ayrılıkçılık ideolojisinin bir teşviki olduğunu belirtirken Dubow (2014) Apartheid'i Mayıs 1948'de Güney Afrika'da radikal Afrikalı milliyetçilikleri iktidara getiren seçim sloganı olarak görmektedir.¹⁹⁰

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başlayan Soğuk Savaş 1948'de Apartheid rejiminin resmileşmesine neden olur ve bu rejim 1989'da Soğuk Savaş'ın sonra ermesiyle çözülmeye ve sarsılmaya başlamıştır.¹⁹¹ 1994 yılında Güney Afrika ırkçı yönetim şekli olarak anlamlandırılan Apartheid'e son verildikten sonra toplumsal çatışmalar görülmemiştir.¹⁹²

1948'de NP'nin iktidara gelmesi Güney Afrika tarihinde genellikle "ayrımcılık dönemi" olarak bilinmektedir. Bu ayrımcılık yılları, sonraki Apartheid politikalarına zemin hazırlamıştır. Artan kentleşme ve Afrikalı köylü çiftçilerin karlı kentsel pazarlara yiyecek sağlama rekabeti hem kırsal kesimde hem de kasabalarda siyasi ayrım çağrılarına yol açmıştır. Ülkedeki ayrımcılığın en çok dile düşen kanunu ise Yerliler Arazi Yasası'dır. Yasa, Afrikalıları sömürge ekonomisi için yalnızca emekçilere indirgemenin bir aracı olarak uzun bir sömürge müdahalesi olarak Afrika topraklarının mülksüzleştirilmesi üzerine inşa edilmiştir. Kihato (2013) ırk ayrımından önce bile Afrikalıların özel mülkiyete sahip olmasının yasak olduğunu iddia etmektedir.¹⁹³

¹⁸⁹ Ayşe Füsün Arsava, *a.g.e.*, s. 86.

¹⁹⁰ Thulisile Ncamsile Mphambukeli, *a.g.m.*, s. 2.

¹⁹¹ Bilal Yalçinkaya, *Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Apartheid Sonrası Güç ve İktidar Paylaşımı*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 2020, s. 91.

¹⁹² İsmail Ermağan, *Dünya Siyasetinde Afrika 5*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2016, s.185.

¹⁹³ Thulisile Ncamsile Mphambukeli, *a.g.m.*, s. 2.

Diğer yandan, bu rejim 350 yıl boyunca Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, beyaz azınlık tarafından iktidar el değiştirene kadar siyahi çoğunluğa hukuki ve fiili olarak katı bir ayrımı politikası uygulanmıştır. Bu süreçte ülke nüfusunun yaklaşık %80'ini oluşturan siyahların aynı okulu, üniversiteyi ve kiliseyi paylaşmaları, aynı araçlara binmeleri gibi beyazlarla birlikte aynı sosyal faaliyetlerde bulunmaları yasaklanmıştır. Bununla yetinmeyip siyalara oy kullanma fırsatı bile verilmemiştir.¹⁹⁴

Yerli Kentsel Alanlar Yasası (1923), Afrikalıları ayrılmış kasabalar veya konumlarla sınırlandırılmıştır. Peffer (2009), 1948'den sonra çıkarılan ayrılıkçı yasaların çoğunun, Güney Afrika'da Doğu Afrika Koruma Kurumu (Kenya kolonisi) ve Güney Rhodesia'nın taklit etmeye yakın olduğu bir beyaz azınlık yönetimi modeli oluşturduğunu savunmaktadır.¹⁹⁵

Güney Afrika yüzyıllar boyu beyazlar tarafından yönetilmiştir. 1994 yılında ilk defa bütün ırkların katılımıyla demokratik bir seçim gerçekleşmiştir. ANC (African National Congress) Partisi ve parti lideri Nelson Mandela'yı %62,6 oyla iktidara getiren bu seçimlerin sonucunda Güney Afrika'da köklü değişim rüzgarları esmeye başlamıştır. Partinin başına 1997 Aralık ayında Thabo Mbeki geçmiştir. 1999 seçimlerinde de %66,4 oy oranını yakalayan ANC, Zulu kökenli IFP (Inkatha Freedom Party) ile ortak hükümet kurmuştur. 1994 seçimlerinde 9 eyaletten 7'sinin, 1999 seçimlerinde 8'inin yerel yönetimlerini elinde tutan parti, Nisan 2004 seçimlerinde siyasi gücünü iyice pekiştirerek oylarını %69,7'ye çıkarmış ve son olarak 22 Nisan 2009 tarihinde yapılan seçimler sonucunda ANC'nin Başkanı Jacob Zuma devlet başkanı olarak seçilmiştir.¹⁹⁶

Beş yıl sonra Güney Afrika'da genel seçim 7 Mayıs 2014 tarihinde düzenlenmiştir. Bu seçimlerin önemi ise Güney Afrika'nın efsane lideri Nelson Mandela'nın vefatından sonra ve Güney Afrika'da ırkçılığa dayalı Apartheid

¹⁹⁴ Yavuz Atar, "Demokrasiye Geçiş Sürecindeki Ülkelerde Anayasal Değişme (Constitutional Change) ve Anayasal Dönüşüm (Constitutional Transformation)", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1-2, 1999, s. 213.

¹⁹⁵ Thulisile Ncamsile Mphambukeli, *a.g.m.*, s. 2.

¹⁹⁶ DEİK, "Güney Afrika Ülke Bülteni", <https://www.deik.org.tr/uploads/guney-afrika-2cf.pdf>, s. 3, (15.01.2023).

rejiminin 20 yıl önce sona ermesinden bu yana düzenlenmiş olan beşinci genel seçim olmasıdır.¹⁹⁷ TRT Haber'in aktardığı resmi olmayan sonuçlarına göre, Güney Afrika'da iktidardaki Afrika Ulusal Partisi (ANC) oyların yüzde 62,43'ünü almıştır.¹⁹⁸ 8 Mayıs 2019 tarihinde gerçekleşen genel seçimde %58'le oyla yine en yüksek oyu iktidardaki parti olan ANC olmuştur. Bunun sonucunda ise Güney Afrika Meclisi, ANC lideri Cyril Ramaphosa'yı devlet başkanı ilan etmiştir.¹⁹⁹

Günümüzde Güney Afrika'nın siyasi yapısına bakıldığında Güney Afrika iki kanatlı Parlamente'ya sahip nadir ülkelerin başında gelmektedir. "Ulusal Meclis" ve "Ulusal Eyaletler Konseyi" iki kanadı temsil etmektedir. Anayasal demokrasiye sahip olan Güney Afrika Parlamentosunda 490 sandalye bulunmaktadır. Bu 490 sandalyeden 400 sandalye Ulusal Meclis üyelerine aittir. Onlar da seçimle belirlenmektedir. Geriye kalan 90 sandalye ise Ulusal Eyaletler Konseyine ait olup 9 eyaletin her birinin onar temsilci atamasıyla oluşmaktadır.²⁰⁰

Kanada kısmında çok kültürcülüğe değinilmiştir. Aynı şekilde Sammy Smooh'ya göre Apartheid sonrası Güney Afrika çok kültürlü demokrasinin temel örneklerini teşkil eden ülkelerden biridir.²⁰¹ Genel olarak Güney Afrika'da konuşulan dillere bakıldığında 6 ana dil bulunmaktadır. Onlarda; Zulu: %22,7, Xhosa: %16, Afrikanca: %13,5, İngilizce: 9,6%, Setswana: %8, Sesotho: %7,6. Toplam resmi dil sayısı ise onbirdir. İngilizce resmî olarak ve iş yerlerinde en yaygın konuşulan dil konumundadır.²⁰²

Güney Afrika Anayasası etnik köken, ırk, din, dil gibi tüm kimlik çıkarlarını benimsemektedir. Yargı da dahil olmak üzere kamu hizmetinde farklı grupların eşit

¹⁹⁷ BBC News Türkçe, "Güney Afrika'da genel seçimler",

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140507_gunery_afrika_secim, (19.06.2023).

¹⁹⁸ TRT Haber, "Güney Afrika'da seçim sonucu", <https://www.trthaber.com/haber/dunya/guney-afrikada-secim-sonucu-126824.html>, (19.06.2023).

¹⁹⁹ Anadolu Ajansı, "Ramaphosa yeniden Güney Afrika devlet başkanı olarak seçildi", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ramaphosa-yeniden-guney-afrika-devlet-baskani-olarak-secildi/1484961>, (19.06.2023).

²⁰⁰ Anadolu Ajansı, "Güney Afrika Cumhuriyeti 6. kez sandık başına gidiyor", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/guney-afrika-cumhuriyeti-6-kez-sandik-basina-gidiyor/1473148>, (19.06.2023).

²⁰¹ Nur Uluşahin, "Liberal Demokrasinin Çıkmazı: Çatışma Karşısında Barış için Azınlık-Çoğunluk İlişkisini Yeniden Düzenleme Gereği", *Anayasa Yargısı*, Cilt 23, Sayı 1, 2007, s. 625.

²⁰² Pumza Fihlani, "Güney Afrika'nın ilk dili N|uu yok olma tehlikesiyle karşı karşıya", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41098591>, (19.06.2023).

temsilini öngörmektedir. Kültürel ve dilsel hakların etkin bir şekilde korunmasını sağlamaktadır. Belirlenmiş on resmi dil ve bunların dışındaki diğer diller için anayasal güvenceler oluşturulmuştur. Güney Afrikalılar resmi dilde veya kendi seçtikleri bir dilde eğitim alma hakkına sahiptirler.²⁰³

Kuzey Makedonya, Güney Afrika ile kıyaslanacak olursa tarih boyunca Kuzey Makedonya'nın Apartheid benzeri bir ayrımcılığa maruz kalmadığını ve bağımsızlık sonrası bu tarz bir ayrımcı politikanın var olmadığını belirtmek gerekmektedir. Aynı şekilde Güney Afrika'da olduğu gibi Kuzey Makedonya azınlıkları da anayasal güvence altındadır. İki ülke arasında bu benzerlik göze çarpmaktadır.

4.8. Japonya

377.899 km² yüz ölçümüne sahip ve başkenti Tokyo olan bu ülkenin 125 milyon civarında nüfusu vardır. Etnik bazlı bakıldığında Japonya'nın homojen bir toplum olduğu görülmektedir.

Japonya'nın önde gelen siyasi partilerine bakıldığında ilk siyasi parti Yurtsever Partisi (Aikoku Koto) 1874'te kurulmuştur. Japonya Temsilciler Meclisinde temsil edilen beş büyük siyasi parti mevcuttur: Liberal Demokratik Parti (Jiyūminshutō), İnovasyon Partisi (Ishin no Tō), Temiz Hükümet Partisi (Komeito), Japonya Komünist Partisi, Demokratik Sosyalist Parti ya da Sosyal Demokrat Partisi.²⁰⁴

2020 yılının Ocak ayında Japonya Başbakan Yardımcısı Taro Aso'nun, ülkesini dünyada tek ırka sahip tek ülke diye tanımlamasının ardından Aso, yerli bir etnik grubu görmezden gelmekle suçlanmıştır. Aynı zamanda Japonya'da ekonomi bakanı olarak da görev yapan Taro Aso, yaptığı diğer bir konuşmasında, *“Bir dil, bir*

²⁰³ Sevtap Yokuş, “Bölünmüş Toplumlarda Anayasa Yapımı: Güney Afrika Deneyimi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2022, s. 24.

²⁰⁴ Hüdai Şencan, “Japonya Hükümet Sistemi: Yarışan Partiler Değişmeyen İktidar”, *TBMM Araştırma Merkezi*, s. 313.

etnik grup ve bir hanedanla 2 bin yıl yaşayan başka bir ülke olmadı” demiştir. Bu açıklamasının ardından ise 79 yaşındaki siyasetçi bir gün sonra özür dileyerek Japonya’nın diğer etnik grupların büyük göçüne veya istilasına uğramadan uzun süre ayakta kaldığını söylemek istediğini belirtmiştir.²⁰⁵

Japonya’nın etnik yapısına bakıldığında azınlıklar ön plana çıkmamaktadır. Bu kapsamda Ainu halkı azınlık olarak yeni kabul görmüştür. Ainu halkı, neredeyse en eski antropolojik çağlardan bu yana Japon adalarında, özellikle de en kuzeydeki Hokkaido adasında yaşam mücadelesi vermektedir. Ainuların özel kökenleri belirsiz olsa da onlar Hokkaido, Kuril adalar zinciri ve Sakhalin adasına yayılmış yerleşik bir avcı toplayıcı kültürüne sahip olduğu bilinmektedir. Bu dağınık kabileler, toprağa tapınmaya dayanan animistik bir dine sahip, kültürel açıdan zengin insanlardan oluşmaktadır.²⁰⁶

Ainu kelimesi Ainucadan gelmektedir. “İnsan” anlamına gelmektedir. Ainuların kesin olarak soylarının nereden geldiği hala tespit edilememiştir. Ainular, özellikle Japonya’nın kuzey bölgesi olan Hokkaido bölgesi ve kuzeydoğu bölgesi olan Honshu’da toplanmışlardır. Aynı şekilde Rusya ile hala tam anlaşmaya varılamayan Kuril adalarında da varlıklarını sürdürmektedirler. Ainular, Kuril Ainu, Sahalin Ainu ve Hokkaido Ainu’dan oluşan Ainu dillerinin ortak kullandığı bir dil olan Ainu dilini konuşmaktadırlar.²⁰⁷

Yerli Ainu halkı binlerce yıldır Japonya’nın kuzeyinde yaşamaktadırlar. Kültürlerini korumak ve geliştirmek için yürürlüğe giren yasayla varlıkları resmen kabul edilmiştir. Resmi istatistiklere göre Japonya’da ayrıca ülkenin 125 milyonluk nüfusunun %2’sinden fazlasına tekabül eden 2,7 milyonluk yabancı nüfus yaşamaktadır.²⁰⁸

²⁰⁵ Samuel Osborne, “Japonya Başbakan Yardımcısı: Ülkede tek etnik grup var”, Çeviren: Cenk Korkmazer, <https://www.indyturk.com/node/117731/d%C3%BCnya/japonya-ba%C5%9Fbakan-yard%C4%B1mc%C4%B1s%C4%B1-%C3%BClkede-tek-etnik-grup-var>, (24.04.2022).

²⁰⁶ Alan McAfee, “The Unknown Japanese: Ainu And Other Minorities In Japan”, https://www.researchgate.net/publication/337033163_The_Unknown_Japanese_Ainu_and_Other_Minorities_in_Japan, s. 3.

²⁰⁷ Selin Özdemir, “Japonya’da etnik azınlıklar: “Ainu”lar”, <https://www.politikyol.com/japonyada-etnik-azinliklar-ainular/#:~:text=Ainu'lar%2C>, (19.06.2023).

²⁰⁸ Samuel Osborne, *a.g.w.s.*

Ainular adalardan oluşan bu ülkenin tarihte bilinen ilk sahipleri olarak kabul edilmektedir. Bu yerli halk 19'uncu yüzyılın başına kadar Japonya genelinde yaşamışlardır. Fakat “baskı ve sindirme politikasından dolayı” ülkenin kuzeyine göç etmek zorunda kalmışlardır. Ainuların temsilcilerinden Mikiko Maruko Japonya'nın ilk kez anayasal düzeyde eşitlikle ilgili bir adım attığını belirtip “*Daha yapılacak çok şey var. Bunlardan bir tanesi de çocuklarını liseye gönderemeyen ailelere burs sağlanması*” diye konuşma gerçekleştirmiştir.²⁰⁹

Japonya'nın Batılılaşmaya çalıştığı 1868-1912 yıllarına kadar olan Meiji döneminde, Japonlar Hokkaido'yu kendilerine birleştirip Ainuları Japon yapmış, aynı zamanda da topraklarını ellerinden alıp Ainu dilini yasaklamışlardır.²¹⁰

Japonya'nın 1868'deki Meiji Restorasyonu ve ülkeyi modernleştirme planları kapsamında, Hokkaido resmen ilhak edilmiştir. 1899 tarihli bir yasa, Ainuları “eski yerli halk” olarak sınıflandırmıştır. Onlara Japon vatandaşlığı verilmiş, ancak Japon isimlerini benimsemeye zorlanmışlardır. Toprakları ellerinden alınmış, dilleri yasaklanmış ve hayvan kurban etme ve dövme gibi kültürel uygulamaları yasaklanmıştır.²¹¹

Ainuların asimilasyonu ilk defa 1830 yılından Japonya'nın devlet politikası olmuştur. Ainular animizm tarzı inançları, kabile tipi toplumsal yapıları, dış görünüşleri ve etnik olarak ayrımcılığa uğramaları nedeniyle ABD'de yaşayan yerli Kızılderililere benzetilmektedir.²¹² Aynı şekilde binlerce Ainu'nun ismi, uzun süredir devam eden bir asimilasyon politikası neticesinde Japonca olarak değiştirilmiştir. Ainular sadece etnik kimliklerini kaybetmekle kalmamış, geleneksel avcılık ve balıkçılıktan vazgeçirilip çiftçilik yapmaya itilmişlerdir.²¹³

²⁰⁹ Kerem Congar, “Japon adalarının tarihte bilinen ilk sahipleri Ainu halkı Japonya tarafından resmen tanındı”, <https://tr.euronews.com/2019/02/15/japon-adalarinin-tarihte-bilinen-ilk-sahipleri-ainu-halk-japonya-tarafından-resmen-tanindi>, (24.04.2022).

²¹⁰ İlgin Yorulmaz, “Japonya’da etnik azınlık olarak resmen tanınan Ainular kimler, talepleri ne?” <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48050146>, (17.04.2022).

²¹¹ Simon Denyer, “Japan prepares law to finally recognize and protect its indigenous Ainu people”, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/japan-prepares-law-to-finally-recognize-and-protect-its-indigenous-ainu-people/2019/02/15/2c85a0d8-3113-11e9-ac6c-14eea99d5e24_story.html, (01.05.2022).

²¹² Kerem Congar, *a.g.w.s.*

²¹³ İlgin Yorulmaz, *a.g.w.s.*

Tokugawa Bakufu'nun sona ermesiyle onu takip eden Meiji Restorasyonu sırasında, Hokkaido'nun Japon hükümeti tarafından ciddi anlamda gerçek sömürgeleştirilme süreci başlamıştır. 1855'ten itibaren Bakufu, Hokkaido'nun idari kontrolünü Matsumae klanından almış ve Ainu'yu Wajin Japon kültürüne asimile etmek için tasarlanmış politikaları uygulamaya koyulmuştur.²¹⁴

Ainular, tarihsel olarak Japonya'nın en kuzey kesiminde yaşayan yerli bir halktır. Bu halkı çoğu Japon, ırk bakımından farklı algılamaktadır. Tarihçi Richard Siddle, Japonların Ainulara yaptığı ırksallaştırılma muamelesini aşağı bir ırk olarak tanımlamıştır. Ainu dili ve kültürü, Japon dili ve kültüründen farklıdır ancak çoğu Ainu artık Japon toplumuna dilsel ve kültürel olarak asimile olmuştur. Ainu topraklarının sömürgeleştirilme ve Japon devleti tarafından kuşatılmış olması nedeniyle, Ainuların hepsi Japon vatandaşıdır.²¹⁵

1997'de Japonya hükümeti asimilasyon politikasına son vermiştir. Ancak Ainuları etnik bir azınlık olarak tanımlamak için bir sonraki adımı atmamıştır. 2007'de, BM Etnik Halklar Bildirgesi'nin yayınlanmasından bir yıl sonra, 2008'de hükümet nihayet Ainulara ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapıldığı görüşüne son vermiştir.²¹⁶

Japonya, son yıllarda, iç ve dış baskı altında, Ainuların etnik bir grup olarak varlığını nihayet kabul etmeye başlamıştır. 1899 yasası 1997'de yürürlükten kaldırılmış ve Ainu kültürünü tanıtmak, dillerini, danslarını ve müziklerini canlandırmaya yardımcı olmak için fon sağlanmıştır. 2008'de Japonya'nın iki Meclisi, Ainuları ilk kez "farklı bir dil, din ve kültüre sahip yerli bir halk" olarak tanıyan ortak bir kararı kabul etmiştir.²¹⁷ Yıllar boyu dışlanan Ainular bunun sonucunda şu an dünyanın diğer bölgelerinde etnik kökenlilere kıyasen, örneğin ABD'deki Kızılderililer'de olduğu gibi, pek çok ekonomik açıdan sıkıntıyla yüz yüze kalmış vaziyettedirler. 2017 yılında Hokkaido'da yapılan bir araştırmaya göre her üç Ainu'dan sadece biri eğitimine devam edip üniversiteye devam edebilmektedir.

²¹⁴ Alan McAfee, *a.g.e.*, s. 5.

²¹⁵ Jane H. Yamashiro, "The Social Construction of Race and Minorities in Japan", *Sociology Compass*, Cilt 7, Sayı 2, 2013, s. 152.

²¹⁶ İlgin Yorulmaz, *a.g.w.s.*

²¹⁷ Simon Denyer, *a.g.w.s.*

Netice olarak bu da Japonya ortalamasının %10 altında bir rakama tekabül etmektedir.²¹⁸

Ainu halkının bir kısmı Rusya’da yaşamaktadır. 2017 yılında yapılan bir inceleme sonucunda Japonya’daki sayısı sadece 12 bin 300 olarak tespit edilmiştir. Onların çoğu da göç, baskı ve Japon dili eğitimi ile kendi benliklerini yitirerek asimile olmakla yüz yüze kalmıştır. Japonya’nın dört büyük adasından birini teşkil eden Hokkaido adasında yaşanan Ainu halkı ile ilgili konuşma yapan hükümet sözcüsü Yoshihide Suga şu ifadelere yer vermiştir: “*Ainu halkının onur ve haysiyetini korumak çok önemli; ayrıca kuşaktan kuşağa farklı değerleri taşımamız gerekiyor*”.²¹⁹

2019 yılının Şubat ayında Japonya’daki Ainu halkı, iktidardaki Liberal Demokrat Parti ve Komeito Parti koalisyonu tarafından onaylanacak olan yeni bir yasa tasarısıyla bir adım atmıştır. Parlamento tarafından kabul edildikten sonra, sonunda onlar da yerli olarak tanınacak ve onlara karşı ayrımcılık yasaklanacaktır. Bunun üzerine Ainu Hokkaido Derneği Başkanı Tadashi Kato, devlet yayıncısı NHK’ye²²⁰ verdiği demeçte, “*Gerçekten derin bir uykudan uyanmış gibiyiz*” demiştir. “*Bu durum birlikte yaşadığımız bir toplum oluşturmaya yol açması açısından önemlidir*”.²²¹

Yukarıda bahsedildiği üzere Ainuların yanında Japonya’da İslam dinine mensup azınlıklar da yaşamaktadır. Tahminlere göre Müslüman azınlık Japonya’nın en az 125 milyonluk ülke nüfusunun yaklaşık %0,08’i gibi aşırı derecede küçük bir orana tekabül etmektedir.²²²

Bu bağlamda Japonya’daki Ainuları Kuzey Makedonya’daki azınlıklar ile kıyasladığında örnek olarak Torbeşler ve Yörük Türkleri verilebilir. Torbeşler kendilerini Makedonca konuşan Türk ve Müslüman olarak görmektedirler. Devletin

²¹⁸ Ilgın Yorulmaz, *a.g.w.s.*

²¹⁹ Kerem Congar, *a.g.w.s.*

²²⁰ NHK, Japonya merkezli bir devlet kamu yayıncılığı kuruluşudur.

²²¹ Simon Denyer, *a.g.w.s.*

²²² Fauziah Fathil, “Japonya ve Güney Kore’de İslam ve Müslüman Azınlıklar”, *Yeni Türkiye: İslâm Dünyası Özel Sayısı- II*, Sayı 96, 2017, s. 303.

onlara bakış açısı ise asimilasyona uğramış yerli Makedonlar şeklindedir.²²³ Yörük Türklerine gelince onlar da asimilasyona uğrama endişesiyle uzun yıllar kendi içlerine kapanık bir vaziyette yaşamışlardır. Özellikle bu içine kapanma süreci Birinci Balkan Savaşı'ndan 1990'lı yıllara kadar sürmüş denebilir. Gelenekselleşen bu yaşam tarzı günümüzde devam etmektedir.

Diğer bir kıyaslama ise Ainular çok uzun süre Japonya'nın kuzeyinde yaşamakta olan yerli halktır. Ancak Torbeşler ve Yörük Türkler bundan 600 yıl önce Anadolu topraklarından Osman Devleti ile Kuzey Makedonya topraklarına geldiğine inanılan göçebe halklardır. Bu da onları farklı kılmaktadır.

4.9. Çin Halk Cumhuriyeti

Resmi olarak Çin Halk Cumhuriyeti (People's Republic of China) olarak adlandırılan ülkede 1,411 milyardan fazla insan yaşamaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti, Çin Komünist Partisi tarafından yönetilen tek partili bir devlettir. Çin Komünist Partisi (ÇKP) dışında 8 resmi parti mevcuttur. Fakat muhalefet partisi bulunmamaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti, 1 Ekim 1949 yılındaki ilanından bu yana tek parti rejimiyle yönetilmektedir. Devlet yönetimi ve genel politikası, 1921'den beri faaliyette olan ÇKP tarafından belirlenmektedir. Parti genel sekreteri aynı zamanda devlet başkanı olarak görev yapmaktadır.²²⁴

Çin Halk Cumhuriyeti, ülkedeki tüm etnik gruplara mensup insanlar tarafından ortaklaşa kurulmuş çok etnikli birleşik bir devlettir. Merkezi hükümet tarafından tanımlanan ve onaylanan 56 etnik grup bulunmaktadır. Bu gruplar şunlardır: Han, Moğol, Hui, Tibet, Uygur, Miao, Yi, Zhuang, Bouyei, Koreli, Mançu, Dong, Yao, Bai, Tujia, Hani, Kazak, Dai, Li, Lisu, Va, She, Gaoshan, Lahu, Shui, Dongxiang, Naxi, Jingpo, Kırgız, Tu, Daur, Mulam, Qiang, Blang, Salar, Maonan, Gelo, Xibe, Achang, Pumi, Tacık, Nu, Özbek, Rus, Ewenki, Deang, Bonan, Yugur,

²²³ Hatta Osmanlı İmparatorluğu zamanında Torbeşler asimilasyona uğrayıp kendi dinlerini kaybetmiş fakat dillerini muhafaza etmişler anlayışı hâkim.

²²⁴ İNSAMER, "Çin", <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-cin/>, (03.04.2022).

Jing, Tatar, Drung, Oroqen, Hezhen, Moinba, Lhoba ve Jino. Nüfusun çoğunluğu Han etnik grubuna ait olduğundan Çin'in diğer 55 etnik grubuna geleneksel olarak ulusal azınlıklar denilmektedir.²²⁵

Yukarıda sayılan etnik gruptan Tibetliler ve Uygurlar, Çin'deki 56 azınlık grubunun en kalabalıklarını meydana getirmektedir. Resmi bilgilere göre dünya nüfusunun yaklaşık beşte birini oluşturan ülkede farklı etnik grupların mozağinde çoğunluğu %92 oranla Han etnik grubu oluşturmaktadır. Geriye kalan %8'lik kısımda ise 55 azınlık etnik grubundan oluşmaktadır. Bu azınlıkların içinden %19'u Müslüman'dır.²²⁶

Çin Halk Cumhuriyeti bünyesinde beş özerk bölge bulunmaktadır. İç Moğolistan Özerk Bölgesi, Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Tibet Özerk Bölgesi, Guangşi Zhuang Özerk Bölgesi ile Ningksia Huy Özerk Bölgesi. Çin'in yüz ölçümü bakımından Sincan Uygur Özerk Bölgesi 1 milyon 660 bin kilometrekareyi geçen en büyük eyalet düzeyinde idari bölgedir. Sincan Uygur Özerk Bölgesi hem kuzeyden hem de batıdan sekiz ülkeyle sınıra sahiptir. Bu sınır kilometre olarak bakıldığında toplam 5400 km²'yi geçen sınıрыyla Çin'in en uzun sınıra ve en çok sınır kapısına sahip bölgesidir. Bu bölgede 1930'lu yıllarda ortaya çıkan ayaklanmanın sonucunda 1933'te Kaşgar'da Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Çok kısa süren bu İslam cumhuriyeti Çinli General Şing Şısay tarafından Doğu Türkistan'ın ele geçirilmesiyle son bulmuştur. 1944-1949 yılları arasında Sincan'ın kuzeyinde yer alan Kazak Özerk Bölgesi'nde SSCB'nin desteğiyle ikinci Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Ne yazık ki Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti 1949 yılında Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun Sincan'a müdahalesiyle birlikte sona ermiştir. 6 yıl süren müdahalenin sonucunda 1 Ekim 1955'te Sincan eyalet statüsünden çıkarılarak ÇHC tarafından, özerk bölge ilan edilmiştir. Günümüze kadar bu özerklik devam etmektedir.²²⁷

²²⁵ Institute of Chinese Studies, "White Paper on National Minorities Policy and Its Practice in China", *China Report*, Cilt 36, Sayı 1, 2016, s. 1.

²²⁶ Deutsche Welle, "Çin iki etnik gruba karşı özellikle tepkili", <https://www.dw.com/tr/%C3%A7in-iki-etnik-gruba-kar%C5%9F%C4%B1-%C3%B6zellikle-tepkili/a-3207184>, (03.04.2022).

²²⁷ Cumhuriyet Gazetesi, "Sincan Uygur Özerk Bölgesi", <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sincan-uygur-ozerk-bolgesi-71916>, (03.04.2022).

Çin kendisini genellikle, Han-Çin etnik çoğunluğundan oluşan “*kültürel olarak homojen bir ulus devlet*” olarak kabul etmektedir. Aslında Çin, Qing (Çing) Hanedanlığı’nın genişlemesi sırasında on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Çin’e o bölgelerde yaşayan çok sayıda etnik azınlık eklenmiştir. Uygur azınlığı, “Kazaklar ve Kırgızlar” gibi diğer İslami azınlıklarla birlikte, esas olarak Kuzeybatı Çin sınır bölgelerinde bulunan Sincan Bölgesi’nde yaşamaktadırlar. Uygur azınlığı 1945’te Doğu Türkistan Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla Çin’den ayrılmaya çalışmış ancak Çin Halk Kurtuluş Ordusu İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Sincan bölgesi üzerinde yeniden güç kazanmıştır. 1955 yılına gelindiğinde, Sincan Uygur Özerk Bölgesi kurulmuştur. Sonunda 1984’te yürürlüğe giren bölgesel ulusal özerklik hakkında Çin Halk Cumhuriyeti Yasası çıkarılmış ve 2001 yılında güncellenmiştir.²²⁸ Bahsi geçen azınlık Türkiye’de ise daha çok Doğu Türkistanlı olarak tanınmakta olan Uygur Türkleri Çin’de her türlü azınlık hakları ellerinden alınmaktadır.²²⁹ Bu minvalde Çin’in kentleşme sürecinde azınlıkların durumuna bakıldığında Çin’in kentleşmesinde etnikler arası ilişki ve Han ile etnik Çin arasındaki ilişki önemli faktörlerdendir. 1978’deki ekonomik reformlardan bu yana, Çin’deki kentsel çevre giderek çok etnikli hale gelmiştir. Bu nedenle azınlığın sosyal ve ekonomik refahını ve geleneklerini ihlal eden sık olaylar, etnik kentsel ilişkilerle başa çıkmak için iyi test edilmiş ve olgun bir mekanizma gerektiriyordu. Buradan yola çıkarak Lin, Qingdao (Çingdao) ve Weihai’de bir etnik ilişki çalışması yürütülmüştür. Kendileri yani Lin kurumlar arasındaki iş birliğini arttırırken aynı zamanda ulusal birlik ile ilgili halk eğitime odaklanarak etnik politikaları ve düzenlemeleri iyileştirmeyi önermiştir. Lin isimli yazar daha sonra, azınlıkların sosyal, ekonomik, kültürel ve dini refahını sağlamak için yasalar ve düzenlemeler gibi kurumsal düzeydeki iyileştirmelerin şehirlerde sağlıklı etnik ilişkilerin sürdürülmesinde kritik öneme sahip olduğu sonucuna varmıştır.²³⁰

²²⁸ Ciara Finnegan, “The Uyghur Minority in China: A Case Study of Cultural Genocide, Minority Rights and the Insufficiency of the International Legal Framework in Preventing State-Imposed Extinction”, *Laws*, Cilt 9, Sayı 1, 2020, s. 5.

²²⁹ Mustafa Bag, “Uygurlara ‘Çin işkencesi’: Doğu Türkistan’da neler oluyor?”, <https://tr.euronews.com/2020/07/08/uygurlara-cin-iskencesi-dogu-turkistan-da-neler-oluyor>, (22.07.2023).

²³⁰ Gaoxiang Li – Huhua Cao, *Understanding Spatial-Temporal Patterns of the Ethnic Minority Mobility in China’s Urbanization*, Springer, Ottawa 2021, s. 22.

Yapılan araştırmalara göre çoğu ateist olan Han Çinlilerinin aksine, Çin'deki birçok azınlık dindardır. Bu nedenle dinlerin karşılıklı etkisi ve kentleşme süreci bilim adamlarının dikkatini çekmiştir. Zhou ve Yang, Çin şehirlerinde İslam'ı incelediler ve daha iyi dini azınlıkları şehirlere entegre etmek için, şehirlerin dini azınlıkları daha kapsayıcı olması için kurumsal düzeyde rehberliğin gerekli olduğu sonucuna varmışlardır.²³¹

Guangxi Zhuang Özerk Bölgesi gibi daha az gelişmiş bölgelerde, dini faaliyetlerin uygulanması yerel kalkınmaya bir katkıdır çünkü dinin sosyal ağların bağlanabilirliğini ve nüfus kümelenmesini arttırmaktadır.²³² Bununla birlikte hem Mandarin²³³ hem de yerel etnik dilin kentsel bağlamda kullanıldığı Xinjiang (Sincan Uygur Özerk Bölgesi), Xizang (Tibet Özerk Bölgesi) ve Neimenggu (İç Moğolistan Özerk Bölgesi) gibi özerk bölgelerde resmi iki dillilik bulunmaktadır.²³⁴

Uygur nüfusunun, yerel nüfusun büyük bir bölümünü oluşturduğu Sincan Özerk Bölgesi'nin başkenti Urumçi'de, yerel Uygur halkı, Uygur dilinin hem yazılı hem de sözlü olarak önemli ölçüde bozulduğunu belirten bir kamuoyu araştırmasını tamamlarken son otuz yılda memnuniyetsizliğini ortaya koymuştur. Urumçi'de Uygur dilinin bozulması nadir değildir. Pekin'deki Uygur gençlerinin ve Uygur öğrencilerinin ayrıntılı bir incelemesi üzerine Wu, Mandarin'in modern Çin kentsel ortamlarında baskın dil olduğunu, genç Uygurların ana dillerinde daha az yetkin olurken giderek daha iki dilli hale geldiklerini doğrulamıştır.²³⁵

Uygur azınlığı, “Kazaklar ve Kırgızlar” gibi diğer İslami azınlıklarla birlikte, esas olarak Kuzeybatı Çin “sınır bölgelerinde” bulunan Sincan Bölgesi'nde

²³¹ Diken, “Ateist oranının en yüksek olduğu ülke Çin; Türkiye oranının en düşük olduğu ülkelerden” <https://www.diken.com.tr/ateist-oraninin-en-yuksek-oldugu-ulke-cin/>, (20.06.2023).

²³² Björn Anders Gustafsson – Reza Hasmath, *Ethnicity and Inequality in China*, Routledge Publisher, Oxfordshire 2021, s. 189.

²³³ Mandarin ya da Beifanghua Çincenin en çok konuşulan dilidir. Kuzey Çin'de konuşulan tüm lehçeler Mandarin altında sınıflandırılmıştır. Ancak genelde Mandarin daha dar anlamıyla Çin ve Tayvan'da resmi dil olarak kullanılan Standart Çinceye işaret eder.

²³⁴ Çile Maden Kalkan, “Çin'deki Azınlıklar için 20. yy. İki Dilli Eğitim Politikaları Üzerine Bir İnceleme”, *SEFAD Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 45, 2021, s. 51-52. ss. 49-62.

²³⁵ Gaoxiang Li – Huhua Cao, *a.g.e.*, s. 23.

yaşamaktadır. Uygur azınlığı hedef alan asimilasyonist politikaların uygulanması, ÇKP'nin Çin hükümetindeki saltanatına tarihi boyunca müdahalede bulunmuştur.²³⁶

Yıllarca ÇKP'nin Sincan'a yönelik politikaları sömürgeci kalkınmayı artırmıştır. Baskı ve etnik asimilasyon yoluyla Uygur özerkliğini daha da aşındırmış ve tüm Uygur direnişini “terörizm” olarak tasvir etmek için “terörle küresel savaş” çerçevesini seçmiştir. 2016'dan bu yana, teknolojik olarak yönlendirilen kitlesel gözetim, gözaltı, beyin yıkama, aile ayırma, doğum bastırma ve zorla çalıştırma rejimi, Doğu Çin'in Sincan'ı Eşleştirme Yardım Programı aracılığıyla finanse eden eyaletleri, belediyeleri ve potansiyel olarak sistemi doğrudan ve dolaylı olarak tedarik eden sistemden yararlanan binlerce Çinli ve uluslararası şirket mevcuttur.²³⁷

1990'lardan beri Sincan'daki boşluk, 2010'ların sonlarındaki krize yol açan Sincan'daki ÇHC politikalarının tam bir tarihsel incelemesine izin vermemiştir. Bununla birlikte, bazılarının etnokırım, kültürel soykırım ve hatta soykırım olarak adlandırdığı kriz, genel olarak başarısız kalkınma politikalarının, giderek saldırganlaşan asimilasyonist politikaların ve uzun süredir devam eden bir baskı-direniş-baskı döngüsünün birleşmesi ve doruk noktası olarak anlaşılmaktadır.²³⁸

70 yıllık ÇHC yönetiminin arka planına karşı bakıldığında Sincan'da 2016'dan beri artan baskı, önceki ÇKP politikalarının hem devamı hem de ondan ayrılma olarak görülebilmektedir. Sömürgeci ve asimilasyoncu eğilimler, en eski ÇHC'nin ve hatta Çin Milliyetçi yönetiminin altında yatmaktadır. Resmi kaynaklar bile etnik çoğulculuk anlatımından homojen bir Çin'e dair açık bir şekilde Han merkezli bir vizyon lehine kaydıkça şimdi büyük ölçüde yoğunlaşmış durumdadırlar. ÇHC Sincan'da Uygur Türklerinin varlığını görmezden gelerek son dönemlerde Han Çinlisi göçmenlerin bu bölgeye yerleşmesini sağlayıp demografik yapıyı değiştirmeyi hedeflemiştir.²³⁹

²³⁶ Ciara Finnegan, *a.g.m.*, s. 5-6.

²³⁷ James Millward – Dahlia Peterson, “China's System Of Oppression In Xinjiang: How It Developed And How To Curb It”, *Global Governance And Norms*, 2020, s. 1.

²³⁸ James Millward – Dahlia Peterson, *a.g.m.* s. 3.

²³⁹ Gülşen Şeker Aydın – Müge Yüce, “Baskıcı ve Dışlayıcı Han Milliyetçiliğinin Doğu Türkistan'da (Sincan Uygur Özerk Bölgesi) Yansımaları”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 4, 2020, s. 2674.

ABD eski başkanı Donald Trump'ın 2020 tarihli Uygur İnsan Hakları Politikası Yasası'nı imzalaması, iki yıllık belirsizliğin ardından, Sincan sorununun ABD-Çin ilişkilerinde uygun yerini almasına gecikerek izin vermiştir. Trump yönetiminin daha önce kendi içinde çelişkili olan Çin politikaları, dünya çapında birçok ülkenin Sincan krizinde büyük ölçüde sessiz kalmasına neden olmuştur.²⁴⁰ Aynı şekilde ABD Temsilciler Meclisi, 8 Haziran 2023 tarihinde, "Uygur İnsan Haklarını Koruma Yasası" isimli tasarımı kabul etmiştir. Bu yasanın kapsamı, ÇHC'nin soykırım politikası nedeniyle ülkeden kaçmayı başaran Uygur Türklerinin ABD'ye iltica etmesini kolaylaştırmıştır.²⁴¹

Bazı ülkeler, Çin ile ekonomik karşılıklı bağımlılıkları, Kuşak ve Yol Girişimi ile ilgili kredi veya yardım umutları, kendi zayıf insan hakları sicilleri ve Çin ile paylaştıkları bağımlılıkları nedeniyle Sincan'daki ÇHC politikalarına desteklerini dile getirmişlerdir. Bunu da "içişlerine karışmama" diye adlandırmışlardır. Otuz altı devlet, 22 demokratik ülkenin Sincan vahşetini dile getiren kritik 2019 mektubuna yanıt olarak BM İnsan Hakları Konseyi'nde Çin'e destek vermişlerdir. Bin yıl boyunca, şimdi Sincan olarak adlandırılan bölge, Orta Asya jeopolitik mücadelesinin yanı sıra trans-Avrasya ticareti, kültürel alışveriş ve göç için bir kanaldır.²⁴²

Bu minvalde Kuzey Makedonya'yı ÇHC ile kıyasladığımızda "Üsküp 2014 Projesi" ele alınabilir. Nasıl ki ÇHC politikası etnik azınlıkları görmezden gelerek homojen bir topluluk inşa etmek istiyorsa Kuzey Makedonya'da 2010 yılında VMRO-DPMNE'nin eski lideri Nikola Gruevski önderliğinde "Üsküp 2014 Projesi" uygulanmıştır. Her ne kadar projenin gayesi dünyaya Makedon diye bir milletin ve tarihinin var olduğunu kanıtlamak olsa da arka planda bunun tam da böyle olmadığı iddiaları çoğalmaya başlamıştır. İddialardan biri Osmanlı mirasını görmezden gelerek onu silip atmaktır. Diğer bir iddia, etnik azınlıkları görmezden gelerek devletin tüm imkanlarının bu proje için kullanılması ve Makedon milletini yücelmek

²⁴⁰ James Millward – Dahlia Peterson, *a.g.m.* s. 9.

²⁴¹ Kırım Haber Ajansı, "ABD, Uygur İnsan Hakları Koruma Yasası'nı kabul etti", <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/abd-uygur-insan-haklari-koruma-yasasi-ni-kabul-etti-473524>, (20.06.2023).

²⁴² James Millward – Dahlia Peterson, *a.g.m.* s. 2-3.

olarak değerlendirilmiştir. Proje, HC benzeri homojen bir Kuzey Makedonya inşa etmeyi diye yorumlanabilir.



5. KOMŞU ÜLKELERDE AZINLIKLAR

Bu ana alt başlıkta Kuzey Makedonya'nın komşuları olan Bulgaristan, Kosova, Arnavutluk, Sırbistan ve Yunanistan'daki azınlık uygulamalarına değinilerek Kuzey Makedonya azınlıkları ile kıyaslanacaktır.

5.1. Bulgaristan

Bulgaristan'ın ülke künyesine bakıldığında başkenti Sofya olup 110.993 km²'lik topraklarında 7 milyon nüfus barındırmaktadır. Etnik yapı olarak Bulgar: %84,8, Türk: %8,8, Roman: %4,9 ve diğer: %1,5 görülmektedir. Başlıca siyasi partileri: Bulgaristan'ın Avrupalı Geleceği İçin Vatandaşlar Girişimi (GERB), Bulgaristan Sosyalist Partisi (BSP), Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH), Vatanperver Cephe Birleşik Vatanperverler (BV), Volya (İrade) Partisi.²⁴³

Bulgaristan yaklaşık olarak bir buçuk milyon Türk azınlık nüfusu barındırmaktadır. Balkan ülkelerinin tamamına bakıldığında en çok Türk azınlık nüfusu barındıran ülke olduğu görülmektedir. Tamamının Müslüman kimliği taşıyor olması dikkatleri üzerine çekmiştir ve çekmeye de devam etmektedir.

1989 yılında Bulgaristan'da Türkler büyük bir baskıya maruz kalmışlardır. Bu yılda iktidarda olan komünist diktatör Todor Jivkov bir konuşmasında dönemin tüm Bulgaristan Türklerini kastederek şöyle demiştir: *“Bu nüfustan 200-300 bin kişiyi göndermezsek 15 yıl sonra Bulgaristan diye bir şey kalmayacak. Kıbrıs veya ona benzer bir şey olacak.”* Aynı şekilde bu yıllarda Türklerin isimleri Bulgarca isimlerle değiştirilmiştir. 300 binden fazla Bulgaristanlı Türk ve Pomak'a Türkiye'ye göç etmeleri için baskılar yapılmıştır.²⁴⁴

²⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Bulgaristan Cumhuriyeti Ülke Künyesi” <https://www.mfa.gov.tr/bulgaristan-kunyesi.tr.mfa>, (15.06.2022).

²⁴⁴ M. Murat Erdoğan – Ayhan Kaya, *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 301.

Binlercesi Türkiye'ye göç ettirilmiştir. Bunların bir kısmı geriye dönmüş, bir kısmı ise Türkiye'de yaşamlarını sürdürmektedir. Bu çalkantılı dönemde Bulgaristan siyasi arenasında Türkleri temsil etmek üzere 5 Ocak 1990 yılında HÖH (Hak ve Özgürlükler Hareketi) Partisi çıkmıştır. Bu partinin kurucusu Ahmet Doğan olmuştur. Kurulduğu yıl seçimlere katıldığında Bulgaristan Meclisi'nde 23 milletvekili elde etmiştir. Parlamento seçimlerinden bir yıl sonra yapılan genel seçimlerde 27 belediye başkanlığı ile 653 muhtarlık elde etmiştir. 2005 yılındaki Parlamento seçimlerinde ise elde etmiş oldukları %13'lük oy oranıyla büyük bir başarıya imza atarak Parlamentodaki sandalye sayısını 34'e çıkarmışlardır. Bunula birlikte kabinede üç bakanlık elde etmişlerdir. Yılda yıla başarısını artıran HÖH bir diğer Parlamento seçimlerinde ise milletvekili sayısını 36'ya çıkararak Avrupa Parlamentosu'nda da 4 milletvekiliyle Bulgaristan'ı temsil etmiştir.²⁴⁵ Son olarak parti en büyük başarıyı 2014 yılında yapılan seçimlerde göstermiştir. Almış olduğu %14,8 oy oranıyla 240 sandalyeli Mecliste 38 milletvekili kazanarak en büyük üçüncü parti olmuştur. Hatta ikinci parti olmayı %1 ile kaçırmıştır.²⁴⁶ Böyle olunca da en kilit parti konumuna gelmiştir. Zira Bulgaristan'da bir partinin tek başına iktidarda gelmesi için 240 sandalyeli Parlamentodan 121 sandalye elde etmesi gerekmektedir. Bunu da hiçbir siyasi parti tek başına başaramadığı için hükümetin koalisyonla kurulması gereklidir. İşte tam da bu noktada HÖH çok önemli bir konuma gelmiştir. Genellikle iki Bulgar partisinin hükümet kurması zor olduğundan dolayı Türk partisini tercih etmek durumunda kalmaktadırlar. HÖH bunun farkında olduğu için iyi veya kötü bir şekilde hem Bulgaristan'da hem de dünya genelinde siyasi olayları takip ederek zamanın konjonktürüne göre hareket ederek bugüne değin varlığını sürdürebilmiştir. Hatta kendi parti içerisinde Bulgar kökenli siyasetçileri de barındırmışlardır. Onlardan biri de Bulgaristan'ın en etkileyici medya patronu olan Delyan Peevski olmuştur.²⁴⁷

²⁴⁵ Mustafa K. Erdemol, "AKP, Bulgaristan seçimlerini kaybetti", <https://www.birgun.net/haber/akp-bulgaristan-secimlerini-kaybetti-152873>, (15.06.2022).

²⁴⁶ İrfan Bozan, "Bulgaristan Türklerinde DOST tartışması", <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/bulgaristan-turklerinde-dost-tartismasi>, (15.06.2022).

²⁴⁷ Nahit Doğu, "Türk partisine tepki", <https://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turk-partisine-tepki>, (23.07.2023).

İlerleyen süreçte Bulgaristan Türkleri ne yazık ki tam olarak HÖH ile mutabık olamamışlardır. Bir şekilde bu partiye yeterli desteği verememişlerdir. Bunun sonucunda da tüm Bulgaristan’da faaliyet gösteren ve ün salmış bir parti iken bir diğer Türk partisi karşısına rakip olarak çıkmıştır. Bu parti 2012’de kurulan HŞHP (Hürriyet ve Şeref Halk Partisi) olmuştur. Ama HÖH karşısında başarılı olamamıştır. HÖH yine kendi ideolojisine göre Türkleri temsil etmeye devam etmiştir.²⁴⁸

Nitekim HÖH’ün rakipleri bitmek bilmemiştir. Aradan beş yıl sonra yine bir başka yeni kurulan Türk partisi karşısına çıkmıştır. Hem de daha önce bu parti içerisinde milletvekili olarak görev yapmış milletvekilleri tarafından kurulmuştur. Aynı zamanda HŞHP’de bu yeni partiye dâhil olarak DOST’u (Sorumluluk, Özgürlük ve Hoşgörü için Demokratlar²⁴⁹) kurmuşlardır. Kurulduğundan çok kısa bir zaman sonra 2017 yılının mart ayında Bulgaristan genel erken seçimlerine ikinci bir Türk partisi olarak katılmışlardır.²⁵⁰ Fakat burada başta tüm Bulgaristan Türkleri ve HÖH büyük bir darbe almıştır. Çünkü Türkler ikiye bölünmüştür. 3 yıl önceki kilit rollerini kaybederek HÖH üçüncü parti konumundan beşinci parti konumuna düşmüştür. Bunun nedeni ise seçimlere tek parti ile değil, iki siyasi parti ile katılmış olmalarından kaynaklanmıştır.²⁵¹

DOST’u kuran parti kadrosuna bakıldığında ilk sırada Lütfi Mestan önderliğinde onun arkadaşları görülmektedir. Lütfi Mestan aynı zamanda HÖH’ün bir dönem başkanlığını yapmıştır. Fakat Kasım 2015’te Rusya ile Türkiye arasında uçak krizi vuku bulunca Lütfi Mestan Bulgaristan Parlamentosunda Türkiye yanlısı bir konuşma yapınca HÖH’ten ihraç edilmiştir. Onunla dört milletvekili de partiden ayrılmıştır. Kısa bir süre sonra ise DOST Partisini kurmuşlardır.²⁵²

²⁴⁸ Nihat Doğu, “Soru HÖH Değil, HŞHP!”, <https://www.balturk.org.tr/soru-hoh-degil-hshp/>, (23.07.2023).

²⁴⁹ Bulgarca DOST’un yazılımı ve açılımı: ДОСТ (Демократи за Отговорност, Свобода и Толерантност)

²⁵⁰ İhvan Radoykov, “Bulgaristan’da iki parti koalisyon kurdu”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristan-da-iki-parti-koalisyon-kurdu/741619>, (23.07.2023).

²⁵¹ Hürriyet Gazetesi, “HÖH oy kaybetti DOST baraja takıldı”, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/hoh-oy-kaybetti-dost-baraja-takildi-40408937>, (23.07.2023).

²⁵² Esra Demirkaya, “Lütfi Mestan’ın Partiden İhracı Üzerine Bir Değerlendirme”, <https://www.tuicakademi.org/lutfi-mestanın-partiden-ihraci-uzerine-bir-degerlendirme/>, (23.07.2023).

Kuruldukları günün akabinde genel erken seçimler için çalışmalara başlamışlardır. İlk fırsatta partiyi tüm Bulgaristan Türklerine tanıtmaya çalışmışlardır. Hatta ilk önce bu partinin kurulması için yasal olarak 2500 üyeye ulaşması gerekli olmuştur. Bu sayının üzerine çıkarak üye sayısında 13 bine ulaştırmışlardır. Bu nedenle hedefleri olan %4'lük barajı geçip Meclise girebilmek konusunda üye sayısı da beklenenin üzerinde olunca ümitlenmişlerdir. Fakat 2017 yılının mart ayında yapılan erken seçimler onların beklentisinin aksini vermiştir. Çünkü %4'lük barajı aşamamışlardır.²⁵³

DOST Birliği Koalisyonu²⁵⁴ %4'lük barajı aşamayınca Türkiye'de çift vatandaşlığı bulunan Bulgaristan vatandaşlarına oy kullanma hakkı verilmediğini ileri sürmüşlerdir. Onlar, oylarını kullanabildikleri takdirde barajın geçileceğine inanmışlardır. Diğer yandan daha önceki seçimlerde Türkiye genelinde 120 sandık kurulurken bu seçimde 30 sandık kurulunca büyük kuyruklar oluşmuştur. Bununla da kalmayıp oy kullanacak olan vatandaşlara Kiril alfabesinde dilekçe yazma uygulaması getirilince vatandaşlar oylarını kullanamamışlardır. Çünkü birçoğu Kiril alfabesiyle dilekçe yazmayı bilememektedirler.²⁵⁵

Diğer yandan DOST'un HÖH karşısında başarısız olmasının nedenlerinden ilki HÖH'ün çeyrek asırlık bir geçmişi olması nedeniyle büyük bir deneyime sahip olması ve tüm Bulgaristan Türkleri tarafından tanınıyor olmasıdır. İkinci olarak 2009 yılından bugüne değin HÖH'ün en büyük siyasi stratejisi olarak kendi partisi içerisinde Bulgaristan medyasının yarısından fazlasını kontrol eden medya patronu Delyan Peevski'yi milletvekili olarak gösteriyor olmasıdır. Bu itibarla DOST üzerine büyük bir medya baskısı oluşturarak aleyhine yayınlar yapılmıştır.²⁵⁶ Üçüncü olarak ise DOST'un çok yeni bir parti olmasından dolayı kurulduktan birkaç ay sonra seçime katılmış kendisini Bulgaristan Türklerine yeterince tanıtamamıştır. Aynı

²⁵³ Aljazeera Türk, "HÖH geriledi, DOST barajı geçemedi", <https://www.aljazeera.com.tr/haber/hoh-geriledi-dost-baraji-gecemedi>, (23.07.2023).

²⁵⁴ HŞHP ile DOST Partisi'nin oluşturduğu koalisyonun adıdır.

²⁵⁵ Hüseyin Alptekin, İdlir Lika, Merve Dilek Dağdelen, Viktorya Erdoğan, *Bulgaristan Türklerinin Kültürel, Ekonomik ve Siyasi Sorunları, Talepleri, Çözüm Önerileri*, SETA Yayınları, İstanbul 2020, s. 92.

²⁵⁶ İrfan Bozan, a.g.w.s.

zamanda seçimlerin ardından farklı farklı söylentiler ortaya çıkmıştır. Bunlardan en dikkat çeken ise Ak Partinin Bulgaristan Türklerini böldüğü söylentisi olmuştur.²⁵⁷

Hiç şüphesiz HÖH ve DOST bu seçimlerde Bulgaristan Türklerini ikiye bölmüştür. Bir parti lideri sadece Türkiye yanlısı bir konuşma yaptı diye kurultaya gidilmeden ihraç edilmeyebilirdi. Diğer yandan partiden ihraç edildi diye yeni bir partinin kurulması da gerekemeyebilirdi. HÖH, Türkiye aleyhine açıklamalarda bulundu diye DOST'un lideri Lütfi Mestan “*Eğer Meclise girebilseydik, HÖH'ü bir ay içinde bitirebilirdim*” açıklamasında bulunmuştur.²⁵⁸ İlk izlenimde iki partinin de hedefinde Bulgaristan Türkleri olmadığı görülmektedir. Birinin hedefi %4'lük barajı geçip HÖH'ü bitirmek, diğerrinin hedefi de onu barajın altında bırakmaktır. Amaç birbirlerinin zaafılarını açığa çıkarmak olmuştur. Hâlbuki birlikte hareket edip Bulgaristan'daki Türk azınlığı için beraber mücadele edebilirlerdi.²⁵⁹

Yukarıda da bahsedildiği üzere Bulgaristan'da Todor Jivkov rejimi, Türkleri göndermezsek 15 yıl içerisinde Bulgaristan diye bir şey kalmayacağı endişesini dile getirmiştir. Aynı şekilde Jivkov döneminde aralarında Türk, Pomak, Roman, Arnavut, Ulahların da bulunduğu ona yakın etnik gruba, devlet terörüne varan sistematik asimilasyon politikaları uygulanmıştır.²⁶⁰ Bulgaristan'da 1900'lı yıllarda özellikle Türk azınlıklara ve diğer etnik gruplara mensup Müslüman azınlıklara yönelik baskı ve asimile etme çabaları başlamıştır. Bu baskıcı ve asimile edici çabalar, 1951'de iktidara gelen Bulgar Komünist Partisi tarafından tetiklenmiştir. Hükümetin “tek millet kararı (edina natsiya)” ırkçı faaliyetleri hızlandırma hedefi, Türk azınlıkların entegrasyonuydu. Başka bir deyişle, Türk azınlıklar Bulgarlar gibi yaşamaya, Bulgar gelenek ve göreneklerini benimsemeye, hatta isimlerini almaya teşvik edilmiştir.²⁶¹

²⁵⁷ Amet Dervişev, “Bulgaristan Türklerine Vurulan Son Darbe”, *Sefine Düşünce ve Kültür Dergisi*, Sayı 22, 2017, s. 10.

²⁵⁸ Bedir Acar, “Mestan: Engeller nedeniyle barajı aşamadık”, <https://www.star.com.tr/dunya/engeller-nedeniyle-baraji-asamadik-haber-1201244/>, (15.06.2022).

²⁵⁹ Amet Dervişev, *a.g.e.*, s. 11.

²⁶⁰ Samet Ural, “Bulgaristan'ın Azınlıklara Uyguladığı Politikalar- (Türkler)”, <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/bulgaristan-nin-azinliklara-uyguladigi-politikalar-turkler>, (27.01.2022).

²⁶¹ Samet Ural, *a.g.w.s.*

Bu azınlıklar arasında Bulgaristan'daki Makedon azınlık zikredilmemektedir. İkinci Balkan Savaşı sonrası 10 Ağustos 1913 tarihinde imzalanan Bükreş Anlaşması'yla Makedonya; Sırbistan (Vardar Makedonyası), Yunanistan (Ege Makedonyası) ve Bulgaristan (Pirin Makedonyası) arasına üçe bölünmüştür. Bugünkü Kuzey Makedonya bu toprakların üçte birini oluşturmaktadır. Bu nedenle Bulgaristan'da ciddi bir şekilde Makedon azınlık yaşamaktadır. Fakat Bulgaristan bu azınlığı görmezden gelmektedir.²⁶²

Makedonya uzun süre AB üyesi olma yolunda Yunanistan ile olan isim sorununu çözdükten sonra bu seferde Bulgaristan devreye girmiştir. Bulgaristan Makedonya'nın AB üyesi olabilmesi için Kuzey Makedonya'nın yazılı tarihini değiştirmesini ve Kuzey Makedonya'daki Bulgar azınlığı kabul etmesini talep etmektedir. Bu nedenle de 2020 yılından bu yana AB üyeliği için veto etmiştir. Nisan 2022 yılında Bulgaristan Kuzey Makedonya'nın AB'ye üyelik müzakerelerini engelleyen Bulgaristan vetosunu kaldırmıştır. Bulgaristan ve Kuzey Makedonya arasında varılan anlaşmaya göre Üsküp yönetimi Anayasa değişikliğine giderek ülkedeki Bulgarları etnik bir azınlık olarak tanıyacaktır.²⁶³

Bugün Bulgaristan sınırları dahilinde varlığını sürdüren OMO "İlinden" - PIRIN²⁶⁴ kuruluşu bulunmaktadır. Bu kuruluşun yönetim kurulu üyeleri, bir partinin 8 temsilcisi ve 4 kuruluştan oluşan bir heyettir. Heyet Kuzey Makedonya Cumhurbaşkanı Stevo Pendarovski ile Ocak 2022 tarihinde görüştü, görüşmede taleplerini dile getirmişlerdir.²⁶⁵

Dile getirilen talepler:

- *Fikirlerimizdeki bazı farklılıklara bakılmaksızın, Bulgaristan'daki Makedonların hak ve çıkarlarını temsil etme ve koruma konusunda birleşmiş*

²⁶² Bilgehan Atasız Gökdağ, "Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 2012, s. 10.

²⁶³ Euro News, "Bulgaristan, Kuzey Makedonya'nın AB üyeliği önündeki veto engelini kaldırdı", <https://tr.euronews.com/2022/06/24/bulgaristan-kuzey-makedonyanın-ab-uyeligionundekivetoengelini-kaldirdi>, (23.07.2023).

²⁶⁴ OMO "İlinden" – PIRIN, daha fazlası için bakınız: <https://www.omoilindenpirin.org/index.php>

²⁶⁵ Sonja Hristovska Ugrinovska, "Makedonya, Bulgaristan'daki azınlıktan vazgeçmemeli ve Sofya'dan karşılıklılık talep etmemelidir.", <https://www.slobodenpecat.mk/tr/makedonija-da-ne-se-otkazhuva-od-malcinstvoto-vo-bugarija-i-da-bara-reciprocitet-od-sofija/>, (16.06.2022).

ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bulgaristan Cumhuriyeti yasaları çerçevesinde çalışan farklı örgütleri temsil ediyoruz. Her türlü aşırılık ve ayrılıkçılıktan uzağız.

- *Makedonya'nın Avrupa entegrasyonunu tam olarak destekliyoruz ve bunun Makedon kimliğine zarar vermeden eşit ve onurlu bir şekilde yapılması gerektiğine inanıyoruz.*
- *Makedonya ile Bulgaristan arasındaki iyi komşuluk ilişkilerini içtenlikle destekliyor ve ilişkilerin samimi, iyi komşuluk ve kalıcı olması için şantaj ve hâkimiyet kurma çabası değil, iyi niyet ve karşılıklı saygıya dayalı, eşit ve ilkeli olması gerektiğine inanıyoruz.*
- *Bu nedenle Bulgaristan'ın, Makedonya'nın AB üyelik müzakereleri başlamadan reddetmesini ve Makedonya tarihine, diline ve kültürüne yönelik talep ve iddialarını kategorik olarak kınıyoruz.*
- *Bulgaristan'daki Makedon azınlığa mensup kişilerin bireysel haklarının temelden ihlal edildiğini görüyoruz. Azınlığın varlığı kategorik olarak resmen reddediliyor. Makedonya'nın herhangi bir makul sebep olmaksızın kendi kendini tanıması ve kendi kaderini tayin etmesi, ulusal ihanet, devlet karşıtı faaliyet ve Bulgaristan'ın birliği ve toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak görüldüğü. Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme tarafından sağlanan hakların hiçbirisi, Bulgaristan tarafından onaylanıp onaylanmadığına bakılmaksızın Makedonlara verilmemiştir.*
- *Partilerimiz ve örgütlerimiz aracılığıyla nasıl oluşturulacağı ve hareket edileceği konusunda temel bir demokrasi hakkımız bile yok ve ayrıca ikinci bir Makedon vatandaşlığına sahip olanlarımızın seçimlere katılma hakkı yok. Etnik kökenimiz nedeniyle, asla cezalandırılmayan ve devlet düşmanı olarak damgalanan sürekli bir nefret söylemi nesnesiyiz. Bütün bunlar sayesinde sistematik olarak marjinalize ediliyor ve içinde yaşadığımız ülkenin sosyal ve politik hayatından dışlanıyoruz.*
- *Bulgar kurumları aracılığıyla haklarımızı arama ve koruma girişimlerimiz sürekli reddedilmekte ve engellenmektedir. Bulgar makamları, Avrupa Konseyi bünyesindeki kurumların düzenli tavsiyelerine ve Avrupa İnsan*

Hakları Mahkemesinin 14 kararına rağmen mevcut sorunlar hakkında bizimle diyalog başlatmayı reddediyor.

- *Bulgaristan'ın, Makedonya'nın Bulgaristan'daki Makedon azınlığı terk etme ve hatta böyle bir şeyin olmadığını söyleme taleplerine isyan ediyoruz. Böylesine skandal bir talebi herhangi bir biçimde kabul etmek, Makedon devleti ile Bulgaristan'daki Makedon azınlık arasındaki bağı koparmak ve özünde vatana ihanet etmek anlamına gelir.*
- *Tek doğru ve onurlu çözüm, her iki azınlık için -Bulgaristan'daki Makedon ve Makedonya'daki Bulgar- azınlık haklarına ilişkin uluslararası standartlara uygun olarak aynı haklara sahip olmaktır. İki azınlık bir çatışma nedeni değil, bir yakınlaşma köprüsü haline getirilmelidir. Rolümüzü bu şekilde görüyoruz; sorunun değil, çözümün bir parçası olmak istiyoruz.*
- *Makedonya, komünist dönemde Bulgar devleti tarafından bastırılan Makedonların rehabilitasyonunu ve Bulgar arşivlerinin açılmasını da aramalı, bu konudaki aydınlanma ve araştırmaları desteklemelidir.*
- *Makedon devletinin Bulgaristan'daki Makedon örgütleriyle uluslararası kabul görmüş standartlar çerçevesinde aktif iletişimini sürdürmesini istiyoruz.*²⁶⁶

Bulgaristan Başbakanı Kiril Petrov Kuzey Makedonya'yı ziyaret etmeden bir gün önce Bulgar devlet televizyonuna açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklama sırasında kendisine yöneltilen soru üzerine ne kendisinin ne de başka bir hükümet üyesinin ABD Büyükelçisi'yle Bulgaristan'da Makedon azınlığının var olduğuna dair bir görüşme gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca öyle bir azınlığın olmadığını ve konuşulmasının da söz konusu olmadığını dile getirmiştir. Konuşmasının devamında aynı şekilde Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya'ya karşı tutumunun değişmediğini ve Kuzey Makedonya'daki Bulgar azınlığının da anayasaya dâhil edilmesi konusunda ısrarcı olacaklarını vurgulamıştır.²⁶⁷

Bu şekilde iki ülke kendi sınırları içinde azınlıklar konusunda anlaşmış değillerdir. Hatta en son Kuzey Makedonya Başbakanı Dimitar Kovaçevski Avrupa

²⁶⁶ Sonja Hristovska Ugrinovska, *a.g.w.s.*

²⁶⁷ Yeni Balkan Gazetesi, "Bulgar Başbakan Petrov: Bulgaristan'da Makedon azınlığı yok", <https://yenibalkan.com/tr/gundem/bulgar-basbakan-petrov-bulgaristan-da-makedon-azinligi-yok>, (16.06.2022).

Birliği Konseyi toplantısı öncesinde yaptığı açıklamada “AB’nin çözüm önerisi değerlendirilmek üzere tarafımıza sunulacak. Biz bu teklifi değerlendireceğiz. Ben bu konudaki tutumuzu net bir şekilde ifade ettim. Makedon dili ve kimliği asla müzakere konusu olamaz. Bu tutumumuz Meclis tarafından da belirlenmiştir. Buna bağlı kalmaya devam edeceğiz. Hazırlanacak çözüm önerisi her şeyi kapsamalı ve bir daha asla bir talep gelmeyeceği garanti edilmelidir” demiştir.²⁶⁸

Bundan dolayıdır ki AB Konseyinin dönem başkanlığını yürüttüğü sırada Fransa’nın Kuzey Makedonya ile Bulgaristan arasındaki soruna çözüm için Sofya’ya teklif göndermesi beklenmiştir.²⁶⁹

5.2. Kosova

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nin en yeni komşusu olan Kosova 17 şubat 2008 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Başkenti Priştine olan bu ülkenin 2 milyona yakın nüfusuyla 10.908 km²’lik yüz ölçümü mevcuttur. Etnik yapısına bakıldığında Arnavut %92,93, Sırp %1,45, Türk %1,08, Boşnak %1,6, Roman %0,5, Aşkali %0,9, Mısırlı %0,7, Goralı %0,6, diğer %0,05, %0,1, açıklamak istemeyenler halindedir. Arnavutça ve Sırpça resmi dildir. Türkçe, Kosova Anayasası’na uygun olarak Kosova’daki Türk toplumunun yoğun olarak yaşadığı belediyelerde resmi olarak kullanılabilir. Aynı şekilde 120 sandalyeli Kosova Meclisinde, sandalyelerin 20’si çoğunluk olmayan (azınlık) topluluklara tahsis edilmiştir. Diğer 100 sandalye oy oranına göre dağıtılmaktadır.²⁷⁰

Tarihsel olarak Kosova’daki etnik gruplar arası çatışmalar yalnızca kendi toprakları üzerinde olmuştur. Sırlar ve Arnavutlar, etnik olarak karışık olan bu

²⁶⁸ Yeni Balkan Gazetesi, “Kovaçevski: Makedon dili ve kimliğini müzakere etmeyeceğiz” <https://yenibalkan.com/tr/gundem/kovacevski-makedon-dili-ve-kimligini-muzakere-etmeyecegi>, (17.06.2022).

²⁶⁹ Yeni Balkan Gazetesi, “Üsküp-Sofya krizinde gözler Fransa’nın yapacağı teklife çevrildi”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/uskup-sofya-krizinde-gozler-fransa-nin-yapacagi-teklife-cevrildi>, (17.06.2022).

²⁷⁰ Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, “Kosova Cumhuriyeti Ülke Künyesi”, <https://www.mfa.gov.tr/kosova-kunyesi.tr.mfa>, (17.06.2022).

bölgeye münhasır haklarını haklı çıkarmak için tarih ve etnodemografik iddialarda bulunmuşlardır. Londra (1913), Versay (1919) ve Paris (1946) Konferanslarına göre halkının çoğunluğunu (Arnavutların) özgür iradesine rağmen Kosova, Yugoslavya'nın bir parçası olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, komünist Yugoslavya'nın kurulmasıyla, Kosovalı Arnavutlara Sırbistan içinde bir dereceye kadar özerklik verilmiştir. Arnavutların 1968'de Kosova için cumhuriyet statüsü talep eden gösterilerinden sonra, 1974 Yugoslav Anayasası Kosova'ya önemli bir özerklik vermiştir. Teknik olarak hala Sırbistan içinde olmasına rağmen gerçekte bölgeye, Arnavutların siyasi ve kültürel olarak onaylanmasına izin verilen federasyonu oluşturan cumhuriyetlerinkine benzer bir statü verilmiştir. Tito'nun ölümünden sonra, 1981'de bir dizi Arnavut gösterileri bir kez daha Kosova'nın statüsünün federasyon içinde bir cumhuriyete yükseltilmesini talep etmişlerdir. Gösteriler polis ve askeri güçler tarafından vahşice bastırılmış, olağanüstü hâl ilan edilmiş ve çoğunluğu genç Arnavutlardan oluşan binlerce kişi ağır hapis cezalarına çarptırılmıştır. 1989'da Kosova'nın özerkliği zorla ortadan kaldırıldığında çatışma yeni bir yoğunluk aşamasına ulaşmış ve neredeyse bir gecede Arnavutlar işlerinden atılarak, kendi dillerinde eğitimden mahrum bırakılarak ve insan hakları ve sivil özgürlüklerinin büyük bir istismarına maruz bırakılmışlardır.²⁷¹

1991'de Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Kosovalı Arnavutlar bir referandum düzenleyerek bağımsızlığı tercih etmişlerdir. Öte yandan Sırp makamları, Kosova'nın Sırbistan'ın ayrılmaz bir parçası olarak anayasal statüsünde ısrar etmişlerdir. Çok sayıda bilim insanı ve siyasi gözlemcinin şiddetin potansiyel tırmanışına ilişkin uyarılarına rağmen uluslararası toplum bunu engelleyemediğini kanıtlamıştır. Sonuç olarak, Şubat 1998'den itibaren Kosova, bir yanda Arnavut gerilla Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) ile diğer yanda Sırp özel polis gücü ve diğer yanda Yugoslav ordusunun düzenli birimleri arasında tam ölçekli bir silahlı çatışmaya sürüklenmiştir. Kosova'da etnik temizliği durdurmak ve insani felaketi sona erdirmek için NATO, Yugoslavya askeri güçlerini ve Sırbistan'ın altyapısını hedef alan 78 günlük bir askeri hava harekâtı başlatmıştır. 3 Haziran 1999'da

²⁷¹ Agon Demjaha – Lulzim Peci, "Interethnic Relations In The Western Balkans: Implications For Kosovo", *Published by: Kosovar Institute for Policy Research and Development*, Cilt 6, Sayı 14, 2014, s.21.

Yugoslavya Parlamentosu, Yugoslavya askeri güçlerinin Kosova'dan tamamen (doğrulanabilir) geri çekilmesini, tüm mültecilerin güvenli bir şekilde geri dönüşünü ve Rambouillet (Fransa'da bir şehir) Anlaşması'nın barış planını uygulamak için BM temelli bir sivil misyonu içeren Ahtisaari Chernomyrdin Planı'nı onaylamıştır. Bu aynı zamanda NATO askerleri tarafından güvence altına alınacaktır. Ancak savaşın sonuçları trajikti: en az 10.000 kişi öldü, yaklaşık 800.000 kişi mülteci²⁷² olmuş veya yerinden edilmiş ve ülkenin büyük bir bölümü harap olmuştur. Diğer yandan, Kosova'yı dış statüsüne önyargılı olmadan yönetmeyi amaçlayan Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu'nun (UNMIK) görev süresi, BM saha operasyonlarının standartlarına göre neredeyse eşi benzeri görülmemiştir. Sadece Kosova toprakları üzerinde tam geçici idari sorumluluk üstlenmek için yetkilendirilmekle kalmamış, aynı zamanda çatışmanın ortaya çıkmasında merkezi bir siyasi rol de verilmiştir. Uluslararası toplum savaşı etnik bir çatışma olarak algıladığından Kosova'daki uluslararası varlığın temel hedeflerinden biri “çok etniklilik” olmuştur. UNMIK her zaman Kosova'daki farklı topluluklar arasında hoşgörü ve karşılıklı saygı talep ederken gerçekte uluslararası yönetim stratejisi Arnavutlar ve Sırp lar arasında daha fazla ayrışmaya yol açmıştır. UNMIK yönetimi altında “Sırp yerleşim bölgeleri” oluşturulmuş ve en büyüğü ve en zahmetli olanı ise “Kuzey Kosova'da” olmuştur.²⁷³

Kosova'da bağımsızlık sonrası ilk Parlamento seçimleri 12 Aralık 2010'da yapılmıştır. 120 üyeli Kosova Meclisinde Hashim Taçi'nin genel başkanlığını yaptığı Kosova Demokrat Partisi (PDK) 34, Kosova Demokrat Partisi (LDK) 27 ve AB'ye muhalif tavrı ile öne çıkan Vetëvendoshe 14, Kosova'nın Geleceği için İttifak (AAK) 12 ve AKR 8 sandalye kazanmıştır. Bu seçimde Kosova Demokratik Türk Partisi (KDTP) üç milletvekili ile Meclise girme hakkına sahip olurken diğer topluluklar ait siyasi partiler ise 25 milletvekili kazanmıştır. PDK, Yeni Kosova İttifakı (AKR), Rugova Listesi ve azınlık partileriyle koalisyon hükümeti kurmuştur. 2014 seçimlerinde PDK %29,15, LDK %24,44, VV %12,84, AAK %9,13, NISMA

²⁷² Bu mültecilerin bir kısmı Kuzey Makedonya'ya sığındı. 2001 Makedonya İç Savaşı'nın çıkmasına neden oldu. Çünkü Kosova UÇK'sı Makedonya'da da ordu kurdu. Ardından da Makedonya'da bir iç savaş yaşandı.

²⁷³ Agon Demjaha – Lulzim Peci, *a.g.m.*, s. 22.

%4,97 ve AKR %4,42 oy elde etmiştir. Azınlık partileri arasında Sırp listesi oyların %3,96'sını, KTDP ise oyların %1,04'ünü almıştır.²⁷⁴

UNMIK tarafından 2 Haziran 2005'te sunulan raporun alınmasının bir sonucu olarak Danışma Kurulu, Kosova'da Çerçeve Sözleşme'nin uygulanmasını incelemelerde bulunmaya başlamıştır. Bu incelemenin bir parçası olarak Danışma Kurulunun bir heyeti, daha fazla bilgi edinmek için 11-15 Ekim tarihleri arasında Kosova'yı ziyaret etmiştir. Danışma Kurulu, 25 Kasım 2005'teki 24. toplantısı nedeniyle Kosova hakkındaki tutumunu kabul etmiştir.²⁷⁵

Sırp, yaşadıkları yerlerden özgürce dolaşım hakkı ve ifade özgürlüğü de dâhil olmak üzere, insan haklarının tehdit altında olduğunu ve azınlıklara yönelik ayrımcılığın ve hoşgörüsüzlüğün devam ettiğini söylemişlerdir. Güvenlik endişeleri, sınırlı istihdam olanakları ve mülk sahipliği sorunları, diğer etkenlerin yanı sıra, etnik şiddetin bir sonucu olarak yerinden edilmiş kişilerin sürdürülebilir geri dönüşlerinin önünde önemli engeller oluşturmaktadır denilmektedir.²⁷⁶

Bağımsız Kosova ile Sırbistan arasında anlaşmazlıklar günümüzde de devam etmektedir. Kosovalı yetkililer mevcut sorunların bağımsızlığın kazanılmasıyla beraber çözülebileceğine inanmışlardır. Entegrasyonun tek taraflı olamayacağı da ifade edilerek sorunların aşılmasında Türklerin katkısının da beklendiği söylemişlerdir. Entegrasyonun tek taraflı aşılmayacağını da ifade eden yetkililer, Türklerin de sorunun aşılmasına katkıda bulunmalarını beklediklerini söylemektedirler. Priştine yönetimi, etnik azınlıkların korunması için yüksek demokratik yasal standartlar uygulamıştır. Etnik azınlıkların haklarını korumak ve onları Kosova'nın kamusal yaşamına entegre etmek için ciddi çabalar sarf etmiştir.²⁷⁷

Bunun yanında Kuzey Makedonya'nın 1974 Anayasası'nda Makedonlar, Arnavutlar ve Türkler devletin kurucu unsuru sayıldığı gibi 27 Şubat 1974 tarihli Kosova Anayasası'nın 1. maddesinde de Kosova'da yaşayan Türkler, Arnavut ve

²⁷⁴ Nedim Emin, *Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA Yayınları 42, İstanbul 2014, s. 15.

²⁷⁵ Council of Europe, "Kosova'da Milli Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşmenin Uygulanması Hakkında Düşünce", *Milli Azınlıkların Korunması Üzerinde Çerçeve -Sözleşmenin Danışma Kurulu*, 2005, s. 2.

²⁷⁶ Council of Europe, *a.g.m.*, s. 2.

²⁷⁷ Birgül Demirtaş Coşkun "Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008)", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 27, 2010, s. 68.

Sırp lar birlikte kurucu unsur olarak sayılmıştır. Yine bu anayasanın 5. maddesine göre de Türk dili ve yazısı Kosova'daki diğer dillerle eşit sayılarak devlet kurumlarında kullanılan belge, form ve evraklar ile resmi işlemlerin Sırpça, Arnavutça ve Türkçe olarak üç dilde yapılması kabul görmüştür. Bu anayasa ile ayrıca Türklerin Türkçe eğitim görme hakkına sahip oldukları da garantiye alınmıştır.²⁷⁸ Kosova'daki Türklerin bugünkü durumuna baktığımızda uluslararası hukukta “azınlık” tanımı içine yer almaktadırlar. Birleşmiş Milletler tarafından 1999 yılında hazırlanan anayasada, Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki seçimlerde, yerel seçim barajı olan %6 oranının geçilmesi halinde Türkçenin; Arnavutça ve Sırpçanın yanında resmî dil olarak kabul edilmesi şartı yer almaktadır.²⁷⁹

Son olarak Kosova'daki bu karmaşık durum Bernhard Knoll'a göre modern bölgesel çatışmaların mevcut uluslararası yasalarla, dekolonizasyon günlerinden beri kullanılan yasalarla çözülemeyeceğini göstermektedir.²⁸⁰

5.3. Arnavutluk

Kuzey Makedonya'nın batı komşusu olan Arnavutluk'ta 3.101.621 nüfus yaşamaktadır. Yüz ölçümü 28.748 km²'dir. Etnik olarak 2011 yılında yapılan nüfus sayımına göre, %82,6 Arnavut; %0,9 Yunan; %1 diğerleri (Roman, Makedon, Karadağlı, Ulah, Bulgar), %15,5 etnik aidiyet sorusuna yanıt vermemiştir.²⁸¹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının internet sitesinde aktarılan bilgilere göre ise Arnavutluk Parlamentosu (Kuvendi) tek kanatlıdır. Toplam 140 milletvekilinin, 100'ü dar bölgeden, 40 tanesi geniş seçim bölgelerinden 4 yıllık süre için seçilmektedir. Siyasi partiler için %3, seçim öncesi kurulan koalisyonlar için %5

²⁷⁸ Salih Okumuş, “Yüz Yıllık Yalnızlık: İmparatorluktan Azınlığa Kosova'da Türkler”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 14, Sayı 54, 2017, s. 4.

²⁷⁹ Nursel Elmas, “Kosovalı Türkler: Dilleri ve Kültürleri”, *Bilig*, 2014, Sayı 70, s. 135.

²⁸⁰ Karl Jacobs, “Kosovo's Identity Crisis: Sovereign State or Occupied Province”, *International Studies Seminar*, 2012, s. 27.

²⁸¹ CIA, “Albania”, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/albania/#people-and-society>, (23.07.2023).

seçim barajı vardır. 25 Haziran 2017 seçimleri neticesinde Parlamentoda temsil edilen başlıca partiler şunlardır: Sosyalist Parti (PS), Sosyalist Entegrasyon Hareketi (SMI), Adalet, Entegrasyon ve Birlik Partisi (PDIU), Demokratik Parti (PD).²⁸²

Arnavutluk, Balkanlar’da Kuzey Makedonya, Kosova, Sırbistan, Yunanistan gibi ülkelerin yanında Arnavut nüfusun en yoğun yaşadığı ülkedir.²⁸³ Hata Balkanlar’daki Arnavut azınlığın hamisi de denebilir.

Arnavutluk’un, diğer Balkan ülkelerine göre -başta Kuzey Makedonya olmak üzere- etnik nüfus yapısını kıyasladığımızda daha homojen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Arnavutluk’taki dini nüfus, içerisinde Müslümanlar yoğun olmasına rağmen azımsanmayacak oranda Ortodoks ve Katolik nüfus da barındırmaktadır. 2011 nüfus verilerine göre Arnavutluk’ta kendini Müslüman olarak tanımlayanların oranı %56’dır. Bunun yanında kendilerini farklı bir kategoriden sayan %2 oranında Bektaşî vardır. Hristiyanlığın iki önemli mezhebinden Katolikler %10 oranında iken Ortodokslar %6,7 civarındadır.²⁸⁴

Arnavutluk’ta etnik azınlıklara mensup kişilerin haklarına uygulamada eşit erişim henüz sağlanmamıştır. Özellikle bazı Roman ve Balkan-Mısırlıların barınma, istihdam, sağlık hizmetleri, eğitim, işsizlik yardımı ve siyasi hayata katılım gibi sosyal korumaya erişimde marjinalleşme ve ayrımcılığa maruz kaldıkları bildirilmektedir. Bazı Roman ve Mısırlı ebeveynler, yasal olarak belgelenmiş ikamet yerlerine sahip olmadıkları için çocuklarının doğumlarını kaydettirmede zorluk yaşamaktadır. Aynı şekilde yasa dışı inşaatların yıkılmasına izin veren mülkiyetin yasallaştırılmasına ilişkin 2014 yasası kapsamında Roman yerleşimlerinin yıkılmasının yanı sıra zorla tahliye vakaları da yaşanmıştır. Hükümet, Roman ve Mısırlıların barınması için ayrılan bütçeyi önemli ölçüde artırmış olsa da bunların tüm ihtiyaçlarını karşılamak için yetersiz kalmaktadır.²⁸⁵

²⁸² Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, “Arnavutluk Cumhuriyeti lke Künyesi”, <https://www.mfa.gov.tr/arnavutluk-kunyesi.tr.mfa>, (19.06.2022).

²⁸³ Nedim Emin, *Arnavutluk Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA Yayınları 39, İstanbul 2014, s. 13.

²⁸⁴ Nedim Emin, *Arnavutluk Siyasetini Anlama Kılavuzu*, a.g.e., s. 14.

²⁸⁵ Home Office, “Country Policy and Information Note Albania: Ethnic minority groups”, *Version 2.0*, 2016, s. 4.

Avrupa Komisyonunun 10 Kasım 2015 tarihli Arnavutluk 2015 İlerleme Raporu'nda şunlar kaydedilmiştir: Azınlıklara saygı ve azınlıkların korunmasına ilişkin, genel olarak etnik gruplar arası ilişkiler iyi düzeyde kalmıştır. Ancak yasal ve politik çerçevenin hala iyileştirilmesi gerekmektedir. Nisan 2015'te, Dışişleri Bakanlığı liderliğindeki azınlıklar üzerine kurumlar arası çalışma grubu, Ulusal Koruma Çerçeve Sözleşmesi Danışma Komitesinin tavsiyelerini dikkate alarak azınlıkların korunmasındaki eksiklikleri ele almayı amaçlayan sonuçları sunmuştur. Grup, ulusal ve etnik-dilsel azınlıklara eşit muamele edilmesini ve Devlet Azınlıklar Komitesinin temsil ve danışma rolünü güçlendirmeyi amaçlayan azınlıklar hakkında özel bir yasa taslağı hazırlamayı önermiştir. Arnavutluk, bölgesel ve azınlık dilleri için Avrupa Şartı'nı henüz kabul etmemiştir. Ulusal azınlık temsilcileri, yeni sistemin kendi haklarını ve uluslararası normları ihlal ettiğini ileri sürerek son yerel yönetim sınır değişikliklerine itiraz etmişlerdir. Tüm azınlıklardan kişilerin haklara eşit erişimi henüz sağlanmamıştır.²⁸⁶

Arnavutluk, temel haklar konusunda uluslararası insan hakları belgelerine uyup temel hakların korunmasıyla ilgili uluslararası sözleşmelerin çoğunu onaylamıştır. Arnavutluk, bu belgeler kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmek için çaba sarf etmiştir. Ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin 2017 Çerçeve Yasası'na ilişkin kalan uygulama mevzuatının kabulü ile ilgili olarak Aralık 2020'de azınlık eğitimi hakkında ek bir yönetmelik kabul etmiş ve kabul edilen tüzük sayısını sekize çıkarmıştır. Kendi kendini tanımlama ve azınlık dillerinin kullanımı da dâhil olmak üzere geri kalan uygulama mevzuatı henüz kabul edilmemiştir.²⁸⁷

Arnavutluk genel olarak uluslararası insan hakları belgelerine uyar ve temel hakların korunmasıyla ilgili uluslararası sözleşmelerin çoğunu onaylamıştır. Raporlama döneminde, tazminat planının tescili, dijitalleştirilmesi ve uygulanmasına ilişkin mülkiyet hakları konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Azınlık hakları konusunda, azınlık eğitimi konusunda ek bir yönetmelik kabul edilmiştir. Ancak kalan yönetmelikler halen kabul edilmeyi beklemektedir. Bunun yanında da nüfus

²⁸⁶ Home Office, *a.g.m.*, s. 18.

²⁸⁷ European Commission Report, "Albania 2021 Report", <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/Albania-Report-2021.pdf>, (08.01.2023), s. 6.

sayımı kanunu kabul edildi. Ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin yasal çerçeve daha da iyileşmiş ancak içtihat henüz önemli ölçüde gelişmemiştir.²⁸⁸

Bu kapsamda Avrupa Komisyonu tarafından ertesi yıl için öneri verilmiştir. Önerilerden biri azınlık haklarına, özellikle kendi kendini tanımlama ve azınlık dillerinin kullanımına ilişkin askıda olan tüzükleri kabul etmek ve Ulusal Azınlıklar Devlet Komitesinin kapasitesini artırmaktır.²⁸⁹

Arnavutluk ayrıca, başta İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, BM'in başlıca sözleşmeleri ve Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı (AGİK) belgeleri olmak üzere azınlık haklarını koruyan çok sayıda uluslararası belgeye imza atmıştır.²⁹⁰

Arnavutluk'ta 1 Ekim 2005 - 30 Eylül 2006 Arası İstikrar ve Ortaklık 2006 Raporu ise bir yıllık bir zaman dilimini değerlendirmektedir. Bu raporda azınlıklar konusunda; Arnavutluk hükümeti üç milli azınlık olarak (Yunan, Makedon ve Karadağlı) saymıştır. Ayrıca iki etno-dil azınlık (Vlah veya Ulah ve Rom) saymıştır. Arnavutluk'ta azınlıklara karşı toleranslı davranışların ve haklarının korunduğu gözetilmiş olmasına rağmen azınlıkların talep ettiği bölgelerde kendi dillerinde eğitim imkânlarının hala yerine getirilmediği için uyarılar yapılmıştır.²⁹¹

Arnavutluk'un en önemli etnik azınlığı Yunanlılardır. Hatta 1992 yılında devlet tarafından Yunanca konuşanların sayısı 57 bin olarak tahmin edilmesine rağmen Yunanistan'a göre bu sayı 400 bin olarak ifade edilmiştir. Stefanos Yarasimos'a göre Yunanistan, Ortodoks Arnavutları da "Yunanlı" kabul etmekte ve Yunan kökenlilerle birlikte bunlara da sahip çıkmaktadır.²⁹² Ayrıca belirtmek gerekirse Omonia olarak bilinen Yunan Etnik Azınlığının Demokratik Birliği, Ocak 1991'de Arnavutluk'taki Yunan azınlığın siyasi, sosyal ve kültürel taleplerini temsil

²⁸⁸ European Commission Report, *a.g.r.*, s. 26.

²⁸⁹ European Commission Report, *a.g.r.*, s. 27.

²⁹⁰ Human Rights Watch/Helsinki, "Albania The Greek Minority", *Human Rights Watch*, Cilt 7, Sayı 4, 1995, s. 10.

²⁹¹ Sokol Brahaj, *Arnavutluk'ta Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği'nin Yapıcı Etkileri*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2009, s. 72.

²⁹² Bilgehan Atsız Gökdağ, "Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 32, Sayı 32, 2012, s. 14.

etmek için kurulmuştur. Örgüt, 31 Mart 1991’de Arnavutluk’ta yapılan ilk çok partili seçimlere katılarak beş milletvekilini Meclise sokmuştur.²⁹³

Yunan azınlık, Arnavutluk’un güney kesiminde, Yunanistan sınırına yerleşmiş durumdadır. Bu azınlık, sayısı, bölgesel genişlemesi ve ulusal bilinç düzeyi açısından en büyük ve en popüler azınlık olarak kabul edilmektedir.²⁹⁴

Arnavutluk’taki Yunan azınlığın yanında diğer iki azınlık olan Roman ve Mısırlı azınlıklar, Arnavutluk’taki en yoksul, en marjinalleştirilmiş ve sosyal olarak dışlanmış gruplar arasında yer almaktadır. Arnavutluk, 2016-2020 için Roman ve Mısırlıların Entegrasyonu İçin Ulusal Eylem Planı’nda belirtilen hedeflere ulaşmada önemli ilerleme kaydetmiştir. Bu plan, uygulanan tedbirlerin ölçeğini yansıtan, ilgili iki azınlığı hedef alan bir taahhüdü temsil etmekte ve ayrıca devlet bütçesinden taahhüt edilen fonlar 2016-2020 dönemi ve uluslararası bağışlarla koordineli olarak finansman imkânlarının bulunması ve belirlenen fon boşlukları ile Roman ve Mısırlıların entegrasyonunu teşvik etmek için yeni faaliyetler başlatmaktadır. Romanların ve Mısırlıların kaliteli kamu hizmetlerine erişimini ilerletmek için önemli siyasi, sosyal ve ekonomik reformlar ve eylemler başarıyla uygulanmaktadır.²⁹⁵

Arnavutluk’ta başka bir azınlık grubu daha var ve bu Bosnalı azınlıklardır. Fakat Arnavutluk hükümeti, istatistiklerinde ve uluslararası raporlarında bundan bahsetmemektedir.²⁹⁶

Arnavutluk’taki Makedon azınlık, İkinci Dünya Savaşı’ndan önce azınlık statüsüne sahip değildir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Makedonya Cumhuriyeti’nin Yugoslavya Federasyonu’na üye olduğunu ilan etmesiyle, Makedon topluluğu Arnavut yetkililer tarafından bir azınlık grubu olarak kabul edilmiştir.²⁹⁷

²⁹³ Human Rights Watch/Helsinki, *a.g.e.*, s. 10.

²⁹⁴ Manjola Xhaxho, *Minority Rights and the Republic of Albania: Missing the Implementation*, (Lund University Faculty of Law Master’s Programme in International Human Rights Law), Lund 2007, s. 17.

²⁹⁵ Ravesa Lleshi, “Committee on the Elimination of Racial Discrimination Consideration, Report of Albania, Opening Statement of Ms. Ravesa Lleshi Ambassador Permanent Mission of Albania, Geneva, 4-5 December 2018, s. 6.

²⁹⁶ Manjola Xhaxho, *a.g.t.*, s. 11.

²⁹⁷ Manjola Xhaxho, *a.g.t.*, s. 19.

Diğer bir azınlık ise Karadağlılardır (Sırp-Karadağ olarak da bilinir), çoğunlukla Arnavutluk'un kuzeybatı kesiminde, İşkodra Gölü yakınında ve Karadağ sınırının dışında yaşamaktadır.²⁹⁸

Arnavutluk'taki azınlıklar arasında Aromanlar da (çoğunlukla Ulahlar olarak bilinirler) vardır. Arnavutluk'un tüm Aromanyalıları, Balkanlar'daki büyük Aroman grubunun bir parçasıdır. Bu topluluğun Arnavutluk'taki yerleşimleri tarih öncesine dayanmaktadır. Aroman azınlık Ulah dilini konuşuyor ancak bir nesilden diğerine, dili konuşan insan sayısı, esas olarak yıllar içinde asimilasyon süreci nedeniyle azaldı. Bununla birlikte, günümüzde daha az sayıda kişi tarafından olmasına rağmen dil hala korunmakta ve konuşulmaktadır.²⁹⁹

Son olarak bugün Kuzey Makedonya'daki Arnavut azınlık, Arnavutluk'taki Makedon azınlıkla kıyaslanacak olursa Arnavutluk'taki Makedon azınlık, Yunanistan ve Bulgaristan'daki Makedon azınlıklardan çok daha fazla özgürlük ve insan haklarına sahip olmalarına rağmen onlar hala memnun değildir. Mala Prespa, Golo Brdo ve Gora'nın yanı sıra Makedon nüfusunun yaşadığı Arnavutluk'un başka yerlerinde ve şehirlerinde de hala çok sayıda insan hakları ihlali yaşanmaktadır.³⁰⁰ Aynı şekilde Makedonya'daki Arnavut azınlık, Yunanistan'daki Arnavut azınlık (Epir Bölgesi) ve Sırbistan'daki Arnavut azınlıktan (Preşova Bölgesi) çok daha özgürler ve belli başlı hakları bulunmaktadır. Buna en iyi örnek 2020 yılında Kuzey Makedonya gündeminde uzun süre yer alan 'İlk Arnavut Başbakan' tartışması olmuş oldu. Tam o sırada hükümet kurulmadığı için Demokratik Bütünleşme Birliği (BDİ)³⁰¹ lideri Ali Ahmeti; partisinin koalisyonu ile birlikte hükümet kurulması haline hükümetin süresinin bitimine 100 gün kala Arnavut başbakan şartını koştuğunu söylemiş ve bu şekilde bir anlaşma ile hükümet kurulabilmiştir. Ancak bu hükümetin başındaki SDSM lideri Zoran Zaev başbakan

²⁹⁸ Manjola Xhaxho, *a.g.t.*, s. 20.

²⁹⁹ Manjola Xhaxho, *a.g.t.*, s. 24.

³⁰⁰ Slave Katin, "Makedoncite vo Albanija i Nivniot Opšttestven Razvoj", <http://www.pollitecon.com/Assets/Life/The-Macedonians-in-Albania-andtheirSocialDevelopment.pdf>, (19.01.2023), s. 2.

³⁰¹ Kuzey Makedonya Arnavut azınlığının partilerinden en önemlilerinden birisi.

olmuştur.³⁰² Ancak Zoran Zaev Aralık 2021’de ülkede iyi bir örnek sunmak istediğini belirterek ülkenin demokratik kapasitelerinin yükselmesine sahip olacaklarını bildirmiştir. Bu şekilde istifasını Meclis Başkanı Talat Caferi’ye sunarak istifa etmiş oldu.³⁰³ Onun yerine maliye bakan yardımcısı olarak görev Dimitar Kovacevski Ocak 2022’de başbakan oldu. Bir dahaki seçime 100 gün kala yine bir Arnavut başbakan olacak mı? Bunu zaman gösterecektir.

5.4. Yunanistan

Kuzey Makedonya’nın yıllardır isim konusunda sıkıntı yaşadığı güney komşusu Yunanistan 10.497.595 nüfus barındırmaktadır. Bu nüfus 131.957 km²’lik bir alanda yaşamaktadır.³⁰⁴

Yunanistan nüfusunun yaklaşık %95’i Greklerden oluşmaktadır. Bunun yanında Türkler, Ulahlar, Gagavuzlar, Pomaklar, Çingeneler, Arnavutlar, Makedonlar, Bulgarlar, Ermeniler ve Sırp lar gibi topluluklar da Yunanistan’da yaşamaktadır. Diğer yandan, Hırvatlar, Karamanlılar, Masedler (Rumanian Macedo), Meglenler (Rumanian Megleno) gibi çok çeşitli etnik halklar yaşamaktadır. Resmi olarak bu halklar homojen olarak kabul edilen “Helenleştirilmiş” azınlıklardır diye kabul edilmektedir. Yunan nüfusunun yaklaşık %4’ünü azınlıklar teşkil etmektedir. Yunan hükümeti etnik ya da kültürel bazlı değil de dini yapıya dayalı azınlıkları kabul etmiştir.³⁰⁵

Balkan ülkeleri arasından Yunanistan, 1829 yılında Osmanlı Devleti’nden bağımsızlığını kazanan ilk ülkedir. Ülkenin tek resmî dili, Yunancadır. Yukarıda sayılan başlıca azınlık grupları Türkler, Pomaklar, Arnavutlar, Makedonlar ve

³⁰² Rodop Rüzgârı, “Kuzey Makedonya’da ilk defa Arnavut Başbakan göreceğiz!”, <https://www.rodopruzgari.com/haberler/26708-kuzey-makedonya%E2%80%99da-ilk-defa-arnavut-ba%C5%9Fbakan-g%C3%B6rece%C4%9Fiz.html>, (09.01.2023).

³⁰³ Yeni Balkan Gazetesi, “Zoran Zaev başbakanlıktan istifa etti”, <https://yenibalkan.com.tr/gundem/zoran-zaev-basbakanlik-tan-istifa-etti>, (22.01.2023).

³⁰⁴ CIA, “Greece”, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/greece/>, (23.07.2023).

³⁰⁵ Bülent Çelikmen, *Azınlık Hakları ve Avrupa Birliği Kapsamında Batı Trakya Türklerinin Sorunları*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010, s. 43.

Ulahlar daha önce hep beraber ortak bir devletin vatandaşı iken Yunanistan'ın bağımsızlığını ilân etmesiyle birlikte kurucu unsur olmaktan çıkıp diğer azınlık toplulukların dilleri ile birer azınlık dili konumuna düşmüşlerdir.³⁰⁶

Yukarıda sayılan azınlıklardan biri de Makedonlardır. Yunanistan, “Slav Makedonların” Yunan asıllı bir halk olduğunu iddia etmekte, onların Makedon etnik/ulusal kimliğini kabul etmemektedir. Yunanistan hükümetinin resmi politikalarından bağımsız olarak Yunan halkının da birlikte yaşadıkları Makedonları çok uzunca bir süre Makedon olarak değil de Bulgar olarak adlandırdıkları görülmektedir. Yunanlıların bu halkı Makedon olarak adlandırmaya başlamaları daha sonraki tarihlerde gerçekleşmiştir.³⁰⁷

Yunanistan, sınırları içindeki Müslüman Türklerin azınlık hakları ile alakalı olarak aşağıdaki antlaşmalarla sorumluluk üstlenmiştir. Bu temel antlaşmalardan en başta olanı 1830 Londra Protokolü'dür. Yunanistan ayrıca 2 Temmuz 1881 İstanbul Antlaşması, 14 Kasım 1913 Atina Barış Antlaşması, 10 Ağustos 1920 Yunanistan'daki Azınlıkların Korunmasına Dair Sözleşme ve 1923 Lozan Barış Antlaşmalarını imzalayıp kabul etmiştir. Bununla kalmayıp bunları usulüne uygun olarak Yunanistan Parlamentosunda onaylamış ve kendi iç hukukuna uygun yasal düzenlemeler yapmıştır.³⁰⁸

1 Ocak 1981 yılında AB'ye olan Yunanistan, üyelik öncesi sancılı bir dönem geçirmiştir. Yunanistan Avrupa'da etnik karmaşanın yoğun olarak yaşandığı bir bölgesinde konumlanması sebebiyle AB'nin diğer üyelerinden, kültürel, tarihsel ve dinsel olarak farklı bir konumda yer almaktadır.³⁰⁹

AB üyeliğinin dokuzuncu yılında Yunanistan'da 1990'ların ikinci yarısından itibaren meydana gelen olumlu gelişmelere rağmen 1999 yılındaki AGİT

³⁰⁶ Bilgehan Atsız Gökdağ, *a.g.m.*, s. 12.

³⁰⁷ Çiğdem Aydın Koyuncu, “Yunanistan'daki Makedon Azınlık Sorununun Yunan Ulus İnşa Süreci Bağlamında Analizi”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 4, 2018, s. 389.

³⁰⁸ Turgay Cin, “Batı Trakya Türklerinin Hukuki Statüsü Sorunları ve Avrupa Birliği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 11, Sayı:1, 2009, s. 150.

³⁰⁹ Gizem Alioğlu Çakmak, *a.g.m.*, s. 153.

raporunda “Yunanistan, sınırları içinde ulusal azınlık yaşadığını kabul etmeyen tek Avrupa ülkesidir” denmiştir.³¹⁰

Yunanistan için belirtilmesi gereken diğer önemli bir husus 1998’de Yunanistan’a göç eden Arnavutlar ile ilgilidir. Bu Arnavutlar için bazı olumlu “statü tanıma” gibi düzenlemeler gidildiyse de bu Yunan toplumunda “Albanofobia”ya yol açmıştır. Göçmen ya da sığınmacı olarak gelen Arnavutlar arasında Ortodoks olanlar da bulunmaktaydı. Bu insanlar Yunanistan’ın “Kuzey Epir” diyerek göz diktiği Güney Arnavutluk’tan gelmişlerdir. Yunanistan bu insanlara şantajla isimlerini değiştirtip Yunan isimleri almaları için dayatmalarda bulunmuştur. Göçmen ya da sığınmacı Arnavutlar için bazı kesimlerince “azınlık grup” denmektedir.³¹¹ Bunun yanında yapılan araştırmalar göstermektedir ki Yunanistan’da çok sayıda Arnavut azınlık bulunmaktadır.³¹² Yine yapılan diğer bir araştırmaya göre de 2004-2012 yılları arasında Arnavut göçmenlerin 104.225 çocuğu Yunanistan’da doğmuştur. Yunanistan’a çoğunluğu yasa dışı olarak gelen 700.000 Arnavut vatandaşın yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu minvalde Yunanistan’daki toplam göçmenlerin 60%’ını Arnavutlar teşkil etmektedir.³¹³

Avrupa Konseyi bünyesinde 23 Temmuz 1999 tarihinde Ulusal Azınlıkları Koruma Girişimi dâhilinde Yunan Parlamento Başkanı ve Parti Başkanlarına Türk ve Makedon azınlıkların tanınması yönünde çağrıda bulunulmuştur. Bunun sonucunda 29 Temmuz tarihli Klik dergisinde o zaman Dışişleri Bakanı olan Georgios Papandreou “... Batı Trakya’da Türk kökenli Müslümanların olduğundan kimse şüphe etmiyor. Şu anki ulusal sınırlardan şüphe edilmediği sürece, kişilerin kendini Müslüman veya Türk veya da Bulgar veya Pomak olarak tanımlamaları benim umurumda değil” demiştir.³¹⁴

³¹⁰ Gizem Alioğlu Çakmak, *a.g.m.*, s. 162.

³¹¹ Erjada Progonati, “Etnik Arnavutların Arnavutluk Dış Politikasında Etkisi”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 37, Sayı 37, 2013, s. 175.

³¹² Cem Turan, “Yunanistan – Arnavutluk İlişkilerinde Mevcut Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 7, 2021, s. 80.

³¹³ Emre Kalay, “Soğuk Savaş Sonrası Yunanistan-Arnavutluk-Kosova İlişkileri”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 27, 2017, s. 1020.

³¹⁴ Gizem Alioğlu Çakmak, *a.g.m.*, s. 163.

Yunanistan Devleti tarafından sadece dini kimliği ile ön plana çıkarılan “Müslüman azınlık” hatta çoğunlukla “Müslüman Helenler” şeklinde tanımlanan bir topluluk vardır. Onlar da Batı Trakya Türkleri veya Batı Trakya Müslüman-Türk azınlığı olarak adlandırılan topluluktur. Batı Trakya Türk azınlığının statüsü 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması’yla belirlenmiştir. Yunanistan’da Türk azınlığın yüzleşmek zorunda kaldığı en önemli sorunlardan biri Yunanistan Devleti’nin azınlık mensuplarının tabiiyetlerine bakmaksızın tüm Türk azınlığı için Müslüman azınlık ifadesini kullanarak Türk kimliğini reddetmesiyle gerçekleşmiştir.³¹⁵

Batı Trakya’daki etnik azınlıkların çoğu Türk kökenlidir. Yaklaşık 30.000’i Türkleşmiş Pomak kökenden ve yaklaşık 5000’i ise Türkleşmiş Çingenerlerdir. Pomaklar, Batı Trakya konusundaki eserleriyle ün salan Hollandalı bilim adamı Fred de Jong’un ifadesiyle, “*Kökeni kesin olarak belli olmayan ve genellikle bir Bulgar diyalekti konuşarak Türkçeyi ikinci dil olarak kullanan Türkleşmiş bir Müslüman halk*”tır. Baskın Oran’a göre bu Pomak halkı koyu Müslüman olup genel olarak Batı Trakya’nın “Balkan kolu” denilen kuzey dağlık bölgesinde bulunan Yasak Bölge içinde hayatlarını idame ettirmektedir. Kendi içlerinde ova bölgesine inmiş ve orada yerleşmiş olanlar da mevcuttur.³¹⁶

Yunanistan’da 1975 Anayasası’nın 13/1. maddesi ile din ve vicdan özgürlüğünü garanti altına alınmıştır. Din inanç ve hürriyeti dokunulmazdır. Medeni hak ve hürriyetlerin kullanılması kişinin dini inancına bağlı değildir. Aynı maddenin 2. fıkrasında “tanınmış” bütün dinlerin hür olduğu ve ibadetlerin engellenemeyeceği hukukun koruması altındadır diye belirtilmektedir. Kamu düzenine ve ahlakına aykırı olan din hizmetine izin verilmemesi gerektiği, din değiştirmeye yönelik telkinlerin yasak olduğu belirtilmiştir.³¹⁷

³¹⁵ Filiz Çoban – Aslı Fatma Burulday, *a. g. m. s.* 346.

³¹⁶ Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1986, s. 86.

³¹⁷ Emre Aykoç, *Türkiye ve Yunanistan’ın Azınlık Politikaları: İkili İlişkiler, Ulusçuluklar ve Azınlık Hakları Ekseninde Karşılatırmalı Bir İnceleme*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s. 374.

Diğer yandan Yunanistan'ın Batı Trakya Türklerine yönelik baskıcı politikalarının ve tasfiye hareketlerinin Türk basınında yer almasına rağmen Yunanistan'ın, Türk iddialarını yalanlamak ve Batı Trakya Türklerinin durumlarının gayet iyi olduğu yönünde dünya kamuoyuna birtakım sahte haberler yapması da yine Türk basını tarafından eleştirilmiştir.³¹⁸

Son minvalde Yunanistan'da azınlıklar Kuzey Makedonya azınlıkları ile kıyaslanacak olursa Yunanistan kendi sınırları için Makedon azınlığı kabul etmemektedir. Makedonların azınlık olarak tanınması için Kuzey Makedonya'nın herhangi bir siyasi baskısı yoktur. Tam aksine Yunanistan isim sorunu yüzünden Kuzey Makedonya'ya yıllarca baskı yapmıştır. 17 Haziran 2018 Prespa anlaşmasıyla Makedonya isim değişikliğine giderek Kuzey Makedonya olmuştur. Fakat burada Yunanistan'daki Makedon azınlık hiçbir şekilde gündeme gelmemiştir.

5.5. Sırbistan

Resmi adıyla Sırbistan Cumhuriyeti olarak bilinmektedir. Başkenti Belgrad olan bu ülkenin nüfusu yaklaşık olarak 7 milyondur (6.693.375). Yüz ölçümü ise 77.474 km²'dir. Ülkenin etnik dağılıma bakıldığında Sırp %83,3, Macar %3,5, Roman %2,1, Boşnak %2, diğer %5,7, beyan edilmemiş veya bilinmeyen %3,4. Konuşulan dillere bakıldığında resmi dili Sırpçadır %88,1, Macarca %3,4, Boşnakça %1,9, Romanca %1,4, diğer %3,4, beyan edilmemiş veya bilinmeyen %1,8. Ayrıca Sırpça, Macarca, Slovakça, Romence, Hırvatça ve Ruthenian (Rusyn) Voyvodina Özerk Bölgesi'nde resmidir.³¹⁹

Sırbistan Anayasası'nın 75. maddesine göre ülkedeki azınlık gruplarının vatandaşları bireysel ve toplu haklara sahiptir. Bu nedenle azınlıklar kültür, eğitim ve dil gibi konularda karar alma sürecine katılmak için kendi milli konseylerini oluşturabilecek imkana sahiptirler. Günümüzde 10 ulusun milli konseyi bulunmakta

³¹⁸ Bürkem Yılmaz, *II. Dünya Savaşı Sonrası Yunanistan'daki Türk Azınlığı'nın Durumu (1945-1960)*, (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2019, s. 113.

³¹⁹ CIA, "Serbia", <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/serbia/>, (23.07.2023).

olup bunlar, Bunyevatslar (Bunjevci), Bulgarlar, Boşnaklar, Macarlar, Çingeneler, Rumenler, Rutenler, Slovaklar, Ukraynalılar ve Hırvatlardır.³²⁰

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ni oluşturan altı ülkeden biri de Sırbistan'dır. Belgrad merkezli, Yugoslavya altı cumhuriyet (Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Slovenya, Karadağ ve Makedonya), bir özerk eyalet (Voyvodina) ve Sırbistan'a bağlı bir özerk bölgeden (Kosova) oluşmaktaydı. Bu nedenle milliyetçiliğin yasaklanması ve federal unsurlara geniş özerklik verilmesi nedeniyle etnik gerilimler fazla yaşanmamıştır. YSFC'yi ayakta tutan tek figür olan Tito'nun 1980 yılında ölmesinin ardından ülkede yaşanan siyasi boşluk ve ekonomik sorunlar, etnik gerilimler yeniden yükselişe geçmiştir. 1980'lerin sonlarına doğru, Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Miloseviç'in ülkenin en büyük nüfus topluluğu olan Sırlara daha fazla söz hakkı vermeye yönelik merkezîyetçi düzenlemesi, diğer etnik grupların tepkisine yol açmıştır. Böylece ülkedeki etnik gruplar arasındaki gerilimler de artmıştır. 1990 yılında Yugoslavya Komünistler Birliği üyelerinden Hırvatistan ve Slovenya'nın ayrılması nedeniyle dağılmaya başlamıştır.³²¹

Sırbistan'da insan haklarına saygı eskisinden daha iyi olsa da azınlık toplulukları ve çoğunluk halkı arasında güven inşası için gerekli olan siyasi ve sosyal atmosfer büyük ölçüde değişmeye uğramamıştır. Çok sayıda kamuoyu araştırması, özellikle genç nesiller arasında etnik uçurumun çok büyük olduğunu göstermektedir. Bu, etnik azınlıkların gelecekte düşmanca bir ortamla karşı karşıya kalmaya devam edecekleri anlamına gelmektedir. Azınlıklar için yasal bir çerçeve ve çok sayıda eylem planı ve stratejisi mevcut olmasına rağmen bunların uygulanması yavaş ve yetersizdir. Tüm vatandaşların ekonomik ve sosyal hakları, özellikle de Romanlar, Arnavutlar, Boşnaklar, kadınlar, çocuklar vb. gibi belirli azınlık gruplarına mensup kişilerin hakları ihmal edilmekte olduğu görüşü hakimdir. Eğitim hakkı, çalışma hakkı, ana dili ve alfabeyi resmi olarak kullanma hakkı ve azınlıkların devlete

³²⁰ Mehmet Uğur Ekinci, *Sırbistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA Yayınları 38, İstanbul 2014, s. 31.

³²¹ Mehmet Uğur Ekinci, *a.g.e.*, s. 16.

entegrasyonu gibi haklar verilmediği takdirde azınlıkların siyasi topluluğa entegre olması oldukça zordur.³²²

Genellikle Sırbistan'la ilgili etnik veriler verilirken Arnavut azınlıktan bahsedilmemektedir. Hâlbuki Sırbistan sınırları içerisinde Preşevo Vadisi yer almakta olup burada yoğun olarak Arnavutlar yaşamaktadır. İdari bakımdan baktığımızda bu vadinin Pçinja vilayetine bağlı olduğu görülmektedir. Vilayette nüfusun yarısından fazlasını Sırp lar teşkil etmektedir. Preşevo Vadisi'nde yaşayan Arnavutlar ise kendilerini 2008 yılında bağımsızlığını ilan eden Kosova'nın bir parçası olarak görmektedirler. Burada yaşayan Arnavutlar 1991 yılında Kuzey Makedonya'nın bağımsızlığı ilan etmesinin ardından referandum kararı almışlardır. Ancak, referandum kararı bağımsız olmak için alınmamış, Kosova ile birleşmek amacıyla 1-2 Mart 1992 tarihlerinde kendi statülerini belirlemek için referanduma gitme kararı almışlardır. Gerçekleşen referandum sonucunda nüfusun büyük çoğunluğu Kosova ile birleşme yolunda evet demiş olmasına rağmen ne Sırbistan ne de uluslararası toplum bunu tanımayınca Preşevo Vadisi Sırbistan'ın bir parçası olarak kalmaya devam etmiştir.³²³

Sırbistan topraklarının içinde problemlili iki bölge daha mevcuttur. Bunlar Sancak ve Voyvodina Bölgesi'dir. Sancak Bölgesi'nde ağırlıklı olarak Boşnaklar yaşarken, Voyvodina'da Macarlar ağırlıktadır. Sırbistan'ın bu iki bölgeye yönelik yönetme biçimine bakıldığında istikrarlı ve kurumsallaşmış bir parti sistemi sağlaması beklenen %5'lik bir baraja rağmen, daha küçük partiler Meclis sandalyelerini güvence altına almak için seçim öncesi koalisyon kurma stratejisi geliştirmektedirler. Bu strateji, daha temsili bir Parlamento yaratsa da "kutuplaşmış" çoğulcu bir sisteme dönüşen parçalanmaya neden olmakta, Parlamento koltukları oy sayısına göre belirlenmektedir. Ülke çapındaki baraj, ulusal azınlıkların partileri için geçerli değildir. Siyasi Partiler Kanunu'na göre azınlık partilerinin kaydolmak için genel bir kural olarak 10.000 yerine sadece 1000 imza bulması gerekmektedir. Voyvodina'daki Macarlar ve Sancak'taki Boşnaklar, organize partileri aracılığıyla

³²² Sonja Biserko, "Annual Report on Human Rights in Serbia in 2011", European Option Obstructed, 2011, <https://www.helsinki.org.rs/doc/Report2011.pdf>, (08.01.2023), s. 271.

³²³ Mehmet Uğur Ekinci, *a.g.e.*, s. 16.

temsil edilen demografik olarak daha büyük azınlıklardır. Mevcut Parlamentoda Arnavut ve Slovak azınlıklar kendi partileri tarafından da temsil edilmektedirler.³²⁴

Sırbistan 2006'da 1990'daki anayasasına önemli ölçüde uyum sağlayan yeni bir anayasa kabul etmiştir. Belgrad yönetimi ne Voyvodina, ne Sancak ve ne de Güney Sırbistan'da devam eden bölgeselleşme eğilimlerini ve de yeni bölgeler hakkındaki fikirleri tanımayacağını beyan etmiştir. Zamanın ruhunu yansıtırken bölgeselleşme eğilimleri de Belgrad'ın merkeziyetçi tutumuna karşı direnişin kanıtı niteliğinde olmuştur.³²⁵

4 Kasım 2011 tarihinde, Sırp hükümeti 1991-1999 döneminde Priboj Belediyesinden Mültecilerin ve Ülke İçinde Yerinden Olmuş Boşnakların Geri Dönüşü Programı'nı kabul etmiştir. Program kapsamında, Sırp hükümeti, Sancak'ın bu bölgesinden mültecilerin ve ülke içinde yerinden edilmiş Sırp vatandaşları olan Boşnakların geri dönüşü için gerekli tüm altyapı koşullarını yaratmayı planlamıştır. Belgenin sonunda, Sırp hükümeti, devletin Sancak Boşnaklarına yaptığı adaletsizliği ilk kez kabul etmiştir. Söz konusu kabulde: *“Bu şekilde Priboj Belediyesindeki söz konusu sınır köylerinin sakinlerine karşı işlenen ve tehdit, korku ve nesnel tehlike nedeniyle evlerini terk eden adaletsizliği düzeltmek mümkün olacak”*³²⁶ denilmiştir.

Macaristan'ın yargı yetkisi altındaki Habsburg toprakları sorunu, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 4 Haziran 1920'de Trianon'da imzalanan İtilaf Devletleri ile Macaristan arasındaki barış antlaşması ile çözülmüştür. Yugoslavya, Hırvatistan-Slavonya'yı³²⁷ ve eski Habsburg Voyvodina'nın önemli bir bölümünü satın almıştır.³²⁸

³²⁴ Önder Canveren, *An Analysis of Party Orientations towards European Union in Serbia: Political Competition, Ideology and Identity Politics*, (Dokuz Eylül University Graduate School of Social Sciences Department of European Union European Studies Program, Unpublished Graduate Thesis), İzmir 2018, s. 135.

³²⁵ Sonja Biserko, *a.g.r.*, s. 24.

³²⁶ Sonja Biserko, *a.g.r.*, s. 49.

³²⁷ Slavonya Hırvatistan'ın doğusunda coğrafi ve tarihi bir bölgedir ve Hırvatistan'ın “tahıl ambarı” olarak anılır.

³²⁸ Vassilis Petsinis, *National Identity in Serbia, Vojvodina and a Multiethnic Society between the Balkans and Central Europe*, Bloomsbury Publishing, London 2019, s. 43.

Ancak Sırbistan, iki özerkliğin kurulduğu tek Yugoslav federal cumhuriyetidir. Kuzeyde Voyvodina (büyük bir Macar etnik azınlığın bulunduğu) ve güneyde (önemli bir Arnavut etnik azınlığıyla) Kosova'dır.³²⁹

Ulusal sorunun çözümüne ilişkin tutum, 1934'te Ljubljana'da düzenlenen Yugoslavya Komünist Partisi Dördüncü Konferansı'nda daha da keskin bir tutum ortaya konulmuştur. Yugoslavya Krallığı'nın özünde "Hırvatistan, Dalmaçya, Slovenya, Karadağ, Makedonya, Kosova ve Bosna-Hersek" in Sırp birlikleri tarafından işgali" olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle, partinin öncelikli görevinin "Sırp çetniklerini Hırvatistan, Dalmaçya, Slovenya, Voyvodina, Bosna, Karadağ ve Kosova'dan çıkarmak" olduğu düşünülüyordu.³³⁰

Sırbistan'ın güneybatısında ve Karadağ'ın kuzeyinde yer alan Sancak, yaklaşık 8700 kilometrekarelik çok etnikli bir bölgedir. Sancak küçük, ekonomik olarak az gelişmiş ve coğrafi olarak izole edilmiş bir alan olabilir ancak zengin ve karmaşık bir kültürel, tarihi ve politik alan olmaya devam etmektedir. Eski Yugoslav topraklarıyla ilgili Batı literatüründe neredeyse tamamen göz ardı edilen bölge, uluslararası toplumun içinde bölgesel analistlerin, politika yapıcılarının ve gözlemcilerin ilgi odağı haline gelmiştir.³³¹

1912'de Osmanlı'nın, Sırp tarihçilerin kurtuluş olarak tanımladığı Sancak'tan bir şekilde ayrıldığı bilinirken çoğu Boşnak aydın bunun aslında birçok kişiyi öldüren bir işgal olduğuna inanmaktadır.³³²

Sırbistan, Kuzey Makedonya'nın komşularıyla hatta Batı Balkan ülkeleri ile kıyaslandığında etnik, dinsel, kültürel ve dilsel farklılıklarıyla birlikte en heterojen ülke konumundadır. Kendi sınırlar içerisinde neredeyse 24 ulusal azınlık grubu vardır. Boşnaklar, Macarlar ve Romanlar bunlardan en büyük üçüdür. Daha az olan

³²⁹ Krinka Vidakovic-Petrov, "Kosovo: Minority Rights versus Independence", *Journal Of The North American Society For Serbian Studies*, Cilt 19, Sayı 2, 2005, s. 239.

³³⁰ Dušan T. Batakovic, "Nationalism and Communism: The Yugoslav Case", *Journal Of The North American Society For Serbian Studies*, Cilt 9, Sayı 1-2, 1995, s. 30.

³³¹ Kenneth Morrison "Political and Religious Conflict in the Sandžak", *Advanced Research and Assessment Group*, Cilt 8, Sayı 13, 2008, s. 1.

³³² Suada A. Dzogovic, – Dženis Šaćirović, "The Issue Of Sandžak In The Context Of Democratic Transition And The Creation Of New States In Southeast Europe", *Knowledge International Journal*, Cilt 34, Sayı 5, 2019, s. 1510.

diğerleri ise Arnavutlar, Hırvatlar ve Slovaklardır. Sırbistan'ın azınlık hakları konusunda en çok sıkıntı yaşadığı bölgeleri, özerk Voyvodina, Güney Sırbistan ve Sancak bölgeleridir.³³³

Eski Avrupa Parlamentosu Milletvekili ve azınlıklar konusunda raportör Jelko Kacin, Hristiyan demokrat ve Avrupa Parlamentosu Milletvekili Kinga Gal ve sosyal demokrat ve Eski Macaristan Dışişleri Bakanı Kinga Göncz, Voyvodina'nın özerk statüsü hakkında görevliler arasında artan gerginliğe karşı çözüm bulma amacıyla Voyvodina'daki Macarların ana dilde eğitim görmeleri konusunda fikir birliğini belirtmişlerdir.³³⁴

1990 sonrası Voyvodina'da yaşamakta olan yarım milyon Macar asıllı insan Sırp tarafından her alanda baskıya maruz kalmışlardır. Voyvodina'nın özerkliği kaldırılınca orada yaşamakta olan Macarlar iki ay içerisinde bölgeyi terk etmeleri konusunda tehdit almışlardır. Bu yapılanlar sadece Macar azınlıkla sınırlı kalmamış, Hırvat, Ruthenyalı ve diğer etnik gruplar da hedef haline gelmiştir.³³⁵

Kuzey Makedonya'nın, azınlık hakları konusunda Sırbistan azınlık hakları ile kıyaslanacak olursa farklılıklar arz ettiği ifade edilebilir. Halihazırda Sırbistan'da bahsedildiği üzere özerk olan ve ileride ne olacağı belli olmayan Voyvodina özerk bölgesi mevcuttur. Kuzey Makedonya'da özerk bir bölge bulunmamaktadır. Diğer yandan 2008 yılında Sırbistan'ın özerk bölgesi konumunda olan Kosova bağımsızlığını ilan etmiştir. Sırbistan o günden bugüne Kosova'nın bağımsızlığını tanımamaktadır. İki ülke arasında siyasi çekişmeler devam etmektedir. Sırbistan, kendisini Yugoslavya'nın varisi olarak tanımlamaktadır. Kuzey Makedonya ise Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan ettiğini bildirmektedir. Aynı şekilde Kuzey Makedonya bağımsızlığını ilan ettiğinde Sırbistan Kuzey Makedonya'yı tanımamıştır. Ancak Makedon milletin var olduğunu tanımıştır. Diğer yandan nasıl

³³³ Nihan Akıncılar Köseoğlu, "Batı Balkan Ülkelerinde Azınlık Hakları", *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 2020, s. 162.

³³⁴ Neslihan Başak Ağaoğlu, *Avrupa Parlamentosu'nun Sırbistan'ın Üyeliğine Yönelik Tartışmalarında Kültürün Yeri*, (Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019, s. 50.

³³⁵ Mehmet Şen, *Sırbistan'ın Ülkedeki Etnik Gruplara Yönelik Politikası: Sancak Bölgesindeki Boşnaklar*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2014, s. 34.

ki Kuzey Makedonya’da Sırp azınlık yaşıyorsa Sırbistan’da da Makedon azınlık yaşamaktadır. Bu unsurların hak talepleri devam etmektedir.



6. YUGOSLAVYA'DA AZINLIKLAR

Tarih boyunca Balkan coğrafyası farklı milletlerin, dinlerin ve kültürlerin buluşma noktası olmuştur. Balkan Yarımadası etnik, dil ve din bakımından Dünya'nın en karmaşık ve kozmopolit bölgelerinin başında gelmektedir.³³⁶ Yugoslavya'da da durum bu şekilde olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı bitimine yakın bir sürede kurulan Yugoslavya bu coğrafyada yarım asır varlığını sürdürmüştür. Yugoslavya bu varlık süreci diliminde kendi anayasasında 6 milleti, 9 milliyeti (milli azınlığı) ve iki etnik grubu barındırmıştır. Yugoslavya'nın en geniş kapsamlı ve son anayasası olacak olan 1974 Anayasası'na göre Sırp, Hırvat, Sloven, Müslüman, Karadağlı ve Makedonları "millet" olarak tanımlarken, Arnavut, Türk, Bulgar, Çek, Slovak, İtalyan, Macar, Romen ve Ukraynalıları "milliyet" olarak tanımladığı görülmektedir. "Millet" ve "milliyet" kavramları 1963 yılına kadar kullanılırken 1989'den sonra onların yerine "milli azınlık" kavramı kullanılmış olacaktır. Çingeneler ve Ulahlar ise "etnik grup" olarak tanımlanmaktaydı. 1974 ile 1989 yılları arasında Yugoslavya "14 halk" ev sahipliği yapan tek bir devlet olmuştur.³³⁷

Balkanlar'da ana etnik unsurlar Slavlar, Rumenler, Türkler, Rumlar (Yunan) ve Arnavutlardır. Ayrıca bir diğer önemli unsur olarak Türk boyu olan Tuna Bulgarlarının asimile olup Slavlaşmasıyla bugünkü Bulgarlar ile Çingeneler vb. değişik etnik gruba mensup azınlık toplulukları bulunmaktadır. Slav etnik unsuruna kısaca bakıldığında uzun süre güney Slavları şeklinde tercüme edilen Yugoslavya'nın içinde çoğunluk olarak yaşamışlardır. Slavlar, Balkanlar'a Roma İmparatorluğu'nun sonlarına doğru sözde barbar istilas sırasında gelmişlerdir. Oder ve Doniepur ovalarından Karpat ve Peroponesos koridorları boyunca güneye gitmişlerdir. Justinianus yönetimi altında Dalmaçya kıyılarına ulaşmışlardır. Dini açıdan Slavlar iki ana gruba ayrılmaktadır: Hristiyan Ortodoks (Sırbistan,

³³⁶ Halil Kurt, "Balkan Ülkelerinde Nüfusun Etnik ve Dini Yapısı", *Uluslararası Balkan Sempozyumu, Balkan Savaşlarının 100. Yılı (11-13 Mayıs 2012)*, İstanbul 2012, s. 494.

³³⁷ Şule Kut, *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 98-99.

Bulgaristan, Makedonya, Karadağ) ve Hristiyan Katolik (Hırvatistan, Slovenya). Ayrıca Slav Müslümanları (Boşnak, Torbeş, Pomak) ve Slav Hristiyan Protestanları da bulunmaktadır. Ortodoks Slavlar geleneksel olarak Kiril alfabesi; Katolik ve Müslüman Slavlar ise Latin alfabesi kullanmaktadır. Kiril; Makedon, Torbeş ve Bulgar Pomak Müslümanları tarafından da kullanılmaktadır.³³⁸

Yugoslavya kelime olarak güney Slavların ülkesi anlamına gelmektedir. Kendi toprakları içerisinde aynı kökenden gelen birçok azınlık barındırmaktadır. Slav kökenli olan (Slovenler, Hırvatlar, Boşnaklar, Makedonlar, Karadağlılar)³³⁹, İllir kökenli olarak ise Arnavutları barındırmaktadır. Dini olarak Katolik ve Ortodoks Hristiyanlar ile Müslüman (Sünni Müslümanlar) vardır. Bu karmaşık yapıdaki devlet yarım asır varlığını bir lider önderliğinde birlik ve beraberliği dengeli bir şekilde sürdürmüştür. İki kutuplu sistemin çöküşüyle birlikte sosyalist blok dağılmıştır. 1990 sonrası Yugoslavya da çok kısa bir süre içerisinde dağılmıştır. İmparatorluk savaşlarının nerdeyse birçoğuna şahitlik etmiş olan bu coğrafya ne yazık ki 1990'lı yıllardan itibaren bir dönem savaş ve bir dönem de sessizliğini koruyarak günümüze kadar gelebilmiştir. Özellikle Osmanlı'nın Balkan Savaşları sonucu bu bölgeyi terk etmesiyle burada Slav kökenli milletler devlet nezdinde ağırlığını koymaya başlamışlardır. Bunlardan en önde gelen devlet Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'dır. Diğer yandan iki farklı millet barındıran Arnavutluk ve Yunanistan Osmanlı'nın dağılmasıyla buradaki milletlerin ayaklanmasıyla gerçekleşmiştir. Dağılmayla birlikte bu coğrafyada Yugoslavya Devleti ön plana çıkmıştır. Fakat Yugoslavya'nın oluşum süreci iki evrede incelenebilmektedir. İlk olarak Yugoslavya'da azınlıklara bakılarak sosyalist Yugoslavya öncesi olan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı sürecinde azınlıkların durumu incelenecektir. İkinci olarak sosyalizm sonrası Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde azınlıkların durumunun nasıl olduğu açıklığa kavuşturulacaktır.

³³⁸ Halil Kurt, *a.g.e.*, s. 494.

³³⁹ Burada tartışma yaratacak durum ise Bulgarların kökenli. Birçok tarihçiye göre onların aslında Türk kökenli olması ama onların göre ise Slav tanımlaması.

6.1. Sosyalizm Öncesi Dönem

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti ortaya çıkmadan önce Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulmuştur. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurucu unsurları olarak bilinen Sırp, Hırvat ve Slovenlerin yanı sıra ülke çeşitli ulusları da barındırmaktaydı. Ancak en büyük sorun Sırp-Hırvatlar arasında yaşanmıştır. Nedeni ise baskın Sırp politikasıdır. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulmasındaki temel gaye ve endişe Sırbistan'ın genişlemesini önlemek olmuştur.³⁴⁰ Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından 1 Aralık 1918 tarihinde kurulmuştur. Bu tarihten 11 yıl sonra ismini Yugoslavya Krallığı olarak değiştirecektir.³⁴¹ Buna gerekçe olarak milliyetçiliği bastırmak için 6 Ocak 1929'da Kral Alexander diktatörlüğünü ilan etmiş ve krallığın adını Yugoslavya Krallığı olarak değiştirmiştir. Fakat yaklaşan İkinci Dünya Savaşı nedeniyle uluslararası toplumun kargaşasından ve kendi iç siyasi kargaşasından dolayı hayal edilen Slav birliği uygulamada gerçekleşmemiştir.³⁴² Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulmasıyla birlikte çok sayıda farklı etnik grup bir araya gelmiştir. Krallıkta yaklaşık 12 milyon nüfusa sahip olmuştur: Sırp-Hırvatlar %38,83 (4.666.851), Slovenler %23,77 (2.856.551), Bosnalı Müslümanlar %6,05 (727.650), Makedon ve Bulgarlar %4,87 (585.558), diğer Slavlar %1,45 (174.466), Almanlar %4,27 (513.472), Macarlar %3,93 (472.409), Arnavutlar %3,68 (441.740), Romenler, Ulahlar ve Çingeneler %1,91 (229.398), Türkler %1,40 (168.404), Yahudiler %0,53 (64.159), İtalyanlar %0,11 (12.825), diğerleri %0,67 (80.079).³⁴³

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı çok etnikli bir yapıda siyasi hayatı Sırp-Hırvat çatışması nedeniyle giderek durgunlaşmıştır. Bu durgunlaşmanın nedeni, Sırp-Hırvat merkezî bir devlet yapısı istemeleri, Hırvatların ise kendilerine uygun bir federal

³⁴⁰ Fetnan Derviş, “Yugoslavya Krallığı'nda Müslümanların Statüsü ve İlköğretim Hakları”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, 2014, s. 54.

³⁴¹ Nihal Kırkpınar Özsoy – Özge Kobak “Yugoslavya'daki Kimlik Çatışmalarının Sosyal İnşacılık Teorisi Kapsamında İncelenmesi”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 22, 2019, s. 217.

³⁴² Fetnan Derviş, *a.g.m.*, s. 54.

³⁴³ Mevlit Özçelik, “Yugoslavya Krallığı'nın Yıkılmasında İç ve Dış Siyasetin Etkisi (1929-1941)”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2018, s. 29.

devlet yapısını tercih etmelerinden kaynaklanmıştır. Sırlar kendilerini Birinci Dünya Savaşı'nın galibi olarak görmekteydiler. Aynı şekilde Sırlar savaş sırasında ağır maddi ve manevi kayıplara uğrayan taraf olduklarını ileri sürerek kendilerini ülkenin gerçek sahipleri olarak görmüşlerdir. 28 Haziran 1921'de kabul edilen Vidovdan Anayasası,³⁴⁴ Sırlara tezlerini gerçekleştirme olanağı tanımıştır. Bu şekilde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, önceki Sırp Krallığı'nın büyük ve birleşik bir versiyonu olmuştur. Sırbistan Başbakanı Nikola Paşiç,³⁴⁵ Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın Sırlar için yeni bir devlet olmadığını savunmuştur. Ona göre yeni devlet, Sırbistan'ın tüm Sırların birleşmesi için verdiği savaşların bir ürünüdür. Bundan dolayıdır ki Vidovdan Anayasası'na en büyük muhalefeti Hırvatlar yapmıştır. Hırvatlar, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın merkezîyetçi bir yapıda olmasının Sırların kazanmasına, Hırvatların ise kaybetmesine neden olacağını düşünmüştür.³⁴⁶ Başbakan Nikola Paşiç Yugoslavya'nın Sırbistan tarafından kurulması gerektiğine inanmaktaydı. Hatta kurulacak olan devletin üniter bir yapıya sahip olması gerektiğini savunmuştur.³⁴⁷

Sırp hükümeti ile Yugoslav komitesi arasındaki tek bir Güney Slav devletinin kurulmasına ilişkin ilişkiler konusunda, aralarında yeni devletin iç hükümet organizasyonuna ilişkin bir anlaşmazlık en önemli sorunlar arasındadır. Nihai bir çözüm olarak bu konuya saygı göstererek Temmuz 1917'de imzalanan Korfu Deklarasyonu, Sırp, Hırvat ve Slovenler Krallığı'nın kurulmasıyla ilgili ana belge haline gelmiştir.³⁴⁸

Yugoslav komitesi ile Sırp hükümeti arasında (ve ayrıca komite üyeleri arasında) ayrı ayrı tartışılan yeni devletin kurulması konusunda üç önemli soru bulunmaktaydı: 1) devletin iç örgütlenmesi sorunu; 2) birleşme sürecine ilişkin sorun

³⁴⁴ Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın ilk anayasasıdır. Kurucu Meclis tarafından 28 Haziran 1921 tarihinde oylama karşısı boykota rağmen onaylanmıştır. Anayasa adını Aziz Vitus'a adanan bir Sırp Ortodoks tatili olan kutlamadan (Vidovdan) alır. Anayasanın kabul edilmesi için basit oy çoğunluğuna ihtiyaç vardı. 419 temsilciden 223'ü lehte, 35'i aleyhte ve 161'i de çekimser oy kullanmıştır

³⁴⁵ Nikola Paşiç (Sırpça: Никола Пашић; 31 Aralık 1845 - 10 Aralık 1926), 1891 ve 1918 yılları arası toplam 5 kez Sırbistan Başbakanlığı yapmış ve 1918-1926 yılları arasında da 3 defa Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın başbakanı olarak görev yapmış Sırp siyasetçi.

³⁴⁶ Mevlit Özçelik, *a.g.m.*, s. 34.

³⁴⁷ Hakan Demir, "Federalizm – Üniterizm İkileminde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda Siyasal Yaşam (1918-1929)", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2013, s. 94.

³⁴⁸ Vladislav B. Sotirović, *Creation Of The Kingdom Of Serbs, Croats And Slovenes, 1914-1918*, Vilnius University Press, Vilnius 2007, s. 53.

3) yeni devletin adı ile ilgili sorun. Bunlardan ilki, devletin resmi ilanından önce Sırp hükümeti ile Yugoslav komitesi arasında çözülmesi gereken en önemli sorun olmuştur. Bu sorun iki deklarasyonla farklı şekillerde çözülmüştür: Korfu Deklarasyonu ve Cenevre Deklarasyonu. Bununla birlikte, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Sırp hükümeti ve Korfu'daki Yugoslav komitesi tarafından varılan anlaşmaya göre 1918'de ilan edilmiştir. Ancak, Sırp hükümeti, Yugoslav komitesi ve ulusal konsey tarafından ertesi yıl Cenevre'de ilan edilmiştir. Bir yandan, Yugoslav komitesi, savaş sona ermeden önce iç devlet örgütlenmesi sorununu çözmek istemiştir. Öte yandan, Sırp hükümeti, bu sorunun tam olarak savaş sırasında çözülmesinin birleşme süreci için çok zararlı olacağı görüşünde olmuştur. İç devlet örgütü sorununun çözümü savaştan sonra yapılmalıdır denilmiştir.³⁴⁹

Korfu Deklarasyonu 20 Temmuz 1917'de Sırp, Hırvat ve Sloven halklarının temsilcileri tarafından savaştan sonra birleşik krallık kurma niyetlerini açıklayan bir manifesto olmuştur. Deklarasyon, 7-20 Temmuz 1917 tarihlerinde Adriyatik adası Korfu'da³⁵⁰ yapılan bir konferansın ürünüdür. Korfu, sürgündeki Sırp hükümeti tarafından kontrol edilmiş ve Müttefik donanmaları tarafından korunmuştur. Konferansa Yugoslav komitesi üyeleri ve sürgündeki Sırp hükümetinin temsilcileri katılmıştır. Ante Trumbić (1864-1938) Hırvatları ve Slovenleri temsil eden Yugoslav komitesine liderlik etmiştir. 1914'te, her iki halkın da yaşadığı topraklar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçasıdır. Nikola Pašić (1845-1926) sürgündeki Sırbistan hükümetine liderlik etmiştir. Aynı şekilde Karadağ Krallığı temsilcileri de hazır bulunmuştur.³⁵¹

Anlaşmada 13 husus vardır. Bunlar arasında, Slav halklarının, İttifak Devletleri'nin yenilgisini takiben birleşik bir devlet yaratma kararıdır. Sırbistan I. Aleksandar veya Kral I. Aleksandar Karacorcević hanedanı altında bir anayasal monarşi, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı olarak bilinecektir.³⁵²

³⁴⁹ Vladislav B.. Sotirović, *a.g.e.*, s. 53.

³⁵⁰ Korfu veya Körfüz, Yunanistan'ın kuzeybatısında Akdeniz'in kolu olan İyon Denizi'nde bir ada.

³⁵¹ Richard C. Hall, *War in the Balkans: an encyclopedic history from the fall of the Ottoman Empire to the breakup of Yugoslavia*, ABC-CLIO, California 2014, s. 77.

³⁵² Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 78.

Tüm etnik gruplar arasında siyasi, dilsel, dini ve yasal olarak tam eşitlik olmalıdır. Hem Sırlar tarafından kullanılan Kiril alfabesine hem de diğerleri tarafından kullanılan Latin alfabesine izin verilmiştir. Savaşın sona ermesiyle hem genel erkek oy hakkı hem de gizli oy hakkı sağlayan bir anayasa hazırlanacaktır.³⁵³

Savaşın sonunda hem Avusturya-Macaristan hem de Osmanlı imparatorluklarının çöküşü, Balkanlar'da milliyetçi arzuların gerçekleşmesi için kapı açmıştır. 1 Aralık 1918'de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Sırp Kralı Peter Karacorceviç'in (1844-1921) liderliğinde resmen kurulmuştur. Birleşik bir Slav devleti hiçbir zaman çeşitli Balkan etnik gruplarının ilk hedefi olmamasına rağmen çoğu siyasi lider birleşmenin en azından şimdilik en iyi seçenek olduğunu fark etmiştir. Ancak bu umutlar aşırı iyimser olmuştur. Hem Hırvatların hem de Slovenlerin protestoları üzerine, 1921 Yugoslavya Anayasası ağırlıklı olarak Sırp kontrolü altında olan merkezi bir hükümet kurulmuştur. Sonraki birkaç yıl boyunca, Sırp olmayan gruplar giderek daha fazla öfkelenmiş ve hükümete karşı hayal kırıklığına dönüşmüştür. 1929'da Peter'in oğlu ve halefi Kral I. Aleksandar Karacorceviç (1888-1934), artan hoşnutsuzluğa anayasayı feshederek, diktatörlük kurarak ve ülkeyi Yugoslavya Krallığı (Güney Slavlar Krallığı) olarak yeniden adlandırarak yanıt vermiştir. Eylemleri yatıştırmak için çok az şey yapılmış ve 1929-1939 yılları arasında ülkenin etnik grupları arasında gerginlikler artmıştır. Bu da 1934'te Aleksandar'ın Hırvat faşist bir örgüt olan Ustaş tarafından öldürülmesine yol açmıştır.³⁵⁴

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı 1 Aralık 1918'de ilan edilmiştir. Üç halkın tek bir devlette birleşmesinin ilanından önce, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru çeşitli olaylar meydana gelmiştir.³⁵⁵ Ülkenin 1921-1929 yılları arasındaki resmi adı olan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'dır. Sadece bu üç grubun, yeni ulusun kurucu nüfusu olarak görüldüğünü açıkça göstermektedir.³⁵⁶ Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın

³⁵³ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 78.

³⁵⁴ Richard C. Hall, *a.g.e.*, s. 338.

³⁵⁵ Boris Milosavljević "Drafting the Constitution of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (1920)", *Balkanica L Institute for Balkan Studies Serbian Academy of Sciences and Arts Belgrade*, Sayı 50, 2019, s. 225.

³⁵⁶ Tom Gallagher, *The Balkans, 1789–1989 From The Ottomans To Milosevic*, 1. Baskı, Routledge, New York 2001, s. 87.

ilan edilmesinden 3 yıl sonra 3 Eylül 1931 tarihinde ilan edilen yeni anayasaya göre devletin dili Sırpça, Hırvatça, Slovencedir (3. madde).³⁵⁷

Aynı şekilde dini anlamda da bu dönemde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, 1919 Saint-Germain Anlaşması'na istinaden Müslümanlara yönelik bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler üç alanla ilgilidir. İlki, Müslümanların aile ve mirasla ilgili konularının şeriat kanununa göre düzenlenmesini kapsamaktadır. İkincisi, halen mevcut olan cami, mezarlık, vakıflar ve diğer dini yapıların devlet tarafından korunmasıyla ilgilidir. Üçüncüsü ülkede reisü'l-ulema müessesesinin kurulmasına yöneliktir.³⁵⁸

Yugoslavya Krallığı döneminde Müslümanların dini örgütlenmesi başlangıçta üç bölgeye ayrılmaktadır. Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Slovenya Müslümanları reisü'l-ulemanın ("büyük ulema", Saraybosna'daki "büyük müftü"nin benzeri) liderliği altındayken Sırp ve Makedon Müslümanlar Belgrad'daki reisü'l-ulemanın yetkisi altına girmiştir. Stari Barosu müftüsü ise Karadağ'daki Müslümanların lideri olmuştur. Ancak 1930'da Kral Aleksandar'ın merkezileşme programının bir parçası olarak Müslümanların dini çıkarları, merkezi Belgrad'da bulunan İslam dini cemaatinin yeni oluşturulan yüksek konseyinde birleştirilmiştir. 1936'nın sonuna kadar biri Saraybosna'da, diğeri Belgrad'da olmak üzere iki ana mevkinde korunmuştur. Bundan sonra ikisi de Saraybosna merkezli bir organizasyonda birleşmişlerdir. Komünist dönemde "kardeşlik ve birlik" ilkesine dayanan "Yugoslavizm" doktrini federal Anayasa'da ortaya konmuştur. Vatandaşlar, etnik ve dini kimliklerine bakılmaksızın eşit hak ve yükümlülöklere sahip olmuştur. Makedonya'daki Müslümanlar, Yugoslav Müslüman toplumunun ayrılmaz bir parçası olarak görölmüş ve Saraybosna'daki reisü'l-ulema tarafından yönetilmiştir. Uygulamada, sosyalist Yugoslavya'daki İslam cemaati (Islamska zajednica) dört

³⁵⁷ Fetnan Derviş, *a.g.e.* s. 54.

³⁵⁸ Marko Vekovic – Velizar Antic, "Karadağ İslam Toplumu ve Sırbistan İslami Toplulukları'nın Bosna-Hersek İslam Toplumu ile İlişkilerdeki Farklılıklar", *Uluslararası Balkan Sempozyumu, Balkan Savaşlarının 100. Yılı (11-13 Mayıs 2012)*, İstanbul 2012, s. 247.

idari bölgeye ayrılmıştır: Saraybosna, Priştine, Üsküp ve Titograd (Bugün ismi ise Podgoritsa olup Karadağ'ın başkenti konumundadır).³⁵⁹

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, 1918'de kendi ulusal kaderini tayin hakkıyla kurulmuştur. Yüzyıllar boyunca akraba ulusları ayıran bin yıllık uçurum üzerinde bir köprü olarak tasarlanan Yugoslav devleti, farklı ulusal entegrasyon seviyeleri nedeniyle kısa sürede büyük anlaşmazlıklara sahne olmuştur. Yeni devlet ne etnik ne de sosyal olarak homojendir. Aynı zamanda dini olarak çeşitlendirilmiş ve farklı siyasi ve kültürel miraslarla nitelendirilmiştir. Sırbistan, yeni devlete hanedanlığını, askeri ve idari aygıtını, yönetimi örgütlemeye merkeziyetçi bir tavır ve parlamenter monarşinin gelişmiş ve köklü kurumlarına vermiştir. Ulusal sorunlarının kalıcı olarak çözüleceğini düşünen Sırp, Fransız ulus devlet modelini izleyerek merkezi devlet olma ve çeşitli siyasi partiler arasında demokratik rekabet için çabalamışlardır. Bunun aksine, başlıca Hırvat (Hırvat Köylü Partisi) ve Sloven (Slovenya Halk Partisi) siyasi partileri, “hegemonyacılık” veya “Sırplaştırma”dan korkmuşlardır. Klasik siyasi partilerden çok ulusal hareketlere benzemektedirler. Amaçları demokratik kurumlar geliştirmek değil, kendi ulusal topluluklarını ve bireysel değil, kolektif ulusal haklardan kaynaklanan siyasi hakları daha da güçlendirmektir.³⁶⁰

Yugoslav komünistleri için Yugoslavya Krallığı, Sırp siyasi sınıfının diğer uluslara ve azınlıklara baskı uyguladığı uluslar için hapishanedir. “Büyük Sırp hegemonyası” ve “büyük Sırp burjuvazisi”nin taşıyıcısı olarak görülmesi, eski Avusturya-Macaristan siyasi seçkinlerinin tezlerinden türetilmiştir. Balkanlar'da Habsburg hakimiyetinin kurulmasının önündeki en büyük engelin “büyük Sırp tehlikesi” olduğu düşünülmüştür. Uluslararası proleterya adına, Yugoslavya Komünist Partisi sürekli olarak “kanlı ve askeri faşist Yugoslavya'daki haksız kardeşlerinin savunmasına” desteğini ifade etmeye devam etmiş ve Hırvat muhalefetinin Hırvat ulusunun çıkarlarına tekrar tekrar yapılan iğrenç ihanetine neden olan direnişi teşvik etmiştir.³⁶¹

³⁵⁹ Simeon Evstatiev, “Public Islam On The Balkans in A Wider Europe Context”, Central European University Center For Policy Studies, Budapest, http://pdc.ceu.hu/archive/00003105/01/simeon_evstatiev_final.pdf, (17.01.2023), s. 18.

³⁶⁰ Dusan T. Batakovic, *a.g.m.*, s. 27.

³⁶¹ Dusan T. Batakovic, *a.g.m.*, s. 29.

Yugoslavya Komünist Partisinin 1928’de Dresden’de düzenlenen dördüncü kongresinde, ortak Güney Slav devletinin parçalanmasının mutlak gerekliliğine işaret eden ve ülkenin ayrılmasına kadar kendi kaderini tayin hakkının tanınmasını vurgulayan tüm ezilen uluslar Hırvatlar, Slovenler, Makedonlar, Karadağlılar adına bir siyasi platform kabul edilmiştir. 1921’de yasaklanan fakat faaliyetlerini gizlice yürüten Komünist Partinin Genel Sekreterliğine 1937’de J.B. Tito getirilmiştir. Diğer taraftan Hırvat muhalefeti giderek güçlenmiş, “kültürel ve ekonomik alanda geniş bir iç özerklik” kazanmıştır.³⁶²

6.2. Sosyalist Dönem

Bu alt başlıkta sorulması gereken sorular *Yugoslavya’dan bağımsızlığını ilan etmeden önce kurucu unsur olarak atfedilen milletlerin durumu nasıldı? Azınlık statüsünde veyahut kurucu unsur durumunda mıydılar?* Bu ve buna benzer sorulara cevap bulabilmek için Yugoslavya’nın anayasalarına bakılması gerekmektedir. Yugoslavya’nın ömrü boyunca dört yazılı anayasası olmuştur. Kuzey Makedonya’nın eski Anayasa Mahkemesi Başkanı Salih Murat ile görüşme sırasında aktardığına göre ilk anayasa 31 Ocak 1946 Anayasası, ikinci 13 Ocak 1953 Anayasası, üçüncü 7 Nisan 1963 Anayasası olduğunu aktarmıştır. En son ve en kapsamlısı 21 Şubat 1974 tarihinde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti Anayasası’dır.

29 Kasım 1945’te Belgrad’da toplanan Kurucu Meclis, monarşiyi kaldırmış ve Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti’nin (Federativna Narodna Republika Jugoslavija FNRJ) kurulduğunu ilan etmiştir. 1936 Sovyetler Birliği Anayasası’nı örnek alan yeni bir anayasa 31 Ocak 1946’da kabul edilmiştir. Yugoslavya Federasyonu, halk cumhuriyeti adını taşıyan 6 federe devlet yönetiminden oluşmaktaydı. Burada nüfus olarak ülkenin toplamı 15.772.098 olarak hesaplanmıştır. Bu nüfus içerisinde Sırbistan 6.527.966, Hırvatistan 3.756.807,

³⁶² Dusan T. Batakovic, *a.g.m.*, s. 29.

Bosna-Hersek 2.565.277, Slovenya 1.391.873, Makedonya 1.152.986 ve Karadağ 377.189 kişiden oluşmaktaydı.³⁶³

1974 Yugoslavya Anayasası, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin 21 Şubat 1974 tarihinde yürürlüğe giren dördüncü ve son anayasasıdır. Bu son anayasa kapsamında Yugoslavya'da etnik gruplara 1981 tarihi ile ele alarak bakıldığında Sırlar (%36,3), Hırvatlar (%19,7), etnik Müslümanlar (%8,9), Slovenler (%7,8), Arnavutlar (%7,7), Makedonlar (%6,0), Karadağlılar (%2,6), Macarlar (%1,9), Yugoslavlar (%5,4) ve diğerleri (%3,7)³⁶⁴ görülmektedir.³⁶⁵

Güney Slavlarının ilk ortak devleti Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda 1918'de kurulmuştur. Sözde Batı Avrupa modelinde ulusal bir devlet gibi görünse de aslında yerini aldığı feshedilmiş imparatorluklar kadar çok ulusludur.³⁶⁶ Nüfusunu oluşturan milliyetler arasında, çoğu Slav olmayan çok sayıda ulusal azınlık vardır. Toplam nüfusun yaklaşık %12'sini oluşturmuyorlardı ancak hepsi resmi olarak ulusal azınlık olarak tanınmamış ve bazılarının varlığı tamamen reddedilmiştir.³⁶⁷ Tanınmış olanlar bile ülkenin çeşitli yerlerinde farklı konumlarda bulunmuşlardır. Bu da tartışılması gereken tarihsel nedenlerle ilgilidir.³⁶⁸

Daha sonra Sosyalist Yugoslav Federasyonu'nda (1945-1992) tüm etnik gruplar azınlıktadır. Ancak yine de sosyal projenin dayandığı kurucu anlatı azınlık kavramını tanımamaktaydı. Eski Yugoslavya'da hiçbir etnik grup Sırlardan daha büyük değildi ancak onlar 1981'de Yugoslav nüfusunun sadece %36,3'ünü oluşturmuyorlardı. Bu nedenle Sırlar en büyük etnik grup olmalarına rağmen diğer

³⁶³ Hakan Demir, "1960 ve 1970'li Yıllarda Komünist Rejim Döneminde Yugoslavya'da Bosnalı Müslümanların (Boşnakların) Ulusal Kimliklerinin Tanınması Süreci", *Dünden Bugüne Bosna-Hersek ve Aliya Izetbegović Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Kitabı İçinde Basılmış Bildiri*, 10-11 Mayıs 2018, İstanbul 2018, s. 9.

³⁶⁴ Yugoslavya'daki etnik grupları gösteren haritayı incelemek için Ek 3'e bakınız.

³⁶⁵ Yugoslavya'daki etnik dağılımı gösteren haritayı incelemek için Ek 5'e bakınız.

³⁶⁶ Devlet Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı adı altında kurulmuş oldu ve sadece 1929'da Yugoslavya olarak yeniden adlandırıldı.

³⁶⁷ Makedonya'daki Aromanların (Vlahlar veya Ulahlar) ve Doğu Sırbistan'daki Rumenlerin varlığı kabul edildi, ancak yasal olarak ulusal azınlık olarak tanınmadılar. Doğu Sırbistan'da Bulgarların varlığı sır olarak kabul edildi, ancak alenen reddedildi. Zaten çoğu net bir ulusal bilince sahip olmayan Makedonya Slavları, Karadağlılar ve Bosnalı Müslümanlar da etnik tanınmadan reddedildi ve nüfusun çoğunluğunun bir parçası olarak kabul edildi.

³⁶⁸ Zoran Janjetović, "National Minorities In Yugoslavia 1918-1941", *Review of Croatian History*, Cilt 8, Sayı 1, 2012, s. 61-62.

etnik gruplar gibi, toplam nüfus açısından Yugoslavya'da hala bir azınlık konumundaydılar. Ayrıca Yugoslavya'daki diğer ana etnik gruplar gibi (Bosnalı Müslümanlar, Arnavutlar ve Makedonlar hariç) diğerlerinin nüfus içindeki payları azalmaktaydı.³⁶⁹ 1961'de Sırp'lar nüfusun %42,1'ini oluştururken 1981'de %36,3 idi. Bu dönemde Hırvatların payı da %23,2'den %19,7'e gerilemiştir. Kendilerini etnik anlamda Yugoslav ilan edenlerin sayısının artmasıyla birlikte (1971 ile 1981 yılları arasında %1,7'den %5,4'e çıkarak 2001 yılına kadar bu sayının %25'e ulaşacağı tahmin ediliyordu). Bu nedenle Yugoslavya her zamankinden daha karmaşık ve heterojen olma yolunda ilerlemiştir.³⁷⁰

Diğer yandan Balkan Yarımadası da çok kültürlülükte tarihi kökleri olan bir bölgedir. Yugoslavya'nın sosyalist bir devlet olarak kurulması, çok etnikli ve çok kültürlü ulusların gelişmesini sağlamıştır. Sosyalist Yugoslavya, ideolojik ve jeopolitik değişiklikleri yansıtan birçok anayasal aşamadan geçti, ancak aynı zamanda ülkenin ve onu oluşturan cumhuriyetlerin siyasi karakterini de belirlemiştir.³⁷¹

Bilgehan Atsız Gökdağ'a göre *Eğer Yugoslavya parçalanmasaydı 1974 Anayasası'nda yer alan "Sırpça-Hırvatça" çerçevesi içinde Boşnakça formülü başarılı olabilirdi. Ama Hırvatistan'ın 1991'de Yugoslavya'dan ayrılıp bağımsızlığını ilan etmesi kendi dilinin "batı varyantı" gelişmesine ve Hırvatça olarak konuşulmasına olanak sağladı. Bu beklenmedik durum kendi dilleri olarak Sırpçayı kullanan Yugoslavya'daki Sırp toplulukların tepkisine yol açtı. 1992'ye gelindiğinde Bosna Hersek'in de bağımsızlığını ilan etmesi, onlar için yeni bir resmi dil ihtiyacının doğmasına neden oldu bu nedenle Sırpça-Hırvatça konsepti terk*

³⁶⁹ "Ana" etnik gruplar kavramı Sırp'ları, Hırvatları ve Slovenleri ifade ediyordu. Yugoslav anayasası tüm ulusları eşit olarak ele alsada da, hem siyasi seçkinler hem de karşı seçkinler, bu üç grubun Yugoslav siyaseti üzerinde diğerlerinden daha büyük bir etkiye sahip olduğunu kabul ettiler.

³⁷⁰ Dejan Jović, "Fear of becoming minority as a motivator of conflict in the former Yugoslavia", *Balkanologie Revue d'études pluridisciplinaires*, Cilt 5, Sayı 1-2, 2001, s. 2.

³⁷¹ Indira Hasanović, "Bosna Hersek Özelinde Balkanların Politik Kimliği"; *Balkan Savaşlarının 100. Yılı Uluslararası Balkan Sempozyumu, (11-13 Mayıs 2012)*, İstanbul 2012, s. 374.

*edildi. Artık ne Sırpça ne de Sırpça-Hırvatça bu ülkeler için uygundu. Bosna'nın konuşabileceği tek bir dil vardı artık, o da Boşnakça.*³⁷²

6.3. 1974 Anayasası'na Göre Azınlıklar

Yugoslavya'nın en son anayasası 21 Şubat 1974'te yürürlüğe giren Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dördüncü ve en son anayasası olma özelliğini taşımaktadır. Diğer yandan 1974 Anayasası 406 orijinal maddesi ile dünyanın en uzun anayasalarından biri olma özelliğini de taşımaktadır. 1974 Anayasası'nın giriş bölümünde 10 temel ilke yer almaktadır. Bunlar sırasıyla hükümet, sosyoekonomik planlama, ekonomik sistem, sosyalist kendi kendini yöneten demokrasi, insan ve yurttaşların hak ve özgürlükleri, halkın savunması, Yugoslavya'nın uluslararası ilişkileri, siyasi ve sendika örgütlerinin rolüdür.

Anayasa taslağı üzerinde kamuoyunda yapılan tartışmalar sonunda, 21 Şubat 1974'te Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin yeni anayasası kabul edilmiştir. Birkaç gün sonra her federal cumhuriyetin ve özerk bölgelerin Meclislerinde kendi anayasaları kabul edilmiştir. Örneğin Kosova Anayasası 28 Şubat 1974'te kabul edilmiştir. Bu aynı zamanda Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi'nin ilk anayasa olma özelliğini taşımaktaydı.³⁷³

1974 yılında yürürlüğe giren yeni anayasa ile federasyon içerisindeki cumhuriyetlerin yetkileri kapsamlı bir şekilde açıklığa kavuşturulmuştur. Federasyonun iki özerk bölgesi konumunda olan Kosova ve Vojvodina'ya yeni haklar verilmiştir. Bu özerk konumundaki iki bölgeye tanınan haklar neredeyse altı cumhuriyete tanınan haklarla eş kılınmıştır. Verilen haklar arasında en önemlisi kendilerini ilgilendiren konularda veto hakkına sahip olmalarıdır. Fakat özerk bölgelere verilen haklardan dolayı en çok Sırbistan rahatsız olmuştur. Çünkü Sırlar,

³⁷² Gökdağ, Bilgehan Atsız, "Balkan Ülkelerinin Anayasalarında Dil Kullanımı İle İlgili Düzenlemeler", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt 7, Sayı 4, 2012, s. 84 – 85.

³⁷³ Arbër Kuçi, "Kosovo in the Constitution of 1974", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt 7, Sayı 4, 2021, s. 874.

federasyon içerisinde Sırbistan Cumhuriyeti'nin zayıflatılmak istendiğini ve başat güç olmaktan çıkarılacağını düşünmeye başlamışlardır. Sırp milliyetçilerine göre 1974 Anayasası, Sırp'ların savaşta elde ettiklerini barışta kaybetmesi olarak algılamışlardır. Genel itibarıyla tabloya bakıldığında bu düşüncelerinde asılsız da değillerdi. Çünkü Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı kurulurken Sırp'ların etkisini azaltma çabası o zaman da bulunmaktaydı. Bu da geçmiş tecrübelerden alınan derslerin yansımaları olarak karşılıklarına çıkmıştır.³⁷⁴

Sırp'ların diğer düşüncesine göre ise 1974 Anayasası, Hırvat Josip Broz Tito ve Sloven Edvard Kardelj ikilisinin Sırbistan Cumhuriyeti'ne ve Sırp halkına yönelik bir komplo ve tuzağı olarak adlandırılmıştır. Sırp halkına göre 1974 Anayasası federe cumhuriyetleri ve iki özerk bölgeyi adeta bağımsız devletler haline getirmiştir. Aynı şekilde Sırp ulusunu beş devlet (Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Vojvodina Özerk Sosyalist Bölgesi, Kosova ve Metohiya Özerk Bölgesi) arasında bölüp parçaladı ve Sırp'ları kendi tarihsel toprakları olan Vojvodina ile Kosova bölgelerinde azınlık konumuna düşürdükleri algısına kapılmışlardır.³⁷⁵

1974 Anayasası'nın hem federasyon içerisindeki cumhuriyetlere hem de özerk bölgelere ne gibi değişiklikler yaptığına bakıldığında Kuzey Makedonya Cumhuriyeti bağımsızlıkla birlikte Kasım 1991'de yürürlüğe giren yeni anayasanın giriş paragrafında "*Makedonya Cumhuriyeti Makedonların ulusal devleti olarak kurulmuştur*" denmiştir. Bu şekildeki "ulus" ibaresi ile Makedonlar dışındaki diğer milletler "ulusal azınlıklar" olarak tanımlanmıştır. Oysa 1974 Anayasası'nda başta Arnavutlar ve Türkler olmak üzere diğer milletler "devletin kurucu unsurları" arasında yer alırken 1991 Makedonya Anayasası, Türkleri ve diğer azınlık grupları "milliyet" olarak tanımlamıştır. Milliyet ibaresi ise çok uluslu bir devletin içinde var olan bir ulusal topluluk anlamına gelmektedir. Bu itibarla uluslararası hukuk terminolojisinde Makedonyalı Türkler "ulusal azınlık" kapsamına girmektedirler. Makedonya'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte kabul edilen yeni anayasa göre

³⁷⁴ Giray Saynur Bozkurt, "TİTO Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 2010, s. 54.

³⁷⁵ Caner Sancaktar, *Yugoslavya'da Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş: Özyönetim Uygulaması*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009, s. 168.

diğer azınlıklarda olduğu gibi Makedonya'daki Türkler de birçok kültürel ve sosyal haklardan yoksun kalmışlardır. Bu sistem sonucunda Makedonya Türklerinin sistemli bir şekilde asimilasyon politikaları ile yüz yüze kaldıkları görülmektedir.³⁷⁶

Kosova'daki Türklere bakıldığında ise 1974 Anayasası'yla birlikte Sırpça ve Arnavutçanın yanında Türkçeye de resmi dil statüsü tanınmıştır. 1974 Kosova Sosyalist Özerk Bölge Anayasası bir bakıma Kosova gerçeklerini en iyi şekilde anlatan metindir. Aynı zamanda 1974 Anayasası bir bakıma Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü koruyabilmesi için bulunmuş en iyi çözüm yoludur. 1974 Kosova Anayasası'yla birlikte Kosova'daki Türklerin ve Türk dilinin hak eşitliği tertip edilmiştir. 221. madde Kosova'da Arnavut, Sırp-Hırvat ve Türk diline ve bunların yazılarının eşit haklara sahip olduğunu belirtir. 1974 tarihli Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi Anayasası, Türk diline anayasal düzeyde diğer dillerle hak eşitliği sağlamıştır. Bu anayasanın birinci ve birçok diğer maddesinde Kuzey Makedonya'da olduğu gibi oradaki Türklerin de Kosova'nın kurucu unsuru oldukları somut bir şekilde vurgulamıştır. Diğer yandan 1974 Kosova Anayasası'nda olduğu gibi Kosova'daki Türk topluluğunu hukuken tanımakla birlikte onlara belli başlı ulusal haklarını garanti etmektedir.³⁷⁷

Aynı şekilde Kosova'daki Arnavutların durumu, 1970'lerden itibaren, özellikle Kosova Anayasası'nın ilan edilmesiyle, en azından anayasa teorisi konularında önemli ölçüde iyileşmiştir. Yugoslavya'nın nihai olarak dağılmasına kadar yürürlükte kalan 1974 tarihli yeni Yugoslav Anayasası, Kosova Özerk Bölgesi'ne birçok açıdan cumhuriyetlerinkiyle eşit statü sağlamıştır.³⁷⁸

Yugoslavya Federasyonu, 1974 Anayasası'nı federe cumhuriyetlerde ve özerk bölgelerde "demokratik bir toplumda ulusal gruplar arasında kardeşliği ve birliği uygulamak için işleyen bir öz yönetim tipi olarak tasarlanmıştır".³⁷⁹ İlk kez, etnik Arnavutlar Tito'nun Yugoslavya'sında ayrı bir ulusal grup olarak tanınmıştır. Kendi dillerini kullanmalarına izin verilmiş ve bu dilde eğitim alma hakkı

³⁷⁶ Giray Saynur Bozkurt, *a.g.m.*, s. 62.

³⁷⁷ Giray Saynur Bozkurt, *a.g.m.*, s. 63 - 77.

³⁷⁸ Arbër Kuçi, *a.g.m.*, s. 878.

³⁷⁹ Caner Sancaktar, *a.g.e.*, s. 161.

kazanmışlardır. 1974 Anayasası'nda Kosova ve Voyvodina eyaletleri özerk statüler kazanmışlardır.³⁸⁰

1974 Anayasası'nda dikkat çeken önemli bir gelişme ise Tito'nun ömür boyu Yugoslavya başkanı seçilmesidir.³⁸¹ 1974 yılında ömür boyu başkan seçilen Tito, 1980 yılında ölünce yerine kollektif başkanlık idaresi sistemi devreye girmiş oldu.³⁸² Tito'nun ölümünden 9 yıl sonra 1989 yılına kadar Yugoslavya'nın son anayasası olan 1974 Anayasası varlığını sürdürmüştür.³⁸³

1989 yılına kadar, azınlık dillerinde yayın yapan medya, Yugoslavya'nın 1974 Anayasası'na uygun olarak güçlü siyasi ve mali devlet desteğine sahip olmuştur. (Bu, iki özerk bölgede [Kosova ve Voyvodina] yerel makamların, kendi ana dillerinde bilgi edinme hakkı da dahil olmak üzere, azınlıklara yönelik bir dizi kolektif hak oluşturmalarını sağlamıştır.) 1989'dan sonra, 1974 Anayasası askıya alınıp Sırbistan'ın merkezileştiği (Kosova ve Voyvodina'nın özerklikleri siyasi ve ekonomik içerikten yoksun bir biçime indirildiğinde) azınlık medyası devlet desteğini kaybetmiştir. Gazeteciler ve diğer profesyonel kadrolar, eski Yugoslavya topraklarındaki savaşlar sırasında siyasi gerekçelerle ve göç yoluyla azaltılmıştır.³⁸⁴

Sırp medyası ile ulusal azınlıkların medyası arasındaki iş birliği neredeyse tamamen sönüştür. Devletin yeni politikasına uygun olarak azınlık medyası genellikle yalnızca kültürel olaylar hakkında haber yapmaya yönelmiştir. Voyvodina'da, yüzyıllardır teşvik edilen "iç içe geçmiş kültürler" kavramı kaybolmaya başlamıştır. Genel olarak ne medya ne de daha geniş halk "diğerlerinin" kültürleri hakkında iyi bir bilgiye sahip değillerdi. Devlet kontrolündeki medya da "başkalarına" karşı nefreti kışkırtmak için sıklıkla nefret söylemini kullanmıştır. Kısacası medya değişince eğitim politikası da değişmiştir.³⁸⁵

³⁸⁰ Jan Briza, "Minority Rights in Yugoslavia", *Minority Rights Group International Report*, 2000, <https://www.refworld.org/pdfid/469cbfe40.pdf>, (08.01.2023), s. 10.

³⁸¹ Sündüs Adaş – Emrah Konuralp, "Eski Yugoslavya'da Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Temelleri ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin Dağılmasına Etkileri", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, 2020, s. 127.

³⁸² Giray Saynur Bozkurt, *a.g.m.*, s. 54.

³⁸³ Caner Sancaktar, *a.g.t.*, s. 327.

³⁸⁴ Jan Briza, *a.g.r.*, s. 10.

³⁸⁵ Jan Briza, *a.g.r.*, s. 10.

Voyvodina, Yugoslavya'nın en çok etnikli bölgesini teşkil etmiştir. Voyvodina Bölgesi Kuzey Sırbistan'da olup Hırvatistan, Macaristan ve Romanya ile sınır komşusudur. Voyvodina, 1918'de ilk Yugoslavya'nın bir parçası olmuştur. 1974 Sırp Anayasası'na göre Voyvodina'ya bir devletin neredeyse elde etmesi gereken tüm ayrıcalıklarından yararlanan yüksek düzeyde özerklik garanti edilmiştir. Ulusal azınlıkların üyeleri hükümette ve hemen hemen tüm kamu kurumlarında temsil edilmiştir. Bu uygulama, 1988 yılında yeni Yugoslavya Federasyonu'nun ve Sırbistan anayasalarının tüm niyet ve amaçlarına uygun olarak Voyvodina'nın özerkliğine son vermesiyle kaldırılmıştır. Bu anayasaların her ikisi de ulusal azınlıklara geniş bir yelpazede insan ve medeni haklar öngörse de bunların uygulanması genellikle resmi bildiriyle çelişmektedir.³⁸⁶

1974 Yugoslav Anayasası'nın uygulanması, ülkeyi merkezde çok az güç, cumhuriyetlerde ve özerk illerde çok fazla özerklik ve bu federal birimlerin her birine federal eylemler ve yasalar üzerinde sanal bir veto yetkisi olan son derece gevşek bir federasyona dönüştürmüştür.³⁸⁷

Savaş sonrası Yugoslavya toplumu 1974'te âdem-i merkezîleştiren dördüncü anayasasını ilan etmiştir. Böylece altı cumhuriyete ve iki özerk bölgede içişleri üzerinde daha fazla kontrol sağlanmış ve Tito'nun ölümünden sonra faaliyet göstermek üzere kolektif bir başkanlık kurulmuştur.³⁸⁸

Tito'nun ölümünden sonra bu anayasa çok fazla yürürlükte kalamamıştır. Bu itibarla Sırbistan'da 1974 Anayasa hükümlerinin nihai olarak yürürlükten kaldırılması, Eylül 1990'da yepyeni bir anayasa kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir.³⁸⁹

87 yaşında hayatını kaybeden Sosyalist Yugoslavya'nın babası olarak kabul edilen Josip Broz Tito'nun torunu Joska Broz dedesinin son zamanlarındaki

³⁸⁶ Jan Briza, *a.g.r.*, s. 15.

³⁸⁷ Robert M. Hayden, *The Beginning of the End of Federal Yugoslavia The Slovenian Amendment Crisis of 1989*, The Carl Beck Papers in Russian & East European Studies, REES The Center For Russian & East European Studies University Of Pittsburgh, Pittsburgh 1992, s. 4.

³⁸⁸ Ben Bagwell, "Yugoslavian Constitutional Questions: Self-Determination and Secession of Member Republics", *Georgia Journal of International and Comparative Law*, Cilt 21, Sayı 3, 1991, s. 492.

³⁸⁹ 1974 Yugoslav Anayasası: https://stringfixer.com/tr/1974_Constitution_of_Yugoslavia, (25.12.2021).

pişmanlığına açıklık getirmiştir. AFP'ye³⁹⁰ konuşan 72 yaşındaki Broz dedesinin kendisine ülkedeki federasyon sisteminin gevşetilmesinin hata olduğunu söylediğini aktarmıştır. Bu süreçte neler olmuştur? Yugoslavya'da 1974 Anayasası ile her federasyon kendisini yönetme yetkisine sahip olmuştur. Ülke Tito'nun ölümünden yaklaşık 10 yıl sonra savaşa bölünmüştür. Broz dedesinin savaşa şahit olmasa da 1974 Anayasası'nın yol açacağı sorunları gördüğünü belirterek son zamanlarında kendisine *“Tek devletten 8 küçük devlet yarattık. Her şeyi parçaladık. Bu en büyük hatam”* demiştir.³⁹¹

Son olarak ise Kuzey Makedonya'nın eski Anayasa Mahkemesi Başkanı Salih Murat ile görüşme sırasında *Yugoslavya'da azınlıklar ne durumda idi? Bağımsızlığa geçiş sürecinde ne tür sıkıntılar yaşandı?* sorusu sorulduğunda *“Yugoslavya'da senin düşüncene³⁹² göre Sırlar, Hırvatlar ve Slovenler dışında diğerleri azınlıktı. Bir kurucu milletler vardı. Narodi ve narodnosti (halk ve halklar). Biz daha çok küçük halklar olarak geçiyorduk. Asıl devletin kurucu unsurları o büyük milletlerdi yine eski Yugoslavya'da. Makedonya'ya gelince 1974 Anayasası'nda Makedonlar, Türkler ve Arnavutlar diye geçerdi. O zamanda belli haklara sahiptik”* diye cevaplandırmışlardır.

Aynı şekilde Salih Murat 1974 Anayasa sizce nasıldı? Kalmalı mıydı? sorusuna ise *“Bu 1963 Anayasası'ndan daha iyi bir anayasa idi. Bundan önce de 1946 Anayasası ve 1951 Anayasa var. 1974 Anayasası daha iyi idi. Daha demokratik bir Yugoslavya vaat ediyordu. Halklara daha iyi haklar tanıyan bir anayasadır bu. Bu nedenle 1991 yılında Makedonya bağımsız olunca yapılan anayasa ile Türkler ve Makedonlar 1974 verilen hakları bu sert anayasa ile elimizden alındı”* diye cevaplandırmışlardır.

³⁹⁰ Agence France-Press, dünyanın en eski, Associated Press ve Reuters'tan sonra üçüncü büyük haber ajansıdır. Fransa kökenlidir. Dünya'nın en eski haber ajansıdır.

³⁹¹ Independent Türkçe, “Sosyalist Yugoslavya'nın kurucusu TİTO'nun torunu, dedesinin pişmanlığını açıkladı: 1974 Anayasası en büyük hatamdı”, <https://www.indyturk.com/node/171571/sosyalist-yugoslavyanın-kurucusu-titonun-torunu-dedesinin-pismanligini-acikladi>, (25.12.2021).

³⁹² Kanaatime göre burada birçok kişi Kuzey Makedonya'da Kurucu unsur olarak sadece Makedonları, Arnavutları ve Türkleri biliyordur. Geriye kalan Sırlar, Boşnaklar, Ulahlar ve Romanlar azınlıklar olarak biliyorlardır.

6.4. Yugoslavya'nın Dil ve Din Politikası

Yugoslavya'nın resmî dili Sırpça-Hırvatçaydı. Makedonca ve Slovence ise kendi cumhuriyetleri içerisinde resmî dil olarak kullanılmaktaydı. Millî azınlık statüsünde olan Arnavutlar, Türkler, İtalyanlar, Macarlar ve diğer etnik gruplar yaşadıkları bölgelerde kendi dillerini konuşabiliyorlardı. Hatta okullarda kendi dillerinde ilkokul ve lise seviyesinde sınıflar açabiliyorlardı. Dini olarak dağılımına bakıldığında ise Ortodoks, Katolik ve Müslümanların varlığı görülmektedir. Kiliseler arasında ise Sırp Ortodoks Kilisesi, Roma Katolik Kilisesi merkezi konumdaydı. Saraybosna'da bulunan İslâmî idare olarak ise (Vrhovno Islamsko Starješinstvo Jugoslaviye) İslam'ı temsil etmekteydi. Bunların yanı sıra daha küçük dinî cemaatler de vardı. Ülkenin başşehri bugün Sırbistan'ın da başkenti konumunda olan Belgrad'tı (Beograd) (1.576.124). Özellikle 1990-2001 yılları arasında ve günümüz de dahil olmak üzere diğer önemli şehirler Zagreb (706.770), Üsküp (Skopje, 444.750), Novi Sad (299.294), Saraybosna (Sarajevo, 297.416), Ljubljana (275.881), Niş (250.518), Priştine (230.000), Split (189.388), Rijeka (167.964), Podgorica (Titograd, 118.059) ve Dubrovnik'tir (42.641).³⁹³

Yugoslavya döneminde Boşnak, Türk ve Arnavut Müslümanların çabalarına rağmen azınlık statülerinde bir gelişme olmamıştır. Bu nedenle Yugoslavya Müslümanlarının çoğunluğu çareyi Türkiye'ye göç etmekte bulmuştur. 1919-1941 yılları arasında, Kosova'daki Arnavutlar ve bütün Müslüman unsurların büyük bir kısmı göçe maruz bırakılmışlardır. Bir kısmı da çeşitli eziyetlere uğramıştır. Müslüman unsurlar için gereken siyasî dayanak ortadan kalkmış ve bunların yerine bölgenin yerli halkı dahil olmuştur. Bundan dolayı Yugoslavya döneminde bölgede en bariz istikrarsızlık Kosova ve Batı Makedonya'da yaşanmıştır. Kuzey Makedonya'nın doğusundaki Türk nüfusu da hemen hemen tamamı göç tabi tutulmuştur.³⁹⁴

³⁹³ Muhammed Aruçi, "Yugoslavya Balkanlar'da 1990'lı yıllarda dağılan federal devlet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yugoslavya>, (18.01.2023).

³⁹⁴ Burada kendimi notumu vermem gerekirse bugün kendi köyümden İstanbul, İzmir, Manisa, İzmit gibi şehirlerde hem şehirliyerim bulunmaktadır.

1974'te kabul edilen son anayasa ile ülkedeki Müslümanlar için daha ılımlı bir döneme girilmiştir. Özellikle “halkların egemenliği”, “işçi ve emekçi kesimin öz yönetimi”nden oluşan, demokratik, sosyalist öz yönetimci bir toplum oluşmuştur. Bunun yanında federal bir yapıya sahip olan Yugoslavya altı cumhuriyete ve iki özerk bölgeye ayrılmıştır. Ülkeyi meydana getiren cumhuriyetler şunlardır: Bosna-Hersek (başşehri: Saraybosna); Sırbistan (başşehri: Belgrad); Hırvatistan (başşehri: Zagreb); Slovenya (başşehri: Lübljiana); Kuzey Makedonya (başşehri: Üsküp); Karadağ (başşehri: Titograd [1992'den sonra Podgorica]). Voyvodina ve Kosova, Sırbistan Cumhuriyeti'ne bağlı kalarak 1946 anayasasıyla özerk bir statü elde etmişlerdir. Bu bölgelere 1974 Anayasası'yla cumhuriyete yakın bir statü verilmiştir.³⁹⁵

Tam ılımlı gelişmelerin olduğu bu süreçte Yugoslavya Komünist Partisi içinde Tito'nun şahsına, bütün yetkilerini devredeceği bir vâris seçmesini engellemek isteyen etkili bir muhalefet ortaya çıkmıştır. Bu muhalefet sonucu, 1974'te kabul edilen anayasaya göre merkeziyetçi idareden vazgeçilip mevcut cumhuriyetlere daha fazla yetkiler verilmiştir. Priştine'de ilk defa Arnavutça eğitim ve öğretim yapan bir üniversite kurulmuş ve Kosova'daki Müslüman Arnavut halkı daha geniş haklara sahip olmuştur. 1945'ten önce, Yugoslavya'daki Müslümanların sorunlarını uluslararası platformlara taşıyabilecek mekanizmalar bulunmamaktadır. 1974 Anayasası'yla birlikte Yugoslavya'da Sırp, Hırvat, Sloven, Makedon ve Karadağ etnik kökenli gruplar resmi olarak kabul edilmiştir. Fakat buna rağmen Bosna Hersek'teki Müslüman Boşnaklarla Kosova, Makedonya ve Karadağ'daki Müslüman Arnavutlara ve Türklere dair bir çözüm önerisi getirilememiştir.³⁹⁶

Bosnalı (Boşnak) Müslümanlar, İkinci Dünya Savaşı sırasında Halk Kurtuluş Savaşı'nda istiklâl mücadelesine katıldıklarından dolayı onlara 1967'de resmî kaynaklarda etnik grup düzeyinde Müslüman (Musliman) olarak kabul edilmişlerdir. Böylece Boşnak Müslümanlar Yugoslavya'nın resmen tanıdığı altıncı etnik grup haline gelmiştir. Ancak 4 Mayıs 1980'de Tito'nun Lübljiana'da ölümünden sonra Yugoslavya Komünist Partisi Merkez Komitesinde anlaşmazlıklar

³⁹⁵ Muhammed Aruçi, *a.g.w.s.*

³⁹⁶ Muhammed Aruçi, *a.g.w.s.*

baş göstermiştir. Akabinde milliyetçi Sırp güçlerinin 1974 Anayasası'na olan itirazları Yugoslavya'yı büyük bir istikrarsızlığa sürüklenmiştir. Artık tek bir kişi, elindeki yetkilere dayanarak karar alıp verememekteydi. Altı cumhuriyet ve iki özerk bölgeden oluşan sekiz siyasal birimin Yugoslavya Başkanlığındaki temsilcileri oy birliğiyle çıkacak bir karar aramak zorundaydılar.³⁹⁷

Neokomünist Sırlar 1980 sonrasında liberalleşme ve millî serbestlik aleyhine mücadeleye girişmişlerdir. Başlangıçta Sırbistan Komünist Partisindeki liderlik Miloseviç ve arkadaşlarının eline geçmiştir. Sırbistan Sosyalist Partisi Genel Başkanı Slobodan Miloseviç, Sırların Yugoslavya'da gerektiği gibi temsil edilmediği gerekçesiyle güçlenmiştir. Miloseviç 1987'de Sırbistan Cumhuriyeti cumhurbaşkanı seçilmiştir. 1989'da Kosova ve Voyvodina'nın özerkliğinin kaldırılmasıyla Miloseviç, 1974 Anayasası uyarınca elde edilen hakları Kosova'dan alıp Sırp merkezi hükümetine bağlamıştır. 1987'de başlatılan bu tür radikal hareketler sonucunda Yugoslavya Komünist Partisi 1990'da dağılma eşiğine girmiştir. Partinin çöküşüyle birlikte Yugoslavya Devleti'nin de parçalanmasının ilk izleri ortaya çıkmıştır.³⁹⁸

Yugoslavya Müslümanları İslam dünyasına olumlu etki yapmıştır. Buna örnek olarak Mısır lideri Cemal Abdülnasır gösterilebilmektedir. Cemal Abdülnasır özellikle Avrupalı ülkelere karşı diğer Müslüman toplumların desteğini arkasına alabilmek için Yugoslavya ile yakınlaşmayı cazip bulmuştur. Bu nedenle Yugoslavya ile yakınlaşmak Avrupa'daki Müslümanlar nezdinde Müslüman toplumların hamisi olarak uluslararası toplum açısından temsil kabiliyeti kazandıracaktır. Bu itibarla 1956 yılında Yugoslavya'ya gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Gazi Hüsrev Bey Camii'nde namaz kılmış ve Reisü'l-Ulema İbrahim Fezic ile görüşme gerçekleştirmiştir. Araştırmalara göre Nasır'ı karşılamaya 100.000 Saraybosnalı gelmiştir.³⁹⁹

³⁹⁷ Muhammed Aruçi, *a.g.m.*

³⁹⁸ Muhammed Aruçi, *a.g.m.*

³⁹⁹ Ali Erken, "Soğuk Savaş Dönemi TİTO-Nasır Yakınlaşması ve Yugoslavya Müslüman Toplumu: 1955-1967", *Journal of History Studies*, Cilt 10, Sayı 3, 2018, s. 57.

6.5. Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Azınlıklar

Güney Slavlarının ilk ortak devleti, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda 1918'de kurulmuştur. Batı Avrupa modelinde ulusal bir devlet olduğu iddia edilse de aslında yerini aldığı feshedilmiş imparatorluklar kadar çok ulusluysa. Nüfusunu oluşturan milliyetlerin arasında, çoğu Slav olmayan çok sayıda ulusal azınlık vardı. Toplam nüfusun yaklaşık %12'sini oluşturmuyorlardı ancak hepsi resmi olarak ulusal azınlık olarak tanınmamış ve bazılarının varlığı tamamen reddedilmiştir.⁴⁰⁰

Tito'nun ölümüyle birlikte Yugoslavya çetrefilli bir sürece girmiştir. Bu zaman diliminde Başkanlık Konseyi 10 yıl ülkeyi idare edebilmiştir. Bu süreçte Yugoslavya Federasyonu'nun dağılmasının kaçınılmaz olduğunu fark eden federe cumhuriyetler bağımsızlık sürecine girmişlerdir. İlk Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Ardından diğer federe cumhuriyetler onları takip etmiştir. Bu süreçte Yugoslavya Federasyonu'nun tek bakiyesi olarak kendisini gören Sırbistan, ordusuyla müdahalelerde bulunmuştur.⁴⁰¹

Bunun içindir ki federasyondaki birlik düşüncesinden vazgeçilmesinde Sırbistan'ın rolü belirleyici olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Sırbistan iki açıdan travma geçirmiştir. Travmaların ilk, Tito'nun 1980'de ölümünün ardından kendisini gittikçe merkezine yerleştirdiği Yugoslavya'nın dağılması; ikincisi, Sırbistanın Yugoslavya'dan ayrılan diğer federe cumhuriyetlerde "azınlık" konumuna düşmesidir.⁴⁰²

Yugoslavya'yı, birliğini, halklarının ve ulusal azınlıkların kardeşliğini yücelten şarkılar 1980'lerin ortalarında hala söylemeye devam ederken Yugoslavizm çoğunlukla pop kültürü aracılığıyla teşvik edilmiştir.⁴⁰³

1991'de Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını ilan etmesiyle Yugoslavya dağılmaya başlamıştır. Aynı zamanda savaş olayları olarak etnik

⁴⁰⁰ Zoran Janjetović, *a.g.m.*, s. 61.

⁴⁰¹ Giray Saynur Bozkurt, *a.g.e.*, s. 53.

⁴⁰² Hüseyin Emiroğlu – Muhammet Faruk Çakır, "Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Trans - Atlantik Dış Politika Parametreleri (1990-1995)", *Avrasya Etüdleri*, Cilt 14, Sayı 33, 2008, s. 89.

⁴⁰³ Sonja Biserko Sonja, *a.g.r.*, s. 17.

temizlik uygulamaları, toplama kampları ve zorunlu nüfus mübadelesi uygulanarak etnik olarak saf alanların ve ulus devletlerin ortaya çıkması sağlanmıştır. Bu şiddet eylemleri, kurbanlarının çoğunu, etnik olarak en karışık nüfusa sahip olan Bosna Hersek'te yaşanmıştır. Diğer önemli savaş bölgesi Hırvatistan'dı. Hırvatlar ve Sırlar arasındaki çatışma ciddi insani, maddi ve duygusal hasara neden olmuştur. Düşmanlıklar aslında her üye cumhuriyette meydana gelmiştir. Çatışmaların nedeni her zaman olduğu gibi etnik veya dinle bağlantılı olmuştur. Kuzey Makedonya'da çok sayıda Arnavut ve Makedon arasındaki çatışma küçük çaplı silahlarla sonuçlanırken Sırbistan'da Arnavut Kosovalılar silahlı çatışmaya girilmiştir. NATO bombardımanlarının verdiği önemli hasarı görmezden gelirse o zaman Sırbistan, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin bir parçası olduğu için Hırvat-Sırp çatışmasında ayrı bir aktör olarak görülmezse sadece Karadağ'ın aktif çatışmalardan kaçındığı görülmüştür. Fakat Dubrovnik Bölgesi'nin Karadağ ordusu tarafından işgali göz önüne bulundurulduğunda bu zorlaşmaktadır.⁴⁰⁴

Yugoslavya, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda kurulmuştur. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (1974 Anayasası) adı altında altı cumhuriyetin (Bosna-Hersek, Hırvatistan, Sırbistan, Kuzey Makedonya, Karadağ ve Slovenya) ve iki özerk bölge (Kosova ve Voyvodina) federasyonundan oluşmaktaydı. Ortaya çıktığında temel ilkesi kardeşlik ve birlik (bratstvo i jedinstvo) prensibine dayanmaktadır. Bu süreçte komünistler devletin yeniden inşası için etnik ve dilsel bağlar üzerinden uzlaşa sağlayamamışlardır. Daha ziyade Yugoslavya'daki etnik gruplar arasında dayanışma paradigmasını iki "etnik üstü" unsura dayandırmışlardır. Birincisi, savaş sırasında özgürlük ve bağımsızlık için verilen ortak bir mücadelenin tarihsel deneyimi olan sadece güney Slav'ı değil, tüm Yugoslavya'yı vurgulamışlardır. İkinci olarak ise öz yönetimli sosyalizm terimiyle sembolize edilen ortak bir ideolojik değerler duygusuna dayandırmışlardır.⁴⁰⁵

⁴⁰⁴ Andor Vég, "Minorities, Mother Countries, Majority On The Western Balkans", *HAOL*, Sayı 27, 2012, s. 86.

⁴⁰⁵ Angeliki Sotiropoulou, "The role of ethnicity in ethnic conflicts: The case of Yugoslavia", MA in Contemporary European Studies, Euromaster, University of Bath, <https://www.files.ethz.ch/isn/26506/PN04.02.pdf>, 2002, s. 3.

Yugoslavya, farklı etnik grupları uzun süre bir arada tutmayı başarmıştır. Bunun temel nedeni, Türkler ve diğer azınlıklar gibi toplumu oluşturan grupların kültürel ve ekonomik haklarıdır. Bir diğer önemli neden de ülkenin Tito gibi güçlü bir lidere sahip olmasıdır. Ancak özellikle Tito'nun ölümünden sonra bu yapıda birtakım bozulmalar meydana gelecektir. Bu, Yugoslavya'da zaten yıkım sürecinde olan farklı devletlerin ortaya çıkmasına yol açacaktır.⁴⁰⁶

Eski Yugoslavya'daki çatışmaların temel kaynakları, ana etnik gruplar ("uluslar" veya "halklar") arasında yeni bağımsız olacak devletlerde azınlık olma korkusunun sonucudur. Bu korkuların "eski etnik nefret" in ve Yugoslav etnik grupları arasında İkinci Dünya Savaşı'nın dehşetinin hatıralarının yeniden canlanmasının bir sonucu olduğu sıklıkla iddia edilmektedir. Bunula ilgili olarak farklı bir argüman sunulmuştur. Bu argüman "uluslar" veya "milliyet"ten "azınlık"a etnik statü kaybetme korkularının, çoğunluğun egemenliğine değil, fikir birliği ve "öz yönetim uyumu" kavramına dayanan ideolojik öz yönetim anlatısının çöküşü bağlamında anlaşılması gerektiğini savunmaktadır. Bu öz yönetimli "azınlıksız-çoğunluksuzluk" anlatısının yıkılması ve yerine (hem çoğunluğun hem de azınlığın "yaratılmasını" içeren) temsili demokrasinin getirilmesi, Yugoslavya'daki etnik ilişkileri kökten sarsmıştır. Demokratik bir Yugoslavya, tüm etnik grupları (Sırlar dahil) gerçekte oldukları gibi bir azınlık unsuru olmalarını sağlayacaktır.⁴⁰⁷

1945-1992 yılları arasında Sosyalist Yugoslav Federasyonu'nda tüm etnik gruplar azınlık konumunda yer almaktadır. Ancak toplumsal projenin dayandığı kurucu anlatı azınlık kavramını tanımaktadır. Eski Yugoslavya'daki hiçbir etnik grup Sırlardan daha büyük değildi. Ancak Sırlar 1981'de Yugoslav nüfusunun sadece %36,3'ünü oluşturmaktaydı. Bu nedenle, en büyük etnik grup, Yugoslavya'da diğer etnik gruplar gibi, toplam nüfusa göre hala bir azınlıktır. Ayrıca Yugoslavya'daki diğer ana etnik gruplar gibi (Bosnalı Müslümanlar, Arnavutlar ve Makedonlar hariç) nüfus içindeki payları azalmaktaydı. 1961'de Sırlar nüfusun %42,1'ini oluştururken 1981'de %36,3'ünü oluşturmaktaydı. Hırvatların oranı da bu dönemde %23,2'den %19,7'ye düşmüştür. Etnik anlamda kendilerini Yugoslav ilan edenlerin sayısının

⁴⁰⁶ Sait Yağcı, "Internal and External Reasons of The Breakup of The Yugoslavia", *ABAD Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2019, s. 249.

⁴⁰⁷ Dejan Jović, *a.g.m.*, s. 1.

artmasıyla (1971-1981 yılları arasında %1,7'den %5,4'e yükselmiş, bu sayının 2001 yılına kadar %25'e ulaşacağı tahmin edilmekteydi), Yugoslavya her zamankinden daha karmaşık ve heterojen olma yolunda ilerlemiştir.⁴⁰⁸



⁴⁰⁸ Dejan Jović, *a.g.m.*, s. 2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUZEY MAKEDONYA'DA AZINLIKLAR

7. KUZEY MAKEDONYA CUMHURİYETİ'NDEKİ AZINLIKLAR

Kuzey Makedonya bağımsızlığını ilan ettiği 8 Eylül 1991 yılında azınlıklar konusunda oldukça tartışmalı bir süreç de girmiştir. Zira, bu küçük ülke hem içten hem de dıştan azınlıklar konusunda baskılara maruz kalmıştır. Kuzey Makedonya'nın AB üyelik sürecini de bu kapsamda değerlendirdiğinde azınlıklar konusundaki tartışmalar bu süreç ile daha da alevlenmiştir. 2030'lu yıllara kadar AB'ye üye olması beklenen Kuzey Makedonya'da azınlık hakları konusundaki gelişmelerde de bu minvalde değişiklikler meydana gelmesi muhtemeldir.

Kuzey Makedonya'da azınlıklar Baskın Oran'ın siyasi açıdan saymış olduğu üç temel kriter üzerinden değerlendirilebilir.

İlki **ulus devletin iç politikası** açısından. Kuzey Makedonya'da azınlıklar ulusal birliği tehdit ediyor algısı mevcuttur. Bu konuya bu bölümün ilerleyen sayfalarında değinilmiş olacaktır.

İkinci olarak **ulus devletin dış politikası** açısından. Zira devletin içindeki bir azınlığın yakın coğrafyasında kendisine yakın hissettiği bir devlet mevcudiyetini hissettiğinden bu durum dış politika açısından da önem arz etmektedir.⁴⁰⁹ Kuzey Makedonya'daki Arnavut azınlık kendisini Arnavutluk'a, bir kısmı da 2008 sonrası Kosova'ya yakın hissetmektedir. Türk azınlık ise Kuzey Makedonya'nın komşusu olmayıp komşunun komşusu olan Türkiye'ye kendini çok yakın hissetmektedir. Hatta tarihsel olarak kendilerinin o topraklardan geldikleri görüşü hakimdir. Sırp azınlık ise kendisini doğal olarak Kuzey Makedonya'nın kuzey komşusu olan

⁴⁰⁹ Baskın Oran, *Etnik ve Dinsel Azınlıklar Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye*, Literatür Yayınları, İstanbul 2018, s. 13-15.

Sırbistan’a yakın hissetmektedir. Bununla kalmayıp diğer yandan ülkenin siyasi olarak güçlü ülkelerdeki azınlığı önemli olup bunun nedeni lobi faaliyetidir. Günümüzde en güçlü lobi faaliyeti ABD’deki Yahudi ve Ermeni lobisi ile Fransa’da Ermeni lobisi olarak bilinmektedir. Kuzey Makedonya için lobi faaliyeti yürüten yurt dışında organizasyonları mevcuttur. Özellikle ABD, Kanada ve Avusturalya’da lobi faaliyetleri yürütmektedirler. Aynı şekilde Arnavutluk, Yunanistan ve Bulgaristan’da lobi faaliyetinde bulunabilen yapıları mevcuttur. Fakat orada baskılardan dolayı pek bir başarı sağlayamamaktadırlar. Arnavutluk’ta “Makedon “İlinden” Topluluğu – Tiran”,⁴¹⁰ Bulgaristan’da “OMO - “İlinden” – Pirin” Topluluğu,⁴¹¹ ayrıca Yunanistan’da “Vinojito” (Виножито) adında ve Sırbistan’da ise “Stranka” adında siyasi partileri vardır. ABD’de ise Makedon gurbetçilerin ana örgütü olan Birleşik Makedon Diasporası (UMD)⁴¹² etkili olmaya çalışmaktadır. Kanada Toronto’da ise “Miladinovtsi Kardeşler Edebiyat Topluluğu- Toronto” bulunmaktadır. Avustralya’da ise “Melbourne Makedon Pirin Topluluğu” faaliyet yürütmektedir.⁴¹³

Diğer yandan konuya Türkiye açısından bakıldığında ise 2002 sonrası Ak Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte Kuzey Makedonya’da Müslüman azınlıklar (Arnavutlar, Türkler, Boşnaklar) kendilerini Türkiye’ye daha yakın hissetmeye başladıkları görülmektedir. Türkiye bu aidiyete yönelik karşılık vermiş olup çeşitli ortamlarda Türkiye’nin yakınlığı ve varlığı hissedilir hale gelmiştir. Kuzey Makedonya’daki Müslüman azınlıkların Türkiye’ye olan bu yakın bağları sebebiyle Türkiye’nin Kuzey Makedonya ve diğer bölge ülkelere de siyasi, ekonomik ve sosyokültürel olarak açılmasına vesile olmaktadır.⁴¹⁴ Kısacası Türkiye’nin, Ak Parti döneminde Makedonya Müslüman azınlıkların akraba devleti (kin-state) haline geldiği görülmektedir. Son ve üçüncü olarak ise **uluslararası sistem** açısından bir devletin uluslararası sistemle bağları gün geçtikte artmakta ve önem kazanmaktadır. Bu nedenle bir ülke kendi azınlıklarına nasıl muamele ediyorsa ona göre önem

⁴¹⁰ Detaylı bil için sayfa ziyaret edilebilir: <https://ilinden-tirana.com/>

⁴¹¹ Detaylı bil için sayfa ziyaret edilebilir: <https://www.omoilindenpirin.org/>

⁴¹² United Macedonian Diaspora: <https://umdiaspora.org/>

⁴¹³ Nova Makedonija, “Makedoncite od Avstralija ke pomognat za otvoranje združenija vo Bugarija”, <https://novamakedonija.com.mk/makedonija/politika/makedonciteodavstralijakjepomognatzaotvoranje-zdruzenija-vo-bugarija/>, (24.07.2023).

⁴¹⁴ Üç temel kriter açısından azınlıklar konusuna bakmak için; Baskın Oran, *Etnik ve Dinsel Azınlıklar*, Literatür Yayınları, İstanbul 2018.

kazanmaktadır. Eğer o devlet kendi azınlıklarına kötü muamele diyorsa o devlet demokratik sayılmamakta ve uluslararası sistem nezdinde büyük itibar kaybına uğramaktadır.⁴¹⁵ Kuzey Makedonya için azınlıklar AB üyeliği açısından büyük önem arz etmiştir ve arz etmeye devam etmektedir.

Kuzey Makedonya azınlıklar konusunda en çok sıkıntıyı Arnavut azınlığıyla yaşamıştır. 2001 yılında altı ay süreli bir iç savaş yaşanmıştır. Çatışmayı sona erdiren Ohri Çerçeve Anlaşması'nın⁴¹⁶ ardından Arnavutlar memnun kalmasalar dahi belli başlı haklar, onlara diğer azınlıklara oranla fazlasıyla tanınmıştır. Kuzey Makedonya hükümeti Arnavut azınlığı silahsızlandırarak barışı tesis etmiştir. Savaş esnasında Kuzey Makedonya UÇK'sının liderliğini yapanlar bugün Kuzey Makedonya Parlamentosunda milletvekili olarak bulunmaktadır. Bunlar arasından en çok ön plana çıkmış olan Demokratik Bütünleşme Birliği partisinin lideri olan Ali Ahmeti'dir.⁴¹⁷

Yugoslavya Federasyonu'nun ilk yıllarında şimdiki Kuzey Makedonya ismiyle bilinen ülke Makedonya Halk Cumhuriyeti olarak adlandırılmaktaydı. Bu ülke 1946 tarihindeki ilk anayasasında şunları öngörmekteydi: Tüm vatandaşlar kanun önünde eşittir ve millet, ırk ve din ne olursa olsun herkes eşittir. Tüm vatandaşların vicdan ve din özgürlüğü güvence altındadır ve Makedonya Halk Cumhuriyeti'ndeki ulusal azınlıklar kendi kültürel geliştirmelerinin ve dillerinin özgürce kullanılmasının hak ve korumasından faydalanmaktadırlar.⁴¹⁸ 1974 Anayasası artık ulusal azınlık terimini kullanmamakta, onun yerine halkların veya etnik grubun aidiyetini ifade özgürlüğünü güvence altına almaktadır. Buna ilaveten, ulusal kültürün ifade özgürlüğünü garanti eder ve halkların ve etnik grupların haklarını genişletmektedir. Bu süreçte ilk kez, Arnavut ve Türk halklarına Makedon devletinin kurucu unsur statüsü verilmiştir. Ayrıca etnik grup üyelerine Makedon

⁴¹⁵ Baskın Oran, *a.g.e.*, s. 15.

⁴¹⁶ Kuzey Makedonya hükümeti ile bu ülkede yaşayan Arnavut azınlığı temsilcileri arasında imzalanan barış anlaşmasıdır. Anlaşma 13 Ağustos 2001 tarihinde yapılmıştır.

⁴¹⁷ Pande Kolemişevski, "Ali Ahmeti – golemiot car na Makedonija", <https://novamakedonija.com.mk/mislenja/kolumni/али-ахмети-големиот-цар-на-македонија/>, (24.07.2023).

⁴¹⁸ Angel Ristov, "Abuse of the Law and "Abnormal" Law Versus Rule of Law", IURIDICA PRIMA Institute for Legal – Economic Research and Education, 5-th International Scientific Conference Ohrid School Of Law 2019, School of Natural Law (9-12 May 2019 Ohrid), s. 222.

halkı ve halklarıyla aynı hak ve görevler ile eşitlik garanti edilmiştir. Buna ek olarak anayasada, halkların ve etnik grupların temsili ve dillerinin kullanılmasına ilişkin hakları genişletilmiştir.⁴¹⁹

Bununla birlikte, 1989'da Yugoslavya'nın dağılmasından önce, 56'ıncı değişikliği kabul edilmiştir. Bu durumda 1974 Anayasası önsözü "... *Makedon halkı, Makedonya halklarıyla birlikte, Makedonya halkının ulusal devleti ve içinde Arnavut ve Türk ulusların devleti olarak Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti*"ni oluşturdu" cümlesiyle değiştirilmiştir. Anayasanın ayrılmaz bir parçası ilan edilen yeni değişiklikle, "ve içindeki Arnavut ve Türk ulusunun devleti" ibaresi silinmiş ve şunlar ilave edilmiştir: "*Makedonya Cumhuriyeti, Makedon halkının, halkın egemenliğine, işçi sınıfının, tüm emekçilerin ve yurttaşların sosyalist öz yönetimli demokratik topluluğunun iktidarına ve öz yönetimine dayanan Makedon halkı ve diğer halkların eşit üyeleri içinde yaşayan halklarla ulusal bir devlettir*"⁴²⁰ denilmiştir.

Konuyla ilgili Kuzey Makedonya eski Anayasa Mahkemesi Başkanı Salih Murat, Kuzey Makedonya azınlıklarının kimler olduğu onların hukuki olarak statüleri nelerdir ve yerine getiriliyor mu sorusuna;⁴²¹

Kuzey Makedonya'da azınlık dediğimizde Makedonlar, Arnavutlar, Türkler, Sırp, Boşnaklar, Ulahlar ve Romanlar vardır. Kuzey Makedonya'da Türkler sayısal olarak azınlık olabiliriz. Bir bakıma Makedonya'nın kurucu unsurlarıyız biz. Bunu iyice ayırt etmek lazım. Buraya kurucu unsur olarak Türkler ve Arnavut azınlık giriyor değil mi? Yok hepsi giriyor. Makedonya'nın kurucuları Makedonlar, Arnavutlar, Türkler, Sırp, Boşnaklar, Ulahlar ve Romanlar. Bunlar anayasada aynı hukuki statüdedir. Makedonya çok uluslu bir devlettir. Makedonya'da azınlıklar Sırbistan'daki gibi halklar değil. Bunların statüleri daha ileri seviyededir. Bu ayrımı iyi yapmak lazım. Hukukta eşitlik var. Makedonya çok kültürlü bir devlet. Anayasasında da bu çok kültürlülüğü yansıtmaktadır. Biz Türkler Makedonya'nın

⁴¹⁹ Angel Ristov, a.g.m., s. 223.

⁴²⁰ Angel Ristov, a.g.m., s. 224.

⁴²¹ Kuzey Makedonya eski Anayasa Mahkemesi Başkanı Salih Murat ile İstanbul'da karşılıklı görüşme esnasında aktarmış oldu bilgilerdir.

kurucu unsuruyuz. Büyük Türk milletinin bir parçasıyız. Onu öyle okursak daha iyi anlarız.

Azınlıklar Makedonya'da kurucu unsur oldukları için eşit demokratik haklara sahiptirler. Pratikte Arnavutların yalnız daha çok güzelliği var. Anayasanın 7. maddesinde dil yasasında %20'lik bir baraj var. Devlet çapında %20 nüfusu olanın resmi dili var. Arnavutça ikinci resmi dildir. Türkçe değildir. Bunu neye bağlar. Anayasasının getirdiği %20'lik bir baraj var. İşte Sırpça da resmi dil. Boşnakçada diğerleri de. Diğer konularda eşitlik sağlar. Ana dilde eğitim olduğu gibi. Türkçe ve Arnavutça eğitim görebilir. Türkçe olduğu gibi Romanca da var. Bu konuda azınlıklar eşittir. Yanlış anlaşılmasın, azınlık sayısal bakımdan diyorum. Hukuki bakımdan azınlık değil bunlar.

Özetle Salih Murat Kuzey Makedonya azınlıkları hukuki açıdan azınlık olmadıklarını sayısal bakımdan azınlık olduklarını belirlemektedir. Kuzey Makedonya Anayasasının 7. maddesine bakıldığında ise şu ifadeler yer almaktadır:

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde resmi dil Makedon dili ve Kiril alfabesidir.

Ulus mensuplarının çoğunlukta yaşadığı yerel özyönetim birimlerinde, resmi kullanımda Makedon dili ve Kiril alfabesine ek olarak, ulusların dili ve alfabesi de kanun öngördüğü şekilde kullanılmaktadır.

Önemli sayıda ulusların yaşadığı yerel özyönetim birimlerinde, resmi kullanımda Makedon dili ve Kiril alfabesine ek olarak, ulusların dilleri ve alfabeleri, kanunla öngördüğü şekilde kanunlara tabidirler.

7.1. Azınlıkların Coğrafi ve Nüfussal Dağılımları

Kuzey Makedonya Güneydoğu Avrupa’da, Balkan Yarımadası’nın ortasında yer almaktadır. Doğuda Bulgaristan, kuzeyde Sırbistan ve Kosova, batıda Arnavutluk, güneyde Yunanistan ile komşuluğu vardır. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Kuzey Makedonya’da halihazırda 8 bölgede 81 belediye bulunmaktadır.⁴²² Bölgeler: Doğu Bölgesi, Güneydoğu Bölgesi, Kuzeydoğu Bölgesi, Pelagonya Bölgesi, Poloji ya da Pološki Bölgesi, Üsküp Bölgesi, Güneybatı Bölgesi ve Vardar Bölgesi. Tüm bu bölgelerin hepsinde toplamda 81 belediye bulunmaktadır. En büyük belediye Üsküp Büyükşehir Belediyesi olurken en büyük şehir ise Üsküp şehridir (Makedonca: Град Скопје, Grad Skopje). Kuzey Makedonya siyasi tarihinde bağımsız ilk kadın aday olarak seçimleri kazanan Danela Arsovska Büyükşehir Belediye başkanlığını yapmaktadır. 81 belediyenin hangi bölgede yer aldığı aşağıda sıralanmıştır.

11 belediyeyi kapsayan “Doğu Bölgesi” Kuzey Makedonya’nın doğusundadır. Bulgaristan Devleti’yle komşudur. Bölge sınırları içinde Berova, Çeşinova-Obleşevo, Delçevo, İştıp, Karbintsi, Koçana, Makedonska Kamenice, Pehçevo, Probiştıp, Viniça ve Zrnovci belediyelerini kapsamaktadır.

6 belediyeyi kapsayan “Kuzeydoğu Bölgesi” Kuzey Makedonya’nın kuzeydoğusundadır. Kosova, Sırbistan ve Bulgaristan devletleriyle komşudur. Bölge sınırları içinde Eğri Palanka, Kratova, Kumanova, Lipkovo, Rankovçe, Staro Nagoriçane belediyelerini kapsamaktadır.

9 belediyeyi kapsayan “Pelagonya Bölgesi” Kuzey Makedonya’nın güney ve güneybatısındadır. Arnavutluk ve Yunanistan devletleriyle komşudur. Bölge sınırları içinde Demir Hisar, Dolneni, Krivogaştani, Kruşevo, Manastır, Mogila, Novci, Pirlepe ve Resne belediyelerini kapsamaktadır.

9 belediyeyi kapsayan “Polog Bölgesi” Kuzey Makedonya’nın kuzeybatısındadır. Kosova ve Arnavutluk devletleriyle komşudur. Bölge sınırları

⁴²² Haritayı Ekler kısmında Ek 6 ve Ek 14’da görebilirsiniz.

içinde Bırveniçe, Bogovinye, Gostivar, Jelino, Kalkandelen, Mavrova ve Rostuša, Tearçe, Vrapçište ve Yegunovçe belediyelerini kapsamaktadır.

18 belediyeyi kapsayan “Üsküp Bölgesi” Kuzey Makedonya’nın güney ve kuzeyindedir. Kosova Devleti’yle komşudur. Bölge sınırları içinde Aerodrom, Araçinovo, Butel, Üsküp Büyükşehir Belediyesi, Çayır, Gazi Baba, Çuçer-Sandevo, Gorçe Petrov, İlinden, Karpoş, Kisela Voda, Petrovec, Saray, Sopište, Studeniçani, Zelenikovo, Üsküp Merkez ve Şuto Orizari belediyelerini kapsamaktadır.

10 belediyeyi kapsayan “Güneydoğu Bölgesi” Kuzey Makedonya’nın güneydoğusundadır. Bulgaristan ve Yunanistan devletleriyle komşudur. Bölge sınırları içinde Bogdanci, Bosilovo, Doyran, Gevgeli, Konçe, Radoviş, Ustrumca, Valandova, Vasilevo ve Yeniköy belediyelerini kapsamaktadır.

9 belediyeyi kapsayan “Güneybatı Bölgesi” Kuzey Makedonya’nın güneybatısındadır. Arnavutluk Devleti’yle komşudur. Bölge sınırları içinde Debarça, Debre, Kırçova, Makedonski Brod, Merkez Jupa, Ohri, Plasniça, Struga ve Vevçani belediyelerini kapsamaktadır.

9 belediyeyi kapsayan “Vardar Bölgesi” Kuzey Makedonya’nın güneyindedir. Yunanistan Devleti’yle komşudur. Bölge sınırları içinde Çaşka, Demir Kapı, Gradsko, Kavadar, Kiliseli, Köprülü, Lozovo, Negotin ve Rosoman belediyelerini kapsamaktadır.⁴²³

7.2. Coğrafi Dağılımı

Kuzey Makedonya, Güneydoğu Avrupa’da, Balkan Yarımadası’nın ortasında yer alan, denize kıyısı olmayan bir ülkedir. 25.713 km²’lik bir alanı (25.433 km² kara alanı ve 280 km² su alanı) kapsayan ve 766 km sınıra sahiptir. Komşu ülkelere bakıldığında kuzeybatı ve batıda Kosova ve Arnavutluk, kuzeyde Sırbistan, güneyde Yunanistan ve doğuda Bulgaristan ile komşudur. Kuzey

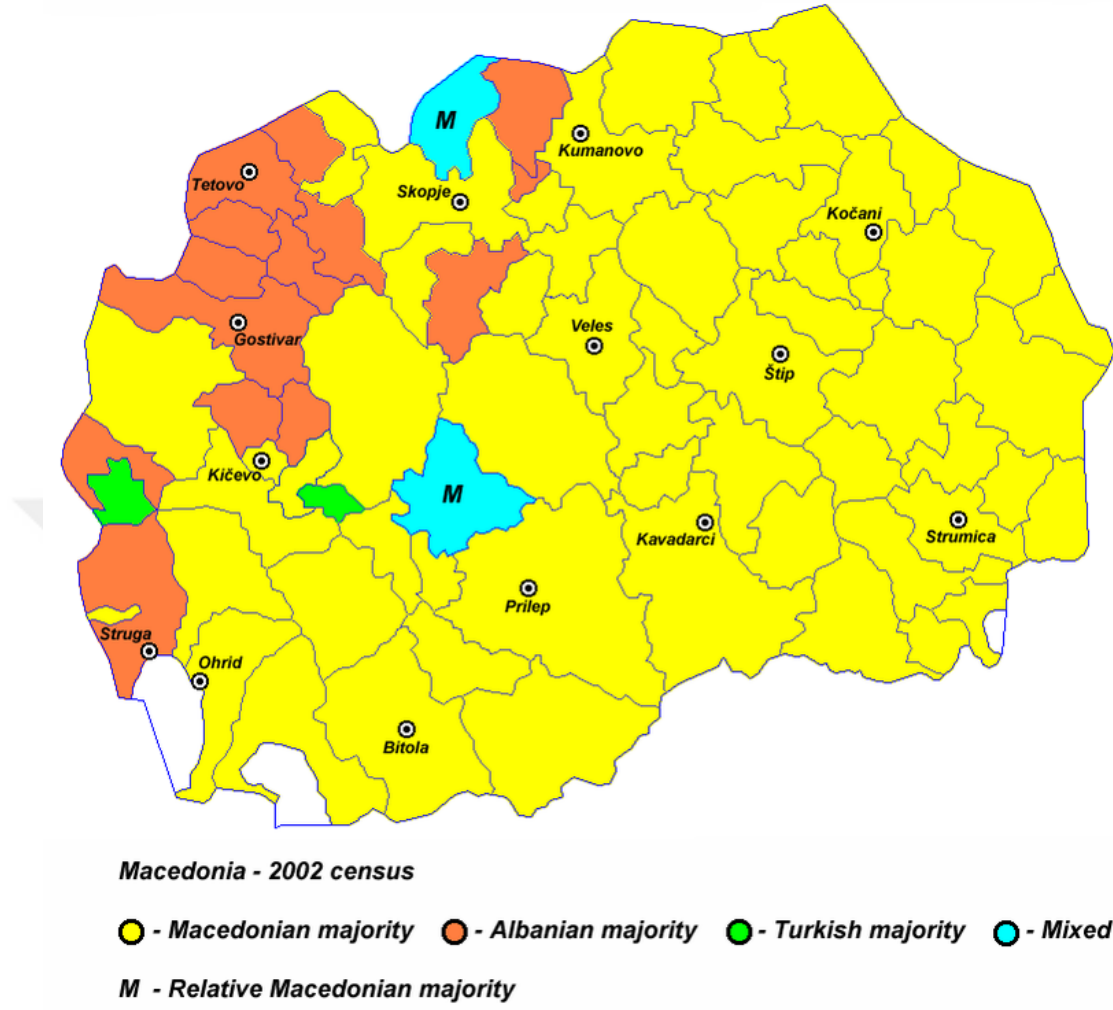
⁴²³ Sekiz bölgede ismi geçen belediyelerin bir kısmı Makedonca yazıldığı gibi değil. Belediyelerin Türkler tarafından nasıl ifade ediliyorsa o şekilde aktarılmıştır.

Makedonya'nın yaklaşık 1,9 milyon nüfusu var (2021 nüfus sayımı verilerine göre). Başkent, ülkenin kuzey kesiminde yer alan ve 800.000'den fazla nüfusa sahip Üsküp'tür.⁴²⁴ Kuzey Makedonya'nın iklimi ise Akdeniz ve karasal iklimler arasında bir geçiş bölgesindedir. İklim, karasal iklimden Akdeniz'e geçiş olarak sınıflandırılmaktadır.⁴²⁵

Yukarıda belirtildiği üzere coğrafi olarak 25.713 km²'den oluşan bu küçük ülkede çok fazla etnik unsurlar farklı bölgelerde yaşamaktadır. Arnavut azınlığı ağırlıklı olarak Kuzey Makedonya'nın batı coğrafyasında, Türkleri ise ağırlıklı olarak hem batı hem de doğu coğrafyasında yaşamaktadır. Kuzey Makedonya'nın bağımsızlığından 11 yıl sonra yapılan istatistikte aşağıdaki haritada (Şekil 1) görüldüğü üzere sarı renkli bölgelerde çoğunluk olarak Makedonların yaşadığı görülmektedir. Turuncu renkli alanlarda ise ağırlıklı olarak Arnavutların çoğunlukta olduğu görülmektedir. İki tane küçük yeşil alanda ise Türklerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. M ve turkuaz harfi ile işaretlenmiş iki yerde ise çoğunluk olarak göreceli Makedonların ama bir hayli de diğer etnik grupların azımsanmayacak derecede olduğu görülmektedir. Makedonya'daki azınlıklar sadece bir bölgede kümelenmiş değil, her bölgeye yayılmış durumdadırlar.

⁴²⁴ Edmond Jonuzi – Süleyman Savaş Durduran, “The development of the North Macedonian cadastral system: An overview of the cadastral system”, *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, Cilt 11, Sayı 3, 2022, s. 706.

⁴²⁵ Zlatko Nikoloski, *Makedonska Dijaspóra Kluč za razvojo na Republika Makedonija*, CIP - Katalogizacija vo publikacija Nacionalna i univerzitetska biblioteka “Sv. Kliment Ohridski”, Skopje 2013, s. 27



Şekil 1: 2002 Kuzey Makedonya'daki milletlerin coğrafi dağılımını gösteren haritadır.⁴²⁶

⁴²⁶ Kuzey Makedonya Coğrafi Dağılımı Harita Linki:
https://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzey_Makedonya_demografisi#/media/Dosya:Macedonia_ethnic2002_03.png

7.3. Nüfussal Dağılımı

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti sınırları dahilinde Makedonlar neredeyse ülkenin her yerine yaşamaktadırlar. Makedonların temsil oranı ülkenin kuzeybatısında %20, güneybatıda %55-60, ortasında %85-90 ve kuzeydoğu ve doğu kesimlerinde %90-95 arasında değişmektedir. Ülkenin kuzey ve batı kesimleri, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin Arnavut azınlık nüfusu ve diğer milletlerden vatandaşlar tarafından temsil edilmektedir.⁴²⁷

Kuzey Makedonya'da Arnavutlar Türklere nazaran daha homojen bir hayat sürmektedir denilebilir.⁴²⁸ Nitekim Türklere, Arnavutlara kıyasen daha az da olsalar Makedonya'nın her yerinde rastlanabilmektedir. Bu da Osmanlı Devleti zamanında her tarafa yayılmış omlarından kaynaklanmaktadır denilebilir.

Belediyelere göre nüfus yoğunluğuna bakıldığında Ek 12'de haritada görüleceği üzere en fazla nüfusun başkent Üsküp'te olduğu görülmektedir. Aynı şekilde 2002 yılında yapılan nüfus sayımında hangi etnik grubun nerede yaşadığı Ek 13'te görülmektedir.

Kuzey Makedonya Arnavutları Kalkandelen, Gostivar, Debre, Struga, Kırçova, Kumanova ve Üsküp şehirlerinde yaşamaktadırlar. Kuzey Makedonya Türkleri ise ağırlıklı olarak başkent Üsküp, Gostivar, Vrapçište, Resne, Radoviş, Ustrumca, Struga, Debre, Köprülü, Kırçova, Ohri, Manastır, Kalkandelen, Koçana, Valandova gibi şehirlerde yaşamaktadırlar.⁴²⁹

Kuzey Makedonya Romanları ise ülke genelinde şehirlerin daha çok kenar mahallerinde yaşamlarını sürdürmektedir. Başkent Üsküp'te Şuto Orizari Mahallesi bulunmaktadır. 1996 yılında bu mahalle Üsküp'ün on belediyesinde biri olarak kabul edilmiştir. Şuto Orizari, resmi dili Makedoncanın yanında Romanca olan ilk ve tek

⁴²⁷ Zlatko Nikoloski, *a.g.e.*, s. 27.

⁴²⁸ Ek 11'de haritada Arnavutların yaşadıkları bölgeleri göstermektedir.

⁴²⁹ Ek 22'de TDP şubelerinin Kuzey Makedonya dağılımının göstermektedir. Bu aynı zamanda o bölgelerde Türklerin yaşadığı anlamına gelmektedir.

belediye olma özelliğini taşımaktadır. Daha da önemlisi Şuto Orizari, Avrupa’da Romanların yönetiminde olan tek belediye konumunda yer almaktadır.⁴³⁰

Kuzey Makedonya Sırp azınlığı ülkenin kuzey ve kuzeydoğu kesimlerinde yaşamaktadır. Sırlar çoğunlukla Üsküp ve Kumanova’da, ardından Kalkandelen, Rosoman, Bitola (Köprülü) ve İştip’te yaşamaktadırlar.⁴³¹

Kuzey Makedonya Boşnakları ise daha az sayıda etnik gruplarla aşağı yukarı aynı orana sahip Romanlar ve Sırlar gibi bir veya birkaç belediyeye yerleşmiştir, çok sayıda yerleşim yerleri ve belediyeleri bulunmamakla birlikte Kuzey Makedonya’nın her yerinde yaşamaktadırlar.

Kuzey Makedonya Ulahları (Vlahları) hayvancılık ve çobanlıkla uğraşmaktadırlar. Ülkedeki son nüfus sayımın göre Ulahların yaklaşık 9000 nüfusu olduğu ortaya çıkmıştır. Kuzey Makedonya’da Şar Dağları, Osogovo, Bistra Dağları eteklerinde ve İştip, Ohri, Struga gibi şehirlerde yaşamaktadırlar. Aynı şekilde Ulahlar geçmişten bugüne, Manastır Belediyesine bağlı Nijpole köyü, Magarevo köyü, Trnovo köyü, Gopeş köyü, Malovişte köylerinde, Struga Belediyesine bağlı Aşağı ve Yukarı Beltisa köylerinde, Kruşevo (Kırşova), Kumanova, Köprülü, Resne gibi yerleşim birimlerinde varlıklarını devam ettirmektedirler.⁴³²

Genel olarak Ulahlar, dilleri, kültürleri ve gelenekleriyle Balkanlar’ın en eski halklarından biri olarak bilinmektedir. Çoğunlukla Yunanistan’ın Pindus Dağları bölgesinde, Epir ve Teselya bölgesinde ve Arnavutluk’un doğu kesimlerinde olmak üzere iki bin yıldan fazla bir süredir varlıklarını sürdütmektedirler.⁴³³

Kuzey Makedonya’da Torbeşlerin sayıları yüz bin civarında oldukları tahmin edilmektedir. Torbeşlerin büyük bir çoğunluğu, Kuzey Makedonya’nın batı kesiminin en büyük nehri olan Radika’nın geçtiği Reka Bölgesi’ndeki köylerde

⁴³⁰ Euro News, “Avrupa’nın göbeğinde bir Roman mahallesi: Suto Orizari’de bir gün”, <https://tr.euronews.com/2018/07/06/avrupa-nin-gobeginde-bir-roman-mahallesi-suto-orizari-de-bir-gun> (14.06.2023).

⁴³¹ Hristina Stojanovska, “Srbite, iako topli i bliski so Makedoncite, kako malcinstvo ne dobivaat soodveten tretman od državata”, <https://www.mkd.mk/node/330584>, (15.06.2023).

⁴³² Nedelkov J. Ljupčo, “Etničkiot Kod Na Vlasite Na Balkanot”, *EtnoAntrpoZum*, Cilt 39, Sayı 6, 2009, s. 248.

⁴³³ Nezavisen, “Pomalku do 10 luge se deklarirale kako Vlasi vo Makedonija”, <https://nezavisen.mk/pomalku-do-10-lugje-se-deklarirale-kako-vlasi-vo-makedonija/>, (21.06.2023).

yaşamaktadır. Merkez Jupa şehri bu bölgede Torbeşlerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerin başında gelmektedir. Bunun dışında Üsküp, Debre, Struga, Kırçova, Rostuše, Yelovyane, Urviç ve Makedonski Brod Torbeş yerleşim yerleridir.⁴³⁴

7.4. Azınlıkların Sosyoekonomik Durumları

Kuzey Makedonya 1991 yılında bağımsız olduğu günden bugüne ekonomik sıkıntılarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Kuzey Makedonya azınlıkları da bundan nasibini almıştır. Ekonomik sıkıntı yaşamasının nedenlerine bakıldığında ilk olarak ülkenin daha önce Yugoslavya Federasyonu içerisinde en yoksul ülke konumunda olması ön plana çıkmaktadır. İkinci olarak “Yugoslav tipi” sosyalist bir ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki standart sorunların yaşanmasıdır. Üçüncü olarak Yugoslavya cumhuriyetleri arasında Kuzey Makedonya’nın geleneksel tarıma dayalı ekonomisinin olmasıdır. Dördüncü olarak dış ticaret temellerinin eski Yugoslavya içi ticaretin olmasıdır. Beşinci olarak Yugoslavya’nın varisi olarak ortaya çıkan Sırbistan’a uygulanan ekonomik ambargo nedeniyle o ülke ile ekonomik ilişkilerin kesilmiş olmasıdır. Altıncı olarak Kuzey Makedonya yeni bağımsız olduğu için uluslararası tanınmamışlık sebebiyle yabancı ülke ve uluslararası finans kurumlarından yeterli dış yardım, kredi ve dış borç alamaması, ticaret partneri sayısını arttıramaması, ülkede siyasal risk var diye yabancı sermayenin gelmeyişi ve yatırım için gerekli yerli sermaye birikimin olmayışıdır.⁴³⁵ Yedinci olarak Yunanistan’ın, 16 Şubat 1994’te Kuzey Makedonya’nın o zamanki bayrağına⁴³⁶ tepki olarak Kuzey Makedonya’ya büyük bir ekonomik ambargo uygulaması ekonomik sorunların kaynakları olarak sıralanabilir.⁴³⁷

⁴³⁴ Bilgehan Atsız Gökdağ, “Makedonya Türklüğünün Ayrılmaz Parçası: Torbeşler”, *Yeni Türkiye*, Sayı 53, 2013, s. 4-5.

⁴³⁵ Şule Kut, *Balkanlar’da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 39.

⁴³⁶ Ek 15’de Kuzey Makedonya’nın 1992–1995 yılları arasındaki bayrağına bakabilirsiniz.

⁴³⁷ Rejhan Gjul, *Avrupa Birliği Entegrasyon Sürecinde Kuzey Makedonya Cumhuriyeti*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2019, s. 48.

Kuzey Makedonya'nın bu sorunlarla yüzleştiği sırada en büyük sıkıntıyı sosyoekonomik olarak azınlıklar yaşamak durumunda kalmıştır. 2018 yılında yapılan bir analizde azınlıklar arasında Romanların sosyoekonomik sorunlarla en fazla karşı karşıya kaldıkları görülmüştür. Yunanistan'ın başkenti Atina'daki Aile ve Çocuk Bakımı Merkezi ve Üsküp'teki Roman Kaynak Merkezi⁴³⁸ tarafından yapılan bir analizin sonuçlarına göre Roman toplumunun üyeleri en büyük sosyoekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldığını ve sistem tarafından en çok ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtilmiştir. Analizde, Kuzey Makedonya'daki Roman çocuk haklarının korunma derecesine ilişkin kapsayıcı bir rapor hazırlamayı ve özellikle Kuzey Makedonya'da Roman nüfusunun en yüksek oranlarına sahip 7 hedef belediyeye (Şuto Orizari, Çair / Topaana, Prilepe, Kumanovo, Stip, Kocani, Kalkandelen) odaklanmayı amaçlanmaktadır.⁴³⁹

2002'de yapılan ulusal nüfus sayımına göre Romanlar resmi olarak nüfusun sadece %2,66'sını oluşturduğu bu sayının daha yüksek olabileceği anlayışı hakimdir. Romanlar, ülkenin 84 belediyesinin 64'ünde yaşamaktadır. Hükümetin etnik azınlıkların daha iyi temsil edilmesini sağlama çabalarının bir sonucu olarak yakın zamanda onlar da siyasi temsil kazanan gruplardan birini oluşturdular. Genel olarak çocuklar kişisel gelişimleri sırasında çeşitli sosyoekonomik risklerle karşı karşıya kalan en savunmasız sosyal gruplardan biri olarak kabul edilmektedirler. Buna ek olarak genel nüfusla kıyaslandığında bu riskler Romanlar gibi en yüksek işsizlik oranına, yoksulluğa ve cehalete sahip olan topluluklara ait çocuklarda daha da yüksektir.⁴⁴⁰

Atina'daki Aile ve Çocuk Bakımı Merkezi ve Üsküp'teki Roman Kaynak Merkezi'nden yapılan açıklamada bu çocukların ve ailelerinin günlük zorluklarının ve eşitsizliklerinin üstesinden gelebilmeleri için sistematik sosyal desteğe ve ekonomik güçlendirmeye ihtiyaçları olduğu belirtilmiştir.⁴⁴¹

⁴³⁸ Roman merkezini incelemek için <https://rrc.org.mk/> ziyaret edebilirsiniz.

⁴³⁹ Sitel, "Analiza: Romite se soočuvaat so najgolemi socio-ekonomski problemi", <https://sitel.com.mk/analiza-romite-se-soochuvaat-so-najgolemi-socio-ekonomski-problemi>, (20.02.2023).

⁴⁴⁰ Sitel, "Analiza: Romite se soočuvaat so najgolemi socio-ekonomski problemi", *a.g.w.s.*

⁴⁴¹ Sitel, "Analiza: Romite se soočuvaat so najgolemi socio-ekonomski problemi", *a.g.w.s.*

Ailenin sosyoekonomik durumu ile Roman çocukların ilk ve orta dereceli okullardaki farklı etnik topluluklardan öğrencilerin diğer çocuklarının eğitim başarıları arasında bir bağlantı olup olmadığını belirlemek ve farklı etnik topluluklara mensup öğrencilerin ebeveynlerinin eğitimi ile özellikle ilkokullardaki eğitim başarıları arasında bir maliyet bağlantısı olup olmadığını belirlemek için daha bağımsız araştırmalara ihtiyaç vardır.⁴⁴²

Romanların yanı sıra farklı etnik topluluklara mensup bireyler, iş gücü piyasasına, eğitim ve öğretime, barınmaya, sağlığa ve sosyal bakıma erişimde genellikle diğerlerinden daha önemli zorluklarla karşılaşmakta ve bu da sosyoekonomik katılımdan dışlanma sarmalına yol açmaktadır. Bu topluluklara mensup kadınlar genellikle yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı özellikle savunmasızdırlar.⁴⁴³

Buna ilaveten bazı azınlık topluluklarda (veya bazı toplulukların bir kısmında) kötü sosyoekonomik koşullar ve siyasi çıkmazlar nedeniyle geleceğin belirsiz olduğu veya gelecekte çok az fırsat ve beklenti olduğu hissine yol açmaktadır.⁴⁴⁴

Düşük seviyeli eğitim, yüksek işsizlik, yetersiz barınma, kötü sosyoekonomik koşullar ve önyargı, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Roman toplumunun karşılaştığı sorunların bir parçasıdır.⁴⁴⁵

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti 2005 yılının başında, 2005-2015 "Roman On Yılı" adında bir kararnamenin başlatılması için bir deklarasyon imzalamıştır. Kendisini bu girişimleri destekleyen bir ülke olacağına dair taahhüt etmiştir. Bunula

⁴⁴² Sonja Petrovska, "Obrazovaniето vo XXI Vek Sostojbi i Perspektivi", *International scientific conference of the Faculty of educational sciences*, Stip, R. Macedonia 2015, s. 398.

⁴⁴³ Janeta Poposka, Diskriminacija po osnov na etnička pripadnost", Katalogizacija vo publikacija, Nacionalna i univerzitetska biblioteka, Sv. Kliment Ohridski, Skopje 2010, s. 92.

⁴⁴⁴ Engellushe Morina, Beatrix Austin, Tim Jan Retman ve Veronique Dudouet, "Perspektivi na zaednicite za sprečuvanje na nasilen ekstremizam Kompartivni lekcii od Zapaden Balkan", Berghof Foundation, Berlin 2019, s. 16.

⁴⁴⁵ Marc Weller, Doverba Na Romite vo Zdravstvenite Institucii, Iskustvata so Niv i Poznavanjeto na Pravata za Zdravstvenoto Osiguruvanje i Zaštita", *Evropski Centar za Malcinski Prašanja (ELIPII)*, Flensburg 2005, s. 61.

beraber Romanlar ile çoğunluk nüfusu arasındaki sosyoekonomik uçurumun azaltılmasına katkıda bulunmayı amaçlayan eylem planını kabul etmiştir.⁴⁴⁶

Avrupa Konseyi 9 Haziran 2008 tarihli Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme Danışma Komitesi adı altında ilk görüşünün 50. maddesinde Romanlarla ilgili olarak çoğu alanda ayrımcı uygulamalara dikkat çekmiş ve yetkilileri durumu düzeltmek için uygun önlemleri almaya çağırmıştır. Ayrıca komite, yetkilileri Romanlar ile nüfusun geri kalanı arasındaki sosyoekonomik uçurumu azaltmak için Romanlar için uygun finansman eşliğinde ulusal bir strateji belirlemeye çağırmıştır.⁴⁴⁷

Avrupa Konseyi aynı komitenin 61. maddesinde sosyoekonomik zorluklardan etkilenen tek topluluğun Romanlar olmadığını belirtmiştir. Onların temsilcilerine göre birçok Türk azınlık özellikle istihdam alanında ciddi sosyoekonomik sorunların yanında belirli bölgelerde ayrımcı uygulamalara ve eğitime erişim sorunları ile karşı karşıya kaldıklarını ifade edilmiştir. Özellikle kırsal alanlarda konut sorunları da Türkleri etkilemektedir.⁴⁴⁸

Avrupa Konseyi aynı komitenin 64. maddesinde başta Türk azınlığı olmak üzere diğer topluluk üyelerinin karşılaştığı sosyoekonomik sorunları ele almak için daha yoğun önlemlere ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.⁴⁴⁹

Sonuç olarak devlet, etnik topluluklara mensup kişilerin sosyoekonomik ve eğitim durumları hakkında, çoğunluk nüfusunun durumuyla karşılaştırmak için düzenli olarak veri ve güncellenmiş bilgiler toplamalıdır. Etnik topluluklara mensup kişilerin sosyoekonomik hayata katılımı kimi zaman idari engeller ve bu kişilerin idari ve kamu hizmetlerinde karşılaştıkları özel ihtiyaç ve zorluklara duyarlılık eksikliği nedeniyle sekteye uğraması oldukça yüksek ihtimaldir.

⁴⁴⁶ Marc Weller, *a.g.e.*, s. 104.

⁴⁴⁷ Council of Europe, Sovetodaven Komitet za Ramkovnata Konvencija za Zaštita na Nacionalnite Malcinstva”, Strazburg 2007, s. 15.

⁴⁴⁸ Council of Europe, *a.g.e.*, s. 19.

⁴⁴⁹ Council of Europe, *a.g.e.*, s. 19.

7.5. Kuzey Makedonya’da Azınlıkların Hukuki Statüsü

İlk başta, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, diğer siyasi sistemlerin bir parçası olarak diğer ülkeler gibi, günümüzde özellikle çoğunluk olmayan toplulukların devlet kurumlarına katılımı alanında etkisi olan ayrımcılık alanında bir durumu miras aldığını ve dengesizliğin bugüne kadar sürdüğünü kabullenmelidir.⁴⁵⁰

Bu kapsamda Kuzey Makedonya birçok hususu bağımsızlıkla birlikte Yugoslavya Federasyonu’ndan miras olarak devralmıştır. Miras aldığı hususlardan biri vatandaşlık yasasıdır. Yugoslavya yönetimi Kuzey Makedonya’da yaşamakta olan yüz binlerce Türk’e baskı ve tehdit uyguladığından Türkler ana vatan olarak gördükleri Türkiye Cumhuriyeti’ne göç etmek zorunda kalmışlardır. Dönemin yöneticileri göç edenlerin ileride bir gün geri dönmelerinin engellenmesi amacıyla tekrardan vatandaşlığa alınmaması için doğmuş oldukları topraklara geri dönmelerini yasa ile kesin olarak sınırlandırmıştır. 8 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kuzey Makedonya bu uygulamayı devam ettirmiştir.⁴⁵¹

Yukarıda bahsedilen Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Vatandaşlık Yasası ilk olarak 1992 yılında getirilmiştir. Ardından 2004, 2008, 2011, 2016 ve son olarak 2021 yılında değişikliğe uğramıştır. 29 Temmuz 2021 tarihinde Kuzey Makedonya Meclisinde yapılan oylama sonucunda Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Vatandaşlık Yasası 30 Temmuz 2021 tarihinde Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından imzalanmasıyla 30.07.2021 tarihinde Kuzey Makedonya Cumhuriyet Resmî Gazetesi’nde (174/2021 no.lu) karar ile 07 Ağustos 2021 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁴⁵²

Yürürlüğe giren Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Vatandaşlık Yasası’ndan yararlanan olmayınca konuyla ilişkin THP Milletvekili Enes İbrahim 19 Aralık 2022

⁴⁵⁰ British Council, “Vodič Za Sproveduvanje Na Nacionalnata Strategija Za Ednakvost I Nediskriminacija Vrz Etnička Pripadnost, Vozrast, Mentalna I Telesna Poprečenost I Vrz Polova Osnova”, *CIP - Katalogizacija vo publikacija Nacionalna i univerzitetska biblioteka “Sv. Kliment Ohridski”*, Skopje 2013, s. 20.

⁴⁵¹ Yeni Balkan Gazetesi, “Vatandaşlık Yasası Meclisten 57 evet oyla geçti”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/vatandaslik-yasasi-Meclisten-57-evet-oyla-gecti>, (12.02.2023).

⁴⁵² Ufuk Klinçe, “Kuzey Makedonya Vatandaşlığı Kazanılmasına İlişkin El Kitabı”, <https://www.yumpu.com/tr/document/read/65980116/vatandaslk-el-kitapcg>, (12.02.2023), s. 7.

tarihinde sosyal medya hesabından yayınlamış olduğu video ile Kuzey Makedonya İç İşleri Bakanlığına çağırıda bulunduğunu kamuoyuna göstermiştir. Yaptığı çağırıda Milletvekili Enes İbrahim: *“İçişleri Bakanı Spasovski, en son vatandaşlık yasasında yapılan yeni düzenleme ile birlikte 14.12.2022 tarihi itibarıyla Türkiye’ye göç eden 4700 vatandaştın K. Makedonya vatandaşlığı başvurusunda bulunduğunu belirttiikten sonra, bugün konuyla ilgili yeni bir soru sordum. 4700 başvurunun kaçının şu ana kadar işlendiğini ve bugüne kadar yeni bir düzenlemeyle birlikte vatandaşlık verilip verilmediğini sordum. İçişleri Bakanı Spasovski 4700 başvurudan sadece 2000’inin işlendiğini ve geriye kalan 2700 başvurunun kısa zaman içinde işleme alınacağını söyledi. Bugüne kadar 2000 başvuru üzerine hala Ulusal Güvenlik Ajansı (ANB) tarafından cevap alınmadığını belirtti. Ancak başvuru yapanların bir kısmının şartları yerine getirmediğini söylerken bugüne kadar yeni yasal düzenlemeden hiç kimseye vatandaşlık verilmediğini söyledi.”*⁴⁵³

Aslında Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Vatandaşlık Yasası Meclisin gündemine Arnavut azınlığın muhalefet partisi olan “Arnavutlar İçin İttifak” ile Alternativa’nın oluşturduğu koalisyon tarafından getirilmiştir. Gündeme gelen vatandaşlık yasası 57 milletvekilinin “evet”, 32 milletvekilinin ise “hayır” oyu sonucunda kabul edilmiştir. Türk partileri arasında hükümet koalisyonunda yer alan THP Genel Başkanı ve Milletvekili Enes İbrahim *“Yıllar önce Türkiye’ye göç edenlere, Kuzey Makedonya vatandaşlığı için tüm şartları yerine getirmeleri halinde, Kuzey Makedonya vatandaşlığı için başvuru hakkı tanındı”* açıklamasında bulunmuştur. Hükümet koalisyonunda yer alan bir diğer Türk partisi olan TDP Genel Başkanı ve Milletvekili Beycan İlyas ise *“8. maddenin ortadan kalkması sonucu Türk Demokratik Partisi olarak yıllardır, ata yurdumuz olan Türkiye’ye göç etmiş ‘göçmen’ kardeşlerimize yapılan haksızlığı ortadan kaldırmanın gurur ve şerefini yaşıyoruz. Kuzey Makedonya vatandaşlığı için gereken diğer kriterler halen geçerli olmakla birlikte, vatandaşlığa başvuruda bulunanlar yasadaki diğer gerekli şartları*

⁴⁵³ Videoyu izlemek isteyenler linke tıklayabilirler
<https://www.facebook.com/758051561/videos/1310853363099768/>, (12.02.2023)

*doldurmak zorundadır. Bu doğrultuda bu yasa resmî gazetede yayınlandıktan sonra detaylı olarak gereken bilgileri paylaşacağız” değerlendirmesinde bulunmuştur.*⁴⁵⁴

Temkinli bir değerlendirme de genel başkanlığını Erdoğan Saraç’ın yaptığı muhalefet kanadında yer alan Türk Milli Birlik Hareketi’nden gelmiştir. Onlar *“Arnavut iktidar ve muhalefet partilerinin doğrudan doğruya, hatta hükümete şantaj yaparak”* gündeme getirdiğini ve AB mevzuatı kapsamında yasanın kabul edildiğini ifade etmiştir. TMBH genel başkanı Saraç ise *“Bu yasanın Eski Yugoslavya topraklarında yaşayan Arnavutlara yarayacağını da belirtmekte fayda vardır. Onlar haklı olarak bu yasadaki ve uluslararası mevzuattan yararlanarak kolay bir şekilde Makedonya vatandaşlığına kabul edileceklerdir. Ayrıca Eski yasanın 8. maddesinin ikinci fıkrasının değişmesiyle, yani ‘ana vatan’ kavramının çekilmesiyle, Makedonya’dan farklı sebeplerden dolayı Türkiye’ye göç etmiş soydaşlarımıza da yeniden Makedonya vatandaşlığına hukuki başvuru hakkı tanımaktadır. Bugün diğer partilerimizin bildirimlerine baktığım zaman bu yasadaki aslan payı çıkarmak pahasına söylemlerde bulunmaktadırlar. Hatırlatmak istiyorum, benim bu konudaki mücadelemi herkes, kendileri de bilir”* değerlendirmelerinde bulunmuştur.⁴⁵⁵

7.6. 1991 Anayasası’na Göre Azınlıklar

Kasım 1991’de Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nin 134 maddeden oluşan yeni anayasası yürürlüğe girmiştir. Bu anayasa Parlamento tarafından kabul edilmiş ve ilan edilmiştir. Yeni anayasa Makedonları kurucu ulus olarak tanıtırken daha önce Türklere ve Arnavutlara tanınan vatandaşlık haklarını tanımamaktaydı. Türkler ve Arnavutlar bu duruma karşı ayaklanmışlardır. Kuzey Makedonya, yeni anayasa ile birlikte 1974 Anayasası’nda Türklere ve Arnavutlara tanınan hakları yok saymıştır. Makedonlar, 1991 Anayasası’nın 7, 8 ve 48. maddelerine atıfta bulunarak haklı

⁴⁵⁴ Anadolu Ajansı, “Kuzey Makedonya’da ‘Türkiye’ye göç edenleri’ de yakından ilgilendiren Vatandaşlık Yasası Meclisten geçti”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuzey-makedonyada-turkiyeye-goc-edenleri-de-yakindan-igilendiren-vatandaslik-yasasi-Meclisten-gecti/2318324>, (12.02.2023).

⁴⁵⁵ Anadolu Ajansı, “Kuzey Makedonya’da ‘Türkiye’ye göç edenleri’ de yakından ilgilendiren Vatandaşlık Yasası Meclisten geçti”, *a.g.w.s.*

olduklarını savunup bu yeni durumdan yararlanmışlardır. Bu durumda 1991 Anayasası'na Türklerin ve Arnavutların tepkisini anlamak için 1991 Anayasası'nı detaylı bir şekilde incelemesi gerekmektedir. Örneğin Makedonlar, yeni anayasada Türklere ve Arnavutlara önemli haklar verildiğini ifade edilmektedirler. Bunu da Anayasanın 7. maddesine dayandırmaktadırlar. O maddede Makedon dili ve Kiril alfabesine ek olarak yasayla belirlenen koşullar altında, Üsküp merkez belediyesi sınırları dışındaki diğer milletlere ait diller de resmi dil olarak kullanılabileceği ifade edilmektedir. Makedonların atıfta bulundukları diğer bir madde olan 8. maddeye göre Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, tüm milletlerin etnik, kültürel ve dini kimliğini garanti etmektedir. Son olarak, 48. madde, diğer ülkelere, yasaya uymak kaydıyla, ilk, orta ve lise düzeyinde ana dillerinde okul açma ve kültür sanat kuruluşları kurma hakkı vermektedir.⁴⁵⁶

Bu anayasanın başlangıcında devlet “tarihsel olarak Makedon ulus devleti” olarak tanımlamakta ve Arnavutların, Türklerin ve diğer etnik grupların Makedon Slav halklarıyla aynı haklara sahip olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁵⁷

Kuzey Makedonya Anayasanının 7. maddesi: “Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin resmi dili Makedon dili ve Kiril alfabesidir. Yerel öz yönetim birimlerinde azınlık mensupları çoğunluktaysa resmi kullanımda Makedon dili ve Kiril alfabesine ek olarak azınlıkların dili ve alfabesi kanunda öngörüldüğü şekilde resmi olarak kullanılabilir. Azınlıklar yerel öz yönetim birimlerinde önemli sayıda yaşıyorsa azınlıklara resmi kullanımda Makedon dili ve Kiril alfabesine ek olarak azınlıkların dili ve alfabesi kanunda öngörüldüğü şekilde resmi olarak kullanılabilir.”

8. madde: “Kuzey Makedonya Cumhuriyeti anayasal düzeninin temel değerleri şunlardır:

⁴⁵⁶ Fatih Fuat Tuncer – Burcu Demir, “Makedonya'dan Kuzey Makedonya'ya: Bir Ulus Devletin Dönüşümü Üzerine Sosyal İnşacı Bir Analiz”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 10, 2020, s. 5343.

⁴⁵⁷ Çiğdem Aydın Koyuncu – Samet Yılmaz, “Makedonya'daki İstikrarın Sürdürülebilirliğinin Ohrid Çerçeve Anlaşması Bağlamında Analizi”, *International Journal of Social Inquiry* Cilt 11, Sayı 1, 2018, s. 160.

- Uluslararası hukuk tarafından tanınan ve anayasa ile belirlenen temel insan ve yurttaş özgürlük ve hakları;
- Ulusal kimliği özgürce ifade edebilmek;
- Hukukun üstünlüğü;
- Devlet otoritesinin yasama, yürütme ve yargıya bölünmesi;
- Özgür, adil ve demokratik seçimler ve siyasal çoğulculuk;
- Mülkiyetin yasal korunması;
- Piyasa özgürlüğü ve girişimcilik;
- Hümanizm, sosyal adalet ve dayanışma;
- Yerel öz yönetim;
- Uygun bir insancıl ortamın yanı sıra ekolojik koruma ve kalkınmayı teşvik etmek için uygun kentsel ve kırsal planlama
- Uluslararası hukukun genel kabul görmüş normlarına saygı”.

48. madde: “Milliyet mensupları, kimliklerini ve ulusal özelliklerini özgürce ifade etme, teşvik etme ve geliştirme hakkına sahiptir. Devlet milletlerin, etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliklerinin korunmasını garanti altına alır. Milliyetlerin mensupları, ilk ve orta öğretimde, kanunla belirlendiği şekilde, kendi dillerinde eğitim alma hakkına sahiptir. Okullarda bir milletin dilinde eğitim veriliyorsa o okullarda Makedonca da okutulmaktadır”.⁴⁵⁸

7.7. Azınlıkların Karşılaştığı Belli Başlı Sorunlar ve 2001 İç Savaşı

Komünizm sonrası Kuzey Makedonya siyasetinin ilk dönemine iki kilit kritik olay damgasını vurmuştur. İlki, Yugoslavya Federasyonu’ndan ayrılması ve komünizm sonrası siyasetinin ve egemenliğinin başlangıcı olarak 8 Eylül 1991’de Kuzey Makedonya bağımsızlığının ilanındır. İkinci olay ise 2001 yılında Makedon silahlı kuvvetleri ile Arnavut silahlı grupları arasında yaşanan etnik çatışmadır. Bu çatışmanın Kuzey Makedonya’daki egemenlik ve demokrasi kavramları üzerinde güçlü bir etkiye neden olmuştur. Bununla beraber, ülkenin bağımsızlığını

⁴⁵⁸ Şule Kut, *a.g.e.*, s. 29.

kazanmasıyla birlikte dönemin iktidarı 2001'den önce Makedon siyasetini hangi yöne evrileceğine belirleme aşamasındaki politik uygulamaları esnasında birçok olayın yaşanmasını da berberinde getirmiştir. Devletin yapılanmasını teşkil eden bu değişikliklerin temeli Kasım 1991'de yeni Anayasa'nın kabul edilmesi ile başlamıştır. Bu süreçte seçim yasalarının değiştirilmesi, dış politika, uluslararası örgütler ve komşu ülkelerle diplomatik ilişkiler kurulması gibi kurumlarla ilgili seçimler, iç politikayla ilgili seçimlerin yanı sıra kamu sektörü reformu, özelleştirme, ekonomik yeniden yapılanma ve etnik azınlıklar durumlarının formülasyonu gibi önemli değişiklikler yapılmıştır.⁴⁵⁹

Yukarıda yaşanan bu olaylarla birlikte Kuzey Makedonya'nın azınlıklar konusunda karşılaştığı sorunların başında nüfus belirsizliği, işsizlik, liyakat, ayrımcılık, milliyetçilik, hak, eğitimsizlik, dayanışma göç gibi sıkıntılar baş göstermiştir. 1991 yılında Kuzey Makedonya bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte, Yugoslavya Federasyon'undan miras olarak aldığı sorunlar hem de bağımsızlıkla birlikte ortaya çıkan sorunlar birleşerek bu sorunlar ile hem içte hem de dışarıda mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kuzey Makedonya'nın karşılaştığı sorunların en başında İlirida Arnavutluk Cumhuriyeti'nin ilanı gelmektedir. Ancak, bu teşebbüs tüm Arnavutlar tarafından kabul görmediğinden dolayı kısa sürede sona ermiştir. Birkaç yıl sonra ise 1995 yılında Arnavutların çoğunlukta yaşadığı şehir olan Kalkandelen'de Arnavut siyasi partilerin desteği ile Kalkandelen Arnavut Üniversitesi kurulmuştur. Bu üniversitenin kurulmasına gerekçe olarak ise Makedon üniversitelerinde eğitimde fırsat eşitliğinin uygulanmaması ileri sürülmüştür. Ancak, bu üniversite eğitim bakanlığı tarafından onay almamıştır. Bu süreçte yaşanan gerginlik silahlı ve fiziksel çatışmaya dönüşmüş, çatışmada hayatını kaybeden ve yaralananlar olmuştur. Bundan iki yıl sonra ise buna benzer bir çatışma daha yaşanmıştır. Bu kez Arnavut Belediye Başkanı tarafından Gostivar ve Kalkandelen belediye binalarına Makedonya bayrağının yanına Arnavutluk ve Türkiye bayrakları asılınca bunun anayasaya aykırı⁴⁶⁰ olduğu gerçekçiyle polis müdahalelerde bulunmuş

⁴⁵⁹ Cvete Koneska, "Makedonija: Izveštaj za analiza na sostajbata na reformite vo bezbednosniot sektor 1991 – 2008", *Analitika Tink Tenk*, Skopje 2011, s. 7.

⁴⁶⁰ 1991 Makedonya Anayasasının 48. Maddesi: Azınlıklar, kendi dillerinde eğitimi ancak ilk ve orta öğretimlerinde alabilmektedirler demektedir.

ve iki belediye başkanı tutuklanmıştır. Çıkan çatışmalar sonucunda birçok vatandaşın hayatını kaybetmesine ve yaralanmaların meydana gelmesine neden olmuştur. Bu çatışmalara esnasında Arnavutlar yanında Türkler de zarar görmüşlerdir.⁴⁶¹

1991-2001 yılları arasında yaşanan bu olaylar aslında ülkeyi 2001 yılında yaşanacak olan geniş çaplı iç savaşın habercisi olmuştur. Ancak, bu zaman diliminde çatışmalar yaşanmış olmasına rağmen Yugoslavya Federasyonu'ndan barışçıl bir şekilde bağımsızlığını ilan ettiği için "istikrar adası", "barış vahası", "etnik grupların mucizesi" gibi yabancıların Kuzey Makedonya'yı betimlemek için kullandıkları tanımlar olmuştur. 2001 yılında iç savaşın yaşanması ile bu tanımlamalar da anlamını yitirmiştir.⁴⁶²

Bu çatışmalı sürece bir de Makedon yazarlar tarafından bakıldığında Petar Todorov Kuzey Makedonya'daki Arnavut toplumunu sadakatsizlikle suçladığı görülmektedir. Onlar tüm yurttaşlık haklarını yerine getirmelerine rağmen 1991'de nüfus sayımına katılmadıklarını, 1991'de yeni anayasa için oy kullanmadıklarını dile getirdiklerini, sivil bir devlette etnik bir Arnavut üniversitesi istediklerini, kendilerini silahlandırarak Kuzey Makedonya etnik toprakları pahasına büyük Arnavutluk kavramının gerçekleştirilmesi için mücadeleye devam ettiklerini öne sürmüştür.⁴⁶³

Aynı şekilde yazarlardan bazıları 2001 yılındaki Kosova ve Kuzey Makedonya'daki krizi analiz ederken Kosova UÇK'sı ile Kuzey Makedonya UÇK'sını aynı görmüşlerdir. Kosova Kurtuluş Ordusu 1999 yılında BM himayesinde Kosova Koruma Gücü'ne dönüşeceği esnada resmen dağıtılmıştır. Bu ordunun aktif ve yedek kadrosunun bir kısmı, birkaç yüz üyesi aslında çatışmayı Kosova'dan Kuzey Makedonya'ya taşımış olacaktırlar.⁴⁶⁴

⁴⁶¹ Ömer Göksel İşyar – Ergin Ahmed, "Makedonya Cumhuriyeti'nde Arnavut Azınlık Sorunu", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3, 2005, s. 220.

⁴⁶² Güner Şabanı, *2001 Makedonya Etnik Çatışması ve Çözümü: Çerçeve Anlaşmasına Giden Süreç*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007, s. 65.

⁴⁶³ Petar Todorov, "An Oasis of Peace or A Prelude to A Conflict: Interethnic Relations in Macedonian Historiography and History Textbooks Before and After 2001", *Published by: Friedrich-Ebert-Stiftung - Office Skopje*, 2023, s. 30.

⁴⁶⁴ Siniša Daskalovski, "Krizata Vo Makedonija 2001: Vnatrešen Vooružen Konflikt İli Vojna?", *Filozofski Fakultet – Skopje*, Skopje 2005, s. 553.

Bu bağlamda, 23 Ocak 2001 tarihinde iki Makedon polis karakolu saldırıya uğramış, saldırılardan birinin sorumluluğunu UÇK üstlenmiştir. Bunu da Makedon zulmüne karşı Arnavut ayrımcılığını sona erdirmek için direniş eylemleri olarak meşrulaştırdıklarını söylemişlerdir. Şiddet olayları ülke geneline yayılarak şubat ayında Tanusevci Bölgesi'ne ulaşmış, mart ayında Kuzey Makedonya'nın ikinci büyük şehri olan Kalkandelen'i de etkilemiştir. Mart ayının sonunda ise Kuzey Makedonya ordusu, Kalkandelen'deki ve Kosova sınırındaki isyancı mevzilerine karşı bir karşı saldırı başlatmış, birçok Arnavut köyü bombalanmış ve yaklaşık 11.000 kişilik mülteci dalgasının oluşmasına neden olmuştur. Şiddetin tırmanması, uluslararası toplumu Kuzey Makedonya hükümetine destek vermeye zorlamıştır. BM Güvenlik Konseyinin 1345 sayılı kararında çatışmanın daha geniş ölçekte bir iç savaşa dönüşmesinden korkan isyancı grupların şiddet kullanmasını kınamıştır.⁴⁶⁵

İsyancılar⁴⁶⁶ ile Makedon güvenlik güçleri arasındaki silahlı çatışma birkaç ay boyunca çoğunlukla Sırbistan ve Kosova sınırındaki Arnavut toplumunun yaşadığı bölgelerde devam etmiş ve nihayetinde başkent Üsküp'ün banliyölerine yaklaşmıştır. Çatışma insani bir krize yol açmış çok sayıda Arnavut'un Kosova'ya sığınmak zorunda kalmasına neden olarak, mülteci krizini ortaya çıkarmıştır. Bu da iki nedenden dolayı ortaya çıkmıştır. İlki Kuzey Makedon ordusu, isyancı mevzilerini hedef almak için ağır silahları kullanarak bölgedeki sivil nüfusu ciddi şekilde etkilemiştir. İkinci olarak Kuzey Makedonya'nın bazı şehirlerinde etnik Arnavut ve etnik Makedon aşırılık yanlıları arasında ayaklanmalar yaşanmış, her iki toplumda ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sayısının artmasına neden olmuştur. Hal böyle olunca AB, ABD, NATO ve AGİT, Kuzey Makedonya siyasetlerine şiddeti durdurmaları için baskı yapmaya yönelmişlerdir.⁴⁶⁷

Uluslararası örgütlerin bu baskısı sonucunda 13 Mayıs 2001'de ulusal birlik hükümeti kurulmuştur. Arnavut iddialarını tatmin eden müzakere edilmiş bir çözüm bulmak için başlıca Makedon partileri, devlet reformunu ele almak üzere bu

⁴⁶⁵ Diego Checa Hidalgo, "Ghosts from a Recent Past. Preventing Violence in Macedonia", *Balkania Journal Of Balkan Studies*, Sayı 7, 2016, s. 63-64.

⁴⁶⁶ Alıntı yapılan makaleyi bire bir tercüme edildiğinde isyancı diye tercüme ediliyor. Kastetmek istediği aslında UÇK'dır. Yanlış anlaşılması için bu ayrıntı verilmektedir.

⁴⁶⁷ Diego Checa Hidalgo, *a.g.e.*, s. 64.

hükümette temsil edilmişlerdir. Ancak Makedon hükümeti yasa dışı bir silahlı grup olduğunu iddia ederek UÇK ile müzakereye oturmayı reddetmiştir. Bu şekilde diyalog süreci de zora girmiştir. Barış görüşmelerini başlatmak için hükümete katılan Arnavut siyasi partileri, ülkenin etnik olarak bölünmesini içermediği sürece UÇK'nın konumunu temsil etme sözü vermiştir. Sonunda Arnavutların Makedon devletinin reformu yönündeki iddialarıyla ortak bir açıklama yapmaları için PDSH ve PDP, UÇK ile Prizren Anlaşması'nın imzalanmasına yol açan görüşmelere başlanmıştır.⁴⁶⁸

Her iki toplumun tarafları arasındaki müzakereler, birkaç ateşkesin kurulmasına ve insani yardımın halk arasında dağıtılmasına izin vermiştir. Uluslararası toplumun baskısı sonuç vermiş, müzakerelerin devam etmesi sağlanmıştır. Bunun sonucunda 13 Ağustos 2001 tarihinde Ohri'de şiddeti sona erdiren kesin bir anlaşmaya varılmıştır. Yedi ay süren silahlı çatışma, her iki tarafın savaşılanları ve siviller arasında yaklaşık 200 kişinin ölümüne, birçok köyün tahrip edilmesine neden olmuştur. Kuzey Makedonya'daki Makedon nüfusunun önemli bir kısmının yerinden edilmesi ülkedeki etnik gruplar arası ilişkilerin tahrip olmasına neden olmuştur.⁴⁶⁹

Sonuç olarak Arnavutlar ve Makedonlar arasında 2001 yılında sona eren iç çatışma, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde hem etnik gruplar arası hem de dinler arası ilişkilere ciddi zarar vermiş ve dini hoşgörüsüzlüğü artırmıştır. İç çatışma sonrası süreçte dinler arası bir yapı inşa etme isteği daha da belirginleşerek Dinler Arası İş Birliği Konseyi olarak bilinen yeni bir organın kurulması yolu açılmıştır.⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ Diego Checa Hidalgo, *a.g.e.*, s. 65.

⁴⁶⁹ Diego Checa Hidalgo, *a.g.e.*, s. 65.

⁴⁷⁰ Nora Repo, "Interreligious Distrust and Reconciliation in the Western Balkans: The Republic of Macedonia as a Case Study", *Balkania Journal Of Balkan Studies*, Sayı 7, 2016, s. 25.

7.8. Ohri Çerçeve Anlaşması'na Göre Azınlıklar

13 Ağustos 2001 tarihinde Makedonya'daki etnik çatışmaları sonlandırmak üzere Kuzey Makedonya Parlamentosunda temsil edilen en büyük dört siyasi parti lideri VMRO-DPMNE Genel Başkanı Lyupço Gyorgievski, SDSM Genel Başkanı Branko Crvenkovski, PDP (Demokratik Refah Partisi) Genel Başkanı İmer İmeri ve PDSH (Arnavut Demokratik Partisi) Genel Başkanı Arben Caferi (ikisi Makedon, ikisi Arnavut) ve Kuzey Makedonya Cumhurbaşkanı Boris Traykovski tarafından Ohri Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır.⁴⁷¹ Ayrıca OÇA'ya garantör olarak AB'den Francois Leotard ve ABD'den James Pardew katılarak imza atmışlardır.⁴⁷² İmzalanan anlaşma hükümlerinin, anayasanın ayrılmaz parçası niteliğini taşımaktadır. Anlaşmadaki "Eğitim ve Dillerin Kullanımı" başlıklı bölüme göre sekiz yıllık temel ve orta (lise) öğretimde dersler öğrencilerin ana dilinde yapılacaktır (mad.6.1).⁴⁷³

OÇA'nın 6.2. maddesine göre: Özel antlaşmalara dayanarak Kuzey Makedonya nüfusunun en az %20'sinin konuştuğu bölgesel dillerde görülecek yükseköğretimin devlet tarafından finanse edilmesi temin edilecektir.⁴⁷⁴

Kuzey Makedonya'da çoğunlukta olmayan toplumlara ait öğrencilerin devlet üniversitesine kayıt yaptıрма esnasında pozitif ayrımcılık esası uygulanacaktır. Üniversite kayıtları ülke nüfus oranını gerçekçi şekilde yansıtmaya kadar bu esas uygulanacaktır (mad. 6.3.).⁴⁷⁵

⁴⁷¹ Ohri Çerçeve Anlaşmasını imzalayanlar Ek 8 ve Ek 9'a bakınız.

⁴⁷² Anadolu Ajansı, "Kuzey Makedonya'daki iç karışıklıkları sonlandıran Ohri Çerçeve Anlaşması'nın 21. Yılı", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuzey-makedonyadaki-ic-karisikliklari-sonlandiran-ohri-cerceve-anlasmasin-21-yili/2659684> (25.12.2022).

⁴⁷³ İstanbul Rumeli Üniversitesi Rumeli Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi olarak Kuzey Makedonya Türklerinin Milli Bayramı olan "21 Aralık Türkçe Eğitim Bayramı" yıl dönümüne özel "Ohri Çerçeve Antlaşması: Kuzey Makedonya'da Azınlık Hakları ve Türkçe" tertip edilen konferansı Prof. Dr. Abdülmecit Nuredin'in sunumundan not olarak alıntıdır.

⁴⁷⁴ Bu maddeye istinaden Gostivar'da Türkçe'nin Resmi dil olmasından dolayı Uluslararası Vizyon Üniversitesi Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Bakanlar kurulu karar ile kurulup, anayasal hak olan Türkçe eğitim vermek hakkını kazanmış olan ilk Türk üniversitesidir.

⁴⁷⁵ Abdülmecit Nureddin'in adı geçen sunumundan not olarak alıntıdır.

Yerel yönetim bölgesinde yaşayanların en az %20'si tarafından konuşulan diller de Makedonca ile birlikte yerel yönetimlerde kullanılacak resmi diller kapsamında olacaktır (mad.6.6.) (Anayasa mad.7).⁴⁷⁶

Kısaca OÇA, Kuzey Makedonya hükümeti ile bu ülkede yaşamakta olan Arnavut temsilcileri arasında imzalanan bir barış anlaşmasıdır. Bu anlaşma ile başta Arnavut azınlığı belli başlı haklar elde etmiştir.⁴⁷⁷ Onların yanında diğer azınlıklar da bu anlaşma sonucu haklar elde etmişlerdir. Bu anlaşma ile ön plan çıkan haklardan biri köy, kasaba veya şehirlerde etnik grup nüfusunun %20'nin üzerinde olması halinde azınlık dillerine yerel resmi dil statüsü tanınmasıdır. Ayrıca nüfusun %50'den fazla azınlığa sahip olduğu belediyelerde ise ilgili etnik gruba bayrak ve diğer etnik semboller kullanma hakkı verilmiştir.⁴⁷⁸ Bu vesileyle OÇA'nın imzalandığı tarihten bugüne Kuzey Makedonya'da Makedoncanın ve Arnavutçanın yanında Türkçeyi resmi dil olarak tanıyan belediyeler Gostivar, Vrapçište, Jupa, Plasnitsa, Çayır, Studeniçan, Kırçova, Doyran ve Vasilevo'dur. Toplamda dokuz belediyede Türkçe resmi dildir. 1 Ocak 2023 tarihi itibarıyla Vasilevo Belediye Meclisinde alınan kararla Türkçe, Makedoncanın ardından ikinci resmi dil olarak yürürlüğe girmiştir.⁴⁷⁹ Yaklaşık 12 bin nüfuslu Vasilevo Belediyesinde 2 bin 95 Türk yaşamaktadır. Bu sayı ile oradaki Türklerin yüzdelik olarak nüfusa oranı %21'e tekabül etmektedir.⁴⁸⁰ Vasilevo Belediyesi Kuzey Makedonya'nın güneydoğu bölgesinde yer almaktadır.⁴⁸¹

Ohri Çerçeve Anlaşması'nın özel hükümlerine bakılırsa şunlar görülür:⁴⁸²

- Arnavutçaya “sınırlı” ikinci resmi dil statüsü verilmiştir (14 Mart 2018 itibarıyla ülkenin resmi ikinci dili)

⁴⁷⁶ Abdulmecit Nureddin'in adı geçen sunumundan not olarak alıntıdır.

⁴⁷⁷ Ek 10'da Ohri Çerçeve Anlaşmasının 21. Yılı için yapılan şablona bakınız

⁴⁷⁸ Mehmet Dalkılıç, “2001 Ohri Çerçeve Anlaşması Sonrası Makedonya'da Sürdürülebilir Etnik Barış ve Politik Bütünlük Sağlanması Bağlamında Türkiye'nin Rolü”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 1, 2018, s. 108.

⁴⁷⁹ Yeni Balkan Gazetesi, “TMBH'den Vasilevo Belediyesi'nde Türkçenin resmîleşmesi için girişim”, <https://yenibalkan.com.tr/siyaset/tmbh-den-vasilevo-belediyesi-nde-turkacenin-resmilesmesi-icin-girisim>, (25.12.2022).

⁴⁸⁰ TRT Haber, “Kuzey Makedonya'nın Vasilevo şehrinde Türkçe resmi dil kabul edildi”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kuzey-makedonyanin-vasilevo-sehrinde-turkce-resmi-dil-kabul-edildi-733068.html>, (25.12.2022).

⁴⁸¹ Bakınız Ek 7.

⁴⁸² Abdulmecit Nureddin'in adı geçen sunumundan not olarak alıntıdır.

- Resmî belgeler çift dilde verilmektedir, (bu tüm azınlık gruplarında uygulanmaktadır).⁴⁸³
- Polis teşkilatında %25 oranında Arnavut etnik kökenli vatandaşın görevlendirilmektedir (diğer azınlıklar sahip oldukları nüfusa göre),
- Arnavut dilinde yapılan eğitime daha fazla fon ayrılması,
- Yerel yönetimlere daha fazla yetki verilmesi
- Siyasi simgelerin kullanılması gibi haklar tanınmıştır.

Belirtilen bu maddelerin sağlıklı bir şekilde OÇA kapsamında uygulanması için 2004'te hükümetin parçası olan OÇA'nın uygulanmasından sorumlu sekreteryaya da kurulmuştur. Daha sonra bu sekreteryaya “Siyasi Sistem ve Topluluklar Arası İlişkiler Bakanlığı” adını almıştır.⁴⁸⁴

OÇA'nın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi veya güçlendirilebilmesi için koalisyon ortaklarının olumlu yaklaşımlarına ek olarak özellikle Arnavutların baskın olduğu ve etnik Makedonların hassas bir konumda olduğu eski kriz bölgelerinde nispeten sakinlik gerekmektedir. Bu bölgelerde yaşayan azınlıklar tehdit görmeleri veya polis saldırılarının hedefi olmaları halinde Arnavut suçlulara karşı kararlı adımlar atılması için hükümet üzerindeki siyasi baskı artacağı ön görülmektedir.⁴⁸⁵

Diğer yandan OÇA ile ilgili görüşlere ve yorumlara bakıldığında BDİ Genel Başkanı Ali Ahmeti⁴⁸⁶: “*Ohri Çerçeve Anlaşması, ülkeyi olası trajedilerden kurtardı. Hem Bosna hem de Kosova'da meydana gelen önceki tecrübeleri göz önünde bulundurursak zamanında müdahale edildi. Uluslararası topluluk çok hızlıydı ve olası bir barış anlaşması için müzakerelere başlama noktasında taraflara müdahale etti. Ohri Anlaşması uygulandı, yasama kısmı tamamlandı, pragmatik kısmı için yapılması gerekenler var. Her şey bitti demek için kibirli olmamız gerekli.*

⁴⁸³ Ek 18'de görselde Kuzey Makedonya pasaportunun Makedonca, Türkçe, İngilizce ve Fransızca yazılmış kapağı görseli yer almaktadır. Bu Türk azınlıklar için Türkçe, Arnavut azınlıklar için Türkçe yazdığı yerde Arnavutça yazmaktadır.

⁴⁸⁴ TRT Avaz, “Kuzey Makedonya'daki iç karışıklıkları sonlandıran Ohri Çerçeve Anlaşması'nın 21. Yılı”, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/kuzey-makedonyadaki-ic-karisikliklari-sonlandiran-ohri-cerceve-anlasmasin-21/62f614e201a30a3940f22f87>, (04.06.2023).

⁴⁸⁵ International Crisis Group, “Makedonskiot Pat Kon Održlivosta: Nov Bezbednosn Priod Za Nato i Za Eu”, *Izveštaj na MKG za Balkanot br.135*, Skopje/Brisel 2002, s. 4.

⁴⁸⁶ Eski Ulusal Kurtuluş Ordusu (UÇK) komutanlarından. Günümüzde ise Demokratik Bütünleşme Birliği (BDİ) Genel Başkanı Ali Ahmeti.

Arnavutlar, Türkler, Romanlar ve diğerleri dahil olmak üzere toplulukları temsil etmeyen daireler var. Makedon toplumunda hala 'ülkelerini kaybettiklerine' dair bir önyargı var. Makedonlar da kazandı çünkü barış, istikrar ve güvenlik kazanmak, elbette ki bu büyük bir zaferdir”⁴⁸⁷ demiştir.

OÇA ile ilgili Ağustos 2006'da Özgür Radyo Avrupa'nın sorularına cevaplar vererek görüşlerini bildiren kişilerden biri de PDP (Demokratik Refah Partisi) eski Genel Başkanı İmer İmeri olmuştur. Zira, İmeri bu anlaşmayı imzalayanlar arasında yer almıştır. Sorulan ilk soru: Ohri Çerçeve Anlaşması, imzalanmasından bu yana bugünkü bakış açısıyla farklı yorumalar ve eleştiriler aldı; sizin görüşün bu yönde nedir? İmer İmeri: *“Ohri Anlaşması silahlı bir çatışmanın sonucu olarak yaşandığı için tarihi bir olaydır. Siyasi bir anlaşma olarak kendi değeri var ve tarihi değeri de gelecek nesiller tarafından değerlendirilecektir. Makedon vatandaşları iç savaşa götürebileceği bir krize dönüşmeden sonlandığı için şimdilik olayı olumlu buluyorum”*.⁴⁸⁸

Diğer bir soru: OÇA imzalanırken dönemin atmosferi nasıldı? Bu anlaşma görüşülürken baskı altında imzalanmış olabilir mi?

İmer İmeri: *“O zamanlar biz siyasetçiler, hükümet, diplomatlar, hatta vatandaşlarda bir bakıma hepimiz baskı altındaydık çünkü silahlar konuşuyordu. Elbette bu müzakereleri yürüten bizlerin sorumluluğu büyüktü. Tarihi bir sorumlulukla karşı karşıyaydık ve uluslararası diplomatlardan uzlaşma yönünde çeşitli baskıların olduğu açıkçası söylenebilir. Çünkü her anlaşma tavizlerle bir sonuca varır. Ancak gerçekler acı vericidir ama her iki taraf da uzlaşmaya varıp bir anlaşmaya vardılar.”*⁴⁸⁹

2022 yılının Nisan ayında Kuzey Makedonya Cumhurbaşkanı Stevo Pendarovski konuk olduğu televizyon programında gündeme ilişkin açıklamalarda

⁴⁸⁷ Balkan Günlüğü, “Ohri Çerçeve Anlaşması'nın 20. yılında Kuzey Makedonya”, <https://balkangunlugu.com.tr/ohri-cerceve-anlasmasin-20-yilinda-kuzey-makedonya/>, (04.06.2023).

⁴⁸⁸ Radio Slobodna Evropa, “İmer İmeri, poranešen pretsedatel na PDP: Ramkovniot Dogovor gi „spasi,, makedonskite građani od kriza koja ke prerasneše vo građanska vojna”, <https://www.slobodnaevropa.mk/a/1480772.html>, (04.06.2023).

⁴⁸⁹ Radio Slobodna Evropa, a.g.w.s.

bulunmuştur. OÇA'da gündeme gelen *Badinter sistemi*⁴⁹⁰ üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Pendarovski; *"Benim kişisel değerlendirmem ülkede Badinter sitemine hala ihtiyaç olduğudur. Çünkü devlet idaresinde, eşit veya hakça temsilin olmadığı 130.000'den fazla kamu çalışanı var. Badinter prensibine başvurması için hala ihtiyaç var. Badinter prensibi işini yaptı ve artık ihtiyacımız yok diyeceğimiz zamandan çok uzağız"* açıklamalarında bulunmuştur.⁴⁹¹

Badinter sistemi: OCA'dan sonra Kuzey Makedonya'da uygulanan bu sistem, çoğunluğu elde eden Makedon partisinin hükümeti kurabilmesi için bir Arnavut partisiyle koalisyon kurmasını gerektiren bir durumdur.⁴⁹² İsmi Fransız Anayasa Mahkemesi Başkanı Robert Badinter'den alan Badinter Sistemi, Mecliste sistem yasaları, dil, kimlik ve bütçe gibi önemli konuların oylanmasında Meclis çoğunluğunu elinde bulunduran Makedonlar dışındaki diğer etnik toplulukların temsilcilerinin oylamasına gereksinim duyan bir ilkedir.⁴⁹³

OÇA'nın 13 Ağustos 2022 tarihinde imzalanmasının 22. yılını kutlamaktadır. Tam da bu süreçte yine bu anlaşmaya imza atanlardan biri olan VMRO-DPMNE eski genel başkanı Lyupço Gyorgievski'ye, *OÇA'nın iyi bir anlaşma olduğunu düşünüyor musunuz? Zaman neyi gösterdi?* sorusu sorulmuştur. Gyorgievski: *Bakınız, o an muhtemelen bir çözümdü ve burada bugüne kadar işe yaradığını gösteriyor. Üniter bir devlet için ideal mi, kesinlikle değil. Yanılmayalım, bu Makedonya'nın fiilen federalleştirilmesine ilişkin bir anlaşmadır. Dışarıdan üniterlik ama içeriden baktığınız zaman fiilen bir federasyon gibi işliyoruz"* demiştir.⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ Bu sistemde bir Makedon partisi mutlaka ülkenin en büyük Arnavut partisi ile koalisyon yapmak zorundadır.

⁴⁹¹ Haber Makedonya, "Pendarovski: Badinter Prensibine Ülkenin Hala İhtiyacı Var", <https://habermakedonya.net/pendarovski-badinter-prensibine-ulkenin-hala-htiyaci-var/>, (05.06.2023).

⁴⁹² H. Yıldırım Ağanoğlu, *Balkanlar'da Yetim Türkler Struga ve Ohri'den Göç; Göçe Zorlanmanın Yansımaları*, Kızılay Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2023, s. 507.

⁴⁹³ Haber Makedonya, a.g.w.s.

⁴⁹⁴ Fokus, "(ARHIVA) Intervju so Georgievski: Makedoncite se mnogu srbizirani, podobro ke beše ako trampavme teritorii i naselenie vo 2001!", <https://fokus.mk/arhiva-intervju-so-georgievski-makedontsite-se-mnogu-srbizirani-podobro-ke-beshe-ako-trampavme-teritorii-i-naselenie-vo-2001/>, (13.08.2023).

Araştırmacı Yazar H. Yıldırım Ağanoğlu 2015 yılında Struga Belediye Başkanı Ziyadin Sela⁴⁹⁵ ile görüşme yapmıştır. Bu görüşmede OÇA ve Badinter sistemine yönelik sorular sormuştur. Sela'nın özet olarak cevabı Osmanlı zamanında Arnavutların birlik için yaşadığını ve Yugoslavya sonrası Kuzey Makedonya'daki Türklerle-Arnavutlar arasında çatışmaların Soğuk Savaş gibi devam ettiğini söylemiştir. Badinter sistemi ise ona göre azınlıkların haklarını korumaktadır. OÇA'ya göre Badinter prensiplerinin 2001'de yapıldığını ve dayatılmasının durdurulması gerektiğini dile getirmektedir. Arnavutların kazandığı yerde Türklerin ve diğer Müslümanların da kazandığını dile getirerek OÇA'da Arnavutların kazandığı şeyleri Türkler ve diğer azınlıkların da kazandığı değerlendirmesinde bulunmuştur. Dikkat çekici diğer bir soru ise Arnavutlar kazanmadığı taktirde Türklerin ve diğerlerinin haklarını kim koruyacaktı? Bunun üzerine Kuzey Makedonya Türk partilerinin Makedonlar ile iş birliği yapmasından rahatsız olduğunu ve üzüldüğünü ifade etmiştir.⁴⁹⁶

Badinter sistemi, 120 sandalyeli Kuzey Makedonya Meclisinde sadece 13 Arnavut milletvekili ve toplamda etnik azınlıklara ait 24 ila 25 milletvekiline bir yasaya kendi etnik grubuna ait olan siyasal, kültürel ve ekonomik çıkarlara aykırı olması gerekçesiyle itiraz etme hakkı vermektedir. Buna rağmen 1992 yılından bu yana etnik Arnavut partileri tüm hükümet koalisyonlarında yer almış olsa dahi onlara savunma, dışişleri, içişleri gibi kilit bakanlıklar verilmemiştir.⁴⁹⁷

Bu başlıkla ilgili son olarak Şule Kut "Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik" adlı eserinde başta Kuzey Makedonya olmak üzere bölgede her an her zaman savaş çıkabileceğinden bahsetmektedir. Kısmen söylediklerinde haklılık payı olmakla birlikte Balkan coğrafyası savaşlardan çok çektiği için savaşlardan mümkün mertebe uzak durmaya çalışmaktadır. Bu nedenle zaman zaman gündemi sıcak gelişmeler meşgul etse de kısa sürede sorun çözüme kavuşturulmaktadır. 2001 yılında OÇA

⁴⁹⁵ Struga tarihinde ilk kez bir Arnavut belediye başkanı olarak 2005, 2009 ve 2013 üç dönem belediye başkanı kalmıştır.

⁴⁹⁶ H. Yıldırım Ağanoğlu, *a.g.e.*, s. 353-366.

⁴⁹⁷ Gönül Tezcan, *Ohri Çerçeve Anlaşması Sonrasında Makedonya'da Ulus ve Devlet İnşası Sürecinde Avrupa Birliği'nin Rolü*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2017, s. 219.

yapılmamış olsa idi Balkanlar yüzyıl sonra yeniden Balkan savaşı ile yüz yüze kalabilme olasılığı yüksek olabilirdi.⁴⁹⁸



⁴⁹⁸ Şule Kut, *a.g.e.*, s. 22.

8. TÜRKLER VE MAKEDONLAR ARASINDA KALAN ETNİK UNSUR “TORBEŞLER”

Kuzey Makedonya’da dilsel azınlık olarak ele alınabilecek olan Torbeşler iki millet arsında paylaşılamamaktadır. Devlet nezdinde aslında onların Makedon olduğu iddia edilmektedir. İddialarını, Osmanlı zamanında belli bir Makedon kesimin baskısı sonucunda İslam dinine geçirildikleri ve bundan dolayı da dinlerinin değiştiğine ama dillerinin değişmediğine dayandırmaktadırlar. Türkler ise bunun tam aksini iddia ederek Osmanlı zamanında hiç kimsenin baskıya maruz kalmadığını, böyle bir şey olmasının mümkün olmadığını iddia etmektedirler. Buna ilave olarak aslında Torbeşlerin ülkede yaşayan diğer Türklerden hiçbir farkı yokken devlet onları asimilasyona uğratarak ancak dillerini değiştirebildiğini, dinlerini değiştirmeye gücünün yetmediğini dile getirmektedir.

Bu iki iddiadan biri Makedonlara, diğeri de Türklere ait olmakla birlikte aslında Torbeşlerin ne hissettiğine bakmakta fayda vardır. Torbeşler kendilerinin Türk olduğunu belirterek kesinlikle Makedon olmadıklarını söylemektedirler. Torbeşler, genel olarak Balkanlar’da özellikle Kuzey Makedonya’da yaşayan ve ana dilleri Makedonca olan Müslüman etnik grup olarak tanımlanmaktadırlar. Bundan yola çıkarak Torbeşler, ana dilleri Makedonca olan ve Müslüman olan iki özellik etrafında tanımlanabilir. Fakat tarihçiler kendi milletine göre bu iki özellikten birini alıp diğerini görmezden gelmektedir. Makedon tarihçiler, dilsel faktörlere vurgu yaparak Torbeşlerin Ortodoks geleneklerini koruduğunu savunurken Türk araştırmacılar Torbeşlerin dilsel ve kültürel boyutlardan ziyade Müslüman olduğunu vurgulamaktadırlar.⁴⁹⁹

Kendilerini tanımlama bağlamında Torbeşler, Arnavut, Makedon, Türk, Makedon Torbeşleri, vb. diğer bir deyişle, siyasi ve toplumsal beklentilerine göre kendilerini farklı bir kimlikle tanımlayabilmektedirler. Tanımla konusunda ise maddi kazanç ve başarı beklentisi önemli bir rol oynadığı akılda tutulması gereken önemli

⁴⁹⁹ Ali Dikici, “Türkiye’deki Balkan Muhacirleri Arasında Kaybolan Bir Topluluk: Torbeşler”, *Avrasya Etüdler*, Cilt 46, Sayı 2, 2014, s. 126.

bir husustur. Örneğin Kuzey Makedonya'nın Torbeş halkı üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Zununi, bu satırların yazarı aleyhine 2002 nüfus sayımında Türk olarak kayıt yaptırdığını söylemiştir.⁵⁰⁰ Caner Sancaktar Balkanlardaki Müslümanların kim olduğunu sayarken Torbeşler için Müslümanlaşmış Makedonlar tabirini kullanmaktadır.⁵⁰¹

Torbeşlerin kökeni hakkında Bilgehan Atsız Gökdağ ise *“Pomaklar, Makedonya’da Torbeş diye adlandırılmakta ve Pirin ile Vardar Ovasında yaşamaktadırlar. Makedonya yönetimi, bunların Müslüman Makedonlar olduğunu iddia etmektedir. Kelimenin kökeni, bazılarına göre “dört-beşler” şeklinde açıklanmaktadır”* demektedir.⁵⁰²

Bilgehan Atsız Gökdağ Torbeşlerin Kuzey Makedonya'nın nerde yaşadıklarını tarif ederken aslında yanlış aktarımda bulunmaktadır. Kuzey Makedonya'nın Batısında Türk nüfusu Kalkandelen, Gostivar ve Üsküp çevresinde yoğunlaşmıştır diyerek Doğu bölgesinde, Türk nüfusu fazla yoktur demektedir. Bununla yörük Türklerini görmezden gelmektedir. Bu kabul edilebilir bir argüman değildir. Doğru argümanı ise “doğu bölgesinin bir diğer önemli yönü de Arnavut nüfusunun olmaması” demesidir. Bu dediğinde haklıdır. Doğu bölgesindeki Torbeşlerin Türkçe kelime bilmemelerine rağmen kendilerini Türk saymaktadır demektedir. Bir defa doğuda Torbeşlerin sayısı çok azdır ve Torbeşlerin çoğu yakın zaman kadar Türkçe kelime bilmemekteydiler. Ama kendilerini Türk olarak görmektedirler. Torbeşlerin sayıları yaklaşık olarak 100.000 olduğu tahmin edilmektedir. Kuzey Makedonya'nın batısında bulunan en büyük nehri olan Radika'nın aktığı Reka bölgesindeki köylerde yaşam mücadelesi vermektedirler.⁵⁰³

⁵⁰⁰ Fahri Türk, “Vergina Güneşi, Çiftbaşı Kartal ve Türk Hilalî Arasında Bitmeyen Mücadele: Makedonya Torbeşleri”, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt 9, Sayı 2, 2018, s. 8.

⁵⁰¹ Caner Sancaktar, “Balkanlar’da Türk- İslam Varlığı: Milliyetçiliğe Karşı Varoluş Mücadelesi”, *Yeni Türkiye: İslam Dünyası Özel Sayısı*, 2017, s. 502.

⁵⁰² Bilgehan Atsız Gökdağ, “Makedonya Türklüğünün Ayrılmaz Parçası: Torbeşler”, *Yeni Türkiye*, Sayı 53, 2013, s. 1.

⁵⁰³ Bilgehan Atsız Gökdağ, *a.g.e.s.*, 4.

9. BAZI ETKİLİ ÜLKELERİN KUZEY MAKEDONYA'DAKİ AZINLIKLARA YAKLAŞIMLARI

Kuzey Makedonya azınlıklarına hangi ülkelerin ne tür yaklaşımları var diye bakıldığında Arnavutluk, Türkiye, Sırbistan, Bosna-Hersek, ABD, Rusya ve son olarak uluslararası bir örgüt olarak AB ele alınacaktır.

Bu alt başlıkta değinilmesi gereken önemli mesele Şule Kut'un eserinden alıntı yaparak başlanılabilir. Günümüzde Kuzey Makedonya'nın en büyük partisi olan VMRO-DPMNE uzun bir süre geriye dönük olarak tarihi Ege Makedonyası (Yunan), tarihi Pirin Makedonyası (Bulgar) ve Vardar Makedonyası (bugünkü Kuzey Makedonya Cumhuriyeti toprakları) Makedonyalıların ve Makedonların birleştirilmesi noktasında kullandığı argümanı belirtmektedir. Bu argüman Kuzey Makedonya'yı zan altında bırakabilecek bir iddia olmuştur.⁵⁰⁴ Çünkü komşu ülkelerin topraklarında tekrardan "Büyük Bir Makedonya" iddiası varmış gibi görünmektedir. Bu iddia da komşu ülkelerle olan ilişkilere olumsuz yansıyabilecektir. VMRO-DPMNE tabi bunu açıkça dile getirememişse de "Üsküp 2014 Projesi" bunun bir başlangıcı veyahut bu söylemin yansıması olabilecek niteliktedir. Şule Kut eserini yazdığı tarih 2005 olduğundan bu proje o zaman daha gündemde yer edinmemekte olup olması halinde buna benzer bir değerlendirmede bulunabilineceğini değerlendirmek yerinde olacaktır.

Kuzey Makedonya'da varlığını sürdüren her azınlığın isminin arkasında bir ülke mevcut olduğu söylenebilir. Ancak, Roman ve Ulah azınlığının kendisini güvene alabileceği bir ülke bulunmamaktadır. Arnavutluk, Türkiye, Sırbistan, Bosna-Hersek cumhuriyetleri vardır. Ancak, bu ülkeler Kuzey Makedonya azınlıklarına destek vermekte midir? Ona bakılacak olursa Kuzey Makedonya'da ilk Boşnakça dergi olan "Şadırvan"ın editörlüğü yapan Almira Papiç durumu şu cümlelerle çok iyi özetlemektedir: *"Biz halk olarak ülkenin dört bir yanında dağılmış durumdayız ve bu sebeple de kendiliğinden asimilasyona veya göçe daha çok maruz kalıyoruz"*. Kuzey Makedonya'daki Boşnaklar, Arnavutlar kadar kalabalık değiller, örneğin burada

⁵⁰⁴ Şule Kut, *a.g.e.*, s. 15.

Türkiye’yi kastederek arkalarında Türkler gibi kendilerine bağlanacak güçlü bir ana vatanları yoktur Torbeşler gibi sadece bir kültürel topluluk değillerdir. Son olarak ise Romanlar ve Sırlar gibi bir veya birkaç belediyeye yerleşmiş çok sayıda yerleşim yerleri ve belediyelerinin olmadığını belirtmektedir. Boşnakların bu özelliğe sahip olmaları onları kültürel, eğitimsel veya diğer haklarını gerçekleştirmek için sosyal hayatın her alanında daha da büyük bir ivmede örgütlenmek zorunda bıraktığını dile getirmektedir Almira Papiç.⁵⁰⁵

Bu kapsamda Kuzey Makedonya Boşnak topluluğu ile Ocak 2023 yılında Bosna-Hersek Dışişleri Bakanı Bisera Turkoviç’in, Boşnak Demokrat Birliğinin davetlisi olarak Üsküp’te siyasi parti temsilcileriyle bir araya gelmesi ve Boşnak Ulusal Konseyi Başkanı Cevat Hot liderliğindeki Boşnak Demokratik Birliği heyetiyle bir araya gelmesi Bosna-Hersek’in desteği örnek olarak gösterilebilmektedir.⁵⁰⁶

Bir üst bölümde bahsedildiği üzere her ne kadar Kuzey Makedonya sınırları içerisinde Arnavut azınlık yaşıyorsa aynı şekilde Arnavutluk Cumhuriyeti içerisinde de Makedon azınlık yaşamaktadır. İşte bu nedenledir ki 1991 yılında Kuzey Makedonya’nın bağımsızlığını ilan ettiğinde komşu Arnavutluk sınırları içinde etnik Makedonlar toprak bütünlüğüne yönelik bir tehlike olarak görülmüştür. Makedonya’da Arnavutların yaşadığı bölge, ülkenin kuzeybatısında ve başkent Üsküp’e yakın bir bölgede yoğunlaşmaktadır. Bu da ileride bir gün coğrafi olarak bu alanların kolayca Arnavut ana vatanıyla birleşmesi ihtimalini doğurmaktadır. Arnavutluk devleti “Büyük Arnavutluk” fikrini desteklediğine dair herhangi bir işaret vermemiş veya sınır değişikliği konusunda herhangi bir talepte bulunmamış olsa da Kuzey Makedonya’daki bazı radikal Arnavutlar, Batı Balkanlar’ın Arnavutça konuşulan bölgelerini tek bir Arnavut devletinde yeniden birleştirmek istediklerini dile getirmişlerdir. Arnavutluk, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti adlı bağımsız bir

⁵⁰⁵ Milan Miličević, “Nie, Bošnjacite, bi trebalo da živeeme najdobro od site narodi vo Makedonija, no praktikata go pokažuva sprotivnoto”, <https://www.mkd.mk/node/334062>, (15.06.2023).

⁵⁰⁶ Aida Cako, “Ministerkata Turković se sostana so pretstavnici na Bošnjačkiot demokratski sojuz vo Skopje”, <https://www.aa.com.tr/mk/балкан/министерката-турковиќ-се-состана-со-претставници-на-бошњачкиот-демократски-сојуз-во-скопје/2793171>, (15.06.2023).

devlet fikrini reddetmezken devleti yalnızca bir etnik gruba ait olarak algılamıştır.⁵⁰⁷ Bu nedenle Kuzey Makedonya'daki Arnavut nüfusu, Kuzey Makedonya'nın bağımsızlığına ilişkin referandumu boykot etmiş ve 1992'de Kuzey Makedonya'daki Arnavutlar için özerk bir bölge hakkında, Arnavut Makedonyalıların büyük çoğunluğu tarafından kabul edilen ve İlirida Cumhuriyeti'nin⁵⁰⁸ ilanı ile sonuçlanan ayrı bir halk oylaması düzenlemişlerdir. Yaşanan bu gelişmeler iki etnik grup arasında güven oluşturmaya yardımcı olmamıştır. 1991'deki bağımsızlık döneminde etnik Makedonlar, yalnızca komşu devletleri olan sözde “dört kurt” tarafından kimliklerinin uluslararası düzeyde reddedilmesinden ve kendi kaderlerini tayin haklarının reddedilmesinden değil, aynı zamanda Makedonya'nın bir kısmının Arnavutluk'a bağlanmasından da korkmuşlardır. Dış baskılar ve etnik olarak bölünmüş nüfus ülke içindeki kaygıyı artırmıştır.⁵⁰⁹

Yugoslavya dağıldığında onun varisi olarak ortaya çıkan Sırbistan ve onun yöneticisi konumunda olan milliyetçi lideri Slobodan Milošević hem Arnavutları hem de etnik Makedonları, genç Makedon Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kendisine yönelik en büyük tehdit olarak algılamıştır. Makedonları kendi ayrı bir etnik kökene sahip olmaktan çok Güney Slavlar olarak gören Sırp milliyetçilerinin yanı sıra, Makedonları Bulgarlar olarak tanımlayan Bulgaristan gibi diğer ülkeler tarafından itiraz edilmiştir. Diğer yandan Yunanistan'ın itirazı ise bu yeni cumhuriyetin Yunanistan'ın bazı bölgeleri üzerinde toprak iddiasında bulunacağı yönünde olmuştur. Kimlik meselesi, diğer etnik grupların bu yeni devletin sınırları içinde yaşamasına rağmen 1991'de ayrı bir etnik Makedon devleti kurmayı amaçlayan Slav Makedon nüfusu için çok önemli bir mesele teşkil etmiştir.⁵¹⁰

Bu kapsamda Kuzey Makedonya'nın doğrudan Türkiye ile komşuluğu yoktur. Ancak Kuzey Makedonya'da Türklerin varlığı iki ülke ilişkileri açısından (Türkiye-Kuzey Makedonya) çok önemlidir. Buna örnek olarak katkılarından dolayı

⁵⁰⁷ Çünkü 1991 Anayasası hem Arnavutları hem de Türkleri kurucu unsurdan çıkararak tek bir millete aitti diye Makedonları kurucu unsur yaptı.

⁵⁰⁸ Yeni Balkan Gazetesi, “İlirida Cumhuriyeti Deklarasyonu”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/ilirida-cumhuriyeti-deklarasyonu>, (25.01.2023).

⁵⁰⁹ Christina Eva Griessler, “The Albanians in Macedonia: The Role of International Organizations in Empowering the Ethnic Albanian Minority”, *ECMI Working Paper*, Sayı 79, 2014, s. 4-5.

⁵¹⁰ Christina Eva Griessler, *a.g.m.*, s. 4.

Anadolu Ajansı, TİKA, Yunus Emre Enstitüsü, TRT Balkans gibi kurumlar gösterilebilir.⁵¹¹ Diğer yandan Kuzey Makedonya 1991 yılında bağımsız olunca bünyesindeki azınlıklar da bu duruma ayak uydurmaya başlamışlardır. İlk olarak ülkedeki siyasi arenaya dahil olmak için siyasi partilerini kurmuşlardır. Kuzey Makedonya Türkleri sırasıyla Türk Demokratik Partisi (TDP), ardından Türk Hareket Partisi (THP), son olarak Türk Milli Birlik Hareketini (TMBH) kurmuşlardır.

Bu partiler bir şekilde kendi vizyonlarına göre Türklerin haklarını savunmaya çalışmışlardır. Bunun için de birkaç defa olağanüstü kongrelere gitmişlerdir. Kongrelerin amaçlarından biri “Biz de Makedonya siyasetinde varız.” algısı oluşturmaktır. Diğer bir amaçları ise parti içerisindeki kendi konumlarını güçlendirmektir. Bir de Türkiye’nin desteğini alabilmektir. Örnek olarak ‘Ek 2’de açık bir şekilde Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın desteği görülmektedir.

27 Haziran 2021 tarihinde TMBH Gostivar’da 4. Olağan Milli Kurultay’ını düzenlenmiştir. Erdoğan Saraç, yeniden TMBH’nin genel başkanı seçilmiştir. Fakat dışarıdan çok fazla tebrğin geldiği görülmemiştir.⁵¹²

Temmuz 2021 yılında TDP’nin 10. Olağan Kurultayı’nda Genel Başkan ve Merkez Meclis Kurulu üyeleri belirlenmiştir. Beycan İlyas, tek aday olarak katıldığı kurultayda yeniden genel başkan olarak seçilmiştir.⁵¹³

Türk Hareket Partisi, 28-30 Mayıs 2021 tarihlerinde Ohri’de 5. Olağan Genel Kurul Toplantısı’nı düzenlemiştir. THP 5. Genel Kurul Toplantısı sonucunda oy birliği ile Enes İbrahim yeninden genel başkanlığa seçilmiştir. Ayrıca delegeler THP’nin yeni Merkez Meclisini ve Denetim Kurulunu da seçmiştir. Türk Hareket Partisi yıllardır Kuzey Makedonya siyasi sahnesinde aktif rol üstlenmiş, Türk toplumunu en kritik dönemlerde temsil edip yön vermiştir denmiştir. İlkeli, dürüst ve

⁵¹¹ Anadolu Ajansı, “Kuzey Makedonya’daki azınlıkların sesi Anadolu Ajansı”, <https://www.aa.com.tr/tr/kurumsal-haberler/kuzey-makedonyadaki-azinliklarin-sesi-anadolu-ajansi/1626625>, (15.06.2023).

⁵¹² Yeni Balkan Gazetesi, “Saraç, yeniden TMBH Genel Başkanı seçildi”, <https://yenibalkan.com/tr/siyaset/sarac-yeniden-tmbh-genel-baskani-secildi>, (29.06.2021).

⁵¹³ Yeni Balkan Gazetesi, “Beycan İlyas yeniden TDP Genel Başkanı seçildi”, <https://yenibalkan.com/tr/siyaset/beycan-ilyas-yeniden-tdp-genel-baskani-secildi>, (05.07.2021).

ciddi siyasi karakter sergileyen THP, son dönemde kurumsallaşmaya ağırlık vermiştir. Genel Kurul toplantısına video konferans yöntemi ile başta Kuzey Makedonya'daki siyasi partilerin üst düzey temsilcileri katılırken Türkiye ve Türk dünyasından da selamlama konuşmaları yer aldığını görülmüştür. THP Genel Kurul gündeminde ayrıca partinin ilke ve programı çerçevesinde çalışma komisyon toplantıları da gerçekleşmiş ve ekonomi, eğitim, sosyal politikalar, kültür, haklar, siyasal sistem gibi alanlarda önümüzdeki dönem atılması gereken adımlar belirlenmiştir.⁵¹⁴

Aslında Türkiye'nin genel olarak bu üç partiye açık bir şekilde desteği her zaman görülmektedir. Ama en çok desteği alan, ilk siyasi parti olması hasebiyle TDP olmaktadır. Türkiye bu üç partiye vermiş olduğu desteğin karşılığını almış ve almaya da devam etmektedir. Buna delil olarak hiç çekinmeden Gezi Parkı Olayları sırasında “Dik Dur Eğilme Balkanlar Seninle” sloganıyla, 17 ile 25 Aralık Operasyonları'nda, Erdoğan Cumhurbaşkanı olduğunda ve son olarak 15 Temmuz darbe girişiminde Balkanlar genelinde meydanlara inerek Türkiye bayraklarıyla desteklediklerini sunmuşlardır. Hatta bu darbe girişiminde şehit olanlar için Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İslam Birliğinin çağrısıyla ülke genelinde 22 Temmuz Cuma günü cuma namazının ardından şehitler için gıyabi cenaze namazı kılınmıştır. Aynı şekilde ülke genelinde hatimler de okunmuştur.⁵¹⁵

Son on yılda özellikle Türkiye'nin Kuzey Makedonya'ya atamış olduğu büyükelçilerin Kuzey Makedonya'nın neresinde bir Türk ailesi varsa teke tek ziyaret etmeyi düstur edindikleri görülmektedir. Onlar da aslına üç Türk partisinin bir anda hareket etmesi için çaba göstermektedirler. Hatta bir yeri ziyarete gittiklerinde aralarında kırgınlık olmaması için büyük özen göstermektedirler. Türkiye Cumhuriyeti Üsküp Büyükelçisi Hasan Mehmet Sekizkök, Temmuz 2021 yılında Radoviş Bölgesi'ni ziyaret etmiştir. Radoviş'te TİKA'nın destekleriyle açılan Türkiye-Kuzey Makedonya Dostluk Parkı'nın açılış töreninin ardından Radoviş

⁵¹⁴ Türk Hareket Partisi, “Türk Hareket Partisi 5. Olağan Genel Kurulu 28-30 Mayıs'ta Yapılacak”, <https://www.thp.mk/turk-hareket-partisi-5-olagan-genel-kurulu-28-30-mayista-yapilacak/>, (31.05.2021).

⁵¹⁵ Yeni Balkan Gazetesi, “Üsküp'te 15 Temmuz Şehitleri İçin Dualar Okundu”, <https://yenibalkan.com/tr/makedonya/uskupte-15-temmuz-sehitleri-icin-dualar-okundu>, (04.08.2023).

Belediye Başkanı Gerasim Konzulov’u makamında ziyaret etmiştir.⁵¹⁶ Fakat büyükelçi bunu yaparken yanında hiçbir Türk partisinden heyet olmamıştır. Bunu yapmasının sebebi aslında Türk partilerinin arasının açılmaması olarak yorumlanabilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Üsküp Büyükelçisi Hasan Mehmet Sekizkök’ün ziyaretleri her geçen gün devam etmektedir. Özellikle Yörük Türk köylerine büyük önem vermektedir. Büyükelçisi Sekizkök, 7 Haziran 2023 tarihinde Kuzey Makedonya’nın doğusundaki Türk köylerini ziyaret etmiştir. Eski Baldica, Kalkova, Koçullu ve Kızıldoğan köylerine giden Büyükelçi Sekizkök, köy sakinleri ve öğrenciler ile bir araya gelmiştir.⁵¹⁷

Türkiye ile Kuzey Makedonya arasındaki ikili ilişkilerde elbette Kuzey Makedonya’daki Türklerin durumu ve geleceği çok önemlidir. Ancak, bu bağların kapsamı sadece ülkedeki Türk azınlığının varlığına indirgenmemelidir. Kuzey Makedonya’daki tüm toplulukları kapsayan anlayış sürdürülmeli ve ikili ilişkilerin temelini oluşturmaya devam etmelidir. Bu bağlamda ırk, din ve siyasi görüş gözetmeksizin toplumun büyük çoğunluğu Türkiye’ye karşı sıcak duygular beslediği bir zemin oluşturmayı ihmal etmemelidir.⁵¹⁸

⁵¹⁶ Yeni Balkan Gazetesi, “Büyükelçi Sekizkök Radoviş Belediye Başkanı Konzulov ile görüştü”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/buyukelci-sekizkok-radovis-belediye-baskani-konzulov-ile-gorustu>, (08.07.2021).

⁵¹⁷ Yeni Balkan Gazetesi, “Büyükelçi Sekizkök Türk köylerini ziyaret etti”, <https://yenibalkan.com/tr/makedonya/buyukelci-sekizkok-turk-koylerini-ziyaret-etti-48817>, (04.08.2023).

⁵¹⁸ Ömür Şölendil – Fatih Ceylan, “Bize Bizden Yakın Tarihi ve Kültürel Komşu: Kuzey Makedonya”, <https://apm.org.tr/2021/03/12/bize-bizden-yakin-tarihi-ve-kulturel-komsu-kuzey-makedonya/>, (04.08.2023).

10. AB ÜYELİĞİ SÜRECİNDEKİ AZINLIKLARIN DURUMU

Kuzey Makedonya'nın AB ile ilişkileri bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından itibaren başlamıştır. Yugoslavya'dan ayrılıp yeni bağımsızlığını elde etmiş cumhuriyetlerin tanınması için AB'nin inisiyatifinde Badinter Komisyonu kurulmuştur. Kuzey Makedonya da tanınmak için bu komisyona başvuruda bulunmuş fakat Yunanistan'ın veto etmesi sonucunda bu süreçte gecikme yaşanmıştır. 1993 yılında Kuzey Makedonya'nın geçici olarak FYROM adını kabul etmesi ve 1995 yılında Yunanistan ile “Geçici Uzlaş” ile sorunlarını çözüme bağlaması sonucu, Kuzey Makedonya AB ile ilişkilerini hızlandırmıştır. 1996 yılında AB, Kuzey Makedonya'nın PHARE ekonomik destek programına uygun olduğunu belirtmiştir. Ülkenin bu adımını 1997 yılında yine AB ile imzaladığı ve 1998 yılında yürürlüğe giren Ticaret ve Tekstil Antlaşmaları takip etmiştir.⁵¹⁹

Bu kısım ile ilgili olarak Kuzey Makedonya'nın eski Anayasa Mahkemesi Başkanı Salih Murat ile görüşme sırasında *AB ilerleme sürecinde azınlıkların tutumu nasıldı ve nasıl olmalıydı?* sorusu sorulduğunda;

“Makedonya’da iç dengesizliklerden dolayı azınlıklar değişik isteklerde bulunmuşlardır. İster Bulgaristan ister Yunanistan, Kuzey Makedonya’nın var olan tarihi, ekonomik ve diğer anlaşmazlıklar ya da AB ilerleme sürecinde tüm azınlıklar ortak hareket etmiştir. Kuzey Makedonya’da buna karşı gelen bir azınlık yoktur. NATO üyeliğini desteklediler. AB üyeliğini de destekliyoruz. Bu konuda bir çatlak yoktur” diye cevaplandırmışlardır.

Ayrıca Kuzey Makedonya azınlıkları Yunanistan ve Bulgaristan’daki Türk azınlıkların durumlarıyla kıyaslandığında AB’nin görece eski bir üyesi olan Yunanistan’da, AB’nin yeni bir üyesi olan Bulgaristan’da Türk azınlığının anayasal

⁵¹⁹ Filiz Öner, *Balkanlar’da Azınlık Hakları: Bulgaristan ve Makedonya Örneği*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010, s. 170.

statüsü ve Türkçenin resmî dil statüsü yok iken diğer yandan AB üyesi olmayan Kuzey Makedonya’da vardır.⁵²⁰

Kuzey Makedonya’da yukarıda ifade edildiği üzere bağımsızlığından bu yana AB yolunda ciddi adımlar atmıştır. Nitekim Yunanistan isim sorunu yüzünden 2018 yılı Prespa anlaşmasına kadar Kuzey Makedonya’yı 17 yıl boyunca AB yolunda üyeliğine engel olmuştur. Prespa anlaşmasıyla bu sorun çözülünce AB ve NATO yolunda en büyük engel ortadan kalkmıştır. Akabinde ise 2020 yılı mart ayında Kuzey Makedonya NATO’nun 30. üyesi olmuştur.⁵²¹

Kuzey Makedonya’nın 17 yıllık engel sürecinde AB üyeliği yolunda önce Yunanistan, ardından Bulgaristan tarafından veto edilmesiyle karşı karşıya kalmıştır. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Bulgaristan ile Kuzey Makedonya arasındaki sorunların AB müzakereleri çerçevesinde çözülmesi için bir teklif sunmuştur. Fransız önerisi, tüm AB üye devletleri tarafından onaylandıktan sonra bir Avrupa önerisine dönüşmüştür. Bu öneri, Bulgaristan’ın Kuzey Makedonya’nın AB’ye katılımına ilişkin iki yıllık vetosunun kaldırılmasını öngörmektedir.⁵²² Bu öneri üzerine Fransa Cumhurbaşkanı Macron’a gelen eleştirilere şu şekilde cevap vermiştir: “Öneri mükemmel değil ama Kuzey Makedonya’ya AB üyeliğini getirir.”⁵²³

Demokrasi, siyasi özgürlük ve insan hakları konusunda araştırma ve savunuculuk yapan Freedom House Bulgaristan ile ilgili genel raporunda “AB Kuzey

⁵²⁰ Burak Nuri Gücin, “Şener Aktürk: “Müslüman Kökenli Milletvekillerinin Müslüman Azınlıkla Bağları Zayıf”, <https://perspektif.eu/2021/07/02/doc-dr-sener-akturk-musliman-kokenli-milletvekillerinin-musliman-azinlikla-baglari-zayif/>, (29.07.2023).

⁵²¹ Admir Fazlagikj, “Kuzey Makedonya’ya AB yolunda yeni engel: Bulgaristan”, Mütercim: Furkan Abdulla, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kuzey-makedonyaya-ab-yolunda-yeni-engel-bulgaristan/2124402>, (04.08.2023).

⁵²² Euro News, “Kuzey Makedonya’nın AB üyelik müzakerelerinin önü açıldı”, <https://tr.euronews.com/2022/07/16/kuzey-makedonyanın-ab-uyelik-muzakerelerinin-onu-acildi>, (04.08.2023).

⁵²³ Dilek Kütük, “Kuzey Makedonya AB’ye Üyelikte Yol Ayrımında”, <https://perspektif.eu/2022/07/13/kuzey-makedonya-abye-uyelikte-yol-ayriminda/>, (04.08.2023).

*Makedonya'nın AB üyelik müzakerelerini başlatmasına karşın koyduğu itirazlar ve vetodan vazgeçmesi için Bulgaristan'a baskı yapılmalıdır” ifadesine yer vermiştir.*⁵²⁴

Bulgaristan'a yönelik baskılar artınca ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgali AB'nin Balkanlar'a genişleme sürecini tekrar gündeme taşıyınca Bulgaristan Parlamentosu veto hakkını kaldırarak Kuzey Makedonya için AB müzakerelerinin açılmasının önünü açmıştır. Bulgaristan Parlamentosunda yapılan oylama sonucunda 37'ye karşı 170 oyla vetonun kaldırılması kabul edilmiştir.⁵²⁵

Fakat Bulgaristan vetoyu tek taraflı olarak kaldırmamıştır. Bulgaristan Kuzey Makedonya'nın Anayasa'nın giriş kısmına Bulgarların dahil edilmesinin üzerlerindeki baskılara son verilmesini ve bunun anayasal güvenceye alınmasını istemektedir.⁵²⁶

Bu konuda Bulgaristan'ının isteği üzerine Kuzey Makedonya'da Parlamentosunda Anayasal olarak Bulgar azınlığının varlığının kabul edilip edilmeyeceği oylama onucunda belli olacaktır. Onaylamadan geçerse Bulgaristan, Kuzey Makedonya'dan Bulgar azınlığını kurucu unsur olarak Kuzey Makedonya Anayasa'sına dahil etmesini talebi geçerli olacaktır.⁵²⁷

Anaysa değişikliği 25 Temmuz 2023 tarihinde Kuzey Makedonya Parlamentosunun gündemine gelince Kuzey Makedonya Başbakan Dimitar Kovaçevski yaptığı meclis konuşmasında “*Bulgarların Anayasa'nın giriş kısmına dahil edilmesinin herhangi bir kimlik sorununa yol açmayacağını ayrıca muhalefete*

⁵²⁴ Bulgaristan Ulusal Radyosu, “Freedom House” Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya vetosunu geri çekmesini istedi”, <https://bnr.bg/tr/post/101635322/freedom-house-bulgaristanin-kuzey-makedonya-vetosunu-geri-cekmesini-istedi>, (04.08.2023).

⁵²⁵ Euro News, “Bulgaristan, Kuzey Makedonya'nın AB üyeliği önündeki veto engelini kaldırdı”, <https://tr.euronews.com/2022/06/24/bulgaristan-kuzey-makedonyanın-ab-uyeliği-onundeki-veto-engelini-kaldirdi>, (23.07.2023).

⁵²⁶ Memet Aksakal, “Bulgaristan'ın Kuzey Makedonya-AB müzakerelerine koyduğu veto ve Kuzey Makedonya'daki Bulgarların durumu”, <https://www.indyturk.com/node/442706/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/bulgaristan%C4%B1n-kuzey-makedonya-ab-m%C3%BCzakerelerine-koydu%C4%9Fu-veto-ve-kuzey>, (04.08.2023).

⁵²⁷ Yeni Balkan Gazetesi, “Anayasa değişiklik teklifi meclis sürecine giriyor”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/anayasa-degisiklik-teklifi-meclis-surecine-giriyor>, (04.08.2023).

Anayasa değişikliği konusunda bütün argümanlarını ortaya koymalarını ve bu çerçevede bir tartışma yürütmeleri çağrısında bulunmuştur.”⁵²⁸

Bu veto sürecinde Kuzey Makedonya’daki Bulgar topluluğun sayısı, iki ülke arasındaki önemli tartışma konularından birisini teşkil etmiştir. Yayınlanan Eylül 2021 nüfus sayımı sonuçlarına göre 2 milyon 97 bin 319 nüfusa sahip Kuzey Makedonya’da sadece 3.504 kişi kendini Bulgar olarak tanımladığı açıklanmıştır. Bulgaristan ise bu rakamların güvenilir olmadığını iddia etmektedir. Bulgar hükümeti, son yirmi yılda yaklaşık 90.000 Kuzey Makedonya vatandaşının aile kökenlerine göre Bulgaristan’da çifte vatandaşlık elde ettiğini ve 53.000 başvurunun onaylanmayı beklediğini duyurmuştur.⁵²⁹

Bu çetrefilli süreçte Kuzey Makedonya azınlıkların tutumu önemli olacaktır. Özellikle Arnavut milletvekillerini desteği bu süreçte çok etkili olması beklenmektedir. Kuzey Makedonya’daki Arnavutlar, ülkenin siyasetinde ve toplumunda varlıklarını her geçen gün daha fazla güçlenerek hissettirmektedir. Önemli bir kısmı ülkenin Arnavutlarıdır. Onlar Kuzey Makedonya’nın diğer ülkelerle kimlik ve tarih sorunlarını çözerek AB üyesi olmasını istemektedir. Böylece Arnavutlar bu teklifin reddedilmesiyle birlikte Makedonları ülkenin Avrupalı geleceğini engellemekle suçlayabilir ve Makedon kimliğine tepkisine neden olabilirler.⁵³⁰

Dolayısıyla Kuzey Makedonya, söz konusu bu süreç karşısında Bulgar makamlarını memnun edecek adımlar atmazsa, gelecekte AB üyeliği açısından ülke yeniden sıkıntıya düşebilir. Bu bağlamda Sofya, veto kartını Üsküp’e karşı yeniden kullanabilir. Ancak Kuzey Makedonya’da “Bulgar Kültür Kulüplerinin” varlığının taraflar arasındaki ilişkileri bir süre daha şekillendireceği söylenebilir.⁵³¹

⁵²⁸ Yeni Balkan Gazetesi, “Anayasa değişiklik teklifi mecliste: İktidara göre fırsat, muhalefete göre dayatma”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/anayasa-degisikligi-teklifi-mecliste-iktidara-gore-firsat-muhalefet-gore-dayatma>, (04.08.2023).

⁵²⁹ Dilek Kütük, *a.g.w.s.*

⁵³⁰ Dilek Kütük, *a.g.w.s.*

⁵³¹ Cemal Ege Ökan, “Bulgaristan-Kuzey Makedonya Hattında Artan Gerilim”, <https://www.ankasam.org/bulgaristan-kuzey-makedonya-hattinda-artan-gerilim/>, (04.08.2023).

11. ANAYASA, YASA VE DİĞER HUKUKİ DÜZENLEMELERDE KUZEY MAKEDONYA'DAKİ AZINLIKLARIN SİYASİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ

Bu konuya daha iyi anlayabilmek için Kuzey Makedonya Anayasa'sının 9. ve 48. maddelerine yer verilecektir:⁵³²

9. madde: “*Makedonya Cumhuriyeti vatandaşları, cinsiyet, ırk, ten rengi, ulusal ve toplumsal köken, siyasi ve dini inanç, mülkiyet ve sosyal statü farkı gözetilmeksizin yasa önünde eşittirler*”.

48. madde: “*Milliyetler mensup kişilerin kimliklerini ve ulusal özelliklerini serbestçe ifade, teşvik ve geliştirme hakları vardır. Cumhuriyet, milliyetlerin etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunmasını garanti eder. Milliyetlere mensup, kimliklerini ifade, teşvik ve geliştirme için kültür ve sanat kurumlarının yanı sıra bilimsel ve başka dernekler kurma hakkına sahiptir. Milliyetlere mensup kişiler, yasalarla belirlenecek biçimde, kendi dillerinde ilk ve orta eğitim görme hakkına sahiptir. Eğitimin bir milliyetin dilinde sürdürüldüğü okullarda, Makedon dili de öğretilir*”.⁵³³

11.1. Seçme Seçilme Hakkı

Kuzey Makedonya'daki yeni seçim sisteminden dolayı özellikle Türk azınlık ülkenin her yerinde dağınık bir şekilde yaşadığından çoğunluk sağlayamadıklarından dolayı ne yazık ki Türk partileri VMRO-DPMNE veya SDSM ile ortaklık kurarak Meclise en azından koalisyon sayesinde bir milletvekili gönderebilmektedirler.⁵³⁴

⁵³² Bu iki madde için Şule Kut'un “*Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 29.

⁵³³ 9. madde ve 48. madde Şule Kut'un eserindeki tercümelerinden kısmen düzeltilmiştir.

⁵³⁴ Rahime İrem Yavuz, *Balkan Coğrafyası Örneğinde Dil Farkındalığı*, (Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2019, s. 56.

THP, Kuzey Makedonya Parlamentosunda daha az sayıda etnik topluluğun adil ve eşit bir şekilde temsil edilmesine katkıda bulunmak için seçim modelinin değiştirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu doğrultuda THP daha küçük etnik toplulukların siyasi partilerinin de seçimlere katılması için özel bir seçim biriminin kurulmasını istemektedir.⁵³⁵

Bu özel seçim biriminde, daha küçük etnik toplulukların partileri birbirleriyle rekabet edebileceklerdir. Bu özel seçim birimi ile Parlamento seçimlerinde, daha az etnik topluluktan seçmenlerin oy kullanması mümkün olabilecektir. Devamında ise belirli bir asgari oy sayısı kazanılması suretiyle sadece barajı geçenler bu seçim bölgesinden seçilebileceklerdir.⁵³⁶

SDSM koalisyonunda yer alan THP'nin duyurusunda böyle bir seçim biriminin olması halinde sadece Türk etnik toplumunun vatandaşları değil, daha küçük sayıda etnik topluluğun Parlamentoda temsil edilme şansının artacağına, bunun da Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin çok kültürlü karakterini yansıtacağına özellikle vurgu yapılmıştır.⁵³⁷

11.2. Mecliste Temsil Hakkı

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin Meclisinde 120 + 3 (diaspora) toplamda 123 milletvekili mevcuttur. Milletvekili sayısı ise en çok Makedonların, ardından Arnavutlarıdır. Türkler Kuzey Makedonya siyasi tarih boyunca en fazla iki milletvekili çıkarabilmişlerdir. Fakat 1991 yılında bağımsızlık sürecinde Abdurrahman Mehmet, Türklerin arasında çıkan ilk başbakan yardımcısı olmuştur. Ondan sonra Türklere sadece bir iki dönem bakanlık verilmiştir. 2022 itibarıyla Mecliste sadece iki Türk milletvekili bulunmaktadır. Arnavutlar Mecliste kürsüye çıktıklarında kendi ana dillerinde hitap edebiliyorlarken bu hak hala Türklere tanınmış değildir. Daha

⁵³⁵ Mkd, "Partijata za dviženje na Turcite bara posebna izborna edinica za partiite na pomalite etnički zaednici", <https://m.mkd.mk/node/511604>, (27.05.2023).

⁵³⁶ Mkd, "Partijata za dviženje na Turcite bara posebna izborna edinica za partiite na pomalite etnički zaednici", *a.g.w.s.*

⁵³⁷ Mkd, "Partijata za dviženje na Turcite bara posebna izborna edinica za partiite na pomalite etnički zaednici", *a.g.w.s.*

önce kürsüde eski Milletvekili Kenan Hasip Türkçe hitap etmeye çalışmıştır. En son yine bu tarz bir denemeyi THP Milletvekili Enes İbrahim tarafından yapılırca Meclis oturumuna ara verilmiştir.

Bu Türkçe hitap etme girişimin tarihine gidildiğinde Yugoslavya'nın 1963 yılında değişen anayasasıyla birlikte, Mecliste milletvekillerinin ve halkın Arnavutça ile Türkçe konuşmasına izin verildiği ortaya çıkmaktadır. 1982 yılında ise Resmî Gazete'de yayınlanan Meclis yönetmeliğine göre Türk ve Arnavut milletvekillerinin Meclis kürsüsünde, komisyon toplantılarında ve tüm çalışmalarda ana dillerinde konuşmasına hak tanınırken tüm yasa tasarılarının ve Makedonca yapılan konuşmaların çevirilerini Türkçe ve Arnavutçaya çevirmekle görevli personeller atanmıştır. Aynı şekilde 1969 yılında yayınlanan 1970 Meclis bütçesinden Türkçe ve Arnavutça çeviriler için 20 bin dinar para ayrıldığı görülmektedir. Fakat Kuzey Makedonya bağımsız oldu olalı 32 yıl boyunca Mecliste, Türk milletvekillerinin Türkçe konuşabilmesine yönelik girişimlere hiçbir zaman karşılık bulmamıştır.⁵³⁸

14 Mart 2018 yılında “Dillerin Kullanımı Yasası” kabul edilmiş oldu. 25 maddeden ibaret olan bu yasanın konuyla ilgili maddelere bakılacaktır.

Madde 1:

- 1) *Makedonya Cumhuriyeti topraklarının tamamında ve onun uluslararası ilişkilerinde resmi dil Makedon dili ve onun Kiril alfabesidir.*
- 2) *Vatandaşların en az %20'sinin konuştuğu bir diğer dil (Arnavutça) da bu yasaya göre resmi bir dil ve yazısıdır.*
- 3) *Makedonya Cumhuriyeti'nde devlet yönetiminin tüm organlarında, merkezi kurumlarda, kamu teşebbüslerinde, ajanslarda, müdürlüklerde, kurum ve kuruluşlarda, komisyonlarda, kamu yetkilerini kanuna uygun olarak kullanan tüzel kişilerde ve diğer kurumlarda, resmi dile ek olarak Makedonca dili ve yazısı,*

⁵³⁸ Yeni Balkan Gazetesi, “Mecliste 30 yıllık Türkçe hasreti”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/Mecliste-30-yillik-turkce-hasreti>, (25.12.2022).

Makedonya Cumhuriyeti vatandaşlarının %20'sinin konuştuğu dil ve bu yasa ile belirlenen şekilde alfabetidir.

- 4) *Yerel yönetim birimlerinde, Makedonca ve Kiril alfabetine ek olarak, vatandaşların en az %20'sinin kullandığı dil ve yazı resmi dildir. Yerel özyönetim birimlerinde vatandaşların %20'sinden daha azının konuştuğu dillerin ve harflerin kullanımına, yerel özyönetim birimlerinin yetkilileri tarafından karar verilir.*⁵³⁹

Madde 5:

- 1) *Makedonya Cumhuriyeti Hükümeti'nin çalışmalarında resmi dil, Makedon dili ve onun Kiril alfabesi ile Makedonya Cumhuriyeti vatandaşlarının en az %20'si tarafından konuşulan dil ve alfabetidir.*
- 2) *Makedonya Cumhuriyeti Hükümeti'nin oturumları Makedon dili ve Kiril alfabesiyle yürütülmektedir.*
- 3) *Makedonya Cumhuriyeti Hükümeti, komisyonlar ve Devlet Sekreterleri Genel Kurulunun oturumlarına Makedonca dışında bir dil konuşan ve en az hangi dilin konuşulduğu seçilmiş veya atanmış ise bir yetkili başkanlık ettiğinde Makedonya Cumhuriyeti'nde vatandaşların %20'si o dil ve alfabeyle yönetilmektedir.*
- 4) *Makedonya Cumhuriyeti Hükümeti'nin bir oturumunda, Makedonca dışında bir dil konuşan ve Makedonya Cumhuriyeti vatandaşlarının en az %20'si tarafından hangi dilin konuşulduğu seçilmiş veya adlandırılmış bir yetkili, komiteler ve Devlet Sekreterleri Genel Koleji o dilde konuşmaktadır.*
- 5) *Makedonca dışında bir dil konuşan ve Makedonya Cumhuriyeti'ndeki vatandaşların en az %20'si tarafından hangi dilin konuşulduğu seçilmiş veya adlandırılmış bir yetkili, materyalleri zamanında alır, yani Makedonya Cumhuriyeti Hükümeti'nin bir oturumunda kendisine hizmet etmek üzere hem*

⁵³⁹ Aleksandra Jovevska Görgevik, "Analiza na sobraniskata debata za Zakonot za upotreba na jazicite", IDCSCS Institute for Democracy, 2018, 17.

kendi dilinde hem de alfabesinde, bir komisyona veya Devlet Sekreterleri Genel Koleji'ne teslim etmektedir.

- 6) *Makedonya Cumhuriyeti Hükümeti'nin bir oturumunun transkriptleri, komitelerin ve Devlet Sekreterleri Genel Koleji'nin bir oturumunun yanı sıra diğer materyal ve belgeler, Makedonca ve alfabesinde ve Makedonya Cumhuriyeti'ndeki vatandaşların en az %20'sinin konuştuğu dilde ve alfabesinde düzenlenmekte ve saklanmaktadır.*⁵⁴⁰

1991'de Makedonya'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle yapılan anayasa değişikliğinden sonra parlamento yönetmeliği de değiştirilmiştir. Türkçe kullanımı tamamen kaldırılmış ancak yabancı ülkelere gelecek misafirlerin Makedonca dışındaki dilleri konuşmasına izin verilmiştir. Arnavut partilerin çabaları sonucunda Arnavutça dili hayata geçirilmiş ve 2018 yılında resmi dilin getirilmesi, Arnavutça dilinin tam olarak kullanılmasının önündeki engelleri kaldırmıştır.⁵⁴¹

11.3. Azınlıkların Siyasal Partileri

Kuzey Makedonya, çok partili parlamenter demokrasiye ve yasama, yürütme ve yargı gücüne ayrılmış bir siyasi sisteme sahip bir cumhuriyettir. 1945'ten sonra Kuzey Makedonya, Yugoslavya Federasyonu içinde federe bir devlet olarak egemen bir cumhuriyet haline gelmiştir. 1990'lı yıllarda Federasyon dağılınca 8 Eylül 1991'de bağımsızlık referandumundan sonra Kuzey Makedonya Cumhuriyeti aynı şekilde egemenlik ve bağımsızlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu bağımsızlık sonrası Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anayasası, 17 Kasım 1991 tarihinde ilk çok partili Parlamento tarafından kabul edilmiştir.⁵⁴²

⁵⁴⁰ Sobranie Na Republika Makedonija, "Zakon Za Upotreba Na Jazicite", <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2019/01/Zakon-za-upotreba-jazitsite-14-01-2019.pdf>, s. 4.

⁵⁴¹ Yeni Balkan Gazetesi, "Mecliste 30 yıllık Türkçe hasreti", a.g.w.s.

⁵⁴² Zlatko Nikoloski, a.g.e., s. 27.

Meclis, devlet iktidarının merkezi ve en önemli kurumudur. Anayasa uyarınca, Meclis vatandaşların temsili bir organdır ve üçü yalnızca diaspora milletvekilleri için, biri Amerika kıtasından (Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada), biri Avrupa'dan ve diğeri de Avustralya'dan olmak üzere 123 sandalyeden oluşan cumhuriyetin yasama yetkisine sahiptir.⁵⁴³

Kuzey Makedonya'da çok partili bir sistem mevcut olduğundan Makedonların ve diğeri azınlıkların siyasi partileri çoktur. Partilere en güncel milletvekili sayısı ile bakıldığında şu tablo ortaya çıkmaktadır.⁵⁴⁴

VMRO DPMNE (Vnatrešna Makedonska Revolucionerna Organizacija - Demokratska Partija Za Makedonsko Nacionalno Edinstvo, İç Makedon Devrimci Örgütü - Makedon Milli Birliği Demokratik Partisi) 38 milletvekili.

VMRO - NP (Vnatrešna Makedonska Revolucionerna Organizacija - Narodna Partiya, İç Makedon Devrimci Örgütü - Halk Partisi) 1 milletvekili.

SDSM (Socijal Demokratski Sojuz Na Makedonija, Makedonya Sosyal Demokrat Birliği) 31 milletvekili.

LDP (Liberalna-Demokratska Partija, Liberal-Demokrat Parti) 2 milletvekili.

GROM (Graganska Opcija Za Makedonija, Makedonya İçin Sivil Opsiyon) 1 milletvekili.

BDI (Bashkimi Demokratik Për Integrim, Demokratik Entegrasyon Birliği) 15 milletvekili.

PDSH (Partia Demokratike Shqiptare, Arnavut Demokratik Partisi) 1 milletvekili.

Alijansa za Albansite (Aleanca për Shqiptarët) 8 milletvekili.

⁵⁴³ Zlatko Nikoloski, *a.g.e.*, s. 28.

⁵⁴⁴ Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin Meclisinin Yapısına bakabilirsiniz: <https://www.sobranie.mk/politicki-partii.nspx>, (19.03.2023).

DOM (Demokratksa Obnova Na Makedonija - Makedonya'nın Demokratik İnşası Partisi) 1 milletvekili.

DPSM (Demokratksa partija na Srbite vo Makedonija - Makedonya'daki Sırpların Demokratik Partisi) 1 milletvekili.

Bağımsız milletvekili 3.

BESA Hareketi (Lëvizja Besa) 3 milletvekili.

ALTERNATİVA 3 milletvekili

TDP (Türk Demokratik Partisi) 1 milletvekili.

THP (Türk Hareket Partisi) 1 milletvekili.

TMBH (Türk Milli Birlik Hareketi) son seçimlerde milletvekili çıkaramamışlardır.

BDI (Bashkimi Demokratik për Integrim - Demokratik Bütünleşme Birliği) 15 milletvekili.

DS (Demokratski Sojuz - Demokrasi Birliği) 1 milletvekili.

Levitsa Partisi (Sol Parti) 2 milletvekili.

NSDP (Nova Socijaldemokratska Patija – Yeni Sosyaldemokrasi Partisi) 2 milletvekili.

POPGM (Partija na obedineti penzioneri i gragjani na Makedonija - Makedonya Birleşik Emekliler ve Vatandaşları Partisi) 1 milletvekili.

SPM (Socialistička partija na Maedonija - Makedonya Sosyalist Partisi) 2 milletvekili.

SSM (Srpska stranka vo Makedonija - Makedonya Sırp Partisi) 1 milletvekili.

SRM (Sojuz na Romite od Makedonija - Makedonya Romanlar Birliği Partisi) Kurucusu Amdi Bayram Ekim 2020'de vefat edince parti durgunlaşmıştır.

Kendisi hayatta iken milletvekilliğinde sağlık sorunları nedeniyle siyasetten de çekilmiştir.

Türkler ve diğer etnik grupların ise ülke siyasetinde büyük bir rol oynadıklarını belirtmek güçtür. Bu azınlıkların partilerinin daha ziyade kendi etnik gruplarının haklarını korumaya yönelik politikalar izledikleri görülmektedir. %4 gibi düşük bir nüfus oranına sahip olan Türklere ait halen üç siyasi parti faaliyet göstermekte, bunlardan ikisi Parlamentoda temsil edilmektedir.⁵⁴⁵

Ayrıca Kuzey Makedonya Parlamentosuna giremeyen azınlıkların siyasi partileri mevcuttur. Onlardan birisi Boşnak Demokratik Birliği Partisi'dir (Genel Başkanı Munir Kolaşinac'tır).⁵⁴⁶

11.4. Azınlıkların Sendika ve Dernek Kurma Hakları

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'nın 37. maddesi: *"Vatandaşlar ekonomik ve sosyal haklarını kullanabilmek için sendika kurma hakkına sahiptir. Sendikalar kendi federasyonlarını kurabilir ve uluslararası sendikalara üye olabilirler. Kanunla silahlı kuvvetlerde, poliste ve idari organlarda sendikal örgütlenme hakkının kullanılmasına ilişkin koşulları sınırlanabilir"*⁵⁴⁷ demektedir.

37. maddeden de anlaşılacağı üzere Kuzey Makedonya vatandaşlarının tamamında azınlıklar da buna dahil her bakımdan sendika ve dernek kurma hakları mevcuttur. 2000 yılından bu yana Kuzey Makedon Türkleri de ciddi bir şekilde sivil toplumun içine dahil olmuşlardır. Kuzey Makedonya Türkleri nüfuslarına göre çok sayıda STK kurmuşlardır ve daha sonra tüm STK'lar MATÜSİTEB adı altında tek çatı altında birleştirmişlerdir. MATÜSİTEB 2003 yılının mart ayında Türkler tarafından kurulmuş 30'un üzerinde sivil toplum örgütünü bir araya getirerek çatı

⁵⁴⁵ Nedim Emin, *Makedonya Siyasetini Anlama Kılavuzu*, a.g.e., s. 26.

⁵⁴⁶ Aida Cako, a.g.w.s.

⁵⁴⁷ Kuzey Makedonya Anayasasının ilgili maddelerine bu siteden bakılabilmektedir:

İngilizce:

<https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/36714/70972/F511737559/MKD36714%20Eng.pdf>

Makedonca: <https://www.mfa.gov.mk/mk/page/487/ustav-na-republika-severna-makedonija>.

örgütünü kurmuştur.⁵⁴⁸ STK oluşumuna yönelik eğilim, Makedon Türkleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerin güçlenmesine ve ülkedeki durumlarının iyileşmesine katkıda bulunmuştur.⁵⁴⁹ Kuzey Makedonya Türklerinin en büyük sivil toplum kuruluşu çatı örgütü olarak göze çarpan MATÜSİTEB (Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği)'tir. Son olarak 9. Olağan Genel Kurul Toplantısı düzenlemiş ve bu toplantı sonucu başkanlığa Tahsin İbrahim seçilmiştir.⁵⁵⁰

MATÜSİTEB çatısı altında olan başlıca STK'lar ise Üsküp Eğitim ve Kültür Vakfı (Uluslararası Balkan Üniversitesinin Kurucu Vakfı), El Hilal Yardımlaşma Teşkilatı Derneği (Üsküp), Köprü Derneği (Üsküp), Fettah Efendi Derneği (Üsküp), ADEKSAM (Abdülhakim Hikmet Doğan Eğitim, Kültür ve Sanat Merkezi, Gostivar).⁵⁵¹ Bunların yanı sıra, Mevlana Derneği (Radoviş), Tek İstikbal Derneği (Kırçova-Plasnitsa), Kalkan Derneği (Kalkandelen), Makedonya Atatürkçüler Derneği (Üsküp), Gayret Derneği (Kırçova), KocaTürk Derneği (Debre-Kocacık), HACEGAN Elit (Resne), MATÜKAT (Gostivar), MATİB (Üsküp), Namık Efendi Derneği (Gostivar-Yukarı Banitsa), Ensar Derneği (Üsküp), Hamidiye Medresesi (İştıp), Abdi Bayraktar (Kırçova- Lisiçani), Genç Kalemler Derneği (Aşağı Banitsa-Gostivar), Tefeyyüz Güreş Kulübü (Üsküp), İstikbal (Skudrinje), Lütfü Türkan Derneği (Gostivar), MATÜHAKOD (Gostivar), Yakup Efendi Derneği (Pirlepe – Debreşte), Zafer Derneği (Struga), Ziya Gökalp Derneği (Konçe – Radoviş), Çiftlik Derneği (Debre), Vardar Derneği (Üsküp), Yeni Yıldız Türk Derneği (Aşağı Koliçani-Studenici), Ufukta Sesler Derneği (Kanatlar/Pirlepe), Paşa Derneği (Gostivar), Mustafa Paşa Derneği (Üsküp), Derya Derneği (Üsküp), Işık Derneği (Doyran), HID-BAH-ŞEN (Çalıkli-Valandova), Yeni Yol Derneği (Üsküp), Hacegan Resne (Resne), Şefkat Derneği (Gostivar), Ali Bey Derneği (Vasilevo-Gradoşor), Dost Eli (Bansko-Ustrumca), Ağlar Dağlar Derneği (İştıp), Hizmet Derneği (Teartse), Dosteller Derneği (Radoviş), Köprülül Derneği

⁵⁴⁸ Fahri Türk, *Balkanlarda Yaşayan Türk Azınlıkları ve Türkçeye Yönelik Dil Politikaları*, Astana Yayınları, Ankara 2016, s. 157.

⁵⁴⁹ Nedim Emin, *Makedonya Siyasetini Anlama Kılavuzu*, a.g.e., s. 33.

⁵⁵⁰ Time Balkan, "MATÜSİTEB Genel Başkanlığına Tahsin İbrahim seçildi", <https://timebalkan.com/matusiteb-genel-baskanligina-tahsin-ibrahim-secildi/>, (29.07.2023).

⁵⁵¹ Reyhan Rahman, *Makedonya'da Türk Azınlık ve Makedonya-Türkiye İlişkileri*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2012, s. 32.

(Köprülü), Sabit Yusuf (Gostivar), Yıldız Kültür ve Eğitim Derneği (Gostivar), Fettah Efendi Derneği (Üsküp), Türk Gençlik Kulübü (Gostivar), Hedef Debre (Debre), Selçuklular Derneği (Radoviş), Kardeş Eli Derneği (Vasilevo), Turan Yerli Halklar (Ustrumca), Nesil Derneği (Üsküp), Alaca Derneği (Kalkandelen), Nöbetteyiz Derneği (Vasilevo) dernekleri de yer almaktadır.⁵⁵²

Diğer azınlıkların sendikalarına bakıldığında Roman - Güneş - Kalkandelen Demokratik Gelişim Derneği (ADRR “Sun” - Kalkandelen)⁵⁵³ göze çarpmaktadır. Bu dernek Ocak 2006’dan bu yana yayınlanan “Roman İşsizliğini Azaltmaya Yönelik Politikalar” adlı mikro çalışmada, Roman nüfusunun önceki istihdam programlarından ve politikalarından elde ettiği faydaları özel bir sorun olarak değerlendirmenin yanı sıra, bilgi konusunu ve bilginin, ilgilenen Romanlara ulaşma şeklini tanımlamaktadır. Sonuç olarak Romanların %45’inden fazlasının herhangi bir programı duymadığını göstermiştir.⁵⁵⁴

ADRR “Sun” uluslararası ve ulusal düzeyde kurulmuş, sivil entegrasyona ve demokratik hakların ve Roman fırsatlarının eşit uygulanmasına aktif olarak katkıda bulunan bir organizasyondur.⁵⁵⁵ Aynı şekilde başka bir kuruluş ise Üsküp merkezli “Barikanipe” Roman Kültür ve Medya Merkezi faaliyet yürütmektedir.⁵⁵⁶

Kuzey Makedonya Romanların diğer bir derneği “Kham Delçevo Derneği” genç Romanların eğitimini ve sosyal konumlarını iyileştirmek ve ülkedeki tüm sosyo-ekonomik akışlara dahil olmalarını sağlamak için faaliyetler yürütmek amacıyla yola çıkan bir grup Roman vatandaşı Delçevo şehrinde 20 Mart 1999 tarihinde bu derneği kurulmuşlardır.⁵⁵⁷

⁵⁵² MATÜSİTEB, “Üye Dernekler”, <https://matusiteb.mk/2023/01/15/namik-efendi/>, (27.07.2023).

⁵⁵³ Bu STK hakkında daha fazla bilgiyi <https://sonce.org.mk/mk/> sitesine tıklayarak öğrenebilirsiniz.

⁵⁵⁴ Marc Weller, *a.g.e.*, s. 104.

⁵⁵⁵ Sontse, “Sontse e formirana vo 1996 godina kako neformalna grupacija vo Tetovo”, <https://sonce.org.mk/mk/>, (01.06.2023).

⁵⁵⁶ Admir Fazlagikj – Dzihat Aliju, “Kuzey Makedonya'daki azınlıkların sesi Anadolu Ajansı”, <https://www.aa.com.tr/tr/kurumsal-haberler/kuzey-makedonyadaki-azinliklarin-sesi-anadolu-ajansi/1626625>, (25.07.2023).

⁵⁵⁷ Kham Delçevo, “Naşata İstoriya”, <https://khamdelcevo.org.mk/нашата-историја/>, (05.08.2023).

“KUD Sveti Sava 1” Kuzey Makedonya’nın Kalkandelen şehrinde Sırp toplumunun bir parçası olup, ülke siyasetinden ve çıkarlarından bağımsız bir STK’dır.⁵⁵⁸

Kuzey Makedonya Boşnakların ise Başkent Üsküp’teki Boşnak Araştırma Merkezi “Lilium Bosnacium” adlı kuruluşları vardır.⁵⁵⁹ Ayrıca Kuzey Makedonya Boşnakların Divan Derneği önemli bir STK’larıdır. 28 Eylül Uluslararası Boşnak Günü “Dostluk Köprüleri 6” şiir koleksiyonunu yayınlamıştır.⁵⁶⁰ Bunlarla beraber ise 19 Haziran 2019 tarihinde Kuzey Makedonya’daki tüm Boşnak STK’ları bir araya gelerek Boşnak Ulusal Konseyi kurulmasına karar vermişlerdir. Bu konseyin kurulmasında kurucu meclis olarak Kuzey Makedonya’daki Boşnak STK’larından “Merhamet”, “Yeniden Doğuş”, “Divanhana”, “Orizar’ın Sesi” ve Boşnak Kültür Merkezi katılmıştır. Bu konseyin başkanlığını ise Cevat Hot atanmıştır.⁵⁶¹

Kuzey Makedonya Ulahlarının ise Ohri şehrinde “Luninya” isminde dernekleri bulunmaktadır. Luninya’nın başkanlığını Dragan Korovešoski yürütmektedir.⁵⁶² Ulahların Ohri’de bulunan bir başka STK’sı ise PUNTE Kültür Derneği’dir. Başkanlığını Vangel Dunoski yapmaktadır.⁵⁶³ Mbela isminde diğer bir Ulah derneği ise Struga’da bulunmaktadır. Bu STK’lar yok olmak üzere olan Ulah dilin ve kültürünü ayakta tutmaya çalışmaktadırlar.⁵⁶⁴

Son olarak Kuzey Makedonya Arnavutların STK’larına bakıldığında 2018 yılında Kuzey Makedonya’daki sivil toplum kuruluşlarına yeni bir kuruluş daha

⁵⁵⁸ Visitnomer, “Srbite vo Severna Makedonija ne ja opravduvat vojnata vo Ukraina, del od niv navivaat za Rusija”, <https://visitnomer.mk/srbite-vo-severna-makedonija-ne-ja-opravduvat-vojnata-vo-ukraina-del-od-niv-navivaat-za-rusija/> (21.06.2023).

⁵⁵⁹ Kanal 5, “Prezentacija na istraživanje za sostojbata na Bošnjacite vo Makedonija”, <https://kanal5.com.mk/prezentacija-na-istrazhivanje-za-sostojbata-na-bosnjacite-vo-makedonija/a296463>, (27.07.2023).

⁵⁶⁰ Vecer, “Združenieto „Divan“ objavi stihobirka „Mostovi na prijatelstvo 6”, <https://www.vecer.press/здружението-диван-објави-стихозб/>, (15.06.2023).

⁵⁶¹ Admir Fazlagic, “Bošnjacite vo Severna Makedonija osnovaa Bošnjački nacionalen sovet”, <https://www.aa.com.tr/mk/балкан/бошњациите-во-северна-македонија-основаа-бошњачки-национален-совет/1515390>, (15.06.2023).

⁵⁶² Tvmohrid, “Vlaškata zaednica go slavi Nacionalniot den na Vlasite”, <https://tvmohrid.com/news/ohrid/vlashka-zaednica-slavi-nacionalen-den-vlasi/>, (27.07.2023).

⁵⁶³ Tvm, “Denes Vlasite praznuvat”, <https://tvm.mk/news/ohrid/denes-vlasi-praznuvat/>, (27.07.2023).

⁵⁶⁴ Tvm, “Pravata na vlasite najmnogu se počituvaat vo Makedonija”, <https://tvm.mk/news/ohrid/pravata-na-vlasite-najmnogu-se-pochituvaat-vo-makedonija/>, (27.07.2023).

eklenmiştir. Kuruluşun ismi “FRSH: Forumi Rinor Shqiptar (Arnavutluk Gençlik Forumu)” Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Merkezi Kayıt Defteri’nden mühürleri alarak faaliyete başlamıştır.⁵⁶⁵

Diğer bir Arnavut STK’sı ise ALBIZ Vakfı’dır. Mart 2011’de tanınmış Arnavut şirketi Dauti Komerc’in sahipleri tarafından kurulmuş, kâr amacı gütmeyen, bağımsız bir kurumdur. ALBIZ Vakfı’nın amacı ve vizyonu, faaliyet gösterdiği toplumun eğitimsel, ekonomik, sosyal ve kültürel platformlarının organizasyonu ve tanıtımı yoluyla kurumsal sosyal sorumluluk ve hayırseverliğin teşvik edilmesinde lider olmaktır. Bu yıllarda ALBIZ Vakfı üç stratejik nokta tanımlamıştır: eğitim platformları, kültürel ve spordur.⁵⁶⁶

CHOM (Cultural Humanitarian Organization Merhamet): Merhamet Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 1997 yılında Üsküp’te kurulmuştur. Kurucu başkanı Adnan İsmail’dir. Şimdiki başkanı Ridvan Caferi olup proje müdürü ise Cihad Huseyni’dir.⁵⁶⁷

Forumu Rinor İslam - Islamic Youth Forum: İslami Gençlik Forumu, 05 Temmuz 2000 tarihinde kurulmuş bir sivil toplum gençlik örgütüdür. FRI, 25 Ağustos 2000 tarihinde Kuzey Makedonya Cumhuriyeti yargı organlarına kayıtlı yasal bir kuruluştur.⁵⁶⁸

Shoqata Kultulore Vizioni M: 1998 yılında kültürel faaliyetler yapmak amacıyla gençler tarafından Üsküp’te kurulmuştur. Başkan Bekim Sali’dir.⁵⁶⁹

Legis 2009 yılında Kuzey Makedonya’nın başkenti Üsküp’te kurulmuştur. Başlangıçta, toplumun açık bir sesi olarak, ihtiyaç ve gereklilikleri paylaşarak, halkın irade ve gereksinimlerini örgütlü bir şekilde sunmak, savunmasız nüfusa ve muhtaç

⁵⁶⁵ Bashkim İlyazi, “Forumu Rinor Shqiptar regjistrohët si OJQ në Maqedoni”, <https://telegrafi.com/forumi-rinor-shqiptar-regjistrohët-si-ojq-ne-maqedoni/>, (05.08.2023).

⁵⁶⁶ Albiz Foundation, “Rreth Fondacionit Albiz”, <https://albiz.org.mk/fajja/per-ne/historiku/>, (05.08.2023).

⁵⁶⁷ İdsb, “Cultural Humanitarian Organization Merhamet (CHOM)”, <https://idsb.org/uye-listesi/cultural-humanitarian-organization-merhamet-chom>, (05.08.2023)

⁵⁶⁸ Fri, “Rreth Nesh”, <https://fri.org.mk/reth-nesh/>, (05.08.2023).

⁵⁶⁹ İdsb, “Shoqata Kultulore Vizioni M”, <https://idsb.org/uye-listesi/shoqata-kultulore-vizioni-m>, (05.08.2023).

insanlara yardım ederek insan haklarını ve insani değerleri geliştirmek ve toplumsal farkındalığı artırmak amacıyla kurulmuştur.⁵⁷⁰

O.H. Kalliri i Miresise (İyilik Başağı) Üsküp'te faaliyet yürüten bir dernektir. Vllaznia Eğitim Derneğı ise Kumanova'da faaliyet yürüten bir dernektir. Bu dernekler Kuzey Makedonya Arnavutları tarafında kurulmuş ve faaliyet yürüten derneklerdir.

11.5. Yerel Yönetimler ve Kamuda Azınlıklar

Makedonya'da yerel yönetimler hususu, iç istikrarsızlığa kaynaklık eden hususlardan biri olması sebebiyle ülke siyasetini etkileyen en önemli meselelerden biridir. 2001'deki etnik çatışmalar, Arnavutların hukuki statülerinin düzeltilmesi ve devlet kadrolarında daha fazla yer almalarına yönelik taleplerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu talepler arasında en fazla üzerinde durulan konulardan biri de yerel yönetimler olmuştur. 1990'lı yıllardan sonra bütün Batı Balkanlar'da olduğu gibi Kuzey Makedonya'da da yerel yönetimler konusunda yapılan reformlar çok yavaş ilerlemiştir. Buna karşılık, yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin (decentralization) Kuzey Makedonya'da hem iç istikrarın korunması hem de demokratikleşme alanında olumlu neticeler meydana getireceğine dair yorumlar yapılmıştır. Buna göre, belediyelerin yetki alanlarının genişletilmesinin ülkede sürekli yeniden ortaya çıkma potansiyeli taşıyan etnik gerilimlerin sonlandırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ohri Çerçeve Antlaşması'nca garanti altına alınmış olan yerel öz yönetim ve yerelleşme süreçleri, bu anlaşmanın uygulanması çerçevesinde yürütölmektedir.⁵⁷¹

THP Genel Başkanı ve Milletvekili Enes İbrahim sosyal medya hesabından yaptığı paylaşımıyla yerler yönetimlerde Türklerin katılımını ortaya koymaktadır. Kuzey Makedonya'da yerel yönetimlerde Türklere bakıldığında E. İbrahim'e göre: *“Kamu Yönetimi ve Bilişim Bakanlığının yayınladığı Kamu Çalışanları 2022 Yılı*

⁵⁷⁰ Legis, “History”, <https://legis.mk/history/>, (05.08.2023).

⁵⁷¹ Nedim Emin, *Makedonya Siyasetini Anlama Kılavuzu*, a.g.e., s. 23.

Raporu'nda Türklerin kamuda temsil oranı %2,42 veya 2,675 olarak açıklandı. 2016 yılından önce Türklerin kamuda temsil oranı %1,61 veya toplam kamu çalışanları arasında Türklerin sayısının 1,781 civarında olduğu görülüyor. Bununla birlikte emekliliğe ayrılmış Türklerin sayısı da göz önüne bulundurulduğunda 6 yıl içerisinde 1200 üzerinde soydaşa kamuda istihdam sağlanmıştır (polis, asker, istihbarat hariç). Burada işe alım prosedürlerinde yasal boşlukların kötüye kullanıldığının da altını çizmekte fayda var. Daha şeffaf bir işe alım prosedürü ve uzun vadeli yasal çözümlere odaklanması halinde bu rakamın daha da artacağına inanılıyor (Tablo 1 ve 2'de).⁵⁷²

Topluluk Grubu	Çalışanlar	Yüzdelik
Makedon	82.900	%75,15
Arnavut	21.279	%19,29
Türk	1781	%1,61
Sırp	1272	%1,15
Roman	1215	%1,10
Boşnak	479	%0,43
Ulah	478	%0,43
Diğerleri açıklamayanlar	907	%0,82

Tablo 1: 2016 yılında kamuda temsil oranı.

Topluluk Grubu	Çalışanlar	Yüzdelik
Makedon	78.833	%71,36
Arnavut	23.855	%21,60
Türk	2675	%2,42
Roman	1651	%1,49
Sırp	1542	%1,40
Açıklamayanlar	813	%0,74
Boşnak	569	%0,52
Ulah	572	%0,48

Tablo 1: 2022 yılında kamuda temsil oranı.

Kuzey Makedonya sınırlarında ve bireysel olarak belediyelerde çoğunlukta olmayan topluluk üyelerinin haklarının kullanılma derecesi, büyük ölçüde sayılarına bağlı olarak belirli bölgelerin temsiliyeti, karar alma ve politika oluşturma

⁵⁷² THP Genel Başkanı ve Milletvekili Enes İbrahim, Sosyal Medya Paylaşımı, https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=10162928362331562&id=758051561&mibextid=Nif5oz, (27 Nisan 2023).

süreçlerine etkin katılımının yanı sıra devlet tarafından yeterli ve gerekli ön koşulların olasılığına bağlıdır. Buna göre, bir topluluk Kuzey Makedonya'daki tüm nüfusun %2,5'i tarafından temsil ediliyorsa gerekli ön koşulları desteklemek ve geliştirmek için aktif önlemler yoksa, bu topluluk belirli bölgelerde yoğunlaşmamışsa, ancak Kuzey Makedonya'nın çeşitli bölgelerinde yaşıyorsa ve olumsuz sosyoekonomik koşullar ve karar alma sürecine düşük derecede katılım varsa, bu durumda, uluslararası anlaşmalar, Kuzey Makedonya Anayasası ve yasal düzenlemelerle güvence altına alınan haklar çoğunlukla sadece işçi hakları olarak kalacak ve topluluk üyeleri bunları etkili bir şekilde elde edemeyeceklerdir.⁵⁷³

Çayır, Struga ve Gostivar belediyeleri ağırlıklı etnik olarak Arnavut'tur. Nüfus olarak ise benzer büyüklüktedir ve hepsi kentsel alanlardır. Çair, Kuzey Makedonya'nın başkenti Üsküp'ü oluşturan on belediyeden biridir ve yaklaşık 65.000 kişilik bir nüfusa sahiptir. Struga ve Gostivar, Kuzey Makedonya'nın batı bölgesinde yer alan ayrı şehirler olup Arnavutluk ile komşudur. 2018 yılında Dünya Nüfus İncelemesi İstatistiğine göre nüfusları sırasıyla 37.000 ve 51.000'dir.

Her üç belediye çok etnikli olsa da Çayır'ın etnik olarak üçünden daha fazla bölünmüş olduğu düşünülmektedir. Aslında Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki herhangi bir belediyeden farklı olarak etnik Arnavutlar ile etnik Makedonlar arasındaki gerginliğin artmasıyla ön plana çıkmaktadır. Buna ilaveten Çayır Belediyesinin çoğunluğu etnik olarak Arnavut olmasına rağmen çoğunluğu etnik olarak Makedon olan Üsküp'te sadece bir belediyedir.⁵⁷⁴

⁵⁷³ Donče Boškovski, "Sproveduvanje na pravata na zaednicite – praktiki, mehanizmi i zaštita", *Национална и универзитетска библиотека «Св. Климент Охридски»*, Skopje 2012, s. 51.

⁵⁷⁴ Filip Stojkovski ve Natasia Kalajdziovski, "Community Perspectives on the Prevention of Violent Extremism in Macedonia". *Country Case Study 1*. Berlin/Skopje 2018, s. 6.

12. KUZEY MAKEDONYA'DAKİ AZINLIKLARIN SOSYOEKONOMİK HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ

Bu ana alt başlıkta Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki azınlıkların belli başlı konulardaki özgürlüklerine değinilecektir. Onlarda sırasıyla çalışma hak ve özgürlükleri, azınlıkların sosyokültürel durumları, ana dilde eğitim hakkı ve özgürlüğü, din ve ibadet özgürlüğü, basın ve ifade özgürlüğü.

12.1. Çalışma Hak ve Özgürlüğü

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti azınlıkları ülkenin farklı bölgelerinde yaşadıklarından dolayı çalışma alanları da farklılaşmaktadır. Bunun yanında Kuzey Makedonya, Yugoslavya Federasyonu içinde Bosna-Hersek ile ekonomik açıdan en az gelişmiş cumhuriyetleri teşkil etmekteydiler. Bundan dolayı Yugoslavya'nın dağılmaması yönünde görüş bildirmişlerdir.⁵⁷⁵

Kuzey Makedonya'nın geneline bakıldığında çalışanların işgücünün dağılımı genel olarak madencilik, dericilik, gıda, tarım, tekstil, ticaret, turizm, esnafılık, küçük ölçekli işletmeler, bankacılık gibi alanlarda uğraşmaktadırlar.⁵⁷⁶

Kuzey Makedonya'nın doğusunda⁵⁷⁷ yaşamakta olan Yörük Türkleri %90 - %95 tarımla uğraşmaktadır. %5 - %10'luk kısım ise hayvancılıkla uğraşmaktadır. Nitekim Kuzey Makedonya'nın batısındaki Türkler ise tarımdan ziyade esnafılık, ticaret, turizmle meşgul olmaktadır. Bir kısmının ise Avrupa'da çalışan bir yakını vardır. Onun gönderdiği para ile geçimlerini sağlamaktadırlar.

⁵⁷⁵ Orhan Derman, *Makedonya'daki Türkler Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma* (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2017, s. 173.

⁵⁷⁶ Orhan Derman, *a.g.e.*, s. 173.

⁵⁷⁷ Bu konuda detaylı bilgi için köşe yazısı okunması önerilmektedir. Time Balkan, "Doğu Makedonya Mı Yoksa Makedonya'nın Doğusu Mu?", <https://timebalkan.com/dogu-makedonya-mi-yoksa-makedonyanın-dogusu-mu/?fbclid=IwAR3HxeQ8y8vMEwFUO60Fd0hMd8DK7GZNI7dpqIvNY5LoEkEapi3ud6C04E4>, (27.07.2023).

2001 İç Savaşından sonra imzalanan OÇA ile Kuzey Makedonya devletinin kamu kuruluşlarında iş bulma olanağı sadece Arnavutlar için iyileşirken Türkler için durum daha da kötüleşmiştir. Bunun böyle olması ise Kuzey Makedonya’da iş bulma fırsatı siyasi parti üzerinden işlemektedir. Siyasi partinin önde gelen kişinin referansı sonucu liyakat ile iş bulma fırsatı elde edilmektedir. Türk, Arnavut veyahut diğer azınlığa mensup olan bir kişi iş bulabilmesi için bir siyasi partiye üye olması gerekmektedir. Aksi takdirde iş bulma olanağı zorlaşmaktadır.⁵⁷⁸

Avrupa Komisyonu Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nin adil temsil açısından 2012 İlerleme Raporuna göre, yeni işe alınan tüm memurların yaklaşık dörtte biri azınlık olmayan topluluklardandır. Aynı raporda, çoğunluk olmayan topluluklardan kamu görevlilerinin genel temsili yaklaşık %29 olduğunu, ancak Roman ve Türklerin yetersiz temsil edildiğini belirtmektedir.⁵⁷⁹

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’ndeki etnik toplulukların adil temsil düzeyini belirlemek için en doğru ölçütler istatistiki verilerdir. Dolayısıyla, 2012 yılı OÇA’nın uygulanmasına yönelik sekreteryadan alınan verilere göre ve Adil Temsil Stratejisinin uygulanması ile bağlantılı olarak yürütülen faaliyetlerde ve stratejinin uygulanmasına yönelik eylem planında Makedonlar %77,7, Arnavutlar %16,5, Türkler %1,6, Sırlar %1,6, Boşnaklar %0,3 ve Romanlar %0,7 ile temsil edilmektedir.⁵⁸⁰

2012 yılındaki verilere bakıldığında ise Kuzey Makedonya yargısında, Makedonlar %87,37, Arnavutlar %8,06, Türkler %0,96, Sırlar %1,14 ve Romanlar %0,76 ile temsil edildikleri görülmektedir.⁵⁸¹

Kuzey Makedonya’nın 2022 kamu personeli raporuna göre devlet kurumlarında toplam 129 bin 374 kişi çalışmaktadır. Devlet kurumlarında memur sayısı bir önceki yıla göre 2 bin 714 kişi azalma yaşanmıştır. Kamuda çalışan personelin etnik kökene göre dağılıma oranı: %71 Makedon, %21,6 Arnavut, %2,42

⁵⁷⁸ Orhan Derman, *Ötekileştirme Üzerine Kurulan Kimlikler Makedonya*, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2020, s. 31.

⁵⁷⁹ Bratislava Tanaskovič, *Malcinstvata vo Evropskata Unija i vo Republika Makedonija - Komparativni Sogleduvanja*, (Univerzitet Sveti Kiril i Metodij, Filozofski Fakultet – Skopje, Institut za sociologija), Skopje 2012, s. 80.

⁵⁸⁰ Bratislava Tanaskovič, *a.g.e.s.*, s. 81.

⁵⁸¹ Bratislava Tanaskovič, *a.g.e.s.*, s. 81.

Türk, %1,49 Roman ve %1,4 Sırp'tır. Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetimi Bakanı Azir Aliu, düzenlediği basın toplantısında, 2021 yılında devlet dairesi sayısının 1.354 olduğunu ve bu sayıya 2022 yılında 8 dairenin daha eklendiği bilgisini aktarmıştır. Ayrıca Bakan Aliu, memurların çoğunluğunun %34 ile eğitim sektöründe çalıştığını, ardından %18 ile sağlık sektörünün geldiğini söylemiştir. Genle olarak bakıldığında ise memurların %56,29'u kadın iken %43,71'i ise erkektir.⁵⁸²

Azınlıklar bazında bakıldığında 2012 ile 2022 yılları arasına kamuda Makedonların oranı azalmışken diğer azınlıkların katılım oranı artmış olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak ilgili tüm uluslararası rapor ve belgelere göre, Kuzey Makedonya'daki azınlıkların hakları Avrupa ve dünya çerçevesinde mümkün olan en yüksek düzeye çıkarılmıştır. AB'nin bir organı olan Venedik Komisyonu, özellikle İki Dillilik Yasası'nın kabul edilmesi yoluyla Kuzey Makedonya'nın daha küçük etnik topluluklara verilen haklarla ilgili olarak çok daha ileri gittiğini açıkça belirtmiştir.⁵⁸³

12.2. Azınlıkların Sosyokültürel Durumları

Kuzey Makedonya toplumu çok kültürlü, çok etnikli ve çok dinli yapıda olan çeşitli medeniyet katmanlarının, kültürel, etnik ve mezhepsel etkilerin biriktiği ilgili bir geleneğe sahiptir. Tüm bunları anayasal ve yasal bir çerçevede ele almaktadır. Ülkedeki azınlık haklarıyla ilgilenenler, insan ve azınlık haklarına saygı konusundaki tüm raporlara göre Kuzey Makedonya'nın yıllardır en yüksek notu aldığını söylemektedirler. Uluslararası toplumdan bir etnik topluluğun haklarına saygısızlık edildiğine dair neredeyse hiçbir açıklama yapılmamıştır. Bu kapsamda Kuzey Makedonya'daki azınlıklar etnik kökenlerini özgürce ifade edebilmektedirler.

⁵⁸² Yeni Balkan Gazetesi, "Kamu personelinin yüzde 2,42'si Türk", <https://yenibalkan.com/tr/gundem/kamu-personelinin-yuzde-2-42-si-turk>, (05.08.2023).

⁵⁸³ Aleksandar Dimkovski, "Malcinstvata na pedestal vo Makedonija", <https://novamakedonija.com.mk/makedonija/politika/malcinstvata-na-piedestal-vo-makedonija/>, (13.08.2023).

Kültürel ve dilsel özelliklerini ise eğitim, siyasi ve sosyal süreçler aracılığıyla geliştirebilmektedirler.⁵⁸⁴

Bu itibarla Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki azınlıklar sosyokültürel olarak belli başlı halklardan yararlanmaktadırlar. Daha da önemlisi Kuzey Makedonya azınlıkları kendi milli bayramlarını kutlayabilmektedirler. Kuzey Makedonya, 2007 yılında yapılan yasa değişikliğiyle birlikte az sayıdaki etnik topluluğa milli bayramlarını kutlama hakkı verilmiştir.⁵⁸⁵

Bu tarihten itibaren etnik toplulukların kutlamakta olduğu bayramlar ve günleri aşağıda belirtilmektedir.

27 Ocak - Sırp toplumu üyeleri için Aziz Sava Bayramı'dır. 8 Şubat 2007 tarihinde Kuzey Makedonya Meclisi'nde tatil günleriyle ilgili yasada değişiklik yapılarak 27 Ocak, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Sırpların milli bayramı ilan edilmiştir. O gün Sırp toplumu için resmî tatil günüdür.⁵⁸⁶

8 Nisan - Roman toplumunun üyeleri için Uluslararası Romanlar Günü'dür. Uluslararası Romanlar Günü 8 Nisan 1990 tarihinde Polonya'daki Uluslararası Roman Birliği Dünya Kongresi'nde resmi olarak ilan edilmiştir.⁵⁸⁷ Kuzey Makedonya'da ise Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 8 Nisan'ı Tatil Yasası'na göre, Uluslararası Romanlar Günü'nü Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Roman topluluğuna mensup vatandaşlar için resmî tatil gün olduğunu ilan etmiştir.⁵⁸⁸

23 Mayıs - Ulah topluluğunun üyeleri için Ulahların Ulusal Günü'dür. Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid 23 Mayıs 1905, ferman ilanı ile Ulahları ayrı bir etnik grup olarak, muhtarlarını, belediye başkanlarını seçme, eğitim düzenleme ve

⁵⁸⁴ Radmila Zarevska, "Vo koj kraj na inkata duvaat poedinci – pripadnici na etničkite malcinstva", <https://novamakedonija.com.mk/makedonija/vo-koj-kraj-na-inkata-duvaat-poeedinici/>, (13.08.2023).

⁵⁸⁵ Yeni Balkan Gazetesi, "Makedonyalı Boşnaklar Milli Bayramlarını Kutladı", <https://yenibalkan.com/tr/gundem/makedonyali-bosnaklar-milli-bayramlarini-kutladi> (15.06.2023).

⁵⁸⁶ Aopz, "Natsionalen Praznik na Srbite vo Republika Makedonija – Sveti Sava", <https://aopz.gov.mk/национален-празник-на-србите-во-рeпyб/>, (14.08.2023).

⁵⁸⁷ Kanal 5, "8 april Meğunaroden den na Romite", <https://kanal5.com.mk/8-april-megjunaroden-den-na-romite/a372240>, (14.08.2023).

⁵⁸⁸ Sloboden Peçat, "8 Nisan Uluslararası Roman Günü, Roman toplumu için çalışma dışı gün", <https://www.slobodenpecat.mk/tr/megunarodniot-den-na-romite-8-april-neraboten-za-romskata-zaednitsa/>, (14.08.2023).

kiliselerde ibadet etme haklarını tanımıştır.⁵⁸⁹ Bu nedenle Doğu Avrupa'nın farklı bölgelerinde yaşayan Ulahlar, 22 Mayıs 1905'te kendilerini ayrı bir millet olarak tanıyan Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid'e minnet duymaktadırlar.⁵⁹⁰ Kuzey Makedonya ise 2007 yılında tatil günleriyle ilgili yasada yapılan değişiklikte birlikte 23 Mayıs gününü ülkede Ulahlara resmi tatil günü olarak ilan etmiştir.⁵⁹¹

28 Eylül - Boşnak toplumunun üyeleri için Uluslararası Boşnak Günü'dür. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde tatiller yasasında yapılan değişiklikte 8 Şubat 2007'de 28 Eylül, Kuzey Makedonya Boşnak topluluğu üyeleri için resmî tatil olarak Uluslararası Boşnak Günü ilan edilmiştir. O gün Kuzey Makedonya Boşnaklar için resmî tatil günüdür.⁵⁹²

22 Kasım - Arnavut Alfabeti Günü'dür. 22 Kasım 1908'de düzenlenen Manastır Kongresi'nde 36 harfli Latin alfabesi kabul edilmiştir.⁵⁹³ O günden bugüne 114 yıldır 22 Kasım tarihi Arnavutlar tarafından "Alfabe Günü" olarak kutlanmaktadır.⁵⁹⁴

Kuzey Makedonya Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Tatil Günleri Kanunu uyarınca Kasım 2014 yılında Arnavutluk Alfabe Günü'nün Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Arnavut toplumunun vatandaşları için tatil günü olduğunu duyurmuştur. Aynı zamanda, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Arnavut toplumuna mensup vatandaşların Arnavut Alfabe Günü'nü tebrik etmiştir.⁵⁹⁵

⁵⁸⁹ Kisela Voda, "Neka e čestit 23 Maj, Nacionalniot den na Vlasite", <https://www.kiselavoda.gov.mk/index.php/naslovna/novosti/2385-vlasi>, (14.08.2023).

⁵⁹⁰ Dünya Bülteni, "Ulusal Ulah Günü'nde Abdülhamid'e vefa", <https://www.dunyabulteni.net/olaylar/ulusalulahgunundeabdulhamidevefah467677.html>, (14.08.2023).

⁵⁹¹ Tvnova, "Čestit Natsionalen Den na Vlasite – 23 Maj! T1 Multsa Anj Dzua Nacionale Armanjlor!", <https://tvnova12.mk/2022/05/cestit-nacionalen-den-na-vlasite-23-maj/>, (14.08.2023).

⁵⁹² Aopz, "Den na Bošnatsite", <https://aopz.gov.mk/ден-на-бошњаците/>, (15.08.2023).

⁵⁹³ Furkan Abdula, "Državniot vrv na Severna Makedonija so čestitki po povod Denot na albanskata azbuka", <https://www.aa.com.tr/mk/балкан/државниот-врв-на-северна-македонија-со-честитки-по-повод-денот-на-албанската-азбука/2427396>, (14.08.2023).

⁵⁹⁴ Telma, "Odbeležana 114 godišninata od Bitolskiot kongres i Denot na albanskata azbuka", <https://telma.com.mk/2022/11/22/odbeležana-114-godishninata-od-bitolskiot-kongres-i-denot-na-albanskata-azbuka/>, (14.08.2023).

⁵⁹⁵ Mtsp, "Den na Albanskata Azbuka", https://www.mtsp.gov.mk/pocetna-ns_article-den-na-albanskata-azbuka.aspx, (14.08.2023).

21 Aralık - Türk toplumunun üyeleri için Türkçe Eğitim Bayramı'dır. 2007 yılından itibaren Kuzey Makedonya Türklerinin milli bayramı olarak kutlanan 21 Aralık, 1944 yılında Makedon Türklerinin Türkçe eğitimine başladığı gündür.⁵⁹⁶

Bu önemli günün resmî tatil olarak kutlanması, TDP'nin teklifinin Kuzey Makedonya Meclisinde kabul edilmesi ve 15 Şubat 2007'de Resmî Gazete'de yayınlanan kararla başlamıştır. 15 yıldır Kuzey Makedonya Türkleri, 21 Aralık Türk Eğitim Bayramını ülke genelinde çeşitli etkinliklerle kutlamaktadırlar.⁵⁹⁷

Ayrıca Kuzey Makedonya Türkleri her yıl 6 Mayıs tarihinde Valandova'da bulunan Türk köyü Çalıkli'da marka haline gelmiş olan Uluslararası Hıdırellez Bahar Şenlikleri HID BAH ŞEN FEST'i kutlamaktadırlar.⁵⁹⁸

Aynı şekilde Doğu Makedonya Türkleri Derneği tarafından her yıl Yörük şenlikleri düzenlenmektedir. Bu yıl 15. Geleneksel Yörük Şenliği Radoviş şehrine bağlı Türk Köyü olan Topolnisa'da gerçekleşmiştir.⁵⁹⁹

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Hükümeti'ne bağlı olarak çalışan Toplulukların Haklarını Gerçekleştirilme Ajansı resmi sayfasında ülkedeki azınlıkların resmî tatil günleri açıklamaktadır. Ayrıca bu sayfa tüm azınlıkların dillerinde mevcuttur.⁶⁰⁰

⁵⁹⁶ Mümin Ali, "Kuzey Makedonya 21 Aralık Türkçe Eğitim Bayramı", <https://timebalkan.com/kuzey-makedonya-21-aralik-turkce-egitim-bayrami/>, (05.08.2023).

⁵⁹⁷ Yeni Balkan Gazetesi, "21 Aralık Türkçe Eğitim Bayramı", <https://yenibalkan.com/index.php/tr/gundem/21-aralik-turkce-egitim-bayrami>, (15.08.2023).

⁵⁹⁸ Esra Hasipi, "Kuzey Makedonya'da 30. Uluslararası Hıdırellez Şenliği", <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kuzey-makedonyada-30-uluslararasi-hidirellez-senligi-765380.html>, (05.08.2023).

⁵⁹⁹ Son Dakika, "Doğu Makedonya'da Yörük Türkleri Kültürlerini Yaşatmaya Devam Ediyor.", <https://www.sondakika.com/haber/haber-yol-kenarinda-olu-bulunan-ciftin-gonul-iliskisi-or-16197555/>, (05.08.2023).

⁶⁰⁰ Aopz, "Zaednici", <https://aopz.gov.mk/zaednici/>, (05.08.2023).

12.3. Ana Dilde Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde ana dilde eğitim hakkını daha iyi anlayabilmek için Yugoslavya'nın kurulduğu tarihten itibaren ele almak faydalı olacaktır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kuzey Makedonya'da ciddi bir eğitim seferberliği başlamıştır. Tarih olarak 2 Eylül 1944'te ASNOM başkanlığında eğitim seferberliğinin başlatılmasına karar verilmiştir. İlgili ASNOM'un birinci toplantısında, Makedoncanın resmi dil olarak eğitime başlamasının ardından Kurtuluş Savaşı'nda Kuzey Makedonya'nın kurtuluşu için aynı tarafta savaşan diğer milletlerden (Türkler, Arnavutlar, Sırplar) eğitim hakkı göz ardı edilmemiştir. Bu toplantıya Türkleri temsilen Sn. Hasan Kamber katılmıştır.⁶⁰¹

Özellikle Türkçe eğitimin ülke geneline sistemli bir şekilde aktarılmasını amaçlayan ikinci ASNOM Konferansı'na katılan Türk temsilciler Türkçenin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu Türk temsilciler arasından özellikle Hasan Şukri (Üsküp) ve Kemal Seyfullah'tır. Kurtuluş Savaşı'na katılıp aktif rol aldığından halk kahramanı unvanını almışlardır. Kemal Seyfullah 1945'te Makedonya Yüksek Mahkemesine yargıç olarak seçilmiştir.⁶⁰²

Kemal Seyfullah 1951'den itibaren Makedonya hükümetinde sanayi bakanlığı ve 1951-1954 döneminde Üsküp belediye başkanlığı⁶⁰³ yapmıştır. Türkçe eğitim konusunda çaba gösterip Türkçenin bu coğrafyada varlığını devam ettirmesi için ASNOM'da katkıda bulunan en aktif kişilerden birisi olmuştur. Diğer önemli bir isim ise 16 Nisan 1945'te kurulan ilk Makedonya halk hükümetinde başbakan yardımcısı olarak görev yapan Abdülrahim Mehmed'dir. Kendisi Türkçe eğitimin yaygınlaşması için en çok çaba gösterenlerden biri olmuştur.⁶⁰⁴

⁶⁰¹ İstanbul Rumeli Üniversitesi Rumeli Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi olarak Kuzey Makedonya Türklerinin Milli Bayramı olan "21 Aralık Türkçe Eğitim Bayramı" yıl dönümüne özel "Ohri Çerçeve Antlaşması: Kuzey Makedonya'da Azınlık Hakları ve Türkçe" tertip edilen konferansı Prof. Dr. Abdülmecit Nuredin'in sunumundan not olarak alıntıdır.

⁶⁰² Abdülmecit Nuredin'in sunumundan not olarak alıntıdır.

⁶⁰³ Şimdi bir Türk'ün belediye başkanı olması hayli zor. Hatta aday olması bile zor.

⁶⁰⁴ Abdülmecit Nuredin'in sunumundan not olarak alıntıdır.

Bugün Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'nda vatandaşların ana dilleriyle öğrenim görme hakları olmasına rağmen Türkler yakın bir zamana kadar ana dilde eğitim alamamaktaydılar. Bazı bölgelerde Türkçe okulları yeterli sayıda öğrenci olmadığı gerekçesiyle kapatılmış ya da kapatılmak zorunda kalmıştır. Kapatılmayan okullarda ise eğitime devam edilmiştir ancak yine de bu okullarda öğretmen sıkıntısı yaşanmıştır. Bunun yanında bu okullarda Türk dilinde ders kitabı eksikliği de bulunmaktadır. Kuzey Makedonya genelinde başkent Üsküp, Kalkandelen, Gostivar, Ohri, Struga, Debre, Radoviş, İştıp gibi şehirlerde yukarıda bahsedilen sıkıntılarla birlikte Türk dilinde eğitime devam edilmektedir. Manastır, Pirlepe, Ustrumca, Kanatlar gibi şehirlerde ise Türkler sadece ilkokullarda dördüncü sınıfa kadar ve liselerde ana dillerinde eğitim alabilmektedirler.⁶⁰⁵ Burada şunu da belirtmek faydalı olacaktır. Son on ve on beş yılda Kuzey Makedonya'da Türklerin ana dilde eğitim alma şartları daha iyi duruma gelmiştir. Bunun da nedeni Türk Dili ve Edebiyatı yani Türkoloji dalında birçok Türk öğrencinin mezun olmasıdır. Bundan dolayıdır ki Türk dilinde öğretmenlerin sayısı bir hayli artmıştır. Bazı Türk köylerinde birden fazla Türkçe öğretmeni mevcuttur.

Kuzey Makedonya'da ilk kez yüksek öğretimde Türkçe, Üsküp Pedagoji Akademisinde (1963-1964) ve Üsküp Kiril ve Metodi Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nde (1976-1977) Türk Dili ve Edebiyatı Bölümlerinde faaliyet göstermeye başlamıştır. İlerleyen yıllarda ise Pedagoji Akademisindeki Türkçe Bölümü ilkokullara yönelik sınıf öğretmeni yetiştiren bir bölüm haline dönüştürülmüştür. 1991 yılında Kuzey Makedonya bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Kiril Metodi Üniversitesine bağlanan bu bölüm Pedagoji Fakültesi adı altında faaliyet yürütmeye başlamıştır.⁶⁰⁶

Diğer yandan ana dil eğitiminde sıkıntıların devam ediyor olması biraz da bilinçsizlikten kaynaklandığını söylemek mümkündür. Özellikle liselerde kimya, fizik, matematik, biyoloji, felsefe, sosyoloji gibi alanlarda öğretmen eksikliği halen devam etmektedir. Üniversiteyi bitirip mezun olanlar Türk Dili ve Edebiyatı yani Türkoloji veya Pedagoji alanında öğretmen olmaktadır. Diğer alanlarda öğretmen

⁶⁰⁵ Rahime İrem Yavuz, *a.g.e.*, s. 56.

⁶⁰⁶ Fahri Türk, *a.g.e.*, s. 137.

eksikliği ise Makedon bir öğretmenin dahil olmasıyla çözülmektedir. Bu konuda özellikle Türkiye'ye okumaya giden öğrenciler bu alanlara yönelir veya yönlendirdiği takdirde eğitimdeki sıkıntılar büyük ölçüde çözülmüş olacaktır. Bu sefer örneğin kKimya alanında Türk biri öğretmen olarak mezun olduğunda işe girmesinde sıkıntılara maruz kalmaktadır. İşsizliğin yüksek olduğu Kuzey Makedonya'da kimya alanında daha önce Türk sınıfına veya sınıflarına ders veren Makedon öğretmenin işten çıkması/çıkarılması oldukça zordur. Devlet bir Makedon'un işsiz kalmasını istememektedir. Kuzey Makedonya'da öğretmen olarak işe giren kişi bir iki tecrübe edindikten sonra devletin ona sunmuş oldu “решеније” (reşeniye) Memuriyet belgesini almaktadır. Artık o suç işlemediği müddetçe emekli olana kadar memurluk haklarından faydalanmakta ve işten çıkartılması da mümkün olmamaktadır. Diğer yandan, iktidar koalisyonundaki Türk partisinin devreye girmesiyle bir şekilde öğretmenlik alanında mezun olanlar öğretmen olarak işe alınabilmektedirler.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'nın 44. maddesi, her vatandaşın eğitim hakkının güvence altına alındığını, yani eğitim sistemindeki etnik topluluklara eşit statü sağlamak için sağlam bir temel olarak eşit koşullar altında herkes tarafından kullanılabileceğini belirlemektedir. 48. maddenin anayasal hükmü, *“Toplulukların üyeleri, bilimsel ve diğer derneklerin ifade ettikleri, besledikleri ve kimliklerini geliştirdikleri gibi kültürel, sanatsal, eğitim kurumları kurma hakkına sahiptir. Topluluk üyeleri, ilk ve orta öğretimde kendi dillerini kanunla belirlenen şekilde öğretme hakkına sahiptir.”* İlköğretim Yasası ve Orta Öğretim Yasası, farklı etnik gruplardan vatandaşların ana dillerinde eğitim hakkını kullanarak eğitim sistemine eşit erişimini sağlayan röle bakış açısı standartları içermektedir.⁶⁰⁷

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anayasası, sınırları dahilinde yaşayan tüm etnik topluluklara kurumsal desteğe sahip tüm etnik toplulukların dillerinden bahsetmektedir.⁶⁰⁸

⁶⁰⁷ Centar za Pravni Istražuvanja i Analizi, “Zastapenosta na etničkite zaednici vo pravosudniot sistem niz prizmata na profesionalno obrazovanie”, 2019, <https://cpia.mk>, (08.01.2023), s. 22.

⁶⁰⁸ Simona Gruevska-Madžoska, “Jazičnite politiki i jazičnoto planiranje vo RM – zakonskite regulativi svrzani so jazici vo RM”, *Kulturna/Culture journal*, Cilt 3, Sayı 4, 2013, s. 230.

Arnavut etnik azınlığın nüfusunun artması Makedonların sayısal olarak nüfusunun artmasından çok daha fazladır. İslamileştirilerek İslam dinine geçmiş Makedonların asimilasyonu da çok önemli bir faktördür. Bunun yanında Makedon nüfusunun ülkenin batı kesiminden göçü bir asırdır devam etmektedir. Ayrıca Arnavut nüfusun Kosova'dan ve diğer yerlerden Kuzey Makedonya'ya göçü de uzun vadeli bir süreç sonucu olmuştur.⁶⁰⁹

Kuzey Makedonya Yugoslavya'nın bir parçası iken 1953 yılındaki nüfus sayımı verilerine göre vatandaşların %66'sı ana dili olarak Makedonca, %12,5'i ana dili olarak Arnavutça konuşmaktadır. Kuzey Makedonya 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettikten üç yıl sonra 1994 yılında yapılan nüfus sayımı verilerinde vatandaşların %66,6'sı ana dili olarak Makedonca ve %22,8'i ana dili olarak Arnavutça konuştuğu görülmektedir. Bu verilerden de görüldüğü gibi Makedonca konuşanların sayısı aynı kalmışken Arnavutça konuşanların sayısı artarak neredeyse ikiye katlanmıştır. 2002 yılında yapılan nüfus sayımından elde edilen verilerden Kuzey Makedonya'daki Arnavutların %25'inden fazlasının Devlet Seçim Komisyonu tarafından imzalanmadığı ve “nüfus sayımının sahte olduğu değerlendirilmesi” göz önüne bulundurulduğunda sorunlu olmaktan çok daha fazlası ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle nüfus sayımı sonuçları yalnızca uluslararası faktörler tarafından tanınmış ve “yetkili meslek ve devlet organları görevden alınırken Devlet İstatistik Kurumu Müdürü de beklenmedik bir şekilde görevden alınmıştır.”⁶¹⁰

Sorunlu alanlardan biri de: “100.000'den fazla İslamlaşmış Makedon, Arnavut ve kısmen de Türk olarak kaydedilmiş olmasıdır. Ancak bu inkâr edilemez rakam ilan edilen Arnavutların toplam sayısından çıkarılırsa ve Makedonların sayısına dahil edilirse Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki etnik Arnavutların gerçek sayılarının yüzdesini tahmin etmek kolay olacaktır.” 2001 yılına kadar Arnavutça, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde okul öncesi kurumlarda, ilk ve orta öğretimde, ayrıca Eğitim Fakültesi ve Üsküp Filoloji Fakültesi Arnavut Dili Bölümünün yüksek öğreniminde geniş bir kullanım alanına sahiptir. 2001 yılında OÇA'nın imzalanmasından sonra, Arnavutça, Makedon diline rağmen kullanım

⁶⁰⁹ Simona Gruevska-Madžoska, *a.g.e.* s. 230.

⁶¹⁰ Simona Gruevska-Madžoska, *a.g.e.* s. 231.

alanını genişletilmiştir. Kalkandelen Devlet Üniversitesi ve özel Güneydoğu Avrupa Üniversitesi isminde Arnavut dilinde eğitim veren iki yüksek öğretim kurumu bulunmaktadır. Bu kapsamda Türkler de kendi üniversitelerini kurmuşlardır. Kuzey Makedonya genelinde Türkçe eğitim veren üniversitelere bakıldığında Makedonya Mit Üniversitesi, Uluslararası Struga Üniversitesi, Makedonya Üsküp Fon Üniversitesi, Uluslararası Vizyon Üniversitesi görülmektedir. Uluslararası Vizyon Üniversitesi ise 2014 yılında Gostivar’da kurulmuş olup Balkanlar genelinde Türkçe eğitim veren ilk üniversite olma unvanına sahiptir.⁶¹¹

Kuzey Makedonya’da Türkçe eğitim veren ilk, orta ve yüksek öğretim kurumlarının kurulması da zor bir sorundur. Çünkü Kuzey Makedonya Türkleri ülkenin dört bir yanına dağılmış durumdadırlar. Bu da Türk sınıflarında yeterli sayıda öğrenci oluşmasını engellemektedir. Özellikle Kuzey Makedonya’nın doğusundaki Türkler daha fazla eğitim sorunlarına maruz kalmaktadırlar. Ayrıca işsizlik sorunu ülkedeki Türklerin durumunu olumsuz etkilemiştir.⁶¹²

Fahri Türk, Kuzey Makedonya’nın doğusundaki Türkleri ülkenin batısında yaşamakta olan Türklerle kıyaslandığında geniş bir alanda dağınık halde yaşadıklarından anadilde eğitim alma hakkından gerektiği gibi yararlanmamaktadır. Bu da ülkenin doğusundaki Türklerin Makedon toplumu içinde kolay bir şekilde asimile olduğunu ileri sürmektedir. Bu bölgede yer alan Dedeli, Çalıkı, Gökçeli, Alikoç, Kocaali gibi köylere hizmet gitmediğinden dil ve kültür bakımından durumlarını zayıf olduğu söylenebilir demektir.⁶¹³

Diğer yandan Roman etnik kökene sahip çocuklar arasında yüksek oranda eğitimi bırakma ve düşük okuryazarlık düzeyi belirgindir. Bu durumun en yaygın sebepleri yetersiz Makedonca bilgisi, ebeveynlerin eğitim seviyesinin düşük olması ve sosyoekonomik durumun kötü olmasıdır.⁶¹⁴

⁶¹¹ Rahime İrem Yavuz, *Balkan Coğrafyası Örnekleminde Dil Farkındalığı*, (Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2019, s. 57.

⁶¹² Nedim Emin, *Makedonya Siyasetini Anlama Kılavuzu*, a.g.e., s. 33.

⁶¹³ Fahri Türk, a.g.e., s. 131.

⁶¹⁴ Vlada na Republika Makeodiya, “Nacionalna strategija za razvoj na konceptot za edno opštество i interkulturalizmot 2020-2022 godina”, https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/strategii/strategija_ednoopshtestvo_29.10.2019.pdf, s. 17.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin 1991 Anayasası uyarınca, azınlık dillerinin yerel düzeyde resmi olarak kullanılmasına izin verildi ancak OÇA'nın imzalanmasından sonra anayasanın iki maddesinde bir değişiklik oldu. 7. madde, büyük değişiklikler geçirdi ve 48. maddede değişiklikler oldu.⁶¹⁵ Söz konusu OÇA'nın aşağıdaki iki maddesine göre:

6.4. madde: Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin genelinde ve uluslararası ilişkilerinde resmi dili Makedoncadır.

6.5. madde: Nüfusun en az %20'si tarafından konuşulan diğer azınlık dilleri de burada açıklandığı gibi resmi bir dildir. Nüfusun en az %20'sinin Makedonca dışında resmi bir dil konuştuğu yerel bir öz yönetim biriminde yaşayan herhangi bir kişi, o belediyeden sorumlu merkezi hükümetin bölge ofisiyle iletişim kurmak için herhangi bir resmi dili kullanabilir; böyle bir ofis, Makedoncaya ek olarak bu dile de cevap verecektir. Herhangi bir kişi, Makedoncaya ek olarak o dilin liderlerine cevap verecek olan merkezi hükümetin merkez ofisi ile iletişim kurmak için herhangi bir resmi dili kullanabilmektedir.⁶¹⁶

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti ve yerel yönetim birimlerinde vatandaşların en az %20'si tarafından konuşulan bir dil, "Dillerin Kullanımı Yasası'nda" aşağıdaki maddelerle belirtilmektedir:

2. madde: Bu yasa uyarınca Makedonca dışındaki resmi dil, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki devlet hükümetinin yetkililerinde de kullanılabilir.

40. madde: Cadde, sokak, meydan, köprü ve diğer altyapı tesislerinin ismi Makedonca ve Kiril alfabesiyle yazılır. Vatandaşların en az %20'sinin Makedonca dışında başka bir resmi dil kullandığı bir belediyede, cadde, sokak, meydan, köprü ve diğer altyapı tesislerinin ismi, Makedonca ve Kiril harfinin yanı sıra, o belediyenin vatandaşlarının en az %20'sinin kullandığı dil ve harfleriyle de yazılır. 42. madde: Kuzey Makedonya'nın başkenti Üsküp'te resmi dil Makedoncadır ve alfabe Kiril alfabesidir.

⁶¹⁵ Simona Gruevska-Madžoska, *a.g.e.* s. 232.

⁶¹⁶ Simona Gruevska-Madžoska, *a.g.e.* s. 232.

46. madde: Ticaret şirketlerinin adı Kiril alfabesiyle Makedoncadır. Kuzey Makedonya vatandaşlarının en az %20'sinin Makedonca dışında resmi bir dil konuştuğu yerel bir öz yönetim birimine dayanan bir ticaret topluluğunun şirketi de bu dili okuyabilir ve sadece Makedonca şirketteki Kiril harfli yazıyla birlikte kullanılır.⁶¹⁷

1998 tarihli Makedon Dilinin Kullanımı Yasası'nda şöyle demektedir:

Makedon dili, devlet hükümet organlarında, yerel öz yönetim birimlerinin organlarında ve Üsküp şehrinde kullanılmasının yanı sıra aşağıdaki alanlarda da kullanılmaktadır:

- Devlete tanımlı tüzel kişilerle birlikte ticari şirketler, işletmeler, diğer tüzel kişilerde.
- Halka açık olan tüzel kişilerin isimleri, reklamları ve posterlerin işaretlenmesinde.⁶¹⁸

Dillerin Kullanımı Yasası, 2001 İç Savaşı'nı sona erdiren OÇA'nın yaklaşık 18 yıl sonrasında Meclisin gündemine gelmiş, muhalefet VMRO-DPMNE milletvekilleri ve koalisyon ortakları olmadan 11 Ocak 2018'de Meclis oy çokluğuyla dillerin kullanımı yasasını onaylamıştır. Mecliste bulunan 69 milletvekilinin tamamı, “çekimser” ve “hayır” oyu kullanmadan yasa lehine oy kullanmışlardır. O zaman Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan Gjorge İvanov⁶¹⁹ birkaç gün sonra 17 Ocak tarihinde Dillerin Kullanımı Yasası'nı imzalamayacağını söylemiştir. Gerekçe olarak bu yasanın kamuoyunda tartışılmadan, akademik camianın ve muhalefetin katılımı olmadan onaylanmış olmasıdır. Devamında ise İvanov, yasanın onaylanmasında Avrupa bayrağının kötüye kullanıldığını ve yasanın etnik gruplar arası bir toplum inşa etme ruhundan uzak olduğunu, haksız ve baskıcı olduğunu ve sadece Arnavut dilini tercih ettiğini vurgulamıştır. Ocak ayının sonuna doğru Dillerin Kullanımı Yasası ile ilgili 35.569 değişiklik yapılmıştır. Kuzey Makedonya Meclisi tarihinde bu kadar sayıda yapılan

⁶¹⁷ Simona Gruevska-Madžoska, *a.g.e.* s. 233.

⁶¹⁸ Simona Gruevska-Madžoska, *a.g.e.* s. 233.

⁶¹⁹ Eski Kuzey Makedonya Cumhurbaşkanı (2009'dan 2019'a kadar iki dönem görev yaptı).

değişiklik ilk defa rekor bir sayıya ulaşmıştır. Bu değişikliklerden 35.563'ü VMRO-DPMNE'den 4'ü SDSM'den ve 2'si BESA tarafından sunulmuştur.⁶²⁰

Cumhurbaşkanı İvanov'un kararının ardından yasa, yeniden görüşülmek üzere Meclise sunulmuştur. Yaklaşık iki ay sonra, 14 Mart 2018'de son derece gergin bir ortamda, Dillerin Kullanımı Yasası hiçbir itiraz olmadan ikinci kez 64 evet oyuyla kabul edilmiştir. Yukarıdaki paragrafta da bahsedildiği üzere VMRO-DPMNE tarafından yasa metniyle ilgili olarak sunulan 35.563 değişiklikten herhangi birine bakılmaksızın yasa kabul edilmiştir.⁶²¹

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'na göre devlet başkanının yalnızca bir kez yasayı milletvekillerine görüşülmek üzere iade etme hakkı vardır ve bu yasa tekrardan oy çokluğu ile kabul edilirse cumhurbaşkanı bu kez yasayı imzalamak zorundadır. Buna rağmen İvanov bir kez daha itiraz ederek kamuoyunun karşısına çıkıp aynı şeyleri söyleyerek şunları ilave etmiştir: *“Bu yasanın baskıcı içeriği hem de şiddet içeren tavrı dolayısıyla demokrasinin bir ifadesi değildir. Bu yasa, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti vatandaşı çoğunluğun üzerinde Parlamento çoğunluğu zorbalığının bir ifadesidir”*.⁶²²

İvanov ikinci kez yasayı imzalamayınca 14 Ocak 2019 tarihinde, Dillerin Kullanımı Yasası, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Resmî Gazetesi'nde, sadece Meclis Başkanı Talat Caferi'nin imzasıyla yayınlanmıştır. Bunun üzerine İvanov, tepki göstererek yaptığı açıklamasında, yasanın Resmî Gazete'ye sunulmuş olması Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anayasası'nın 75. maddesini ihlal ettiğini, yasanın yayınlanmasının hukuka aykırı olduğunu ve cezai kovuşturmanın temelini oluşturduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Resmî Gazete ise anayasanın 52. maddesinin 2. fıkrasına atıfta bulunarak Meclis tarafından belirlenen yasaların en erken yayınlandığı günden itibaren sekizinci gününde yürürlüğe girdiğini belirtmiştir. Nihayetinde Dillerin Kullanımı Yasası 11 Ocak 2018'de Meclis tarafından onaylanmış ve 14 Ocak 2019 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁶²³

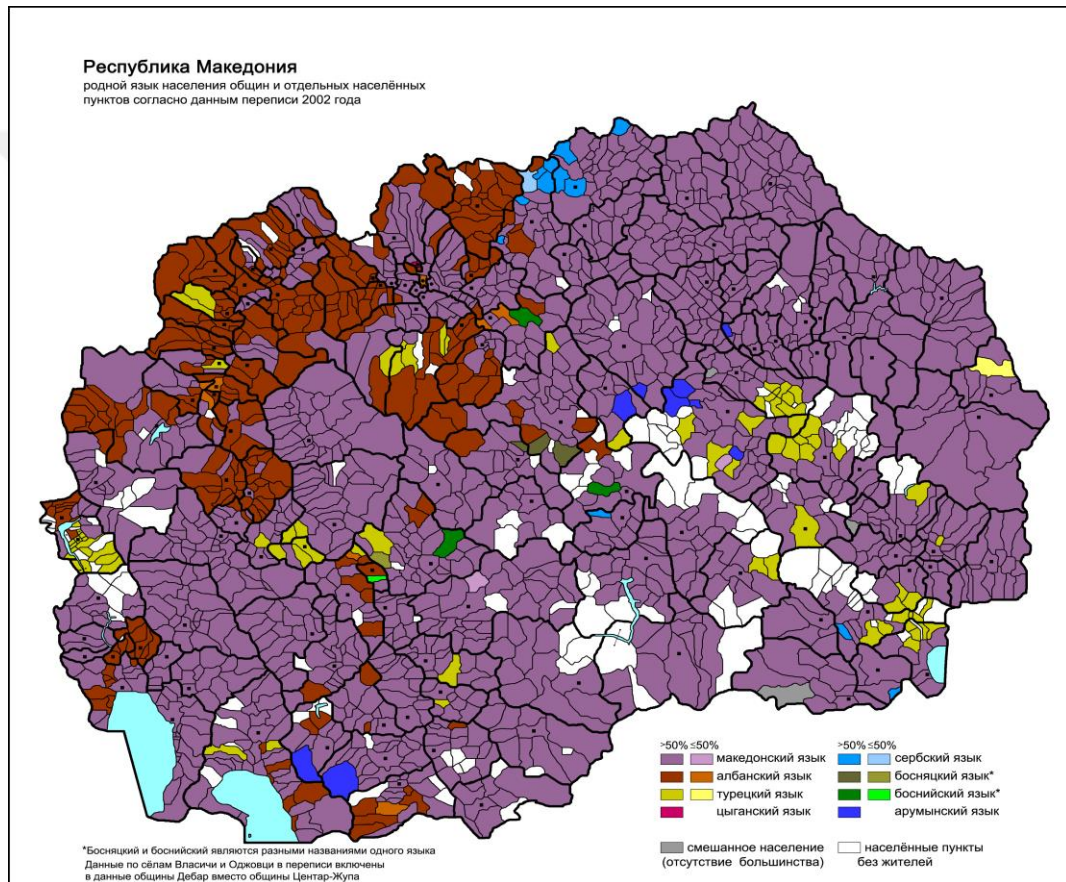
⁶²⁰ Aleksandra Jovevska Görgevik, a.g.w.s., s. 9

⁶²¹ Aleksandra Jovevska Görgevik, a.g.w.s., s. 14.

⁶²² Aleksandra Jovevska Görgevik, a.g.e. s. 14 – 15.

⁶²³ Aleksandra Jovevska Görgevik, a.g.e., s. 15.

Son olarak 2021 Nüfus Sayımı verilerine bakıldığında Kuzey Makedonya’da evlerinde konuştukları dillere göre nüfus bazlı 1 milyon 127 bin 394 kişi Makedonca, 447 bin 1 kişi Arnavutça, 62 bin 723 kişi Türkçe, 31 bin 721 kişi Romanca, 15 bin 615 kişi Boşnakça, 11 bin 252 kişi Sırpça, 3 bin 151 kişi Ulahça, bin 519 kişi Bulgarca ve 958 kişinin Hırvatça konuştuğu açıklanmıştır.⁶²⁴



Şekil 2: Kuzey Makedonya’da konuşulan diller haritası.

⁶²⁴ Yeni Balkan Gazetesi, “2021 Nüfus Sayımı: Türkler, Makedonya nüfusun yüzde 3,86’sını oluşturuyor”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/2021-nufus-sayimi-turkler-makedonya-nufusun-yuzde-3-86-sini-olusturuyor>, (30.05.2023).

12.4. Din ve İbadet Özgürlüğü

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin 1991 Anayasası vatandaşlara ve ülke içinde yaşayan azınlıklara tanıdığı dinsel haklar konusu için öncelikle 9. maddeye atıfta bulunmak gerekmektedir. Bu maddenin ilk paragrafında Kuzey Makedonya Devleti, vatandaşlarının “cinsiyet, ırk, ten rengi, milli ve sosyal orijin, politik ve dini inanç ve sosyal statü gözetmeksizin” herkesin eşit olduğunu kabul etmiştir. Yine anayasanın 19. maddesi dini özgürlüklere gönderme yapmaktadır. 19. maddenin ilk paragrafına göre “herkese dini inancını belirtme” özgürlüğü tanınmıştır. Aynı maddenin üçüncü paragrafı ile “Makedon Ortodoks Kilisesi ile diğer dini kurum ve grupların okul ve sosyal kurum kurmalarına” müsaade edilmiştir.⁶²⁵

2002 Nüfus verilerinde dini aidiyet olarak 1.278.687'si Makedon Ortodoks, 643.860 ise (Arnavut, Türk, Roman) Müslüman olarak açıklanmıştır. Bu istatistiklere göre nüfusun %67'si Makedon Ortodoks, %30'u Müslüman ve %3'ü diğer mezhep veya kiliselere mensup olduğu ortaya çıkmaktadır.⁶²⁶

Kuzey Makedonya'da açıklanan 2021 Nüfus Sayımı verilerine göre ise; dini aidiyete göre, %46,14'ü kendilerini Ortodoks, %32,17'si Müslüman (İslam), %0,37'si Katolik olarak ilan etmiştir. Daha önceki nüfus sayımlarında yer almayan diğer dini topluluklar bu nüfus sayımında ise ortaya çıkmıştır. Onlarda Evanjelik Protestan Hristiyanlar, Agnostikler, Budistler ve diğerleridir.⁶²⁷ Din gereği, Kuzey Makedonya'daki Makedonlar çoğunluğu Ortodoks Hristiyanlardır. Geriye kalan Arnavutlar, Türkler ve Romanlar Müslümandır.⁶²⁸

2001 yılında, OÇA'nın imzalanması sonucunda Anayasa'da yapılan VII. değişiklikle, 3. ve 4. paragraflarda 19. madde değiştirilerek, Makedon Ortodoks

⁶²⁵ Filiz Öner, *Balkanlar'da Azınlık Hakları: Bulgaristan ve Makedonya Örneği*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010, s. 160.

⁶²⁶ Ozaj Suliman, “Makedonya'da Din Eğitimi (1991-2014)”, *İslam Dünyasında Din Eğitimi ve Öğretimi*, Türkiye Diyanet Vakfı I. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu, 26-27 Aralık 2014, s. 74.

⁶²⁷ Popis 2021, “Vkupnoto rezidentno naselenie na Republika Severna Makedonija iznesuva 1 836 713 žiteli”, <https://popis2021.stat.gov.mk/Активности/Вкупното-резидентно-население-на-Република-Северна-Македонија-изнесува-1-836-713-жители/>, (06.08.2023).

⁶²⁸ Katica Kulavkova, “Macedonians of Islamic Religion in the Context of Identity Theories”, *European Scientific Journal*, Cilt 14, Sayı 17, 2014, s. 107.

Kilisesi adına “İslam Birliği, Katolik Kilisesi, Evanjelik Metodist Kilisesi ve Yahudi Cemaati’nin yanı sıra” sözcükleri eklenerek hükümler bugün şu şekilde oylanmıştır:

Makedon Ortodoks Kilisesi’nin yanı sıra Kuzey Makedonya’daki İslam Birliği, Katolik Kilisesi, Evanjelik Metodist Kilisesi, Yahudi Cemaati ve diğer dini cemaatler ve dini gruplar devletten bağımsızdır ve yasalar önünde eşittir.

*Makedon Ortodoks Kilisesi’nin yanı sıra Makedonya’daki İslam Dini Cemaati, Katolik Kilisesi, İncil-Metodist Kilisesi, Yahudi Cemaati ve diğer dini cemaatler ve dini gruplar, yasaların öngördüğü şekilde dini okullar ve sosyal ve hayır kurumları kurmakta özgürdür.*⁶²⁹

Belirtilmesi gereken husus Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nde devletin bir dini yoktur. Devlet laiktir ve din ondan bağımsızdır. Bu, devletin kilise işlerine karışma hakkına sahip olmadığı gibi, kilisenin de devlet işlerine karışmadığı anlamına gelmektedir.⁶³⁰

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anayasası’nda din ve dini kurum ve kuruluşlara yönelik anayasanın 2. maddesinin 19. fıkrasında şu ibareler yer almaktadır;

*“Dinî inanç ve özgürlükler kişisel ya da kurumsal anlamda, dinî topluluklar oluşturma hakkı garanti altına alınmaktadır. Makedon Ortodoks Kilisesi ile diğer dinî birlikler ve kuruluşlar devletten bağımsız ve devletin kanunları karşısında eşittirler. Dinî toplulukların birleşmeleri, devlet sınırları içerisinde hiçbir sınırlamaya tabi değildir. Makedon Ortodoks Kilisesi ile diğer dinî birlikler kendi işlerini herkes için geçerli olan kanunların sınırları çerçevesinde bağımsız olarak düzenler ve yönetir. Görevlilerini devlet tayin etmez. Kanunla belirlenmiş okul açma ve topluma faydalı olacak sosyal aktiviteler düzenlemeleri serbesttir.”*⁶³¹

⁶²⁹ Tanja Karakamisheva – Jovanovska Alexander Spasenovski, “Priračnik za pravoto na verskite zaednici i za slobodata”, Konrad Adenauer Foundation, 2018, s. 36.

⁶³⁰ Akademik, “Pravna položba i praven status na crkva, verska zaednica i religiozna grupa vo Republika Makedonija”, <https://akademik.mk/pravna-polozhba-i-praven-status-na-tsirkva-verska-zaednitsa-i-religiozna-grupa-vo-republika-makedonija/>, (06.08.2023).

⁶³¹ Habibe Sejdini, *Kuruluşundan Günümüze Makedonya İslam Birliği’nin Örgün ve Yaygın Din Eğitimi Hizmetleri*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019, s. 49.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, “Din ve vicdan hürriyeti” adı altında vatandaşlarını anayasal güvencesiyle hak ve hürriyetleri vermiştir. Kuzey Makedonya Anayasası “Din ve vicdan hürriyeti” 2. maddesinin 1. fıkrasında şu şekilde güvence altına alınmıştır:

1. *Hiç kimse cinsiyetinden, soyundan, ırkından, dilinden, memleket ve doğum yerinden, inancından, dininden veya cemaatinden, siyasi görüşünden dolayı haksızlığa uğratılamaz.*
2. *Kuzey Makedonya Cumhuriyeti devleti sınırları içerisinde yaşayan herkesin din ve vicdan hürriyeti vardır.*
3. *Dinin serbestçe icrası güvence altındadır.*⁶³²

Kuzey Makedonya’da 33 farklı dini öğretisi kayıt altındadır. Kuzey Makedonya’da büyük bir geleneği ve tarihi bağa sahip olan dinler Anayasa’da beş kilise ve dini cemaat olarak listelenmiştir. Kuzey Makedon Ortodoks Kilisesi’ne ek olarak, İslam Birliği, Roma Katolik Kilisesi, Yahudi Cemaati ve İncil-Metodist Kilisesi bulunmaktadır. Geriye kalan kayıtlı 28 din öğretisi ise Hristiyan-Protestan kilisenin bir parçasıdır. Ayrıca doğuda geleneksel olan dinler de mevcuttur.⁶³³

Yugoslavya’nın dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nde Yugoslavya Müslüman Birliği Başkanlığından ayrı olarak Makedonya Müslüman Birliği adı altında dini bir teşkilat kurulmuştur. 1994 yılında kabul edilen yeni anayasa ile Kuzey Makedonya Müslüman Birliği bağımsız bir dini kuruluş olarak faaliyet yürütmeye başlamıştır.⁶³⁴

Kuzey Makedonya İslam Birliği, İslami değerlere sahip çıkmak ve Müslümanları maddi ve manevi değerlerine zarar verebilecek her türlü olumsuzluktan korumak için ülke genelinde yaşayan tüm Müslümanların dini yaşayışlarını en iyi şekilde düzenlemeye çalışmaktadır.⁶³⁵

⁶³² Ozaj Suliman, *a.g.e.*, s. 75.

⁶³³ Religija.mk, “Koi se malite verski zaednici registrirani vo Makedonija?”, <https://religija.mk/koi-se-malite-verski-zaednici-registrirani-vo-makedonija/>, (06.08.2023).

⁶³⁴ Ozaj Suliman, *a.g.e.*, s. 79.

⁶³⁵ Kadr Arif, *Bağımsızlıktan Günümüze Makedonya’da Din Eğitimi (1991–2010)*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2010, s. 20.

Ayrıca 2007 yılında Eğitim ve Öğretim Kanununda yapılan değişiklikle Kuzey Makedonya Eğitim ve Bilim Bakanlığı kanunun 13. maddesinde “İlk ve orta kademelerde din eğitimi ve öğretimi I. – IX. sınıflarda dini dersleri seçmeli yapılmasına karar verilmiştir. 2008-2009 eğitim-öğretim yılından itibaren ise devlette resmi ilköğretim okullarında din dersi beşinci sınıfta okutulmaya başlanmıştır. Kuzey Makedonya İslam Birliği tarafından dini ders ve kitaplar müfredata uygun şekilde hazırlanıp basılmıştır.”⁶³⁶

Son olarak Kuzey Makedonya İslam Birliği Başkanı Şakir Fetahu yapmaktadır. Fetahu, açıklamalarının birinde Makedon Ortodoks Kilisesi ve Başpiskoposu Beylerin Beyi Stefan ile iş birliğine de değinerek, geçmişte yakın iş birliklerinin olmadığını bundan dolayı samimi ve yapıcı bir iş birliğine sahip olmaları gerektiğini söylemiştir. Aynı şekilde Fetahu, “*Bu, dini toplulukların toplumsal değerlerin yetiştirilmesinde çok önemli olduklarını gösteriyor. Çünkü, tüm dinler iyi olana çağrı yaparlar. Dinler, aralarındaki vazgeçilmez ve gerekli yakınlaşma ve iş birliğini sağlamak için üç ana sütunda birleşir. Bunlar Allah'a inanmak, iyi işler yapmak ve bunun dışında başka bir dünya olduğuna inanmaktır*” demiştir.⁶³⁷

12.5. Basın ve İfade Özgürlüğü

Kuzey Makedonya bağımsız olduğu günden bugüne basın ve ifade özgürlüğü anlamında büyük ilerleme kaydetmiştir. Türk azınlığının son dönemde basın anlamında damgasını vurmuş en önemli yayın organlarından Yeni Balkan gazetesinin aktarmış olduğu habere göre “*Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF) örgütünün hazırladığı rapora göre 180 ülke arasında Kuzey Makedonya Batı Balkan ülkeleri arasında en üst sırada yer alıyor*”. Sıralamaya bakıldığında ise Kuzey

⁶³⁶ Habibe Sejdini, *a.g.e.s.*, s. 61.

⁶³⁷ Abdulbesar Adem – Dzhat Alju, “Kuzey Makedonya İslam Birliği Diyanet İşleri Başkanlığı ile yakın ilişkilerini sürdürmek istiyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuzey-makedonya-islam-birligi-diyanet-isleri-baskanligi-ile-yakin-iliskilerini-surdurmek-istiyor/2066569>, (06.08.2023).

Makedonya 19. sırada yer alırken Karadağ 39, Hırvatistan 42, Kosova 56, Bosna Hersek 64, Sırbistan 91 ve Arnavutluk'un 96'ncı sırada yer aldığı görülmektedir.⁶³⁸

Günümüzde Kuzey Makedonya'da Türkçe yayın yapan Yeni Balkan gazetesi yayınları dışında televizyon programları, belgeseller ve diziler hazırlamakta olan Yeni Balkan Medya Grubu vardır. Yeni Balkan Yayınevi adı altında Türkçe kitaplar yayımlanmaktadır. Aynı şekilde ülkedeki Türk edebiyatı açısından Türkçe basılan önemli dergiler bulunmaktadır. “Ufuk” dergisi (iki ayda bir yayımlanmaktadır)⁶³⁹, “Köprü” dergisi (üç ayda bir yayımlanan dergidir)⁶⁴⁰ ve edebiyat kültür dergisi dışında ortaokul öğrencilerine yönelik “Kardelen”⁶⁴¹ adlı Balkan çocuk dergisi bulunmaktadır.⁶⁴² Yeni Balkan Yayınevi tarafından yayımlanan ve Kuzey Makedonya başta olmak üzere Balkanlar'daki Türkçe eğitim gören öğrencilere dağıtılan Bahçe dergisi de önemli dergilerden biri olup Mayıs 2023'te 33. sayısını yayımlanmıştır. Kuzey Makedonya Kültür Bakanlığının kısmî desteğiyle yayımlanan derginin içeriğinde edebiyat, kültür, tarih, din, spor, müzik, sağlık konularının yanı sıra öğrencilerin yazdıkları şiirler, çizdikleri resimler de bulunmaktadır.⁶⁴³

Ayrıca Kuzey Makedonya'da Türkçe yayın yapan radyo kanalı haftanın yedi günü yayın yapmaktadır. 1967 yılında yayın hayatına başlayan bu kanal sabah 10:30 ile akşam 18:00 arası yayın yapmaktaydı. 1969 yılında ise Kuzey Makedonya'da MRTV'de Türkçe programlar yayınlanmaya başlanmıştır.⁶⁴⁴ Bu 2023 nisan ayı itibarıyla kuruluşunun 54'üncü yıl dönümünü kutlamaktadır. Kuzey Makedonya Radyo Televizyonu Türkçe programı artık daha uzun süre yayın yapmaktadır. 51. yıl dönümü itibarıyla da devlet televizyonu tarafından alınan kararlar birlikte açılacak olan MRT 4'üncü kanalda Türkçe programı her gün

⁶³⁸ Yeni Balkan Gazetesi, “Kuzey Makedonya basın özgürlüğü alanında bölge lideri”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/kuzey-makedonya-basin-ozgurlugu-alaninda-bolge-lideri>, (08.06.2023).

⁶³⁹ Ek 19'de Ufuk derginin dış kapak görüntüsü için görsele bakılabilir.

⁶⁴⁰ Ek 20'te Köprü derginin dış kapak görüntüsü için görsele bakılabilir.

⁶⁴¹ Ek 21'te Kardelen çocuk derginin dış kapak görüntüsü için görsele bakılabilir.

⁶⁴² Rahime İrem Yavuz, *a.g.e.*, s.57.

⁶⁴³ Yeni Balkan Gazetesi, “Balkanlarda Çocukların Türkçe Sevinci, Bahçe Dergisi'nin yeni sayısı çıktı”, <https://yenibalkan.com/tr/kultur/balkanlarda-cocuklarin-turkce-sevinci-bahce-dergisi-nin-yeni-sayisi-cikti>, (08.06.2023).

⁶⁴⁴ Rahime İrem Yavuz, *a.g.e.*, s.57.

19.30’da başlayıp saat 01.00’a kadar yayınlanacaktır. Daha önceleri Türkçe programı 10.00-15.30 arası yapılmaktaydı. Alınan karar doğrultusunda Türkçe programı 10.00-15.30 ve 19.30-01.00 saatleri arasında yayınlanacaktır.⁶⁴⁵

Kuzey Makedonya Türkleri açısından önemli çalışmalara imza atmış ADEKSAM bünyesinde yayınlanmış olan Hikmet uluslararası hakemli ilmi araştırma dergisi vardır.⁶⁴⁶

Son dönemlerde sıkça kitap yayınlarıyla adından söz ettiren Divan Yayıncılığa da değinmek gerekmektedir. Divan Yayıncılık, Balkan Türk edebiyatına katkı sunmaya çalışan Üsküp merkezli bir yayınevidir. Divan Yayıncılık genç nesil yazarların eserlerini yayınlamayı misyon edinmiştir.⁶⁴⁷ Aynı şekilde Yeni Balkan Gazetesi bünyesinde bulunan Yeni Balkan Yayınları da son dönemde yayınladığı kitaplarıyla kendisinden söz ettirmektedir.⁶⁴⁸

Kuzey Makedonya’da Türkçe yayınlar konusunda ve Kuzey Makedonya Türk Dili Edebiyatı alanında bu denli çalışmaların yapılmasında Yücel Teşkilatının emeği çok büyüktür. Bundan 75 yıl önce 1947 yılında Makedonya Türk halkına yapılan baskılara karşı eğitimci kimlikleriyle mücadele ederken tutuklanarak mesnetsiz ve hukuksuz bir yargılama ile idam edilen, mezar yerleri bugün dahi bilinmeyen Yücel Teşkilatı üyelerini hatırlamak gerekmektedir. Yücel Teşkilatı 1937 yılında bugünkü Kuzey Makedonya’nın başkenti olan Üsküp’te bir araya gelmişlerdir. Teşkilatın merkez komitesinde, Şuayb Azız İshak (Başkan), Ali Abdurrahman Ali (Veznedar), Şerafettin Ferit Süleyman (Sekreter), Refik Şerif Mehmet, Fettah Salih Süleymanpaşiç, Nazmi Ömer Yakup, Kemal Rasim İlyas ve Abdülkerim Ethem İbrahim gibi isimlerden oluşmaktadır.⁶⁴⁹

⁶⁴⁵ Yeni Balkan Gazetesi, “MTV Türkçe Programının yayın süresi uzatıldı”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/mtv-turkce-programinin-yayin-suresi-uzatildi>, (08.06.2023).

⁶⁴⁶ ADEKSAM, “Hikmet Dergisi”, <http://adeksam.mk/dergimiz-hikmet/>,

⁶⁴⁷ Time Balkan, “Divan Yayıncılık’tan kitap kampanyası”, <https://timebalkan.com/divan-yayincilik-tan-kitap-kampanyasi/>, (27.07.2023).

⁶⁴⁸ Yeni Balkan Gazetesi, “Yeni Balkan Yayınevi Kitap Fuarında”, <https://yenibalkan.com/tr/fotograf/yeni-balkan-yayinevi-kitap-fuarinda>, (27.07.2023).

⁶⁴⁹ Erdjan Memishoski, *Makedonya’da Sıradışı Bir Sivil Toplum Kuruluşu: Yücel Teşkilatı*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2019, s. 50.

Kuzey Makedonya’da çıkan ve çıkmaya devam eden gazete ve dergiler şunlardır: “Birlik gazetesi (1944)”, “Öncü gazete (1950)”, “Sevinç dergisi” (1951)⁶⁵⁰, “Tomurcuk dergisi”⁶⁵¹ (1957), “Sesler dergisi” (1968), “Yeni Kadın dergisi” (1949), “El Hilal gazetesi” (1987), “Vardar dergisi” (1994), “Köprü dergisi” (2002), “Dere dergisi” (2003-2005), “Hikmet dergisi” (2003), “Ufuk dergisi” (2009), “Türk Kalemli”, “Haberci”, “Yeni Balkan gazetesi”. Kuzey Makedonya’da gazete ve dergilerin yanı sıra çeşitli Türk edebiyatı kitapları ve Türkçe ders kitapları da yayımlanmaktadır.⁶⁵²

Kuzey Makedonya Arnavutları ise anayasal haklar sayesinde, kültürel ve ulusal kimliklerini medya aracılığıyla ifade edebilmektedirler. Arnavutların devlet destekli iki Arnavutça gazeteleri vardır. “Flake e Belazelim” (Alev ve Kardeşlik) ve özel “Fakti” gazeteleri. Ayrıca Arnavutça yayın yapan özel radyo kanalı ile her gün bir buçuk saat yayın yapan sekiz ulusal radyo kanalları bulunmaktadır. Demokratikleşme süreci kapsamında Arnavutça yayın yapan TV kanallarının sayısı her geçen gün artmaktadır. Kuzey Makedonya Ulusal Televizyonu İkinci Kanal tamamı azınlıklara aittir ve Arnavutlar günde üç saat yayın yapmaktadır.⁶⁵³ Türkler de bu kanalda yayın yapmaktadırlar. Ayrıca özel yayın yapan Arnavut kanalları da bulunmaktadır. Onlardan biri de Mart 2006 yılında kurulan Alsat-M kanalıdır.⁶⁵⁴

Kuzey Makedonya Boşnak azınlığının yayınlarına gelince yazar Almira Papiç’in editörlüğünü yaptığı “Şadırvan” isimli dergiyi çıkarmakla birlikte ilk defa Makedonca-Boşnakça sözlüğü o çıkarmıştır.⁶⁵⁵

⁶⁵⁰ Maddi sıkıntılardan dolayı artık yayınlanmamaktadır.

⁶⁵¹ Maddi sıkıntılardan dolayı artık yayınlanmamaktadır.

⁶⁵² Necati Demir – Nuray Kayadibi, “Makedonya’dan Uzanan Türkçe Bir Köprü: ‘Köprü’ Dergisi”, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Cilt 4, Sayı 3, 2012, s. 10, ss. 7-25.

⁶⁵³ Filiz Öner, *Balkanlar’da Azınlık Hakları: Bulgaristan ve Makedonya Örneği*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010, s. 159.

⁶⁵⁴ <https://alsat.mk/>, linke tıklayarak kanalı ziyaret edebilirsiniz.

⁶⁵⁵ Milan Miličević, *a.g.w.s.*

13. AZINLIKLARIN KARŞILAŞTIĞI SORUNLARA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kuzey Makedonya azınlıkları bağımsızlıktan bu yana belli başlı sorunlar yaşamıştır ve yaşamaya devam etmektedirler. Arnavutlar, genel olarak ülkedeki etnik mücadelelere öncülük ettikleri için OÇA'nın uygulanma sürecinden en fazla fayda elde eden etnik unsurdur. Diğer yandan Makedon-Arnavut kutuplaşmasından Kuzey Makedonya'daki azınlıklar doğrudan etkilenmektedir. Arnavut azınlığın dışında kalan azınlık grupları, siyasi sahnede temsil edilebilmek için genellikle seçimlerden önce Makedon partileriyle koalisyon kurmayı tercih etmektedirler. Politika dışında, STK'lar aracılığıyla kimliklerini korumaya çalışmakta ve AB desteğiyle çalışmalarını yürütmektedirler.⁶⁵⁶ TDP, THP ve TMBH gibi Türk azınlığın üç siyasi partisi de seçimlere tek başına değil de muhakkak koalisyonla birlikte girmektedir. Tek başına girmeleri halinde seçilemeyeceklerini bildikleri için bu seçenekten uzak durmaktadırlar. Üç siyasi parti bir koalisyon kurup seçime girseler nispeten daha fazla oy alma ihtimalleri oldukça yüksektir. Ancak, bu konuda hiçbir zaman uzlaşmaya varamamışlardır. Neredeyse her seçim sonunda oluşan kabinede bir Türk bakan yer alırken en son 15 Temmuz 2020 yazında gerçekleşen parlamento seçimlerinin ardından kurulan kabinede Türk kökenli bir bakanın olmaması Türk azınlığı tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu kapsamda Kuzey Makedonya'daki Türk STK'ları Birliği MATÜSİTEB, Başbakan Zoran Zaev'e SDSM liderliğindeki hükümet kabinesinde bir Türk bakanın bulunmaması üzerine isyanlarını dile getiren açık mektup göndermiştir.⁶⁵⁷ Açık mektup detaylı bir şekilde Ek 17'de yer almaktadır.

⁶⁵⁶ Nedim Emin, Makedonya Siyasetini Anlama Kılavuzu, *a.g.e.*, s. 34.

⁶⁵⁷ Kurir, Sojuzot na turskite nevladini organizacii vo Makedonija revoltirani od Zaev poradi otsustvoto na turski minister vo novata vlada", <https://kurir.mk/makedonija/vesti/sojuzot-na-turskite-nevladini-organizacii-vo-makedonija-revoltirani-od-zaev-poradi-otsustvoto-na-turski-minister-vo-novata-vlada/>, (01.06.2023).

13.1. Azınlıkların Nüfus Olarak Belirsizliği

Nüfus, her ülkenin sosyoekonomik kalkınması açısından en önemli faktörlerden biridir. Bu, sadece üretimin hacmi, yapısı ve gelişimi için değil, aynı zamanda bir ülkedeki genel sosyoekonomik faaliyetin gelişimi için de büyük önem taşımaktadır. Sosyoekonomik kalkınmada nüfus ikili bir rol oynamaktadır. Aynı şekilde nüfusun bir parçası olan ekonomik faaliyet, üretim işlevini oluştururken toplam nüfus tüketim işlevini de temsil etmektedir. Kuzey Makedonya'daki detaylı analizler ve nüfus çalışmaları, üretim güçlerini ve aynı zamanda bir tüketici olarak toplam nüfus değerlendirildiğinde önemli faktörleri temsil eden tüm demografik unsurları ortaya koymaktadır. Bütün bunlar, nüfusun tüm demografik yapılarıyla incelenmesine olan ilgiyi artırmaktadır.⁶⁵⁸

Kuzey Makedonya, azınlıklar konusunda en büyük sorunu doğru nüfus verilerinin olmamasından dolayı yaşamaktadır. Her azınlık kendi nüfusunu fazla göstermeye çalışmaktadır. Bunun da en büyük nedeni OÇA'da alınan karar neticesinde bir bölgede %20 üzerinde bir etnik grup yaşadığı resmileştiği takdirde o belediyede de ilgili etnik grubun konuştuğu dilin resmi dil olarak sayılması yer almaktadır. Azınlıklar 1991 ve 2002 yılına ait nüfus verilerindeki rakamlar hiçbir şekilde doğruyu yansıtmadığını iddia etmektedirler. 2012 yılında AB'nin büyük mali destekleriyle sayım yapılmış ancak bu sayım belli olmayan nedenlerden dolayı açıklanmamıştır. Nisan 2021'de ise yapılması planlanan nüfus sayımı tartışmalara neden olmuştur. Bu sayım nisan ayında yapılması planlanırken eylül ayına ertelenmiştir.

Kuzey Makedonya Türkleri açısından hayati önem taşıyan ve 2021'in Nisan ayında yapılması planlan nüfus sayımıyla ilgili hazırlıklar tüm hızıyla devam ediyorken ertelenerek çalışmalar durdurulmuştur. Nüfus sayımının uygulanmasına yönelik hükümet tarafından Meclise sunulan yasa tasarısına yönelik tartışmalara

⁶⁵⁸ Aleksandar Stojmilov – Biljana Apostolovska – Toševska, *Socioekonomska Geografija Na Republika Makedonija*, CIP – Kategorizacija na publikacija Narpdna i univerzitetska biblioteka, Skopje 2016, s. 29.

neden olmuştur. Hükümet tarafından ilk şekliyle sunulan tasarı, Türkler açısından sayım sonuçlarının güvenilirliği konusunda ciddi kaygılara yol açmıştır. Sayım sürecinin Türkler açısından daha güvenli olması amacıyla TDP Genel Başkanı ve Milletvekili Beycan İlyas Meclise önergeler sunmuştur. Milletvekili Beycan İlyas ile röportaj yapan Yeni Balkan Gazetesi, Nüfus Sayımı Yasası konusundaki Meclis prosedürlerinden başlayarak tüm süreç hakkındaki sorulara yanıt vermiştir.⁶⁵⁹

Nihayet 2021 nüfus sayımı verileri bir yıl sonra Mart 2022 tarihinde kamuoyuna açıklanmış oldu. Kuzey Makedonya Devlet İstatistik Kurumu 2021'deki nüfus sayımında 2 milyon 97 bin 319 vatandaşın sayımının yapıldığını duyurmuştur. Bu sayının 1 milyon 836 bin 713'ünün Kuzey Makedonya'da ikamet ettiğini açıklamıştır. Sayımı yapılan ve geriye kalan yurt dışındaki vatandaşların sayısı ise 260 bin 606. Bu sayıya millet bazlı bakıldığında %54,21'i Makedon, %29,52'si Arnavut, %3,98'i Türk, %2,34'ü Roman, %1,18'i Sırp, %0,87'si Boşnak ve %0,44'ü Ulah olarak açıklanmıştır. Bu verilerin toplamına bakıldığında Kuzey Makedonya'da ikamet etmekte olanların %58,44'ü Makedon, %24,3'ü Arnavut, %3,86'sı Türk, %2,53'ü Roman, %1,3'ü Sırp, %0,87'si Boşnak ve %0,47'si Ulah olarak veriler açıklanmıştır.⁶⁶⁰

Kuzey Makedonya'da ikamet etmekte olan 1 milyon 836 bin 713 vatandaşın etnik olarak dağılımına bakıldığında 1 milyon 73 bin 299 Makedon, 446 bin 245 Arnavut, 70 bin 961 Türk, 46 bin 433 Roman, 23 bin 847 Sırp, 16 bin 42 Boşnak, 8 bin 714 Ulah olarak açıklanmıştır.⁶⁶¹

Yurt dışında kaydolan 258 bin 932 Kuzey Makedonya vatandaşının etnik topluluklara göre dağılımı: 171 bin 982 Arnavut (%66,42), 63 bin 572 Makedon (%24,55), 12 bin 368 Türk (%4,78), 2 bin 639 Roman (%1,02), 2 bin 97 Boşnak (%0,81).⁶⁶²

⁶⁵⁹ Röportajı okumak için "Ekler" kısmında Ek 1'e bakabilirsiniz.

⁶⁶⁰ Yeni Balkan Gazetesi, "2021 Nüfus Sayımı: Türkler, Makedonya nüfusun yüzde 3,86'sını oluşturuyor", *a.g.w.s.*

⁶⁶¹ Yeni Balkan Gazetesi, "2021 Nüfus Sayımı: Türkler, Makedonya nüfusun yüzde 3,86'sını oluşturuyor", *a.g.w.s.*

⁶⁶² Yeni Balkan Gazetesi, "2021 Nüfus Sayımı: Türkler, Makedonya nüfusun yüzde 3,86'sını oluşturuyor", *a.g.w.s.*

2021 yılı nüfus sayımı verileri açıklandığında başta Türkler olmak üzere hiçbir azınlık memnun kalmamıştır. Bu kapsamda Kuzey Makedonya MATÜSİTEB önderliğinde üç Türk partisi bir araya gelerek “Kuzey Makedonya Sayım Değerlendirme Çalıştayı” düzenlemişlerdir.⁶⁶³ Bu çalıştayın düzenlenmesinin ana nedeni Türklerin nüfus sayımı verilerini geçersiz saymalarıdır. Kuzey Makedonya bir önceki nüfus sayımları 2001 İç Savaş’ını sona erdiren OÇA’nın akabinde ve tam 19 yıl önce 2002 yılında yapılmıştır. O veriler aşağıda incelendiğinde Türklerin verileri neden geçersiz saydıkları anlaşılmış olacaktır.

2002 yılında yapılan nüfus sayımına göre ülkenin etnik dağılımı: %64,2’si Makedon, %25,2’si Arnavut, %3,9’u Türk, %2,7’si Roman, %1,8’i Sırp ve %2,2’si diğerleri.⁶⁶⁴ Şimdi bu veriler bir önceki sayfadaki 2021 verisiyle kıyaslandığında Makedonlarda %10 düşüş olurken Arnavutların %4’lük artışı söz konusu olurken Türklerin, Romanların ve diğerlerinin verisi neredeyse aynı kalmış, çok az bir artış gözlemlenmiştir.

MATÜSİTEB’in düzenlemiş olduğu “Kuzey Makedonya Sayım Değerlendirme Çalıştayı”na Türk toplumunun önde gelen çok sayıda ismi katılırken Türkiye’den de bazı kurumlar çalıştayda yerini almıştır. Sonuç olarak Kuzey Makedonyalı Türklerin oranının en az %7 olduğu vurgusu yapılırken nüfus sayımı sürecinin yakından takip edilmesine ve Kuzey Makedonya Türkleri Millî Sayım Koordinasyon Kurulunun kurulması yönünde kararlar alınmıştır.⁶⁶⁵

Güncel verileri daha iyi anlayabilmek için 1991 ve 2002 yılında yapılan nüfus sayımı verilerini vermek faydalı olacaktır. 1991 nüfus sayımına göre Kuzey Makedonya’nın nüfusu 2.033.964 olup, bunun 1.314.283’ü Makedon, 427.313 Arnavut, 97.416’sı Türk, 55.575 Çingene, 44.159 Sırp, 35.256 Torbeş, 8.129 Ulah, 51.833’ü diğer (Yunan, Bulgarlar) etnik gruplardır. Resmi istatistiklere göre Makedonlar nüfusun %65’ini, en büyük etnik grup olan Arnavutlar ise %21’ini, Türkler ise yaklaşık %5’ini teşkil etmektedir. Genel olarak nüfusla ilgili bu veriler,

⁶⁶³ Ek 16’da kararlara görsel olarak bakabilirsiniz.

⁶⁶⁴ Nedim Emin, *Makedonya Siyasetini Anlama Kılavuzu*, a.g.e., s. 14.

⁶⁶⁵ Emin Emin, “Kuzey Makedonya’nın Nüfus Sayımı Sınavı”, *İNSAMER Analiz*, s. 6.

özellikle 1991 nüfus sayımı, azınlıklar tarafından “şaiBELİ” olarak tanımlanmış ve Makedonya’da ciddi gerilimlere neden olmuştur.⁶⁶⁶



⁶⁶⁶ Şule Kut, *a.g.e.*, s. 30.

14. SON GELİŞMELER IŞIĞINDA AZINLIKLAR

10 Aralık 2020 Dünya İnsan Hakları Günü münasebetiyle Üsküp'te Toplulukların Haklarını Gerçekleştirme Ajansının tarafından bir çalıştay düzenlenmiştir. Kuzey Makedonya'da yaşayan toplulukların hakları, durumu ve sorunları üzerine yapılan tartışmaya devlet temsilcileri ve STK temsilcileri katılmıştır. Çalıştayın ilk oturumunda Başbakan Yardımcısı ve Siyasal Sistemler Bakanı Artan Grubi ile Eğitim ve Bilim Bakanı Mila Carovska da konuşmacı olarak yer almıştır.⁶⁶⁷

Başbakan Yardımcısı Grubi de yaptığı konuşmada insanları ve haklarını istatistik olarak değerlendirmediklerini belirterek, rakamların sadece ülkenin çok etnikli bir yapıya sahip olduğunun bir göstergesi olduğunu söylemiştir. Eğitim ve Bilim Bakanı Mila Carovska yaptığı konuşmada, çok etnikli bir yapıya sahip bir ülkede yaşamalarına rağmen toplumların eğitim sistemi ile birbirlerini yakından anlamadıklarını, yeni toplumların birbirlerini daha iyi anlayabilecek toplumlar oluşturması gerektiğini söylemiştir.⁶⁶⁸

Toplulukların Haklarını Gerçekleştirme Ajansı Müdürü Eran Kurtiş, kurum olarak ülkede yaşayan tüm toplulukların sorunlarını çözmeye çalıştıklarını söylemiştir. Açıklamasının devamında Kurtiş, *“Azınlıklar genelde eğitim alanında karşılaştıkları sorunlardan şikâyetçi. Bilindiği üzere ülke genelinde kitap eksikliği olsun, okul şartları olsun, bazı sorunlar mevcut”*.⁶⁶⁹ Hakça temsil konusunda durumun iyiye gittiğini kaydeden Kurtiş, bu alanda da çalışmalarını sürdürdüklerini söylemiştir.⁶⁷⁰

Siyasi Sistemler ve Toplumsal İlişkilerden Sorumlu Bakan Yardımcısı İlhan Rahman, bu çalıştayların büyük önem taşıdığını söylemiştir. Bakan Yardımcısı Rahman, *“Burada önemli olan nüfusu az olan toplulukların yaşadığı sorunları,*

⁶⁶⁷ Yeni Balkan Gazetesi, “10 Aralık İnsan Hakları gününde azınlık hakları tartışıldı”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/10-aralik-insan-haklari-gununde-azinlik-haklari-tartisildi>, (27.07.2023).

⁶⁶⁸ Yeni Balkan Gazetesi, “10 Aralık İnsan Hakları gününde azınlık hakları tartışıldı”, A.g.w.s.

⁶⁶⁹ Yeni Balkan Gazetesi, “10 Aralık İnsan Hakları gününde azınlık hakları tartışıldı”, A.g.w.s.

⁶⁷⁰ Yeni Balkan Gazetesi, “10 Aralık İnsan Hakları gününde azınlık hakları tartışıldı”, A.g.w.s.

haklarının uygulanmasındaki sorunları sadece kendi aralarında değil, çünkü biz bugüne kadar gördük ki Türk toplumu sorunlarını kendi arasında konuşuyor. Diğer topluluklar da öyle. Ülkemizdeki çözüm mekanizmaları sistem gereği maalesef daha büyük nüfusa sahip etnik topluluklardadır. Kilit onlardır. Bu sorunları onların dinlemesi, duyması, onların ağzından mevcut durumu dinlemek tabii ki önemlidir. Umarım ki bu paneller ileride de devam eder. Ayrıca önemli olan hükümetin de nüfusu az olan etnik topluluklara dair politikalarının devam etmesidir. Düşüncem odur ki bu konuda atılan adımlar siyasi iradenin olduğunu göstermektedir. Ülke olarak gidilecek çok yolumuz var” demiştir. İki oturum olarak gerçekleşen panelde çok sayıda uzman ve devlet temsilcileri konuşma yapmıştır.⁶⁷¹

Bugün gelinen noktada Kuzey Makedonya azınlıkları hala parçalanmış durumdadır. Bu itibarla büyük bir gelişme olarak 2016 yılının mayıs ayında BESA siyasi hareketinin önderliğinde 30.000 kişinin katılımıyla Üsküp’te, Makedonya’da yaşananlara “DUR” yürüyüşü gerçekleşince tüm gözler bu partiye dönmüştür. Bir yandan Kuzey Makedonya tarihine bağımsızlığından bugüne en büyük Arnavut protestosu olarak geçmiştir. Diğer yandan Kuzey Makedonyalı Müslümanlar, özellikle genç Arnavut Müslümanlar heyecanlandıkları görülmüştür. Kuzey Makedonya Türk gençleri de BESA diye bir partinin kurulmasına sevinmiş oldukları görülmüştür.⁶⁷²

BESA 2014 yılının Kasım ayında ilk defa kendisini tanıtmıştır. BESA, slogan olarak “Biz sözümüzün eriyiz” demişlerdir. Böyle bir sloganın seçilmesi büyük ihtimalle Arnavutça Besa “söz” anlamına geldiğinden seçilmiştir. Kuzey Makedonya medyası bu siyasi hareket ilk ortaya çıktığında algı operasyonunda bulunmuştur. Devamında UÇK’nın siyasi versiyonu ve AK Parti destekli kurulmuş bir siyasi hareket değerlendirmesinde bulunulmuştur.⁶⁷³

Bu siyasi hareket ilk tanıtımında “gençlere, ülkelerinden göç etmemeleri için imkânlar yaratacaklarını ifade ederken UÇK üyelerinin siyasi amaçları için

⁶⁷¹ Yeni Balkan Gazetesi, “10 Aralık İnsan Hakları gününde azınlık hakları tartışıldı”, A.g.w.s.

⁶⁷² Orhan Pekçetin, “Makedonya’da biriken özlem”, <https://www.dirilispostasi.com/haber/6189213/makedonyada-biriken-ozlem>, (06.08.2023).

⁶⁷³ Yeni Balkan Gazetesi, “Arnavutların Yeni Alfabesi BESA Hareketi”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/arnavutlarin-yeni-alfabesi-besa-hareketi>, (06.08.2023).

*kullanılmasına izin vermeyeceklerini, onlara imkân tanıyacaklarını” açıklamasında bulunmuştur.*⁶⁷⁴

11 Aralık 2016 seçimlerinde 5 milletvekili çıkarmış olan BESA gerçekten başarılı olmuş mudur? İlk seçim deneyimlerinde 123 sandalyeli bir Meclisten yalnızca 5 milletvekili elde edebilmişlerdir. İlk seçimlerde 5 milletvekili çıkarmış olmaları başarılı oldukları gösteriyor olabilir. Zira, sadece Arnavutlardan oy almışlardır, o da diğer iki Arnavut partisi seçmeninden aldıkları oylardan oluşmaktadır.⁶⁷⁵

Yapılan bu seçimden iki ay geçmiş olmasına rağmen hükümet kurulmamıştır. Temel neden ise hem BESA hem de diğer Arnavut partilerin VMRO-DPMNE ile hükümet kurmak istememesidir. Çok az farkla seçimlerden galip gelen VMRO-DPMNE hükümeti kurma süresi dolunca Cumhurbaşkanı Gyorge İvanov’un uzun süre direnmiş olmasına rağmen hükümeti kurma görevini SDSM Partisine vermek zorunda kalmıştır. Cumhurbaşkanı Gyorge İvanov’un hükümeti kurma görevini SDSM Partisine vermek istememesinin nedeni SDSM lideri Zoran Zaev’le birlikte hükümet kurulması halinde 1974 Anayasası’nda olduğu gibi Makedon, Arnavut ve Türklerin kurucu unsur olacağı endişesinin hâkim olmasıdır.⁶⁷⁶

Aynı şekilde VMRO-DPMNE lideri Nikola Gruevski de iki milletvekili ile seçimlerden zaferle ayrılmış olmasına rağmen hükümeti kuramadığı için bir daha seçimlere gidilmesi taraftarı olduğunu belli etmiştir. Bunun böyle olması Makedonya’yı daha uzun bir süre siyasi çıkmaza sürükleyecekti ki seçimler tekrarlanmamıştır. Bunun sonucunda hükümeti SDSM koalisyon ile kurmuştur.⁶⁷⁷

Bu konuda görüşmeler ve tartışmalar devam ederken eski Başbakan ve eski SDSM lideri Zoran Zaev, BDİ Genel Başkanı Ali Ahmeti’nin “*Artık bir Arnavut*

⁶⁷⁴ Yeni Balkan Gazetesi, “Arnavutların Yeni Alfabesi BESA Hareketi”, *a.g.e..w.s.*

⁶⁷⁵ Kayhan Gül – Cihad Aliu, “Makedonya’daki erken seçim: ‘Kazanan’ yok, ‘kaybeden’ çok”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/makedonyadaki-erken-secim-kazanan-yok-kaybeden-cok/706774>, (06.08.2023).

⁶⁷⁶ Emin Emin, “Makedonya’da Bitmeyen Siyasi Kriz”, https://insamer.com/tr/makedonyada-bitmeyen-siyasi-kriz_537.html, (06.08.2023).

⁶⁷⁷ Yeni Balkan Gazetesi, “Gruevski’nin Hükümeti Kurma Süresi Gece Yarısında Bitiyor”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/gruevskinin-hukumeti-kurma-suresi-gece-yarisinda-bitiyor>, (06.08.2023).

başbakan görmenin zamanı geldi” açıklamalarına tepki göstermiştir. Aynı şekilde hükümetin koalisyon ortaklarına çağrıda bulunan Zaev “Arnavut başbakan” teklifinin gelecekteki koalisyonun şartı olması halinde BDI’yle yolların ayrılacağını belirtmiştir. Zaev, “Eğer önümüzdeki seçimlerde SDSM kazanırsa başbakan adayı ben olacağım ve şimdiye kadar gösterdiğim üzere tüm vatandaşlara daha iyi bir hayat sunmak için çalışacağım” demiştir. Bunun yanında Arnavut partilerinden de Ahmeti’nin açıklamalarına tepki gelmiştir. SDSM’nin seçim öncesi koalisyon ortaklığı sağladığı Besa lideri Bilal Kasami, bu açıklamaları “popülizm” olarak değerlendirmiştir. Arnavut İttifakı lideri Ziadin Sela, BDI’nin 18 yıllık sürecinin başarısızlık ve yolsuzlukla geçtiğini belirterek, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde BDI’nin Arnavut aday yerine ortak adaydan yana durmasını gerektiğini belirtmiştir. Fakat yukarıda belirtildiği üzere bir dahaki seçimlere 100 gün kala Arnavut başbakan görev yapmış olacak mıdır? Kuzey Makedonya azınlıkları bu konuda kendileri karar vereceklerdir.⁶⁷⁸

⁶⁷⁸ Yeni Balkan Gazetesi, “Zaev, “Başbakan ben olacağım”,
<http://www.yenibalkan.com/tr/siyaset/zaev-basbakan-ben-olacagim>, (06.06.2020).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kuzey Makedonya azınlıkları denildiğinde Arnavutlar, Türkler, Boşnaklar, Sırp, Ulahlar, Romanlar ve diğer azınlıklar akla gelmektedir. Bu azınlıklar beş asır boyunca Osmanlı Devleti içerisinde birlik ve beraberliklerini zedelemeyen yaşamışlardır.

Balkan Savaşlarıyla birlikte Osmanlı, Balkanlar'ı terk ettiğinde bu birlik zedelenmiştir. Zira, her azınlık kendi milletinin derdini düşünmek zorunda kalmıştır. Durum böyle olunca bu azınlıklar bugüne kadar birbirleriyle sağlıklı şekilde bir araya gelememişlerdir. Bu birlikteliğin bozulmasının faturasını Kuzey Makedonya azınlıkları ağır bir şekilde ödemiş ve ödemektedirler. Bu birlikteliğin bozulması neticesinde birçok azınlık mensubu aile başta Türk azınlık olmak üzere Kuzey Makedonya'dan göç etmek zorunda kalmıştır. Bunun neticesinde başta Osmanlı mirası tehlikeye uğramış, birçoğu da yıkılmış ve yok edilmiştir.

Kuzey Makedonya'da azınlıklar 1990 yılından günümüze kadar çok çalkantılı bir süreçten geçtiği görülmektedir. Bu çalkantılı süreçte hem Makedon halkı hem de azınlık grupları ciddi travmalar yaşamışlardır. Çalışma boyunca Kuzey Makedonya'da azınlıkları arsında en büyük sıkıntı azınlıklar arasın dayanışmanın olmaması ortaya çıkmıştır. Bununla beraber etnik grubun bizzat kendisi siyasi ve fikri olarak birbirinden ayrılmış durumdadırlar. Örneğin Kuzey Makedonya Türkleri üç siyasi parti etrafında siyaset yapmaktadırlar. Gel gör ki 1990 yılından bu yana yapılan tüm seçimlere koalisyonla girmişler ve tek başına siyaset yapamamışlardır. Daha da önemlisi Kuzey Makedonya Türkleri siyasi tarihleri boyunca ortak bir cumhurbaşkanı adayı çıkaramamışlardır.

Kuzey Makedonya Türkleri tarih boyunca ülkeye sadık kalmışlardır. Ayrılmış hareketlerde bulunmamışlardır. Ülkeye çok büyük katkıları olmuştur. Türkler nezdinde bakıldığında ülkede onlar adına en büyük göreve gelmiş olan bir Türk bulunmaktadır. İki dönem Anayasa Mahkemesi başkanlığını yapmış olan sayın Salih Murat'tır. Ancak, ne yazık ki böyle bir görevde bir Türk yer alıyor ve çalışmam boyunca atıfta bulunmuş olduğum Kuzey Makedonya Anayasası Türkçeye tercümesi

bulanamamış ve tercüme edilmediği görülmüştür. Aynı şekilde OÇA anlaşması metninin de Türkçeye tercüme edilmediği görülmüştür.

Kuzey Makedonya azınlık grupları arasında en büyüğü olan Arnavut azınlığına mensup kişiler ülke siyasetinde önemli görevlerde bulunmuşlardır. Bunlar arasında Kuzey Makedonya Meclis başkanı olan Talat Caferi gelmektedir. 2013 yılında Savunma Bakanlığı yapmış. 27 Nisan 2017 tarihinde ise Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Meclisi başkanlığına seçilmiş olup 2 dönemdir meclis başkanlığı görevini sürdürmektedir.

30 Ağustos 2020 tarihinden beri Kuzey Makedonya dışişleri bakanı olan Bujar Osmani de Arnavut kökenli bir siyasetçidir. Osmani dışında bu görevi daha önce etnik azınlık birisi getirilmemiştir.

Bunun gibi isimleri çoğaltmaya gerek olmamakla birlikte çalışmanın içeriğinde tüm bunlardan bahsetmeye çalıştık. Ancak etnik gruplar arası dayanışma eksikliği azınlıkların ülke siyasetinde daha az söz sahibi olmalarına neden olmaktadır. Fakat azınlıklar birlik olup ülke yönetimini ele geçirsinler diye bir öneride de bulunmuyorum. Demokrasinin ilke ve esasların uygun bir şekilde birlik ve beraberlik içinde için de olmalarını öneriyorum.

Kuzey Makedonya'nın NATO üyesi olmasında azınlıkların rolü çok önemli yere sahiptir. Azınlıkların ülkenin NATO üyeliğine olan desteği bu süreçte oldukça etkili bir yere sahip olmuştur. Diğer yandan, ülkenin AB üyeliği konusunda da ülke genlinde azınlıklar tam destek sağlamaktadırlar.

Kuzey Makedonya ülke olarak azınlık hakları konusunda komşu ülkelerdeki azınlıklarla kıyaslandığında azımsanmayacak derecede çok önde olduğunu rahatlıkla söylenebilmektedir. Günümüzde bakıldığında azınlık hakları her geçen gün daha da iyileştirmektedir. Tüm azınlıkların ilk okuldan üniversiteye kadar ana dilde eğitim görme haklarının olduğu, ülke pasaportunun Makedonca ve İngilizcenin yanında, tercih edilmesi durumunda Türkçe, Arnavutça ve diğer dillerde de yazılabiliyor olması belirtilen azınlık haklarının en başında gelmektedir.

Şunu da gözden kaçırmamak lazım Kuzey Makedonya azınlıklar konusunda şeffaf davranıyor olmuş olsa dahi bu süreç o kadar kolay olmadığını çalışma boyunca görülmüştür. Ülke büyük bir iç savaş eşiğinden dönmüştür. Bu savaş ülke geneline yayılabilir hatta çevre ülkelere sıçrayabilirdi. Burada her kesimin bir başarısı olduğu hiç kuşkusuz bilinmektedir. Her ne kadar Kuzey Makedonya Arnavutları bu iç savaşta hem kendilerinin hem de Türklerin İslam dinine mensup olarak onların yanında yer almadıklarına karşın olumsuz bakmış olsalar dahi Türklerin tercihi ne ise ona destek çıkmışlardır. Türkler savaşta ülke birlik ve bütünlüğünü savunarak tarafsız bir tutum sergilemişlerdir. Böylece bu davranış ve tutumları sayesinde devletin takdirini kazanmışlardır. Ancak, şunu da belirtmekte fayda var Türkler Arnavutların yanında yer almış oldukları bir senaryoda bu savaşın daha uzun süreceği gerçeğini göz ardı etmemek gerekir ki bu durumda diğer azınlıkların da bu savaşa dahil olması yüksek bir ihtimal olacağını söylemek yerinde olacaktır. Ülkedeki Türklerin savaşa dahil olmamaları geniş çaplı bir etnik savaşın oluşmasının da böylece önüne geçmiştir. Zira, bu senaryo ülkeyi daha büyük felakete götürebilirdi. Bosna'da olduğu gibi soykırımın yaşanması olasılığı da mümkün hale gelecekti. Burada uluslararası toplumun da desteğini görmezden gelmemek gerekir. Türkler ve diğer azınlıklar Arnavutlarla berber hareket etmiş oldukları durumda daha fazla hak elde edebileceklerini var saymak hata olmayacaktır ki imzalanan OÇA'da bu görülmüş oldu. Sonuç olarak Ohri Çerçeve Anlaşmasına Arnavutlar ve Makedonlar arasında imzalanmış, diğer azınlıklar bu anlaşmaya dahil edilmemiştir. Bu anlaşmadan da Arnavut azınlık dışında diğer azınlıklar sınırlı sayıda hak elde etmişlerdir. Günümüzde, Türkler bunu her koşulda dile getirmektedirler.

Diğer yandan bu çalışmayı yaparken birçok kitap, makale, dergi, elektronik kaynaklar, uluslararası çalışmalardan yararlanırken bir eksiliği de fark etmiş olduk. Kuzey Makedonya azınlıkları enine boyuna araştırılmamış ve incelenmemiştir. Örnek vermek gerekirse Kuzey Makedonya romanları ile ilgili Makedonca ve İngilizce çalışmaların olduğunu gördük. Ancak, Romanlarla ilgili Türkçe kaynak çok az bulduk. Aynı şekilde Torbeşlerle ilgili de çalışmaların az olduğu görülmüştür. Tartışmalı bir konu olduğu için iyice araştırılması gerekmektedir. Nasıl ki Makedonlar onların Makedon olduğunu iddia ediyor iseler ve Türkler de bunun tam

tersini iddia ederek onların asimilasyona uğradığı varsayımının akademik ortamda ispatlanması gerekmektedir. Devlet nezdinde bakılacak olduğunda Torbeşlerin asimilasyona uğradıkları yerde diğer etnik grupların da asimile edilmesi gerekmez miydi? Devletin böyle bir asimilasyon politikası sürdürmüş olduğu yerde Arnavutlarda, Romanlarda diğer azınlıklar da asimilasyona uğraması gerekmez miydi? Ya da devlet en aciz ve savunmasız olarak Torbeşleri mi görmüş oldu. Tüm bu konuların akademik ortamda incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Kuzey Makedonya Arnavutları ülkede nüfuslarının 500 bin olduğu bazı değişik görüşlere göre ise bir milyon olduklarını iddia etmektedirler. Buna rağmen 2021 nüfus sayımı sonuçlarına itirazda bulunmamışlardır. Strateji değiştirmiş olabilirler mi bilinmez. Ancak, Arnavut nüfusunun yüksek olduğu bir ortamda siyasi partilerinin de güçlü olmaları sayesinde Kuzey Makedonya hükümetini oluşturan 20 devlet bakanının 10 tanesi Arnavut kökenlidir. Bu da Kuzey Makedonya'daki Arnavut nüfus adına şüphesiz önemli bir başarıdır.

Kuzey Makedonya'da 1991 yılından itibaren hükümetler koalisyonla kurulmaktadır. Ülkede tek bir partinin hükümeti kuracak çoğunluğu elde etmesi mümkün olamamıştır. Bugün de durum aynı şekilde devam etmektedir. Bunun faydasını Arnavutların siyasi partileri görmektedir. Makedon partilerinin Arnavut partileri ile anlaşmaya varılmadığı taktirde hükümet hiçbir şekilde kurulamamaktadır. En son yapılan seçimlerde bu çok iyi görülmüş oldu. 2006 yılından 2016 yılına kadar muhalefette olan SDSM 10 yıl sonra iktidara gelmiş oldu. Arka arkaya yapılan erken seçimlerde çok az farkla seçimleri kazanmış olmasına rağmen Arnavutların en önemli siyasi partilerinden biri olan BDİ de hükümet ortağı olmuştur. Aralarında yaptıkları koalisyon anlaşmasına göre bir dahaki parlamento seçimlerine 100 gün kala Arnavut başbakan görev yapacaktır. Böylece ülkeyi 2024 yılında yapılacak genel seçimlere Arnavut başbakanı ve oluşturduğu kabinesinin götüreceği anlamına gelmektedir.

Kuzey Makedonya Arnavut partilerinde Türkler yer alırken, Türk partilerinde Arnavutların yer almadıklarını Şule Kut eserinde dile getirmiştir. Ancak, şunu gözden kaçırdığı ileri sürülebilir Arnavut partilerinden barınamayan anne veya

babadan kendisini Türk olarak hissedenlerdir. Bu Türkler Arnavutlar tarafından dışlanmış veyahut onlar arasında barınmamıştır. Bu şekilde olduğundan melez Türk olduğu için kendisini Türk hissetmektedir. Bu şekilde Arnavut partisine girmediği takdirde Türk partisine yanaşmaktadır.⁶⁷⁹ Ancak (ni, ri, pi) harfleriyle soy isimleri biten Türk siyasetçiler var. Bunlar Arnavut kökenli olma olasılığı çok yüksek. Fakat bugün bu kişiler Türk partileri yönetimlerinde mevcudiyetini sürdürmektedirler.



⁶⁷⁹ Şule Kut, *a.g.e.*, 34.

KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA

1974 Yugoslav Anayasası:

https://stringfixer.com/tr/1974_Constitution_of_Yugoslavia, (25.12.2021).

Abbas, Zerrin *Makedonya’da Ulahların Sosyo-Kültürel Yapısı*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2007.

Abdula, Furkan, “Državniot vrv na Severna Makedonija so čestitki po povod Denot na albanskata azbuka”, <https://www.aa.com.tr/mk/балкан/државниот-вrv-насевернамакедонијасочеститкипоповодденотнаалбанскатаазбука/2427396>, (14.08.2023).

Acar, Bedir, “Mestan: Engeller nedeniyle barajı aşamadık”, <https://www.star.com.tr/dunya/engeller-nedeniyle-baraji-asamadik-haber-1201244/>, (15.06.2022).

Adaş, Sündüs – Konuralp, Emrah, “Eski Yugoslavya’da Sırp Milliyetçiliğinin Tarihsel Temelleri ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin Dağılmasına Etkileri”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, 2020, ss. 107-139.

Adem, Abdulbesar, – Alju, Dzhat, “Kuzey Makedonya İslam Birliği Diyanet İşleri Başkanlığı ile yakın ilişkilerini sürdürmek istiyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuzey-makedonya-islam-birligi-diyanet-isleri-baskanligi-ile-yakin-iliskilerini-surdurmek-istiyor/2066569>, (06.08.2023).

Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Balkanlar’da Yetim Türkler Struga ve Ohri’den Göç; Göçe Zorlanmanın Yansımaları*, Kızılay Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2023.

Ağaoğlu, Neslihan Başak, *Avrupa Parlamentosu’nun Sırbistan’ın Üyeliğine Yönelik Tartışmalarında Kültürün Yeri*, (Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019.

Ahmed, Ergin, “Makedonya Cumhuriyeti’nde Arnavut Azınlık Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Cilt 7, Sayı 3, 2005, ss. 217-239.

Akademik, “Pravna položba i praven status na crkva, verska zaednica i religiozna grupa vo Republika Makedonija”, <https://akademik.mk/pravna-polozhba-i-praven-status-na-tsrkva-verska-zaednitsa-i-religiozna-grupa-vo-republika-makedonija/>, (06.08.2023).

Akgül, Hüseyin, *Azınlık Kavramı*, Akademi Kitabevi, İzmir 2003.

Akın, Haydar Eren, *Etnik Partiden Ulusal Partiye Bulgaristan’da Hak ve Özgürlükler Hareketi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015.

Akıncı, Mehmet Ali, “Fransa’daki Türk Göçmenlerinin Etnik ve Dinî Kimlik Algıları”; *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 70, 2014, ss. 29-58.

Aksakal, Memet, “Bulgaristan’ın Kuzey Makedonya-AB müzakerelerine koyduğu veto ve Kuzey Makedonya’daki Bulgarların durumu”, <https://www.indyturk.com/node/442706/t%C3%BCrki%C3%87yedensesler/bulgaristan%C4%B1n-kuzey-makedonyaabm%C3%BCzakerelerinekoydu%C4%9Fuvetove-kuzey>, (04.08.2023).

Alan McAfee, “The Unknown Japanese: Ainu And Other Minorities In Japan”, https://www.researchgate.net/publication/337033163_The_Unknown_Japanese_Ainu_and_Other_Minorities_in_Japan.

Albancite vo Makedonija, “Albancite vo Makedonija”, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Албанците_во_Македонија.jpg, (25.12.2022).

Albiz Foundation, “Rreth Fondacionit Albiz”, <https://albiz.org.mk/faqja/per-ne/historiku/>, (05.08.2023).

Ali, Mümin, “Kuzey Makedonya 21 Aralık Türkçe Eğitim Bayramı”, <https://timebalkan.com/kuzey-makedonya-21-aralik-turkce-egitim-bayrami/>, (05.08.2023).

Aljazeera Türk, “HÖH geriledi, DOST barajı geçemedi”, <https://www.aljazeera.com.tr/haber/hoh-geriledi-dost-baraji-gecemedi>, (23.07.2023).

Alptekin, Hüseyin, Lika, Ildir, Dağdelen, Merve Dilek, Erdoğan, Viktorya, *Bulgaristan Türklerinin Kültürel, Ekonomik ve Siyasi Sorunları, Talepleri, Çözüm Önerileri*, SETA Yayınları, İstanbul 2020.

Altınay, Ramazan, “Müslüman Azınlıklar Tarihine Giriş”, *Dini Araştırmalar*; Cilt 7, Sayı 19, 2004, ss. 335-350.

Amerika'nın Sesi, “ABD’de Beyazlar 25 Yıl İçinde Azınlık Olabilir”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/abdde-beyazlar-25-yil-icinde-azinlik-olabilir/5477443.html>, (29.12.2021).

Anadolu Ajansı, “Güney Afrika Cumhuriyeti 6. kez sandık başına gidiyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/guney-afrika-cumhuriyeti-6-kez-sandik-basina-gidiyor/1473148>, (19.06.2023).

Anadolu Ajansı, “İsrail’in nüfusu 10 milyona dayandı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-in-nufusu-10-milyona-dayandi/2775742>, (17.06.2023).

Anadolu Ajansı, “Kuzey Makedonya'da 'Türkiye'ye göç edenleri' de yakından ilgilendiren Vatandaşlık Yasası meclisten geçti”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuzey-makedonyada-turkiyeye-goc-edenleri-de-yakindan-ilogilendiren-vatandaslik-yasasi-meclisten-gecti/2318324>, (12.02.2023).

Anadolu Ajansı, “Kuzey Makedonya'daki azınlıkların sesi Anadolu Ajansı”, <https://www.aa.com.tr/tr/kurumsal-haberler/kuzey-makedonyadaki-azinliklariin-sesi-anadolu-ajansi/1626625>, (15.06.2023).

Anadolu Ajansı, “Kuzey Makedonya'daki iç karışıklıkları sonlandıran Ohri Çerçeve Anlaşması'nın 21. Yılı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuzey-makedonyadaki-ic-karisikliklari-sonlandiran-ohri-cerceve-anlasmasin-21-yili/2659684>, (25.12.2022).

Anadolu Ajansı, “Makedonya'da Arnavutça'nın resmi dil olması meclisten geçti”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/makedonyada-arnavutcanin-resmi-dil-olmasi-meclisten-gecti/1028619>, (09.01.2023).

Anadolu Ajansı, “Ramaphosa yeniden Güney Afrika devlet başkanı olarak seçildi”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ramaphosa-yeniden-guney-afrika-devlet-baskani-olarak-secildi/1484961>, (19.06.2023).

Aopz, “Zaednici”, <https://aopz.gov.mk/zaednici/>, (05.08.2023).

Aopz, “Natsionalen Praznik na Srbite vo Republika Makedonija – Sveti Sava”, <https://aopz.gov.mk/национален-празник-на-србите-во-репуб/>, (14.08.2023).

Aopz, “Den na Boşnatsite”, <https://aopz.gov.mk/ден-на-бошњаците/>, (15.08.2023).

APA, “Guidelines on Multicultural Education, Training, Research, Practice, and Organizational Change for Psychologists”, *Copyright, American Psychological Association*, 2002.

Aras, Osman Nuri, *Akıyla Karasıyla Güney Afrika*, Bakü 2004.

Arıbaş, Nazlı Nalcı, “İngiltere ve Fransa’da Merkez – Yerel İlişkilerini Yerellik (Subsidiarity) İlkesi Üzerinden Karşılaştırmak”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2015, ss. 1-17.

Arif, Kadr, *Bağımsızlıktan Günümüze Makedonya’da Din Eğitimi (1991–2010)*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2010.

Arnavut, “Makedonya’daki Etnik Arnavutlar”, <http://www.arnavut.com/makedonyadaki-etnik-arnavutlar/>, (19.02.2019).

Arsava, Ayşe Füsün, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara 1993.

Aruçi, Muhammed, “Yugoslavya Balkanlar’da 1990’lı yıllarda dağılan federal devlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yugoslavya>, (18.01.2023).

Aslan, Ahmet, “Azınlık Nedir?”, <https://perspektif.eu/2020/04/12/azinlik-nedir/>, (14.07.2023).

Ataöv, Türkkaya, “Azınlıklar Üzerine Bazı Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı 1, Ankara 1987.

Atar, Yavuz, “Demokrasiye Geçiş Sürecindeki Ülkelerde Anayasal Değişme (Constitutional Change) ve Anayasal Dönüşüm (Constitutional Transformation)”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1-2, 1999, ss. 197-220.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin etkileri, “Ulusal Azınlıkların Korunmasına dair Çerçeve Sözleşme Kuzey Makedonya”, <https://www.coe.int/tr/web/impact-convention-human-rights/framework-convention-for-the-protection-of-national-minorities#/North%20Macedonia>, (19.02.2023).

Aydın, Aziz, *AB Ülkeleri, ABD ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Azınlıklarla İlgili Düzenlemeler*, TBMM Araştırma Merkezi, Ankara 2011.

Aydın, Gülşen Şeker – Yüce, Müge, “Baskıcı ve Dışlayıcı Han Milliyetçiliğinin Doğu Türkistan’da (Sincan Uygur Özerk Bölgesi) Yansımaları”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 4, 2020, ss. 2668-2682.

Aykaç, Burhan, Altunok, Hatice, Gedikkaya, Fatma Gül, *Yönetişel Yapı İncelemeleri*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2018.

Aykoç, Emre, *Türkiye ve Yunanistan'ın Azınlık Politikaları: İkili İlişkiler, Ulusçuluklar ve Azınlık Hakları Ekseninde Karşılatırmalı Bir İnceleme*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009.

Bag, Mustafa, “Uygurlara "Çin işkencesi": Doğu Türkistan'da neler oluyor?”, <https://tr.euronews.com/2020/07/08/uygurlara-cin-iskencesi-dogu-turkistan-da-neler-oluyor>, (22.07.2023).

Bagwell, Ben, “Yugoslavian Constitutional Questions: Self-Determination and Secession of Member Republics”, *Georgia Journal of International and Comparative Law*, Cilt 21, Sayı 3, 1991, ss. 489-523.

Bağcı, Şehnaz, *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Azınlıklar*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007.

Bajec, Alessandra, “İsrail’de Değişim Başka Bahara Kaldı”, <https://perspektif.eu/2015/04/01/israildeki-secimler-degisim-baska-bahara/>, (22.07.2023).

Balkan Günlüğü Gazetesi, “Balkanlar’daki Müslüman Topluluk: Goralılar ve Torbeşler”, <https://balkangunlugu.com/2016/01/12/balkanlardaki-musluman-topluluk-goralilar-ve-torbesler/>, (27.03.2019).

Balkan Günlüğü, “Ohri Çerçeve Anlaşması’nın 20. yılında Kuzey Makedonya”, <https://balkangunlugu.com.tr/ohri-cerceve-anlasmasin-20-yilinda-kuzey-makedonya/>, (04.06.2023).

Balpınar, Zafer, *İsrail Perspektifinden İki Devletli Çözüm*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019.

Bashal, Adam Abu – Gökhan Kavak, “Hollanda’nın utanç tarihi”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hollandanin-utanc-tarihi/1073864>, (18.06.2023).

Batakovic, Dušan T., “Nationalism And Communism: The Yugoslav Case”, *Journal Of The North American Society For Serbian Studies*, Cilt 9, Sayı 1-2, 1995, ss. 25-41.

Bauman, Zygmunt, *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına Mıdır?*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.

Bayır, Derya, *Türk Hukukunda Azınlıklar ve Milliyetçilik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.

BBC News Türkçe, “Guardian: İngiltere'deki en etkili insanların yalnızca % 3'ü azınlık gruplardan”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41382816>, (01.05.2022).

BBC News Türkçe, “Güney Afrika’da genel seçimler”, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140507_gunery_afrika_secim, (19.06.2023).

BBC News Türkçe, “İsrail seçimleri: Yeni hükümet için kilit roldeki Arap partisi Raam, Netanyahu ile koalisyonu katılacak mı?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56541273>, (22.07.2023).

BBC News Türkçe, “Makedonya'da Arnavut azınlık yürüdü”. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150614_makedonya_protesto, (19.02.2019).

BBC News Türkçe, “Sadiq Khan, ikinci kez Londra belediye başkanlığına seçildi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57046500>, (08.05.2022).

BBC Türkçe News, “İsrail-Filistin sorunu nasıl başladı?”, <https://www.bbc.com/turkce/articles/crg3gv17p00o>, (22.07.2023).

BBC Türkçe, “ABD Başkanı Donald Trump, Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıdı”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42258773>, (30.07.2023).

Bilgiseven, Amiran Kurtkan, *Yugoslavya’da Türk Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1987.

Biserko, Sonja, “Annual Report on Human Rights in Serbia in 2011”, European Option Obstructed, 2011, <https://www.helsinki.org.rs/doc/Report2011.pdf>, (08.01.2023).

Biserko, Sonja, *Yugoslavia from a Historical Perspective*, Publisher Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, Belgrade 2017.

Bozan, İrfan, “Bulgaristan Türklerinde DOST tartışması” <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/bulgaristan-turklerinde-dost-tartismasi>, (15.06.2022).

Bozarslan, Mahmut, “İrk Ayırımından Sınıf Ayırımına Güney Afrika”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/irkayrimindansinifayriminaguneyafrika/4952985.html>, (29.09.2021).

Bozkurt, Giray Saynur, “TİTO Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, 2010, ss. 51-95.

Brahaj, Sokol, *Arnavutluk'ta Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği'nin Yapıcı Etkileri*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2009.

British Council, “Vodič Za Sproveduvanje Na Nacionalnata Strategija Za Ednakvost I Nediskriminacija Vrz Etnička Pripadnost, Vozrast, Mentalna I Telesna Poprečenost I Vrz Polova Osnova”, *CIP - Katalogizacija vo publikacija Nacionalna i univerzitetska biblioteka “Sv. Kliment Ohridski”*, Skopje 2013.

Briza, Jan, “Minority Rights in Yugoslavia”, *Minority Rights Group International Report*, 2000, <https://www.refworld.org/pdfid/469cbfe40.pdf>, (08.01.2023).

Bulgaristan Ulusal Radyosu, “Freedom House” Bulgaristan’ın Kuzey Makedonya vetosunu geri çekmesini istedi”, <https://bnr.bg/tr/post/101635322/freedom-house-bulgaristanin-kuzey-makedonya-vetosunu-geri-cekmesini-istedi>, (04.08.2023).

Byrne, Bridget, Alexander, Claire, Khan, Omar, Nazroo, James ve Shankley, William, *Ethnicity, Race And Inequality In The Uk State Of The Nation*, William Shankley, Tina Hannemann and Ludi Simpson, “The demography of ethnic minorities in Britain”, The University of Bristol and Policy Press, Bristol 2020.

Cako, Aida “Ministerkata Turković se sostana so pretstavnici na Bošnjačkiot demokratski sojuz vo Skopje”, <https://www.aa.com.tr/mk/балкан/министерката-турковиќ-се-состана-со-претставници-на-бошњачкиот-демократски-сојуз-во-скопје/2793171>, (15.06.2023).

Cambridge dictionary, “Ethnic Minority” <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/ethnic-minority>, (18.07.2023).

Canatan, Kadir, “Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu “İsveç, Fransa ve Hollanda Örnekleri”, *Türkoloji Araştırmaları*, Cilt 2, Sayı 3, 2007, ss. 59-172.

Canatan, Kadir, *Avrupa’da Ulusal Azınlıklar Hollanda- Friesland Örneği*, Yarın Yayınları, İstanbul 2013.

Canveren, Önder, *An Analysis of Party Orientations towards European Union in Serbia: Political Competition, Ideology and Identity Politics*, (Dokuz Eylül University Graduate School of Social Sciences Department of European Union European Studies Program, Unpublished Graduate Thesis), İzmir 2018.

Centar za Pravni Istraživanje i Analizi, “Zastapenosta na etničkite zaednici vo pravosudniot sistem niz prizmata na profesionalното obrazovanie”, 2019, <https://cpia.mk>, (08.01.2023).

CIA, “Albania Country Summary”, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/albania/#people-and-society>, (23.07.2023).

CIA, “Germany Country Summary”, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/germany/summaries/#people-and-society>, (16.06.2023).

CIA, “Greece”, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/greece/>, (23.07.2023).

CIA, “Serbia”, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/serbia/>, (23.07.2023).

CIA, “United Kingdom Country Summary”, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/united-kingdom/summaries>, (16.06.2023).

Cin, Turgay, “Batı Trakya Türklerinin Hukuki Statüsü Sorunları ve Avrupa Birliği”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 11, Sayı:1, 2009, ss. 147-179.

Coğrafya Dünyası, “Coğrafya Terimleri Sözlüğü”, <https://www.cografya.gen.tr/sozluk/alokton.htm>, (18.07.2023).

Colby. Sandra L. – Ortman, Jennifer M., “Projections of the Size and Composition of the U.S. Population: 2014 to 2060”, U.S. Department of Commerce Economics and Statistics Administration U.S. Census Bureau, 2015, <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2015/demo/p251143.pdf>, (08.01.2023).

Colella, Diğdem Soyaltın, “Avrupa Birliği’nde Hukukun Üstünlüğü Krizi Üye ve Aday Ükelere Yönelik Önleyici Politikaların Siyaseti”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 38, 2020, ss. 69-85.

Condor, Susan, Gibson, Stephen, Abell, Jackie, “English identity and ethnic diversity in the context of UK constitutional change”, *Ethnicities*, Cilt 6, Sayı 2, 2006, ss. 123–158.

Congar, Kerem, “Almanya’da göçmenler toplam nüfusun dörtte birini aştı, en büyük azınlık % 13 ile Türkler”, <https://tr.euronews.com/2020/07/28/almanya-da-gocmenler-toplam-nufusun-dortte-birini-ast-en-buyuk-az-nl-k-yuzde-13-ile-turkle>, (12.12.2021).

Congar, Kerem, “Japon adalarının tarihte bilinen ilk sahipleri Ainu halkı Japonya tarafından resmen tanındı”, <https://tr.euronews.com/2019/02/15/japon-adalarinin-tarihte-bilinen-ilk-sahipleri-ainu-halk-japonya-tarafindan-resmen-tanindi>, (24.04.2022).

Coşkun, Birgül Demirtaş, “Kosova’nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008)”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 27, 2010, ss. 51-86.

Council of Europe, “Kosova’da Milli Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşmenin Uygulanması Hakkında Düşünce”, *Milli Azınlıkların Korunması Üzerinde Çerçeve -Sözleşmenin Danışma Kurulu*, 2005.

Council of Europe, Sovetodaven Komitet za Ramkovnata Konvencija za Zaštita na Nacionalnite Malcinstva”, Strazburg 2007.

Cukani, Entela, “Consociational Power Sharing Arrangements as a Tool for Democracy: The Experiences of Macedonia and Kosovo”, *Eunomia. Rivista semestrale di Storia e Politica Internazionale Eunomia* III n.s., 2014, n. 1, ss. 157-168.

Cumhuriyet Gazetesi, “Sadiq Khan, ikinci kez Londra belediye başkanlığına seçildi”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sadiq-khan-ikinci-kez-londra-belediye-baskanligina-secildi-1834775>, (08.05.2022).

Cumhuriyet Gazetesi, “Sincan Uygur Özerk Bölgesi”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sincan-uygur-ozerk-bolgesi-71916>, (03.04.2022).

Cumhuriyet, “İngiltere'nin Hint kökenli ilk başbakanı Rishi Sunak kimdir?”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/ingiliz-muhafazakar-parti-liderligine-aday-olan-rishi-sunak-kimdir-1957971>, (18.07.2023).

Cvete Koneska, “Makedonija: Izveštaj za analiza na sostajbata na reformite vo bezbednosniot sektor 1991 – 2008”, *Analitika Tink Tenk*, Skopje 2011.

Çakır, Fahriye – Atmaca, Hasan, “Kültür Sosyolojisi Çerçevesinde Fransa’nın Dil, Kültür ve Azınlık Politikası”, *Researcher: Social Science Studies*, Cilt 6, Sayı 4, 2018, ss. 446-463.

Çakmak, Gizem Alioğlu, “Bir “Avrupa” Azınlığı Olarak Batı Trakya Türkleri”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2018, ss. 149-168.

Çavuşoğlu, Naz, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, Su Yayınevi, İstanbul 2001.

Çayır, Kenan – Ceyhan, Müge Ayan *Ayrımcılık – Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

Çayırılı, Necati, “Makedonya Türk Kimliği Bağlamında Makedonya’daki Türk Sivil Toplum Kuruluşları”, *Avrasya Etüdler*, Cilt 48, Sayı 2, 2015, ss.143-188.

Çelik, Celaleddin, “Almanya’da Türkler: Sürekli Yabancılık, Kültürel Çatışma ve Din”, *Milel ve Nihal*, Cilt 5, Sayı 3, 2008, s. 115-116. ss. 105-142.

Çelikmen, Bülent, *Azınlık Hakları ve Avrupa Birliği Kapsamında Batı Trakya Türklerinin Sorunları*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.

Çıvgın, İzzet, “Azınlıklar Sorunu”, *Günümüz Dünya Sorunları*, Editör: Nurettin Özgen, Eğiten Kitap, Ankara 2012.

Çoban, Filiz – Burulday, Aslı Fatma, “Yunan Milliyetçiliğinin ve Mütakabiliyet İlkesinin Yunanistan’daki Müslüman Türk Azınlığının Haklarına Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 38, 2015, ss. 340 - 350.

Çoban, Filiz – Burulday, Aslı Fatma, “Yunan Milliyetçiliğinin ve Mütakabiliyet İlkesinin Yunanistan’daki Müslüman Türk Azınlığının Haklarına Etkileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, Cilt: 8 Sayı: s38, 2015, ss. 340-350.

Dalkılıç, Mehmet, “2001 Ohri Çerçeve Anlaşması Sonrası Makedonya’da Sürdürülebilir Etnik Barış ve Politik Bütünlük Sağlanması Bağlamında Türkiye’nin Rolü”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 1, 2018, ss. 85 – 115.

Dalkılıç, Muhammed Mücahid, *Charlie Hebdo Saldırıları Öncesi Ve Sonrası Fransa’da Kültürel İrkçilik*, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2017.

Daskalovski, Siniša, “Krizata Vo Makedonija 2001: Vnatrešen Vooružen Konflikt İli Vojna?”, *Filozofski Fakultet – Skopje*, Skopje 2005, ss. 551-566.

Daskalovski, Zhidas “Democratic Consolidation and the ‘Stateness’ Problem: The Case of Macedonia”, *University of Oxford, The Global Review of Ethnopolitics*, Vol. 3, no. 2, January 2004, ss. 52-66.

Daskalovski, Zhidas, “Democratisation in Macedonia and Slovenia”, *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, Vol. 2, No. 3, 1999, ss. 17-44.

Decker, Christopher, *Contemporary forms of cultural autonomy in eastern Europe: recurrent problems and prospects for improving the functioning of elected bodies of cultural autonomy.*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2011.

Değirmencioğlu, Burcu, “Güney Afrika Ulusunun Babası İnsan Haklarının Yılmaz Savunucusu Nelson Mandela”, *Hukuk Gündemi Dergisi*, Sayı 2, 2013, ss. 80-84.

DEİK, “Güney Afrika Ülke Bülteni”, <https://www.deik.org.tr/uploads/guney-afrika-2cf.pdf>, s. 3, (15.01.2023).

Demir, Hakan, “1960 ve 1970’li Yıllarda Komünist Rejim Döneminde Yugoslavya’da Bosnalı Müslümanların (Boşnakların) Ulusal Kimliklerinin Tanınması Süreci”, *Dünden Bugüne Bosna-Hersek ve Aliya Izetbegović Uluslararası*

Sempozyumu Bildirileri Kitabı İçinde Basılmış Bildiri, 10-11 Mayıs 2018, İstanbul 2018, ss. 115 – 130.

Demir, Hakan, “Federalizm – Üniterizm İkileminde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nda Siyasal Yaşam (1918-1929)”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi Cilt 2, Sayı 2, 2013, ss. 91-114.*

Demir, Necati – Kayadibi, Nuray, “Makedonya’dan Uzanan Türkçe Bir Köprü: ‘Köprü’ Dergisi”, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, Cilt 4, Sayı 3, 2012, ss. 7-25.*

Demirci, Zuhal, “İngiltere İçişleri Bakanı Suella Braverman istifa etti”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ingiltere-icisleri-bakani-suella-braverman-istifa-etti/2715729>, (18.07.2023).

Demirkaya, Esra, “Lütfi Mestan’ın Partiden İhracı Üzerine Bir Değerlendirme”, <https://www.tuicakademi.org/lutfi-mestanin-partiden-ihraci-uzerine-bir-degerlendirme/>, (23.07.2023).

Demjaha, Agon – Peci, Lulzim, “Interethnic Relations In The Western Balkans: Implications For Kosovo”, *Published by: Kosovar Institute for Policy Research and Development, Cilt 6, Sayı 14, 2014, ss. 1-51.*

Denyer, Simon, “Japan prepares law to finally recognize and protect its indigenous Ainu people”, https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/japan-prepares-law-to-finally-recognize-and-protect-its-indigenous-ainu-people/2019/02/15/2c85a0d8-3113-11e9-ac6c-14eea99d5e24_story.html, (01.05.2022).

Derman, Orhan, *Makedonya’daki Türkler Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma* (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2017.

Derman, Orhan, *Ötekileştirme Üzerine Kurulan Kimlikler Makedonya*, Akademisyen Kitabevi, Ankara 2020.

Dervishev, Amet, “Bulgaristan Türklerine Vurulan Son Darbe”, *Sefine Düşünce ve Kültür Dergisi*, Sayı 22, 2017.

Dervishev, Amet, *Türkiye-Makedonya İlişkileri 1990-2015*, (Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Kocaeli 2016.

Derviş, Fetnan, “Yugoslavya Krallığı’nda Müslümanların Statüsü ve İlköğretim Hakları”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, 2014, ss. 52 – 60.

Deutsche Welle, “Çin iki etnik gruba karşı özellikle tepkili” <https://www.dw.com/tr/%C3%A7in-iki-etnik-gruba-kar%C5%9F%C4%B1-%C3%B6zellikle-tepkili/a-3207184>, (03.04.2022).

Deveci, Mustafa, “İsrail siyasetinde Filistinlileri temsil eden partilerin gücü artıyor”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-siyasetinde-filistinlileri-temsil-eden-partilerin-gucu-artiyor/1592301>, (11.06.2020).

Diken, “Ateist oranının en yüksek olduğu ülke Çin; Türkiye oranın en düşük olduğu ülkelerden” <https://www.diken.com.tr/ateist-oraninin-en-yuksek-oldugu-ulke-cin/>, (20.06.2023).

Dikici, Ali, “Türkiye’deki Balkan Muhacirleri Arasında Kaybolan Bir Topluluk: Torbeşler”, *Avrasya Etütleri*, Cilt: 46, Sayı: 2, 2014, ss. 123-165.

Dimkovski, Aleksandar. “Malcinstvata na pedestal vo Makedonija”, <https://novamakedonija.com.mk/makedonija/politika/malcinstvata-na-piedestal-vo-makedonija/>, (13.08.2023).

Doğu, Nahit, “Türk partisine tepki”, <https://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turk-partisine-tepki>, (23.07.2023).

Doğu, Nihat, “Soru HÖH Değil, HŞHP!”, <https://www.balturk.org.tr/soru-hoh-degil-hshp/>, (23.07.2023).

Domazeti, Riad, “İsrail’de Etnik ve Dinî Azınlıklar”, *İNSAMER*, Araştırma 36, 2017.

Donče Boškovski, “Sproveduvanje na pravata na zaednicite – praktiki, mehanizmi i zaštita”, *Национална и универзитетска библиотека «Св. Климент Охридски»*, Skopje 2012.

Dustmann, Christian – Theodoropoulos, Nikolaos, “Ethnic Minority Immigrants and Their Children in Britain”, *Oxford Economic Papers*, Cilt 62, Sayı 2, 2008, ss. 1-41.

Duvan, Ayşe Özkan, *Avrupa Birliği Hukukunda Azınlık Hakları*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2013.

Dünya Bülteni, “Ulusal Ulah Günü'nde Abdülhamid'e vefa”, <https://www.dunyabulteni.net/olaylar/ulusalulahgunundeabdulhamidevefah467677.html>, (14.08.2023).

Dzogovic, Suada A. – Šaćirović, Dženis, “The Issue Of Sandžak In The Context Of Democratic Transition And The Creation Of New States In Southeast Europe”, *Knowledge International Journal*, Cilt 34, Sayı 5, 2019, ss. 1507-1515.

Ekinci, Mehmet Uğur, “İstikrarsızlaşan Makedonya ve Arnavut faktörü”. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/istikrarsizlasan-makedonya-ve-arnavut-faktoru>, (18.04.2019).

Ekinci, Mehmet Uğur, *Sırbistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA Yayınları 38, İstanbul 2014.

Elmas, Nursel, “Kosovalı Türkler: Dilleri ve Kültürleri”, *Bilig*, 2014, Sayı 70, ss. 131-15.

Emin, Emin, “Kuzey Makedonya’nın Nüfus Sayımı Sınavı”, *İNSAMER Analiz*.

Emin, Emin, “Makedonya’da Bitmeyen Siyasi Kriz”, https://insamer.com/tr/makedonyada-bitmeyen-siyasi-kriz_537.html, (06.08.2023).

Emin, Nedim, *Arnavutluk Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA Yayınları 39, İstanbul 2014.

Emin, Nedim, *Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA Yayınları 42, İstanbul 2014.

Emiroğlu, Hüseyin – Çakır, Muhammet Faruk, “Yugoslavya’nın Dağılması Sürecinde Trans - Atlantik Dış Politika Parametreleri (1990-1995)”, *Avrasya Etüdleri*, Cilt 14, Sayı 33, 2008, ss. 83-112.

Erdemol, Mustafa K., “AKP, Bulgaristan seçimlerini kaybetti”, <https://www.birgun.net/haber/akp-bulgaristan-secimlerini-kaybetti-152873>, (15.06.2022).

Erdoğan, Birsen, “Birleşmiş Milletler Sistemi ve Azınlık Hakları”, *Avrasya Dosyası, BM Özel*, Cilt 8, Sayı 1, 2002, ss. 78-91.

Erdoğan, M. Murat – Kaya, Ayhan, *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.

Ergin, Ayşe Dicle, “Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor?”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 59, Sayı 1, 2010, ss. 1-34.

Ergin, Sedat, “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Alevi dosyasında ilerleme bekliyor”, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/avrupa-konseyi-bakanlar-komitesi-alevi-dosyasinda-ilerleme-bekliyor-41956127>, (10.12.2021).

Erken, Ali, “Soğuk Savaş Dönemi TİTO-Nasır Yakınlaşması ve Yugoslavya Müslüman Toplumu: 1955-1967”, *Journal of History Studies*, Cilt 10, Sayı 3, 2018, ss. 53-64.

Ermağan, İsmail, *Dünya Siyasetinde Afrika 5*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2018.

Erzurumlu, Sevgi, *Çokkültürcülük Politikası ve Kanada’da Çokkültürcülük*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2008.

Euro News, “Avrupa’nın göbeğinde bir Roman mahallesi: Suto Orizari’de bir gün”, <https://tr.euronews.com/2018/07/06/avrupa-nin-gobeginde-bir-roman-mahallesi-suto-orizari-de-bir-gun>, (14.06.2023).

Euro News, “Bulgaristan, Kuzey Makedonya’nın AB üyeliği önündeki veto engelini kaldırdı”, <https://tr.euronews.com/2022/06/24/bulgaristan-kuzey-makedonyanın-ab-uyeligi-onundeki-veto-engelini-kaldirdi>, (23.07.2023).

Euro News, “Kuzey Makedonya’nın AB üyelik müzakerelerinin önü açıldı”, <https://tr.euronews.com/2022/07/16/kuzey-makedonyanın-ab-uyelik-muzakerelerinin-onu-acildi>, (04.08.2023).

European Commission Report, “Albania 2021 Report”, <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-10/Albania-Report-2021.pdf>, (08.01.2023).

Evstatiev, Simeon, “Public Islam On The Balkans in A Wider Europe Context”, Central European University Center For Policy Studies, Budapest, http://pdc.ceu.hu/archive/00003105/01/simeon_evstatiev_final.pdf, (17.01.2023).

Fathil, Fauziah, “Japonya ve Güney Kore’de İslam ve Müslüman Azınlıklar”, *Yeni Türkiye: İslâm Dünyası Özel Sayısı- II*, 96, 2017, ss. 303-316.

Fazlagic, Admir, “Bošnjacite vo Severna Makedonija osnovaa Bošnjački nacionalen sovet”, <https://www.aa.com.tr/mk/балкан/бошњаците-во-северна-македонија-основаа-бошњачки-национален-совет/1515390>, (15.06.2023).

Fazlagikj, Admir – Aliju, Dzihat, “Kuzey Makedonya’daki azınlıkların sesi Anadolu Ajansı”, <https://www.aa.com.tr/tr/kurumsal-haberler/kuzey-makedonyadaki-azinliklarin-sesi-anadolu-ajansi/1626625>, (25.07.2023).

Fazlagikj, Admir, “Kuzey Makedonya'ya AB yolunda yeni engel: Bulgaristan”, Mütercim: Furkan Abdulla, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kuzey-makedonyaya-ab-yolunda-yeni-engel-bulgaristan/2124402>, (04.08.2023).

Deutscher Bundestag, “Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası”, Tercüme Prof. Dr. Christian Rumpf ve Dr. Gökçe Uzar Schüller, www.btg-bestellservice.de/informationmaterial/55/63/anr80207000, (12.08.2023).

Fihlani, Pumza, “Güney Afrika'nın ilk dili N|uu yok olma tehlikesiyle karşı karşıya”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41098591>, (19.06.2023).

Finnegan, Ciara, “The Uyghur Minority in China: A Case Study of Cultural Genocide, Minority Rights and the Insufficiency of the International Legal Framework in Preventing State-Imposed Extinction”, *Laws*, Cilt 9, Sayı 1, 2020, ss. 1-20.

Fokus, “(ARHIVA) Intervju so Georgievski: Makedoncite se mnogu srbizirani, podobro ke beše ako trampavme teritorii i naselenie vo 2001!”, <https://fokus.mk/arhiva-intervju-so-georgievski-makedontsite-se-mnogu-srbizirani-podobro-ke-beshe-ako-trampavme-teritorii-i-naselenie-vo-2001/>, (13.08.2023).

Fri, “Rreth Nesh”, <https://fri.org.mk/reth-nesh/>, (05.08.2023).

Fuat, Fatih Tuncer – Demir, Burcu, “Makedonya'dan Kuzey Makedonya'ya: Bir Ulus Devletin Dönüşümü Üzerine Sosyal İnşacı Bir Analiz”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 10, 2020, ss. 5338-5370.

Gagnon, Alain-G, *Belirsizlikler Çağında Azınlık Uluslar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.

Gallagher, Tom, *The Balkans, 1789–1989 From The Ottomans To Milosevic*, 1. Baskı, Routledge, New York 2001.

Gazete Duvar, “Kudüs kararına tepki yağdı: Filistin davası ölmeyecek”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2017/12/07/kudus-kararina-tepki-yagdi-filistin-davasi-olmeyecek>, (01.08.2023).

Gazivoda, Tin, *Can international monitoring mechanisms and EU integration prospects help improve national minority participation at the domestic level?*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2011.

Gezimanya, “Quebec Hakkında Bilinmesi Gerekenler”, <https://gezimanya.com/quebec>, (06.06.2020).

Gina, Husamedin – Abdula, Furkan, “Kuzey Makedonya’da geçici hükümet kuruldu”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuzey-makedonyada-gecici-hukumet-kuruldu/1691754>, (09.01.2023).

Gjül, Rejhan, *Avrupa Birliği Entegrasyon Sürecinde Kuzey Makedonya Cumhuriyeti*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2019.

Glitz, Albrecht, “Ethnic Segregation in Germany”, *CReAM Discussion Paper*, Cilt 22, Sayı 12, 2012, ss. 1-26.

Gökdağ, Bilgehan A., “Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 32, Sayı 32, 2012, ss. 1-27.

Gökdağ, Bilgehan Atsız, “Balkan Ülkelerinin Anayasalarında Dil Kullanımı İle İlgili Düzenlemeler”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt 7, Sayı 4, 2012, ss. 69-97.

Gökdağ, Bilgehan Atsız, “Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 32, Sayı 32, 2012, ss. 1-27.

Gökdağ, Bilgehan Atsız, “Makedonya Türklüğünün Ayrılmaz Parçası: Torbeşler”, *Yeni Türkiye*, Sayı 53, 2013, ss. 1-7.

Göksedef, Ece, “İsrail Arap vekilleri kullanıyor”, <https://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/israil-arap-vekilleri-kullaniyor>, (27.12.2022).

Göksu, Cüneyt, “Güney Afrika’da tarih hâlâ canlı”, <https://www.birgun.net/haber/guney-afrika-da-tarih-hala-canli-258159>, (18.06.2023).

Görgevik, Aleksandra Jovevska, “Analiza na sobraniskata debata za Zakonot za upotreba na jazicite”, *Institute for Democracy Societas Civilis*, Skopje 2018.

Görgülü, Müjde, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Azınlıkların Durumu*, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2007.

Görüm, Yasemin, *Avrupa Konseyi, AGİT ve AB’de Azınlık Hakları ve Batı Trakya Sorunu*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2006.

Griessler, Christina Eva, “The Albanians in Macedonia: The Role of International Organizations in Empowering the Ethnic Albanian Minority”, ECMI (The European Centre for Minority Issues) Working Paper, 2014.

Gruevska-Madžoska, Simona, “Jazičnite politiki i jazičното planiranje vo RM – zakonskite regulativi svrzani so jazici vo RM”, *Култура/Culture journal*, Cilt 3, Sayı 4, 2013, ss. 227-235.

Gustafsson, Björn Anders – Hasmath, Reza, *Ethnicity and Inequality in China*, Routledge Publisher, Oxfordshire 2021.

Gücin, Burak Nuri, “Şener Aktürk: “Müslüman Kökenli Milletvekillerinin Müslüman Azınlıkla Bağları Zayıf”, <https://perspektif.eu/2021/07/02/doc-dr-sener-akturk-musliman-kokenli-milletvekillerinin-musliman-azinlikla-baglari-zayif/>, (29.07.2023).

Gül, Kayhan – Aliu, Cihad, “Makedonya'daki erken seçim: 'Kazanan' yok, 'kaybeden' çok”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/makedonyadaki-erken-secim-kazanan-yok-kaybeden-cok/706774>, (06.08.2023).

Gümüş, İskender, “Apartheid Döneminde Güney Afrika ve Uluslararası Çalışma Örgütü İlişkileri”, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10, 2020, ss. 26-37.

Gündem Gazetesi, “Kuzey Makedonya’da yeni hükümet güvenoyu aldı”, <https://gundemgazetesi.com/detayh.php?id=7912>, (08.09.2023).

Gündüz, Şinasi, “Amerikan dini özgürlükler komisyonu raporu şaşırtmadı”, <https://www.indyturk.com/node/349926/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/amerikan-dini-%C3%B6zg%C3%BCrl%C3%BCkler-komisyonu-raporu-%C5%9Fa%C5%9F%C4%B1rtmad%C4%B1>, (22.07.2023)

Günşen, Ahmet, “Balkanlarda Türklüğün Bedelini Çok Ağır Ödeyen Bir Topluluk: Pomaklar/Torbeşler/Goralılar”, <http://milletgazetesi.gr/view.php?id=5978>, (27.03.2019).

Haber Makedonya, “Pendarovski: Badinter Prensibine Ülkenin Hala İhtiyacı Var”, <https://habermakedonya.net/pendarovski-badinter-prensibine-ulkenin-hala-ihitiyaci-var/>, (05.06.2023).

Haber Türk, “Windrush: İngiltere’de bakanı koltuğundan eden skandal”, <https://www.haberturk.com/windrush-ingiltere-de-bakani-koltugundan-eden-skandal-1941723>, (18.07.2023).

Hall, Richard C., *War in the Balkans : an encyclopedic history from the fall of the Ottoman Empire to the breakup of Yugoslavia*, ABC-CLIO, California 2014.

Hamzaoglu, Yusuf, *Balkan Türklüğü (3 Cilt)*, Logosa Yayınları, Üsküp 2011.

Hasanovic, İndira, “Bosna Hersek Özelinde Balkanların Politik Kimliği”, *Uluslararası Balkan Sempozyumu, Balkan Savaşlarının 100. Yılı, (11-13 Mayıs 2012)*, İstanbul 2012.

Hasipi, Esra, “Kuzey Makedonya'da 30. Uluslararası Hıdırellez Şenliği”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kuzey-makedonyada-30-uluslararası-hıdırellez-senligi-765380.html>, (05.08.2023).

Hayden, Robert M., *The Beginning of the End of Federal Yugoslavia The Slovenian Amendment Crisis of 1989*, The Carl Beck Papers in Russian & East European Studies, REES The Center For Russian & East European Studies University Of Pittsburgh, Pittsburgh 1992.

Helsinki Foundation For Human Rights, “The Role of Minorities in International and Transborder Relations in Central and Eastern Europe”, 1998.

Hidalgo, Diego Checa, “Ghosts from a Recent Past. Preventing Violence in Macedonia”, *Balkania Journal Of Balkan Studies*, Sayı 7, 2016, ss. 59-76.

Hobsbawm, Eric, *Nations and Nationalism*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.

Home Office, “Country Policy and Information Note Albania: Ethnic minority groups”, Version 2.0, 2016.

Human Rights Watch/Helsinki, “Albania The Greek Minority”, *Human Rights Watch*, Cilt 7, Sayı 4, 1995, ss. 1-22.

Hürriyet Gazetesi, “HÖH oy kaybetti DOST baraja takıldı”, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/hoh-oy-kaybetti-dost-baraja-takildi-40408937>, (23.07.2023).

Ian Law, Hunter, Shona, Osler, Audrey, Swann, Sarah, Tzanelli, Rodanthi and Williams, Fiona, “Ethnic Relations in The UK”, <https://eprints.whiterose.ac.uk/43707/2/Country%20Report%20on%20Ethnic%20Relations.pdf>, (15.01.2023).

Independent Türkçe, “Sosyalist Yugoslavya’nın kurucusu TİTO’nun torunu, dedesinin pişmanlığını açıkladı: 1974 Anayasası en büyük hatamdı”,

<https://www.indyturk.com/node/171571/sosyalist-yugoslavyanın-kurucusu-Titonun-torunu-dedesinin-pişmanlığını-açıkladı>, (25.12.2021).

Institute of Chinese Studies, “White Paper on National Minorities Policy and Its Practice in China”, *China Report*, Cilt 36, Sayı 1, 2016, ss. 123-155.

Ioannis Armakolas – Fta, Bledar, “A dangerous inter-ethnic balance in the Former Yugoslav Republic of Macedonia”, ELIAMEP Briefing Notes 24 /2012, ss. 1-5.

Ivanovski, Risto, *Albancite vo R. Makedonija - Samo Od 1780 Godina*, Bitola 2014.

İdsb, “Cultural Humanitarian Organization Merhamet (CHOM)”, <https://idsb.org/uye-listesi/cultural-humanitarian-organization-merhamet-chom>, (05.08.2023)

İdsb, “Shoqata Kultulore Vizioni M”, <https://idsb.org/uye-listesi/shoqata-kultulore-vizioni-m>, (05.08.2023).

İlyazi, Bashkim, “Forumi Rinor Shqiptar regjistohet si OJQ në Maqedoni”, <https://telegrafi.com/forumi-rinor-shqiptar-regjistohet-si-ojq-ne-maqedoni/>, (05.08.2023).

İnanç, Zeri, “*Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları*”, Ütopya Yayınevi, Ankara 2004.

İnce, Hilâl Onur, “Almanya’da Farklı Olmak: Entegrasyon ve Hoşgörü Kavramına Eleştirel Bir Bakış”, *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 58, Yıl 2011, ss. 173-202.

İNSAMER, “Çin”, <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-i-cin/#:~:text=56%20farkl%C4%B1%20etnik%20unsurun%20ya%C5%9Fad%C4%B1%C4%9F%C4%B1,%2C%20Yiler%2C%20Mo%C4%9Follar%20ve%20Tibetliler>, (03.04.2022).

International Crisis Group, “Makedonskiot Pat Kon Održlivosta: Nov Bezbednosni Priod Za Nato i Za Eu”, *Izveštaj na MKG za Balkanot br.135*, Skopje/Brisel 2002.

İpek, Nedim, “Balkanlarda Ulus Devletlerin Oluşumu ve Nüfus Politikaları”, *Uluslararası Balkan Sempozyumu, Balkan Savaşlarının 100. Yılı*, İstanbul 2012.

İrge, Nadire Filiz, “Balkanlarda Jeopolitik Bölünmeler ve Türkiye”, *Uluslararası Balkan Kongresi “21’inci Yüzyılda Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Yaklaşımları ve Balkanlar’ın Güvenliği*, Kocaeli 2011.

İsa, Tözün, “İngiltere’de Azınlık Gruplar ve Eğitim: ‘Türkçe Konuşan Göçmenler’”, <http://diegaste.de/ipad/gaste/diegaste-sayi3004.html>, (15.01.2023).

İşyar, Ömer Göksel – Ahmed, Ergin, “Makedonya Cumhuriyeti’nde Arnavut Azınlık Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3, 2005, ss. 217-239.

Jackson-Preece, Jennifer, “Beyond the (Non) Definition of Minority”, ECMI (European Centre for Minority Issues) Brief 30, 2014.

Jacobs, Karl, “Kosovo’s Identity Crisis: Sovereign State or Occupied Province”, *International Studies Seminar*, 2012.

Janjetović, Zoran, “National Minorities In Yugoslavia 1918-1941”, *Review of Croatian History*, Cilt 8, Sayı 1, 2012, ss. 61-75.

Jeanjean, Henri A., “Language diversity in Europe: can the EU prevent the genocide of the French linguistic minorities?”, *National Europe Center Paper*, Sayı 102, 2003, ss. 1-14.

Jonuzi, Edmond – Durduran, Süleyman Savaş, “The development of the North Macedonian cadastral system: An overview of the cadastral system”, *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, Cilt 11, Sayı 3, 2022, ss. 706-712.

Jović, Dejan, “Fear of becoming minority as a motivator of conflict in the former Yugoslavia”, *Balkanologie Revue d'études pluridisciplinaires*, Cilt 5, Sayı 1-2, 2001, ss. 1-15.

Kaboğlu, İbrahim, “Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu”, Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu Raporu, 2004, https://baskinoran.com/belge/IHDKAzinliklarRaporuMakamaTakdim_Ekim2004_.pdf, (08.01.2023).

Kaham Delçevo, “Naşata İstoriја”, <https://khamdelcevo.org.mk/нашата-историја/>, (05.08.2023).

Kahanec, Martin, Zaiceva, Anzelika, Zimmermann, Klaus F., “Ethnic Minorities in the European Union: An Overview”, *IZA Discussion Paper*, Sayı 5397, 2010, ss. 1-41.

Kahraman, Azime Ayça, “Uluslararası Hukukta Yerli Halkların Statüsü ve Tanınan Haklar”, *İnsan Hakları Yıllığı* Cilt 39, 2021, ss. 35-54

Kalay, Emre, “Soğuk Savaş Sonrası Yunanistan-Arnavutluk-Kosova İlişkileri”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 27, 2017, ss. 1013- 1042.

Kalaycı, Hüseyin, *Ulus-Devletin Başağrısı: Ayrılıkçılık Kanada-Quebec Örneği*, Liberte Yayınları, Ankara 2010.

Kalkan, Çile Maden, “Çin’deki Azınlıklar için 20. yy. İki Dilli Eğitim Politikaları Üzerine Bir İnceleme”, *SEFAD Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 45, 2021, ss. 49-62.

Kanal 5, “Prezentacija na istraživanje za sostojbata na Bošnjacite vo Makedonija”, <https://kanal5.com.mk/prezentacija-na-istrazhivanje-za-sostojbata-na-boshnjacite-vo-makedonija/a296463>, (27.07.2023).

Kanal 5, “8 april Megunaroden den na Romite”, <https://kanal5.com.mk/8-april-megjunaroden-den-na-romite/a372240>, (14.08.2023).

Karakamisheva, Tanja – Spasenovski, Jovanovska Alexander, “Priračnik za pravoto na verskite zaednici i za slobodata”, *Konrad Adenauer Foundation*, 2018.

Karamahmut, Rifat, “*Makedonya Müslüman Azınlıkları Dini Kurumları ve Çağdaş Sorunları*”, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü İslam Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.

Karatay, Osman – Gökdağ, Bilgehan A. (2011). *Balkanlar El Kitabı Cilt II: Dil ve Edebiyat*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011.

Karatay, Osman – Gökdağ, Bilgehan A., *Balkanlar El Kitabı Cilt I: Dil ve Edebiyat*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011.

Karatay, Osman – Gökdağ, Bilgehan A., *Balkanlar El Kitabı Cilt III: Dil ve Edebiyat*, Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

Katin, Slave, “Makedoncite vo Albanija i Nivniot Opštestven Razvoj”, <http://www.pollitecon.com/Assets/Life/The-Macedonians-in-Albania-and-their-Social-Development.pdf>, (19.01.2023).

Kavaja, Klaudio, “Ethnicity, Politics, And Education In Macedonia”. *European Journal of Education Studies*, Cilt 3, Sayı 9, 2017, ss. 480-494.

Kaya, Ayhan – Tarhanlı, Turgut, *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları*, TESEV Yayınları, İstanbul 2005.

Kaya, Önder, *İmparatorluktan Cumhuriyete Azınlıklar*, Kronik Kitap, İstanbul 2017.

Kılınç, Doğan, “Self Determinasyon İlkesinin Azınlıklar Açısından Değerlendirilmesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, 2008, ss. 949 – 982.

Kırım Haber Ajansı, “ABD, Uygur İnsan Hakları Koruma Yasası'nı kabul etti”, <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/abd-uygur-insan-haklari-koruma-yasasi-ni-kabul-etti-473524>, (20.06.2023).

Kisela Voda, “Neka e čestit 23 Maj, Nacionalniot den na Vlasite”, <https://www.kiselavoda.gov.mk/index.php/naslovna/novosti/2385-vlasi>, (14.08.2023).

Klinçe, Ufuk, “Kuzey Makedonya Vatandaşlığı Kazanılmasına İlişkin El Kitapçığı”, <https://www.yumpu.com/tr/document/read/65980116/vatandaslk-el-kitapcg>, (12.02.2023).

Koldaş, Umut, “İsrail-Filistin Barışında Kaygı Sürekliliğinden Beklenti Yönetilebilirliğine mi?”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 6, Sayı 61, 2014, ss. 90-91.

Kolemişevski, Pande, “Ali Ahmeti – golemiot car na Makedonija”, <https://novamakedonija.com.mk/mislenja/kolumni/али-ахмети-големиот-цар-на-македонија/>, (24.07.2023).

Koyuncu, Çiğdem Aydın – Yılmaz, Samet, “Makedonya’daki İstikrarın Sürdürülebilirliğinin Ohrid Çerçeve Anlaşması Bağlamında Analizi”, *International Journal of Social Inquiry* Cilt 11, Sayı 1, 2018, ss. 155-181.

Koyuncu, Çiğdem Aydın, “Yunanistan’daki Makedon Azınlık Sorununun Yunan Ulus İnşa Süreci Bağlamında Analizi”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 4, 2018, ss. 377-404.

Köksoy, Fulya, “Avrupa Birliği’nin Azınlık Politikaları Çerçevesinde Fransa’da Romanlar: Nicholas Sarkozy Dönemi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 34, 2019, ss. 97- 112.

Köseoğlu, Nihan Akıncılar, “Batı Balkan Ülkelerinde Azınlık Hakları”, *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, 2020, ss. 147-177.

Kuçi, Arbër, “Kosovo in the Constitution of 1974”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt 7, Sayı 4, 2021.

Kugelman, Dieter, “The Protection of Minorities and Indigenous Peoples Respecting Cultural Diversity”, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Cilt 11, 2007, ss. 233-263.

Kulavkova, Katica, “Macedonians of Islamic Religion in the Context of Identity Theories”, *European Scientific Journal*, Cilt 14, Sayı 17, 2014, ss. 105 – 130.

Kurir, “Sojuzot na turskite nevladini organizacii vo Makedonija revoltirani od Zaev poradi otsustvoto na turski minister vo novata vlada”, <https://kurir.mk/makedonija/vesti/sojuzot-na-turskite-nevladini-organizacii-vo-makedonija-revoltirani-od-zaev-poradi-otsustvoto-na-turski-minister-vo-novata-vlada/>, (01.06.2023).

Kurt, Halil, “Balkan Ülkelerinde Nüfusun Etnik ve Dini Yapısı”, *Uluslararası Balkan Sempozyumu, Balkan Savaşlarının 100. Yılı (11-13 Mayıs 2012)*, İstanbul 2012.

Kut, Şule, *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

Kuzey Makedonya Coğrafi Dağılımı Harita Linki: https://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzey_Makedonya_demografisi#/media/Dosya:Macedonia_ethnic2002_03.png, (19.01.2023).

Kütük, Dilek, “Kuzey Makedonya AB’ye Üyelikte Yol Ayrımında”, <https://perspektif.eu/2022/07/13/kuzey-makedonya-abye-uyelikte-yol-ayriminda/>, (04.08.2023).

Lale, Aybala, “Demokrat Parti Dönemi Azınlık Olayları ve Türk Demokrasisine Etkileri”, *BAYTEREK Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2019, ss. 91 – 114.

Law, Ian, Hunter, Shona, Osler, Audrey, Swann, Sarah, Tzanelli, Rodanthi and Williams, Fiona, *Ethnic Relations In The Uk*, Ethnic Difference in Education and

Diverging Prospects for Urban Youth in an Enlarged Europe, University of Leeds, Leeds 2008.

Legis, “History”, <https://legis.mk/history/>, (05.08.2023).

Li, Gaoxiang – Cao, Huhua, *Understanding Spatial-Temporal Patterns of the Ethnic Minority Mobility in China’s Urbanization*, Springer, Ottawa 2021.

Lisa, Porché-Burke, “Guidelines For Research In Ethnic Minority Communities”, CNPAAEMI (Council Of National Psychological As Sociations For The Advancement Of Ethnic Minority In Terests), Society for the Psychological Study of Ethnic Minority Issues (Division 45 of the American Psychological Association) March 1999.

Lleshi, Ravesa, “Committee on the Elimination of Racial Discrimination Consideration, Report of Albania, Opening Statement of Ms. Ravesa Lleshi Ambassador Permanent Mission of Albania, Geneva, 4-5 December 2018.

Macklem, Patrick, “Minority rights in international law”, *International Journal of Constitutional Law*, Cilt 6, Sayı 3-4, 2008, ss. 531 – 552.

Madjoska, Simona Gruevska, “Language, Borders, Identity”, *Institute for Macedonian language “Krste Misirkov”-Skopje*.

Maktürk, “Ufuk Dergisi”, <https://makturk.com/15sayi-2/>, (08.06.2023).

Mapsland, “Large map of Statistical Regions and Municipalities in the Republic of Macedonia”, <https://www.mapsland.com/europe/macedonia/large-map-of-statistical-regions-and-municipalities-in-the-republic-of-macedonia>, (20.12.2022).

Marmaryan, Naira, “Minority Concept and Related Issues”, *Научни Трудове На Русенския Университет*, Cilt 49, Sayı 5.2, 2010, ss. 63-68.

Maskan, Ali, “Balkanlar’daki Türk Azınlıklarının Siyasi Varlığı”, <https://www.sde.org.tr/ali-maskan/genel/balkanlardaki-turk-azinliklarinin-siyasi-varligi-kose-yazisi-17542>, (09.01.2023)

Maskan, Ali, “Kuzey Makedonya erken genel seçimleri ve Türk siyasi partileri”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kuzey-makedonya-erken-genel-secimleri-ve-turk-siyasi-partileri/1905797>, (08.01.2023).

Maskan, Ali, “Kuzey Makedonya Genel Seçimlerinden Balkanları Okumak”, <https://www.sde.org.tr/ali-maskan/genel/kuzey-makedonya-genel-secimlerinden-balkanlari-okumak-kose-yazisi-17751>, (09.01.2023).

MATÜSİTEB, “Üye Dernekler”, <https://matusiteb.mk/2023/01/15/namik-efendi/>, (27.07.2023).

Mavink, “Map Of Yugoslavia Former Yugoslavia”, <https://mavink.com/explore/Map-of-Yugoslavia-Former-Yugoslavia>, (07.08.2023).

Memishoski, Erdjan, *Makedonya’da Sıradışı Bir Sivil Toplum Kuruluşu: Yücel Teşkilatı*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2019, s. 50.

Mızrak, Dilan, “Azınlık Hakları ile Yerli Halkların Haklarının Kolektif Hak Kullanımı Çerçevesinde Karşılaştırılması”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 2018, ss. 631-664.

Mihandoost, Fatemeh – Babajanian, Bahman, “The Rights of Minorities in International Law”, *Journal of Politics and Law*, Cilt 9, Sayı 6, 2016, ss. 17-19.

Milan Miličević, “Nie, Bošnjacite, bi trebalo da živeeme najdobro od site narodi vo Makedonija, no praktikata go pokažuva sprotivnoto”, <https://www.mkd.mk/node/334062>, (15.06.2023).

Millward, James – Peterson, Dahlia, “China’s System Of Oppression In Xinjiang: How It Developed And How To Curb It”, *Global Governance And Norms*, 2020, ss. 1-24.

Milosavljevic, Boris, “Drafting the Constitution of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (1920)”, *Balkanica L Institute for Balkan Studies Serbian Academy of Sciences and Arts Belgrade*, Sayı 50, 2019, ss. 225-244.

Mirgani, Osman, “İngiltere için demografik değişiklikler ne anlama geliyor?”, <https://www.indyturk.com/node/582886/d%C3%BCnyadan-sesler/i%CC%87ngiltere-i%C3%A7in-demografik-de%C4%9Fi%C5%9Fiklikler-ne-anlama-geliyor>, (17.06.2023).

Mkd, “Partijata za dviženje na Turcite bara posebna izborna edinica za partiite na pomalite etnički zaednici”, <https://m.mkd.mk/node/511604>, (27.05.2023).

Mtsp, “Den na Albanskata Azbuka”, https://www.mtsp.gov.mk/pocetnans_article-den-na-albanskata-azbuka.nspix, (14.08.2023).

Morina, Engellushe, Austin, Beatrix, Retman, Tim Jan ve Dudouet, Veronique, “Perspektivi na zaednicite za sprečuvanje na nasilen ekstremizam Kompartivni lekci od Zapaden Balkan”, Berghof Foundation, Berlin 2019.

Morrison, Kenneth, “Political and Religious Conflict in the Sandžak”, *Advanced Research and Assessment Group*, Cilt 8, Sayı 13, 2008, ss. 1-24.

Mphambukeli, Thulisile Ncamsile, “Apartheid”, *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies*, 2019, ss. 1-6.

Mustafai, Habil, *Balkanlar’da Azınlık Hakları*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.

Nasi, Selin, “İngiltere’nin göçmen politikası siyasi yelpazenin çeşitliliğini ne kadar yansıtıyor?”, <https://www.politikyol.com/ingilterenin-gocmen-politikasi-siyasi-yelpazenin-cesitliligini-ne-kadar-yansitiyor/>, (17.06.2023).

Necladursun, “Necla Dursun’un Kuzey Makedonya Köprü Dergisinde Yayımlanan Yazısı”, <https://www.necladursun.com/necla-dursun-un-kuzey-makedonya-kopru-dergisinde-yayimlanan-yazisi/>, (08.06.2023).

Nedelkov J. Ljupčo, “Etničkiot Kod Na Vlasite Na Balkanot”, *EtnoAntrpoZum*, Cilt 39, Sayı 6, 2009, ss. 220-224.

Nevins, Allan – Henry Steele Commager, *ABD Tarihi*, Doğu Batı Yayınları, Çeviren: Halil İnalçık, Ankara 2013.

Nezavisen, “Pomalku do 10 luğe se deklarirale kako Vlasi vo Makedonija”, <https://nezavisen.mk/pomalku-do-10-lugje-se-deklarirale-kako-vlasi-vo-makedonija/>, (21.06.2023).

Nikoloski, Zlatko, *Makedonska Dijaspura Ključ za razvojot na Republika Makedonija*, CIP - Katalogizacija vo publikacija Nacionalna i univerzitetska biblioteka “Sv. Kliment Ohridski”, Skopje 2013.

Nova Makedonija, “Makedoncite od Avstralija ќе pomognat za otvoraње združenija vo Bugarija”, <https://novamakedonija.com.mk/makedonija/politika/makedoncite-od-avstralija-kje-pomognat-za-otvoraње-združenija-vo-bugarija/>, (24.07.2023).

Nuredin, Abdülmecit, “Kuzey Makedonya’da Türkler’in Statüsü”. <https://kafkassam.com/kuzey-makedonyada-turklerin-statusu.html>, (27.03.2019).

Nureski, Djuneis, “Osmanlı’dan Günümüze Makedonya’daki Türk Kültürü ve Makedonya’nın Türk Kültür Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Avrasya Etüdleri*, Cilt 50, Sayı 2, 2016, ss. 351-388.

Okumuş, Salih, “Yüz Yıllık Yalnızlık: İmparatorluktan Azınlığa Kosova’da Türkler”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 14, Sayı 54, 2017, ss. 1-18.

Okutan, Çağatay, “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 59, Sayı 02, 2004, ss. 59-75.

Open Society Institute, “Ednakov pristap do kvalitetno obrazovanie za Romite”, Eu Monitoring And Advocacy Program, 2007,

https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/7dea3d0d-fcd4-48ff-a05e-a6252ad0bc20/macedonia2_20071217_0.pdf, (08.01.2023).

Oran, Baskın, “Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye (Lozan Barış Antlaşmasına ve Azınlık Kavramıyla İlgili Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi İçtihadına Özel Vurguyla)” *Anayasa Yargısı*, Cilt 19, Sayı 1, 2003, ss. 1 – 33.

Oran, Baskın, *Etnik ve Dinsel Azınlıklar Tarih, Teori, Hukuk, Türkiye*, Literatür Yayınları, İstanbul 2018.

Oran, Baskın, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1986.

Ortakovski, Vladimir T., “Interethnic Relations and Minorities in the Republic of Macedonia”. *Southeast European Politics*, Cilt 2, Sayı 1, 2001, ss. 24-45.

Osborne, Samuel, “Japonya Başbakan Yardımcısı: Ülkede tek etnik grup var”, Çeviren: Cenk Korkmazer, <https://www.indyturk.com/node/117731/d%C3%BCnya/japonya-ba%C5%9Fbakan-yard%C4%B1mc%C4%B1s%C4%B1-%C3%BClkede-tek-etnik-grup-var>, (24.04.2022).

Öner, Filiz, *Balkanlar’da Azınlık Hakları: Bulgaristan ve Makedonya Örneği*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010.

Öner, Mehmet Zülfü, “İngiltere Hukukunda Nefret Suçları”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt 27, Sayı 116, 2015, ss. 85-112.

Örmeci, Ozan, “Birleşik Krallık’ın Commonwealth Politikası”, <http://politikaakademisi.org/2020/03/15/birlesik-krallikin-commonwealth-politikasi/>, (17.06.2023).

Özçelik, Mevlit, “Yugoslavya Krallığı’nın Yıkılmasında İç ve Dış Siyasetin Etkisi (1929-1941)”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2018, ss. 25-59.

Özdemir, Selin, “Japonya’da etnik azınlıklar: “Ainu”lar”, [https://www.politikyol.com/japonyada-etnik-azinliklar-ainular/#:~:text=Ainu'lar%2C,\(19.06.2023\).](https://www.politikyol.com/japonyada-etnik-azinliklar-ainular/#:~:text=Ainu'lar%2C,(19.06.2023).)

Özensel, Ertan, “Çokkültürlülük Uygulaması Olarak Kanada Çokkültürlülüğü”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2012, ss. 55-70.

Özgen, Nurettin, *Günümüz Dünya Sorunları*, Eğiten Kitap, Ankara 2012.

Özkan, Cemal Ege, “Bulgaristan-Kuzey Makedonya Hattında Artan Gerilim”, <https://www.ankasam.org/bulgaristan-kuzey-makedonya-hattinda-artan-gerilim/>, (04.08.2023).

Özkanat, Burçin, “Avrupa Birliği’nin Azınlık Haklarına Yaklaşımı: Romanya’daki Türk-Müslümanlar Örneği”, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II*, İLEM, Bursa 2013.

Özsoy, Nihal Kırkpınar – Kobak, Özge, “Yugoslavya’daki Kimlik Çatışmalarının Sosyal İnşacılık Teorisi Kapsamında İncelenmesi”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 22, 2019, ss. 207 – 219.

Öztürk, Nuran Kızmaz – Vicini, Fabio, “Sekülerizm Bağlamında Azınlıkların Durumu: Almanya’daki Müslüman Türkler Örneği”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt 12, Sayı 23, 2018, ss. 23-42.

Pamukçu, Zeynep, *Regulations in Germany for Turkish “Minority”*, (Universidade da Coruña Dereito internacional e migraciós - Mestrado Universitario en Migraciós Internacionais: Investigación, Políticas Migratorias e Mediación Intercultural, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Coruna 2016.

Pekçetin, Orhan, “Makedonya’da biriken özlem”,
<https://www.dirilispostasi.com/haber/6189213/makedonyada-biriken-ozlem>,
 (06.08.2023).

Perspektif, “İngiliz Milletler Topluluğu’nun Akıbeti Ne Olacak?”,
<https://perspektif.eu/2022/09/23/ingiliz-milletler-toplulugunun-akibeti-ne-olacak/>,
 (17.03.2023).

Perspektif, “İngiltere | Yeni İçişleri Bakanı Pakistan Kökenli Javid Oldu”,
<https://perspektif.eu/2018/05/09/ingiltere-yeni-icisleri-bakani-pakistan-kokenli-javid-oldu/>, (18.07.2023).

Petkova, Borislava, “Ethnicity, Ethnic minority vs. ethnic majority”,
https://www.young-adults.eu/glossary/detail.php?we_objectID=195, (18.07.2023).

Petričušić, Antonija, “The Rights of Minorities in International Law: Tracing Developments in Normative Arrangements of International Organizations”,
Croatian International Relations Review, Cilt 11, Sayı 38/39, 2005, ss. 2-23.

Petrovska, Sonja, “Образованието во XXI Век Состојби и Perspektivi”,
International scientific conference of the Faculty of educational sciences, Stip, R. Macedonia 2015.

Petsinis, Vassilis, *National Identity in Serbia, Vojvodina and a Multiethnic Society between the Balkans and Central Europe*, Bloomsbury Publishing, London 2019.

Popis 2021, “Vкупното резидентно население на Republika Severna Makedonija iznesuva 1.836.713 жители”,
<https://popis2021.stat.gov.mk/Активности/Вкупното-резидентно-население-на-Република-Северна-Македонија-изнесува-1-836-713-жители/>, (06.08.2023).

Poposka, Janeta, “Diskriminacija po osnov na etnička pripadnost”,
 Katalogizacija vo publikacija, Nacionalna i univerzitetska biblioteka, Sv. Kliment Ohridski, Skopje 2010.

Porché-Burke, Lisa, “Guidelines For Research In Ethnic Minority Communities”, <https://www.apa.org/pi/oema/resources/cnpaaemi-guidelines.pdf>, (13.10.2023).

Pravdiko, “Ohridski ramkoven dogovor”, <https://www.pravdiko.mk/ste-go-prochitale-li-nekogash-ramkovniot-dogovor/>, (25.12.2022).

Progonati, Erjada, “Etnik Arnavutların Arnavutluk Dış Politikasında Etkisi”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 37, Sayı 37, 2013, ss. 159-182.

Pulat Y. Tacar, *Kültürel Haklar*, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2005.

Radio Slobodna Evropa, “Imer Imeri, poranešen pretsedatel na PDP: Ramkovniot Dogovor gi ‘spas’ makedonskite građani od kriza koja ke prerasneše vo građanska vojna”, <https://www.slobodnaevropa.mk/a/1480772.html>, (04.06.2023).

Radoykov, İhvan, “Bulgaristan’da iki parti koalisyon kurdu”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristan-da-iki-parti-koalisyon-kurdu/741619>, (23.07.2023).

Ramadani, Veland – Rexhepi, Gadaf, “Ethnic entrepreneurship in Macedonia: the case of Albanian entrepreneurs”. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, Cilt. 23, Sayı 3, 2014, ss. 313-335.

Reddit, “Ethnic map of North Macedonia according to the 2002 census”, <https://i.redd.it/7qx4mqsd72e41.jpg>, (23.01.2023).

Reddit, “Yugoslavia's ethnic map [1981]”, https://www.reddit.com/r/europe/comments/gqapg6/yugoslavias_ethnic_map_1981/, (07.08.2023).

Religija.mk, “Koi se malite verski zaednici registrirani vo Makedonija?”, <https://religija.mk/koi-se-malite-verski-zaednici-registrirani-vo-makedonija/>, (06.08.2023).

Repo, Nora, “Interreligious Distrust and Reconciliation in the Western Balkans: The Republic of Macedonia as a Case Study”, *Balkania Journal Of Balkan Studies*, Sayı 7, 2016, ss. 15-34.

Republika Online, “Osumnaeset godini Ohridski ramkoven dogovor”, <https://republika.mk/vesti/makedonija/osumnaeset-godini-ohridski-ramkoven-dogovor/>, (25.12.2022).

Rezaei, Ramin, “The Legal Definition of Minority in the European Context: A Disquisition on the Term with a Focus on Ethnic Aspects”, *Acta Humana*, 2015, ss. 53–67.

Right to Education, “Minorities and Indigenous Peoples”, <https://www.right-to-education.org/issue-page/marginalised-groups/minorities-and-indigenous-peoples>, (18.07.2023).

Ristov, Angel, “Abuse of the Law and “Abnormal” Law Versus Rule of Law”, IURIDICA PRIMA Institute for Legal – Economic Research and Education, 5-th International Scientific Conference Ohrid School Of Law 2019, School of Natural Law (9-12 May 2019 Ohrid).

Rodop Rüzgârı, “Kuzey Makedonya’da ilk defa Arnavut Başbakan göreceğiz!” <https://www.rodoprugari.com/haberler/26708-kuzey-makedonya%E2%80%99da-ilk-defa-arnavut-ba%C5%9Fbakan-g%C3%B6rece%C4%9Fiz.html>, (09.01.2023).

Roma Education Fund, “Kršenje Na Džidot Na Odbivanje I Segregacija”, Katalogizacija vo publikacija, Nacionalna i univerzitetska biblioteka, Sv. Kliment Ohridski, Analitički Izveštaj, 2013, <https://www.ihr.org.mk/storage/app/media/Publications/diskriminacijaromi.pdf>, (08.01.2023).

Salentin, Kurt, “Sampling the Ethnic Minority Population in Germany. The Background to “Migration Background”, *Methods, data, analyses: a journal for quantitative methods and survey methodology (mda)*, Cilt 8, Sayı 1, 2014, ss. 25-52.

Sancaktar, Caner, “Balkanlar’da Türk- İslam Varlığı: Milliyetçiliğe Karşı Varoluş Mücadelesi”, *Yeni Türkiye: İslam Dünyası Özel Sayısı*, 2017, ss. 502-526.

Sancaktar, Caner, *Yugoslavya’da Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş: Özyönetim Uygulaması*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2009.

Savaş, Coşkun Necmi, *İnsan Hakları Bağlamında Azınlıklar*, (Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2006.

Savunmatr, “K. Makedonya Türkleri Sayım Değerlendirme Çalıştay kararları açıklandı”, <https://www.savunmatr.com/k-makedonya-turkleri-sayim-degerlendirme-calistay-kararlari-aciklandi>, (25.05.2023).

Sejdini, Habibe, *Kuruluşundan Günümüze Makedonya İslam Birliği’nin Örgün ve Yaygın Din Eğitimi Hizmetleri*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2019.

Sitel, “Analiza: Romite se soočuvaat so najgolemi socio-ekonomski problemi”, <https://sitel.com.mk/analiza-romite-se-soochuvaat-so-najgolemi-socio-ekonomski-problemi>, (20.02.2023).

Slaveski, Stojan and Kozarev, Atanas, “Europeanization” of the Macedonian National Identity”, *The Western Balkans Policy Review*, Cilt 2, Sayı 1, 2012, ss. 21-38.

Sloboden Peçat, “8 Nisan Uluslararası Roman Günü, Roman toplumu için çalışma dışı gün”, <https://www.slobodenpecat.mk/tr/megunarodniot-den-na-romite-8-april-neraboten-za-romskata-zaednitsa/>, (14.08.2023).

Sobranie Na Republika Makedonija, “Zakon Za Upotreba Na Jazicite”, <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2019/01/Zakon-za-upotreba-jazitsite-14-01-2019.pdf>.

Son Dakika, “Doğu Makedonya'da Yörük Türkleri Kültürlerini Yaşatmaya Devam Ediyor.”, <https://www.sondakika.com/haber/haber-yol-kenarinda-olubulunan-ciftin-gonul-iliskisi-or-16197555/>, (05.08.2023).

Sontse, “Sontse e formirana vo 1996 godina kako neformalna grupacija vo Tetovo”, <https://sonce.org.mk/mk/>, (01.06.2023).

Sotiropoulou, Angeliki, “The role of ethnicity in ethnic conflicts: The case of Yugoslavia”, MA in Contemporary European Studies, Euromaster, University of Bath, <https://www.files.ethz.ch/isn/26506/PN04.02.pdf>, 2002, s. 3. Sotirović, Vladislav B., *Creation Of The Kingdom Of Serbs, Croats And Slovenes, 1914–1918*, Vilnius University Press, Vilnius 2007.

Statistisches Bundesamt, “Population by nationality and sex”, <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Current-Population/Tables/census-sex-and-citizenship-2022.html>, (16.06.2023).

Stojanovska, Hristina, “Srbite, iako topli i bliski so Makedoncite, kako malcinstvo ne dobivaat soodveten tretman od državata”, <https://www.mkd.mk/node/330584>, (15.06.2023).

Stojkovski, Filip - Kalajdziovski, Natasia, “Community Perspectives on the Prevention of Violent Extremism in Macedonia”. *Country Case Study 1*. Berlin/Skopje 2018.

Stojmilov Aleksandar, – Biljana Apostolovska – Toševska, *Socioekonomska Geografija Na Republika Makedonija*, CIP – Kategprizacija na publikacija Narpdna i univerzitetska biblioteka, Skopje 2016.

Suliman, Ozaj, “Makedonya’da Din Eğitimi (1991-2014)”, *İslam Dünyasında Din Eğitimi ve Öğretimi*, Türkiye Diyanet Vakfı I. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu, 26-27 Aralık 2014, ss. 73-84.

Sungur, Suat, *Azınlıklar ve Medya*, Derin Yayınları, İstanbul 2014.

Şabani, Güner, 2001 *Makedonya Etnik Çatışması ve Çözümü: Çerçeve Anlaşmasına Giden Süreç*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2007.

Şalom, “İsrail’de doğum dengeleri değişiyor”, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber/69742/israilde-dogum-dengeleri-degisiyor>, (22.07.2023).

Şehade, Amal, “İsrailli Araplar, İsrail kimliği ile Filistin kökleri arasında sıkıştı”, <https://www.indyturk.com/node/282416/d%C3%BCnya/i%CC%87srailli-araplar-i%CC%87srail-kimli%C4%9Fi-ile-filistin-k%C3%B6kleriaras%C4%B1nda-s%C4%B1k%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1>, (01.08.2023).

Şekerbay, Hakkı, *Kimlik Politikası, Milliyetçilik, Etnisite Bağlamında Avrupa’da Ayrılıkçı Hareketler ve Avrupa Birliği’ne Olan Etkileri*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009.

Şen, Faruk, “Racism In Germany and Its Impact On The Turkish Minority”, *Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi, Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, Cilt 24, Sayı 24, 1994, ss. 1-10.

Şen, Mehmet, *Sırbistan’ın Ülkedeki Etnik Gruplara Yönelik Politikası: Sancak Bölgesindeki Boşnaklar*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2014.

Şencan, Hüdai, “Japonya Hükümet Sistemi: Yarışan Partiler Değişmeyen İktidar”, *TBMM Araştırma Merkezi*.

Şiyak, İlber (2018). “Makedonya’da Unutulan Türkler / Torbesler”. <http://timebalkan.com/makedonyada-unutulan-turkler-torbesler/>, (27.03.2019).

Şölendil Ömür – Ceylan, Fatih, “Bize Bizden Yakın Tarihi ve Kültürel Komşu: Kuzey Makedonya”, <https://apm.org.tr/2021/03/12/bize-bizden-yakin-tarihi-ve-kulturel-komsu-kuzey-makedonya/>, (04.08.2023).

Tanasković, Bratislava, *Malcinstvata vo Evropskata Unija i vo Republika Makedonija - Komparativni Sogleduvanja*, (Univerzitet Sveti Kiril i Metodij, Filozofski Fakultet – Skopje, Institut za sociologija), Skopje 2012.

Tatar, Volkan - Toprak Nuri Gökhan, “Eski Yugoslavya’nın Bölünmesinde İçsel Dinamiklerin Etkisi, *Kırklareli Üniversitesi Kurumsal Akademik Arşivi*, ss. 108-122.

Tatar, Volkan, *Eski Yugoslavya’da Yeni Devletler: Birleşmiş Milletler ve Büyük Güçler*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2012.

Tekin, Cemile, “Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçlerin Nedenleri (1950-1958)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 39, 2018, ss. 249-261.

Telma, “Odbeležana 114 godišninata od Bitolskiot kongres i Denot na albanskata azbuka”, <https://telma.com.mk/2022/11/22/odbelezhana-114-godishninata-od-bitolskiot-kongres-i-denot-na-albanskata-azbuka/>, (14.08.2023).

Tezcan, Gönül, *Ohri Çerçeve Anlaşması Sonrasında Makedonya’da Ulus ve Devlet İnşası Sürecinde Avrupa Birliği’nin Rolü*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2017.

Time Balkan, “Divan Yayıncılık’tan kitap kampanyası”, <https://timebalkan.com/divan-yayincilik-tan-kitap-kampanyasi/>, (27.07.2023).

Time Balkan, “Doğu Makedonya Mı Yoksa Makedonya’nın Doğusu Mu?”, <https://timebalkan.com/dogu-makedonya-mi-yoksa-makedonyanın-dogusu-mu/?fbclid=IwAR3HxeQ8y8vMEwFUO60Fd0hMd8DK7GZNl7dpqIvNY5LoEkEapi3ud6C04E4>, (27.07.2023).

Time Balkan, “Kardelen Dergisi’nin 101. sayısı çıktı”, <https://timebalkan.com/kardelen-dergisinin-101-sayisi-cikti/>, (08.06.2023).

Time Balkan, “MATÜSİTEB Genel Başkanlığına Tahsin İbrahim seçildi”, <https://timebalkan.com/matusiteb-genel-baskanligina-tahsin-ibrahim-secildi/>, (29.07.2023).

Tocqueville, Alexis De, *Amerika’da Demokrasi*, Çeviren: Seçkin Sertdemir Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

Todorov, Petar, “An Oasis of Peace or A Prelude to A Conflict: Interethnic Relations in Macedonian Historiography and History Textbooks Before and After 2001”, *Published by: Friedrich-Ebert-Stiftung - Office Skopje*, 2023.

TRT Avaz, “Kuzey Makedonya’daki iç karışıklıkları sonlandıran Ohri Çerçeve Anlaşması’nın 21. Yılı”, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/kuzey-makedonyadaki-ic-karisikliklari-sonlandiran-ohri-cerceve-anlasmasin-21/62f614e201a30a3940f22f87>, (04.06.2023).

TRT Haber, “Güney Afrika’da seçim sonucu”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/guney-afrikada-secim-sonucu-126824.html>, (19.06.2023).

TRT Haber, “İsrail’in nüfusu giderek artıyor”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/israilin-nufusu-giderek-artiyor-71607.html>, (22.07.2023).

TRT Haber, “Kuzey Makedonya’nın Vasilevo şehrinde Türkçe resmi dil kabul edildi”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kuzey-makedonyanın-vasilevo-sehrinde-turkce-resmi-dil-kabul-edildi-733068.html>, (25.12.2022).

Tunç, Hasan, “Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2004, ss. 1-58.

Turan, Cem, “Yunanistan – Arnavutluk İlişkilerinde Mevcut Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 7, 2021, ss. 78-87.

Turan, Ömer, “Makedonya’da Türk Varlığı Ve Kültürü”, *Bilig Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, 1996, ss. 21-32.

Turinay, Faruk, “Tek Başlı Parlamentarizm” Kavramının Doğuşu: Güney Afrika’nın Hükümet Sistemi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 119, 2015, ss. 63-86.

Türbedar, Erhan, “Balkanlar’da Nüfus Sayımları ve Kimlik Tartışması”, TEPAV Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, TEPAV Değerlendirme Notu, 2011, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1300357213-6.Balkanlar___da_Nufus_Sayimlari_ve_Kimlik_Tartismasi.pdf, (08.01.2023).

Türk Hareket Partisi, “Türk Hareket Partisi 5. Olağan Genel Kurulu 28-30 Mayıs’ta Yapılacak”, <https://www.thp.mk/turk-hareket-partisi-5-olagan-genel-kurulu-28-30-mayista-yapilacak/>, (31.05.2021).

Türk, Fahri, “Vergina Güneşi, Çiftbaşlı Kartal ve Türk Hilalî Arasında Bitmeyen Mücadele: Makedonya Torbeşleri”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 2018, ss. 1-18.

Türk, Fahri, *Balkanlarda Yaşayan Türk Azınlıkları ve Türkçeye Yönelik Dil Politikaları*, Astana Yayınları, Ankara 2016.

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, “AB’ye Genel Bakış”, www.ab.gov.tr.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Almanya Federal Cumhuriyeti Ülke Künyesi”, <http://www.mfa.gov.tr/almanya%20-kunyesi.tr.mfa>, (19.06.2020).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Arnavutluk Cumhuriyeti Ülke Künyesi”, <https://www.mfa.gov.tr/arnavutluk-kunyesi.tr.mfa>, (19.06.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Künyesi”, <https://www.mfa.gov.tr/cin-halk-cumhuriyeti-kunyesi.tr.mfa>, (03.04.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Fransa Ülke Künyesi”, <https://www.mfa.gov.tr/fransa-kunyesi.tr.mfa>, (08.05.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, “Güney Afrika Ülke Künyesi”, <https://www.mfa.gov.tr/guney-afrika-kunyesi.tr.mfa>, (29.09.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, “İsrail Devleti Ülke Künyesi”, <http://www.mfa.gov.tr/israil-kunyesi.tr.mfa>, (28.05.2020).

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, “Kanda Ülke Künyesi”, <http://www.mfa.gov.tr/kanada-kunyesi.tr.mfa>, (28.05.2020).

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, “Kosova Cumhuriyeti Ülke Künyesi”, <https://www.mfa.gov.tr/kosova-kunyesi.tr.mfa>, (17.06.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Başkanlığı, “Bulgaristan Cumhuriyeti Ülke Künyesi”, <https://www.mfa.gov.tr/bulgaristan-kunyesi.tr.mfa>, (15.06.2022).

Tvm, “Denes Vlasite praznuvaat”, <https://tvm.mk/news/ohrid/denes-vlasi-praznuvaat/>, (27.07.2023).

Tvm, “Pravata na vlasite najmnogu se počituvaat vo Makedonija”, <https://tvm.mk/news/ohrid/pravata-na-vlasite-najmnogu-se-pochituvaat-vo-makedonija/>, (27.07.2023).

Tvmohrid, “Vlaškata zaednica go slavi Nacionalniot den na Vlasite”, <https://tvmohrid.com/news/ohrid/vlashka-zaednica-slavi-nacionalen-den-vlasi/>, (27.07.2023).

Tvnova, “Çestit Natsionalen Den na Vlasite – 23 Maj! Tı Multsa Anj Dzua Nacionale Armanjlor !”, <https://tvnova12.mk/2022/05/cestit-nacionalen-den-na-vlasite-23-maj/>, (14.08.2023).

U.S. Commission On Civil Rights, “An Assessment Of Minority Voting Rights Access in The United States”, 2018, https://www.usccr.gov/files/pubs/2018/Minority_Voting_Access_2018.pdf, (08.01.2023).

Uçak, Olcay, “Cemaat için Gazete: Şalom ve Mavi Marmara Olayı”, *Azınlıklar ve Medya*, Editör: Suat Sungur, Derin Yayınları, İstanbul 2014.

Ugrinovska, Sonja Hristovska, “Makedonya, Bulgaristan’daki azınlıktan vazgeçmemeli ve Sofya’dan karşılıklılık talep etmemelidir”, <https://www.slobodenpecat.mk/tr/makedonija-da-ne-se-otkazhuva-od-malcinstvoto-vo-bugarija-i-da-bara-reciprocitet-od-sofija/>, (16.06.2022).

Uluşahin, Nur, “Liberal Demokrasinin Çıkmazı: Çatışma Karşısında Barış için Azınlık-Çoğunluk İlişkisini Yeniden Düzenleme Gereği”, *Anayasa Yargısı*, Cilt 23, Sayı 1, 2007, ss. 609-640.

Ural, Samet, “Bulgaristan’ın Azınlıklara Uyguladığı Politikalar - (Türkler)”, <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirmamerkezleri/balkanlarvekipris-arastirmalari-merkezi/bulgaristan-nin-azinliklara-uyguladigi-politikalar-turkler>, (27.01.2022).

Uzgel, İlhan, “Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya’da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması”. Cilt 47, Sayı 01, 1992, ss. 217-244.

Vatandaş, Celalettin, “Çok kültürlü Yapıda Ulusal/Etnik Kimlikler (Kanada Örneği)”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2001, ss. 101-117.

Vecer, “Združenieto „Divan“ objavi stihozbirka Mostovi na prijatelstvo 6”, <https://www.vecer.press/здружението-диван-објави-стихозб/>, (15.06.2023).

Végh, Andor, “Minorities, Mother Countries, Majority On The Western Balkans”, *HAOL*, Sayı 27, 2012, ss. 83-101.

Vekovic, Marko – Antic, Velizar, “Karadağ İslam Toplumu ve Sırbistan İslami Toplulukları’nın Bosna-Hersek İslam Toplumu ile İlişkilerdeki Farklılıklar”, *Uluslararası Balkan Sempozyumu, Balkan Savaşlarının 100. Yılı (11-13 Mayıs 2012)*, İstanbul 2012.

Vidakovic-Petrov, Krinka, “Kosovo: Minority Rights versus Independence”, *Journal Of The North American Society For Serbian Studies*, Cilt 19, Sayı 2, 2005, ss. 231-244.

Visitnomer, “Srbite vo Severna Makedonija ne ja opravduvaat vojnata vo Ukraina, del od niv navivaat za Rusija”, <https://vistinomer.mk/srbite-vo-severna-makedonija-ne-ja-opravduvaat-vojnata-vo-ukraina-del-od-niv-navivaat-za-rusija/>, (21.06.2023).

Vizi, Balazs, “Protection without definition – notes on the concept of “minority rights” in Europe”, *Minority Studies*, Sayı 15, 2013, ss. 7-24.

Vlada na Republika Makeodiya, “Nacionalna strategija za razvoj na konceptot za edno opštество i interkulturalizmot 2020-2022 godina”, https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/strategii/strategija_ednoopshtestvo_29.10.2019.pdf, 2019.

Wahlström, Max, “The Challenges Faced by Three Minority Communities in Albania, Greece and Macedonia”, *Balkania Journal Of Balkan Studies*, Cilt 7, Sayı 7, 2016, ss. 37-56.

Weller, Marc, “Doverba Na Romite vo Zdravstvenite Institucii, Iskustvata so Niv i Poznavanjeto na Pravata za Zdravstvenoto Osiguruvanje i Zastita”, *Evropski Centar za Malcinski Prašanja (EUMI)*, Flensburg 2005.

Wippman, David, “The Evolution and Implementation of Minority Rights”, *Fordham Law Review*, Cilt 66, Sayı 2, 1997, ss. 597-626.

Xhaxho, Manjola *Minority Rights and the Republic of Albania: Missing the Implementation*, (Lund University Faculty of Law Master’s Programme in International Human Rights Law), Lund 2007.

Yağcı, Sait, “Internal and External Reasons of The Breakup of The Yugoslavia”, *ABAD Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2019, ss. 245-258.

Yalçın, Hasan Basri, “Güvenlik sorunu çözülmeden özgürlük sorununu çözemezsiniz”, <http://www.lacivertdergi.com/dosya/2017/02/27/guvenlik-sorunu-cozulmeden-ozgurluk-sorununu-cozemezsiniz>, (06.06.2020).

Yalçinkaya, Bilal, *Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Apartheid Sonrası Güç ve İktidar Paylaşımı*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2020.

Yamashiro, Jane H., “The Social Construction of Race and Minorities in Japan”, *Sociology Compass*, Cilt 7, Sayı 2, 2013, ss. 147–161.

Yeni Balkan Gazetesi, “MTV Türkçe Programının yayın süresi uzatıldı”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/mtv-turkce-programinin-yayin-suresi-uzatildi>, (08.06.2023).

Yardım, Müşerref, “Göç ve Entegrasyon Politikaları Işığında Fransa’da Toplumsal Kabul”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2017, ss. 100-136.

Yavuz, Rahime İrem, *Balkan Coğrafyası Örneğinde Dil Farkındalığı*, (Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2019.

Yazgan, Hatice, “Avrupa Birliği Genişlemesinde Azınlık Koşulu: Doğu Genişlemesi ve Türkiye”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, Cilt 12, Sayı 47, 2014, ss. 99-114.

Yeni Balkan Gazetesi, “10 Aralık İnsan Hakları gününde azınlık hakları tartışıldı”, <http://yenibalkan.com/tr/gundem/10-aralik-insan-haklari-gununde-azinlik-haklari-tartisildi>, (10.12.2020).

Yeni Balkan Gazetesi, “2021 Nüfus Sayımı: Türkler, Makedonya nüfusun yüzde 3,86’sını oluşturuyor”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/2021-nufus-sayimi-turkler-makedonya-nufusun-yuzde-3-86-sini-olusturuyor>, (30.05.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Anayasa değişikliği teklifi meclis sürecine giriyor”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/anayasa-degisiklik-teklifi-meclis-surecine-giriyor>, (04.08.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Anayasa değişiklik teklifi mecliste: İktidara göre fırsat, muhalefete göre dayatma”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/anayasa-degisikligi-teklifi-mecliste-iktidara-gore-firsat-muhalefet-gore-dayatma>, (04.08.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Arnavutların Yeni Alfabetesi BESA Hareketi”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/arnavutlarin-yeni-alfabetesi-besa-hareketi>, (06.08.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Balkanlarda Çocukların Türkçe Sevinci, Bahçe Dergisi’nin yeni sayısı çıktı”, <https://yenibalkan.com/tr/kultur/balkanlarda-cocuklarin-turkce-sevinci-bahce-dergisi-nin-yeni-sayisi-cikti>, (08.06.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Beycan İlyas yeniden TDP Genel Başkanı seçildi”, <https://yenibalkan.com/tr/siyaset/beycan-ilyas-yeniden-tdp-genel-baskani-secildi>, (05.07.2021).

Yeni Balkan Gazetesi, “Beycan İlyas: Hakça temsil ilkesinin uygulanması ile ilgili olan tüm değiştirgeler yeni yasa tasarısına dahil edildi”, <http://yenibalkan.com/tr/gundem/beycan-ilyas-nufus-sayimi-yasasina-yonelik-sundugumuz-tum-degistirgeler-kabul-edildi>, (31.12.2020).

Yeni Balkan Gazetesi, “Bulgar Başbakan Petrov: Bulgaristan’da Makedon azınlığı yok”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/bulgar-basbakan-petrov-bulgaristan-da-makedon-azinligi-yok>, (16.06.2022).

Yeni Balkan Gazetesi, “Büyükelçi Sekizkök Radoviş Belediye Başkanı Konzulov ile görüştü”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/buyukelci-sekizkok-radovis-belediye-baskani-konuzlov-ile-gorustu>, (08.07.2021).

Yeni Balkan Gazetesi, “Büyükelçi Sekizkök Türk köylerini ziyaret etti”, <https://yenibalkan.com/tr/makedonya/buyukelci-sekizkok-turk-koylerini-ziyaret-etti> 48817, (04.08.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Gruevski'nin Hükümeti Kurma Süresi Gece Yarısında Bitiyor, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/gruevskinin-hukumeti-kurma-suresi-gece-yarisinda-bitiyor>, (06.08.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “İktidar koalisyonunu hangi partiler oluşturacak”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/iktidar-koalisyonunu-hangi-partiler-olusturacak>, (21.08.2021).

Yeni Balkan Gazetesi, “İlirida Cumhuriyeti Deklarasyonu”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/ilirida-cumhuriyeti-deklarasyonu>, (25.01.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Kamu personelinin yüzde 2,42’si Türk”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/kamu-personelinin-yuzde-2-42-si-turk>, (05.08.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Kovaçevski: Makedon dili ve kimliğini müzakere etmeyeceğiz”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/kovacevski-makedon-dili-ve-kimligini-muzakere-etmeyecegi>, (17.06.2022).

Yeni Balkan Gazetesi, “Kuzey Makedonya basın özgürlüğü alanında bölge lideri”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/kuzey-makedonya-basin-ozgurlugu-alaninda-bolge-lideri>, (08.06.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Kuzey Makedonya Pasaportu ile 66 ülkeye vizesiz seyahat”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/kuzey-makedonya-pasaportu-ile-66-ulkeye-vizesiz-seyahat>, (04.06.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Makedonyalı Boşnaklar Milli Bayramlarını Kutladı”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/makedonyali-bosnaklar-milli-bayramlarini-kutladi>, (15.06.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Mecliste 30 yıllık Türkçe hasreti”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/mecliste-30-yillik-turkce-hasreti>, (25.12.2022).

Yeni Balkan Gazetesi, “Saraç, yeniden TMBH Genel Başkanı seçildi”, <https://yenibalkan.com/tr/siyaset/sarac-yeniden-tmbh-genel-baskani-secildi>, (29.06.2021).

Yeni Balkan Gazetesi, “Seçimlere hangi parti ve koalisyonlar katılıyor?”, <http://www.yenibalkan.com/tr/siyaset/secimlere-hangi-parti-ve-koalisyonlar-katiliyor>, (09.01.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “TMBH’den Vasilevo Belediyesi’nde Türkçenin resmileşmesi için girişim”, <https://yenibalkan.com/tr/siyaset/tmbh-den-vasilevo-belediyesi-nde-turkcenin-resmilesmesi-icin-girisim>, (25.12.2022).

Yeni Balkan Gazetesi, “Türk sivil teşkilatlarının Zoran Zaev’e ilettiği açık mektup”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/turk-sivil-teskilatlarinin-zoran-zaev-e-ilettiligi-acik-mektup>, (01.06.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Üsküp’te 15 Temmuz Şehitleri İçin Dualar Okundu”, <https://yenibalkan.com/tr/makedonya/uskupte-15-temmuz-sehitleri-icin-dualar-okundu>, (04.08.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Üsküp-Sofya krizinde gözler Fransa’nın yapacağı teklife çevrildi”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/uskup-sofya-krizinde-gozler-fransa-nin-yapacagi-teklife-cevrildi>, (17.06.2022).

Yeni Balkan Gazetesi, “Vatandaşlık Yasası Meclisten 57 evet oyla geçti”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/vatandaslik-yasasi-meclisten-57-evet-oyla-gecti>, (12.02.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Yapabiliriz” koalisyonundan SDSM-BDİ anlaşmasına onay”, <https://yenibalkan.com/tr/siyaset/yapabiliriz-koalisyonundan-sdsm-bdi-anlasmasina-onay>, (09.01.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Yeni Balkan Yayınevi Kitap Fuarında”, <https://yenibalkan.com/tr/fotograf/yeni-balkan-yayinevi-kitap-fuarinda>, (27.07.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Yeni kabinede Türklere bakanlık yok”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/yeni-kabinede-turklere-bakanlik-yok>, (09.01.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “Zaev, “Başbakan ben olacağım”, <http://www.yenibalkan.com/tr/siyaset/zaev-basbakan-ben-olacagim>, (06.06.2020).

Yeni Balkan Gazetesi, “Zaev, “Nüfus sayımı ülkenin gelişmesi için zaruri” <https://yenibalkan.com/tr/gundem/zaev-nufus-sayimi-ulkenin-gelismesi-icin-zaruri>, (29.12.2020).

Yeni Balkan Gazetesi, “Zoran Zaev başbakanlıktan istifa etti”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/zoran-zaev-basbakanliktan-istifa-etti>, (22.01.2023).

Yeni Balkan Gazetesi, “21 Aralık Türkçe Eğitim Bayramı”, <https://yenibalkan.com/index.php/tr/gundem/21-aralik-turkce-egitim-bayrami>, (15.08.2023).

Yerel Özyönetim Devlet Müfettişliği, (Državen inspektorat za lokalna samouprava), “Opštini vo Republika Severna Makedonija”, <http://dils.gov.mk/%D0%BE%D0%BF%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8/>, (31.01.2023).

Yıldırım, Selda Geyik, “Kanada’da Çokkültürcülüğün Ortaya Çıkış Nedenleri”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2018, ss. 22-42.

Yıldız, Ayselin, “Göç ve Entegrasyon Politikalarında Vatandaşlık”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2017, ss. 36-67.

Yılmaz, Bürkem, *II. Dünya Savaşı Sonrası Yunanistan’daki Türk Azınlığı’nın Durumu (1945-1960)*, (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2019.

Yılmaz, Gözde, “Avrupa’da Azınlıklar ve Azınlık Hakları”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, 2015, ss. 109-122.

Yılmaz, Mert Can, “Avrupa’nın göbeğinde bir Roman mahallesi: Suto Orizari’de bir gün”, <https://tr.euronews.com/2018/07/06/avrupa-nin-gobeginde-bir-roman-mahallesi-suto-orizari-de-bir-gun>, (22.07.2023).

Yokuş, Sevtap, “Bölünmüş Toplumlarda Anayasa Yapımı: Güney Afrika Deneyimi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2022, ss. 13-27.

Yorulmaz, Ilgın, “Japonya’da etnik azınlık olarak resmen tanınan Aynular kimler, talepleri ne?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48050146>, (17.04.2022).

Zarevska, Radmila, “Vo koj kraj na inkata duvaat poedinci – pripadnici na etničkite malcinstva”, <https://novamakedonija.com.mk/makedonija/vo-koj-kraj-na-inkata-duvaat-poeдинци/>, (13.08.2023).

Zinn, Howard, *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi – 1492’den Günümüze*, İmge Kitabevi, Çeviren: Sevinç Sayan Özer, İstanbul 2005.

Zorlu, Aslan, “Ethnic Minorities In The UK: Burden Or Benefit?”, Institute for Social and Economic Research ISER Working Paper Series, Amsterdam 2001, ss. 1-26.

EKLER

Ek 1: Yeni Balkan Gazetesi: Nüfus sayımı partiniz açısından ne anlam ifade ediyor?

Milletvekili Beycan İlyas: *“Halkımız tarafından seçilmiş bir milletvekilinin esas amaçlarından biri halkın çıkarlarını korumaktır. Hem partinin programı dâhilinde hem de milli olarak bazı sorumlulukları vardır. Bunlar olmazsa olmazlardır. Millet olarak kırmızı çizgiler olarak adlandırdığımız konularda illaki direnmemiz lazım. Bugüne kadar yasaların ve anayasanın bize sunduğu imkânlar çerçevesinde gereken mücadele verildi, verilmeye de devam edecektir. Bunlardan biri bizim için çok önemli olan ve geçmişte kötü tecrübeler edindiğimiz nüfus sayımıdır.”*

Yeni Balkan Gazetesi: 2021 yılının nisan ayında yapılması planlanan nüfus sayımına yönelik yasal hazırlık sürecini okuyucularımızla paylaşmısınız?

Milletvekili Beycan İlyas: *“Nüfus sayımı meselesiyle ilgili sunulan yasa tasarısı, geçen yıl hazırlanan yasa tasarısıyla aynı. Aralık ayının başlarında bu tasarı Meclis gündemine geldi. Tasarı, Avrupa Birliği amblemiyle Meclise girdiği için komisyon çalışmaları ve tartışma sürecinde farklılıklar oldu. Yasa tasarısını gözden geçirdikten sonra, boşlukların olduğunu tespit ettik. Uzman arkadaşlarımızla, hukukçularla, yıllardır bu konularda çaba gösteren eski milletvekili ve onursal başkanımız Dr. Kenan Hasip ile görüşmeler gerçekleştirdik. Yasayı etraflıca inceledik. Yasada birçok eksiklik gördük. Daha önce özellikle etnik mensubiyet anlamında yapılan hataların tekrarlanmaması için endişelerimizi ortaya koyduk. Malumunuz 2002 sayımları Türkler açısından olumsuz bir sonuç verdi. Kesinlikle dönemin otoriteleri ve siyasileri tarafından kabul edilmedi. 2011 yılında yapılması planlanan sayım yarıda kesildi. Orada çok soru işaretleri vardı. Bütün yaşananları tecrübe edinerek yapılacak olan sayımların Makedonya’daki Türk varlığına sayısal veya orantısal anlamda bir sıkıntı yaratabileceği endişesi üzerinde çok durduk. Hemen akabinde tarafımızca hazırlanan 13 değişikliğe 17 Aralık 2021 tarihinde*

Meclise sunulup işleme girdi. Mevcut yasa tasarısının nasıl değiştirilebileceği üzerinde incelemeler yaparken Adalet Bakanı ve İstatistik Kurumu Müdürü ile görüşüğümüzde birçok değiştirgenin kabul edilebileceği bizlere söylendi. Bu bizi sevindirdi çünkü en azından ciddi bir adım atılmış oldu.”

Yeni Balkan Gazetesi: Nüfus sayımı yasa tasarısına yönelik değiştiregelerin hazırlanması ve Meclise sunulması noktasında diğet toplulukları temsil eden milletvekillerinden destek aldınız mı?

Milletvekili Beycan İlyas: “Bu, maalesef bizleri üzen bir mesele. Bu girişimlerin biraz daha geniş çapta yapılması gerekirken nüfusu %20’nin altında olan milletleri temsil eden milletvekilleriyle görüştim. Tam anlamıyla bir ilgiyle karşılaşmadım, bu beni hayretler içerisinde bıraktı. Bizi üzen diğet bir mesele de diğet Türk milletvekilinin ‘Biz kurumlara güveniyoruz.’ şeklindeki açıklaması. Hay hay biz de kurumlara güveniyoruz. Fakat yasada karşımıza çıkan boşluklar ve eksiklikler nedeniyle müdahalede bulunmalıyız. İyi bir yasal zemin olduktan sonra biz kurumlara güvenmek zorundayız. Güvensizlik söz konusu bile değil. Ama yasanın o şekliyle sayım yapıldığı takdirde, bizim açımızdan sonuçlarının şüphe doğurabileceğini düşündüğümüz için bu müdahaleyi yaptık. Dolayısıyla tekrar ifade etmek istiyorum, diğet milletvekillerinin bu konuda tam anlamıyla ilgi göstermemesi bizleri üzdü. Ondan sonra diğet milletlerin bazı milletvekilleri benim sunduğum bu yasa değiştiregelerine katıldı. Yani iki üç milletvekili olarak bu işe girdik.”

Yeni Balkan Gazetesi: Nüfus sayımıyla ilgili sunduğunuz değiştiregeler, hükümet tarafından kabul gördü mü?

Milletvekili Beycan İlyas: “25 Aralık 2020 tarihinde hükümet, sunduğu ilk yasa tasarısını geri çekti ve bizim sunduğumuz değiştiregeleri komisyon tartışmalarına sunmadan kabul edip yeni yasa taslağına ekledi. Bizler, hakça temsil ilkesinin yasal çerçevede 2021’de yapılacak bu istatistiki operasyona dâhil edilmesinin üzerinde duruyoruz. Yani amacımız orantısal olarak saymanların ve eğitimcilerin temsiliyetinde Türklerin yer almasını sağlamak. Yerel komisyonlarda Türklerin de olması bizim için çok önemliydi ve biz bunu elde ettik.”

Yeni Balkan Gazetesi: Kabul edilen değiştirgelerinizin ayrıntılarıyla ilgili bilgi verebilir misiniz?

Milletvekili Beycan İlyas: “İki yasanın taslakları arasındaki farka bakıldığında bizim verdiğimiz değiştirgeler şu şekilde: Yasanın ilk taslağının 29’uncu maddesinde ‘Yerel sayım komisyonu 5 ila 9 kişiden oluşacaktır.’ Biz bunu yetersiz gördük ve değiştirgelerle müdahale ettik. Çünkü belediyede çalışan elemanların bu komisyona gireceği için hakça temsilin birçok belediyede birçok bölgede uygulanamayacağını düşünerek değiştirgelerle 5 ila 9 üye sayısını 5 ila 11’e yükselttik. Ayrıca aynı maddenin üçüncü fıkrasında ‘Hakça temsil ilkesine dikkat edilecektir.’ değiştirgesini ekleyebildik. Teknik açıdan önemli gördüğümüz iki değiştirge de maddelere eklendi. Yasa tasarısının ilk taslağına göre yasa resmî gazetede yayınlandıktan sonra sayım formunun 6 ay içerisinde sunulması gerekiyordu ki bu teknik olarak anlamsız. Çünkü nüfus sayımının nisan ayında yapılması planlanıyor. Biz değiştirgelerimizle bu süreyi 1 aya indirdik. Bizim verdiğimiz bütün değiştirgeler yeni yasa tasarısına dâhil edildi. Üyesi olmamama rağmen dün Avrupa Birliği Komisyonuna katıldım. Orada muhalefet tarafından sunulan bütün değiştirgeler kabul edilmedi. Kısa bir süre önce Adalet Bakanıyla bir kez daha görüştüm ve yeni yasa tasarına sadece bizim değiştirgelerin dâhil edildiğini öğrendim. Bu şekliyle bu yasa en azından hakça temsil ilkesinin dikkate alınması anlamında bizim için önemli.”

Yeni Balkan Gazetesi: Yeni yasa tasarısına eklenen değiştirgelerle sayım sürecinin başarılı olacağını düşünüyor musunuz?

Milletvekili Beycan İlyas: “Endişelerimiz var. Maalesef bizim toplum olarak hala demokratik anlamda, hak ve hukuka saygı gösterilmesi anlamında daha çok yol kat etmemiz gerekiyor. Fakat tecrübeli bir siyasi partinin temsilcisi olarak, milletvekili olarak en büyük yasama organı olan Mecliste bütün bu süreci takip etmeye devam edeceğiz. Bu esnada farklı bazı gelişmeler de olabilir. Nüfus sayımı açısından en yüksek organ olan istatistik kurumunun içerisindeki en yüksek kademelerde Türklerin yer alması konusunda gereken tüm girişimleri yapacağız. Eskiden olduğu gibi komisyon olmayacak. Fakat ataması Meclis tarafından yapılan

görev yerlerine bizim teklif edeceğimiz uzman arkadaşımızın da yer alması hususunda elimizden geleni yapacağız. Böylelikle bütün bu operasyon içerisinde yer almış olacağız.”

Yeni Balkan Gazetesi: Önümüzdeki süreçte planlarınız neler, halkın bilgilendirilmesi amacıyla girişimleriniz olacak mı?

Milletvekili Beycan İlyas: “Bundan sonraki süreçte MATÜSİTEB başta olmak üzere, tüm sivil toplum kuruluşlarının da dâhil olmasını talep edeceğiz. Diğer Türk partilerine ve akademisyenlerimize de çağrımız olacak. Bu konunun etraflıca görüşülmesi için medya mensuplarımızın da desteğiyle Türk Demokratik Partisi olarak bir inisiyatif başlatacağız. Çünkü bu artık siyasi bir mesele değil, bu bir milli meseledir. Bizim burada amacımız hak hukuk üzerine engel teşkil etmek gibi bir durum söz konusu olamaz. Bu bizim haklarımızın korunması noktasında haklı bir mücadelemizdir. Bu hepimizin demokratik ve vatandaşlık görevidir. Hem medya hem sosyal medya hem de halkla bire bir görüşmeler yoluyla halkımızı bilgilendireceğiz. Siyasi teşkilat olarak şubelerimiz üzerinden de yerel çapta halkımızı bilgilendireceğiz.”

Yeni Balkan Gazetesi: Nüfus sayımında vatandaşlarımızın nelere dikkat etmeleri gerektiği hususunda bir şey söylemek ister misiniz?

Milletvekili Beycan İlyas: “Buradaki en önemli mesele birçok soru içerisinde yer alan etnik mensubiyet sorusunu dikkate almaktır. Bu konuda çok dikkat etmemiz lazım. Çünkü evinizde kullandığınız dil ile etnisite arasında farklılık olabilir, Türk olup da Türkçeyi kullanamayan soydaşlarımızın bu konuda azami derecede dikkat etmeleri gerekiyor. Yanlış anlaşılması için şunu da vurgulamak istiyorum, vatandaşların kendi iradelerini ortaya koymaları en tabii haklarıdır. Fakat bizim de hakkımızı korumamız gerekiyor.”⁶⁸⁰ diyerek röportajına son vermiş oldu.

⁶⁸⁰ Yeni Balkan Gazetesi, “Beycan İlyas: Hakça temsil ilkesinin uygulanması ile ilgili olan tüm değişiklikler yeni yasa tasarısına dahil edildi”, <http://yenibalkan.com/tr/gundem/beycan-ilyas-nufus-sayimi-yasasina-yonelik-sundugumuz-tum-degistirgeler-kabul-edildi>, (31.12.2020).

Başbakan Zoran Zaev de son günlerde yaşanan nüfus sayımı tartışmaları hakkında konuştu. Sayımın geleceğinin siyasi partilerin isteğine bırakılamayacağını kaydeden Zaev, *“Gelecek yılın nisan ayında nüfus sayımı yapılacak çünkü bu ülkenin gelişmesi için zaruri.”* açıklamasında bulundu. Yapılan pilot nüfus sayımının AB standartlarında en iyi notları aldığına dikkat çeken Zaev, *“Halkımız 20 yıldır nüfus sayımını bekliyor ve bu şansı kaçırmayacağız. Her şey şu an hazır. Gelişme ancak doğru istatistiki bilgilerle sağlanabilir.”* dedi. Bakanlar Kurulu, geçtiğimiz günlerde nüfus sayımı yasa teklifinin uzun süre tartışılmasının önüne geçmek için yasa teklifini AB bayrağıyla Meclise sundu.⁶⁸¹

⁶⁸¹ Yeni Balkan Gazetesi, “Zaev, “Nüfus sayımı ülkenin gelişmesi için zaruri”
<https://yenibalkan.com/tr/gundem/zaev-nufus-sayimi-ulkenin-gelismesi-icin-zaruri>, (29.12.2020).

Ek 2: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sn. Recep Tayyip Erdoğan'ın TDP 10. Olağan Kurultayı ile ilgili göndermiş oldukları tebrik mesajı.



Türkiye Cumhurbaşkanı

Ankara, 4 Temmuz 2021

Sayın Genel Başkan,

Partinizin 10. Olağan Kurultayının hayırlara vesile olmasını diliyorum.

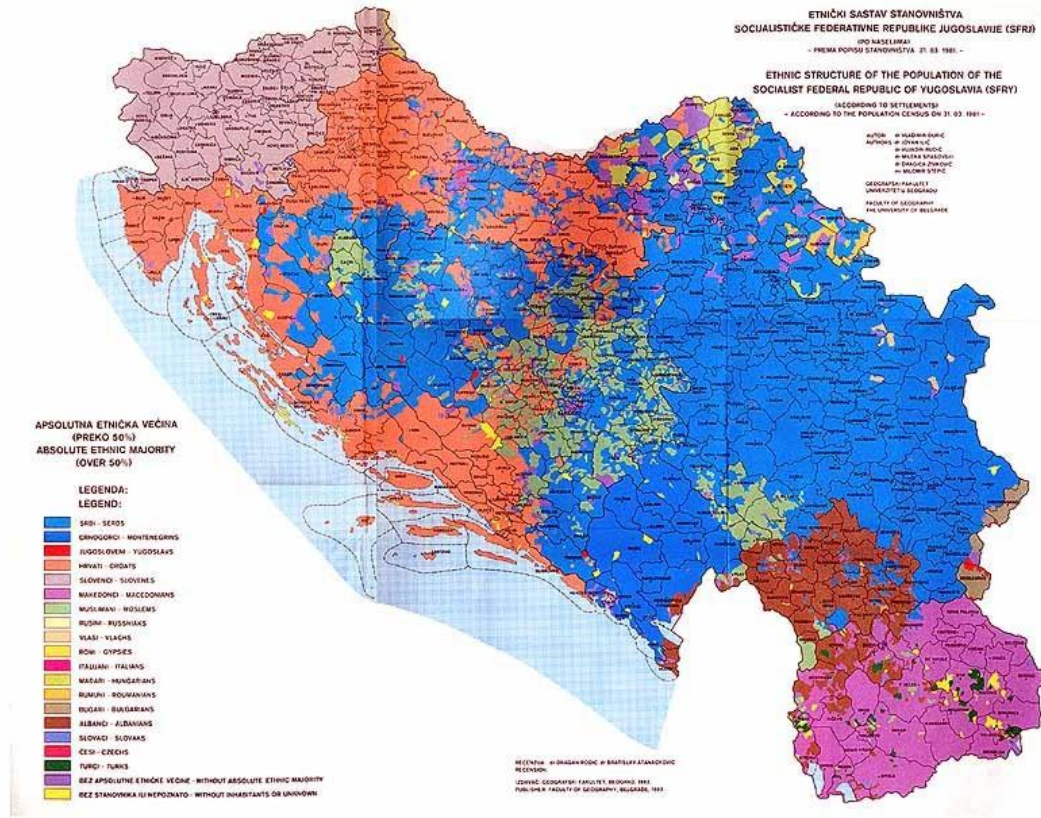
Ortak tarihten kaynaklanan köklü dostluk ve kardeşliğe dayalı ikili ilişkilerimizin bulunduğu Kuzey Makedonya ile aramızda nadide bir köprü olan siz değerli soydaşlarımızın, hem iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi hem Türk toplumunun hak ve özgürlükleri ve refahı için verdiği hizmetler büyük önem taşımaktadır. Kuzey Makedonya'nın çok kültürlü yapısına yaptığınız katkılar da takdire şayandır.

Kuzey Makedonya Türk toplumunun, birlik ve beraberliğini güçlendirerek önümüzdeki dönemde de Türkiye-Kuzey Makedonya dostluğuna katkılarını artırarak sürdüreceğine inancım tamdır. Kurultayınızın bu yöndeki çalışmalara vesile olmasını temenni ediyor, hepinizi muhabbetle selamlıyorum.


Recep Tayyip ERDOĞAN
Adalet ve Kalkınma Partisi Genel
Başkanı
Türkiye Cumhurbaşkanı

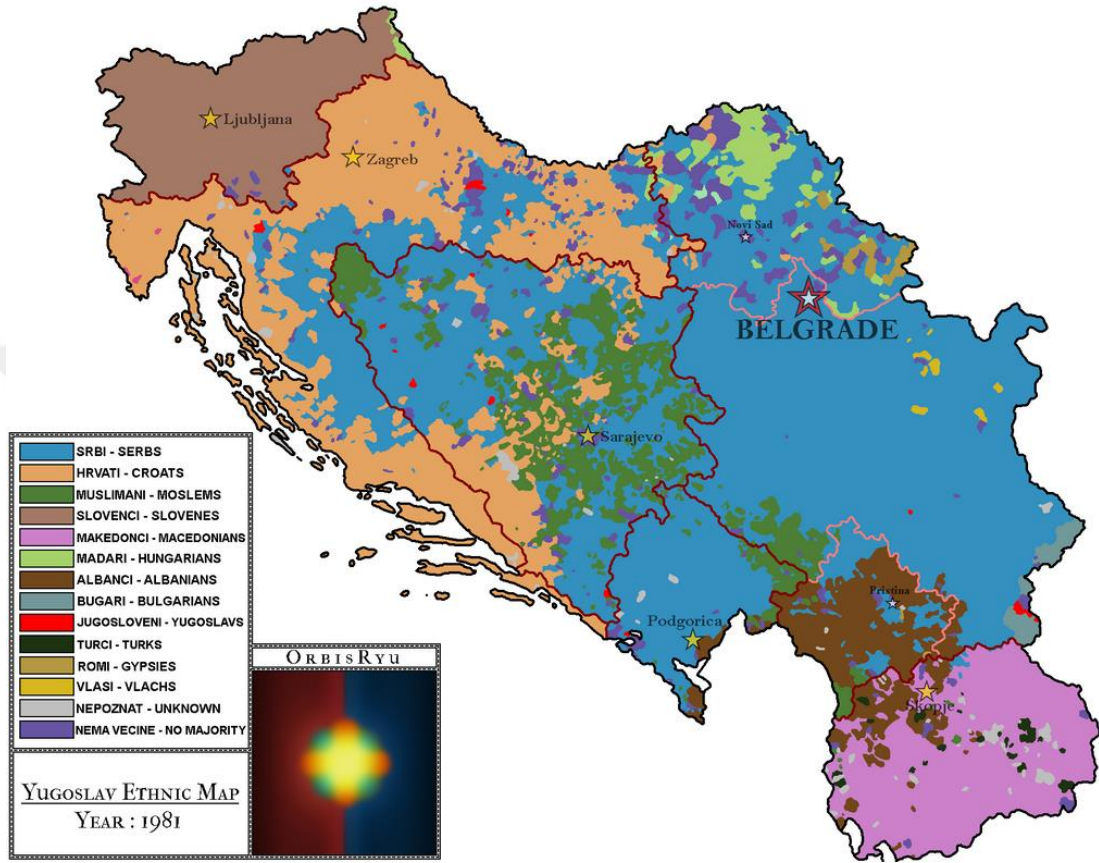
Sayın Dr. Beycan İLYAS
Makedonya Türk Demokratik Partisi
Genel Başkanı

Ek 3: 1981 nüfus sayımında belediyelerdeki çoğunluğa göre Yugoslavya'daki etnik gruplar.⁶⁸²



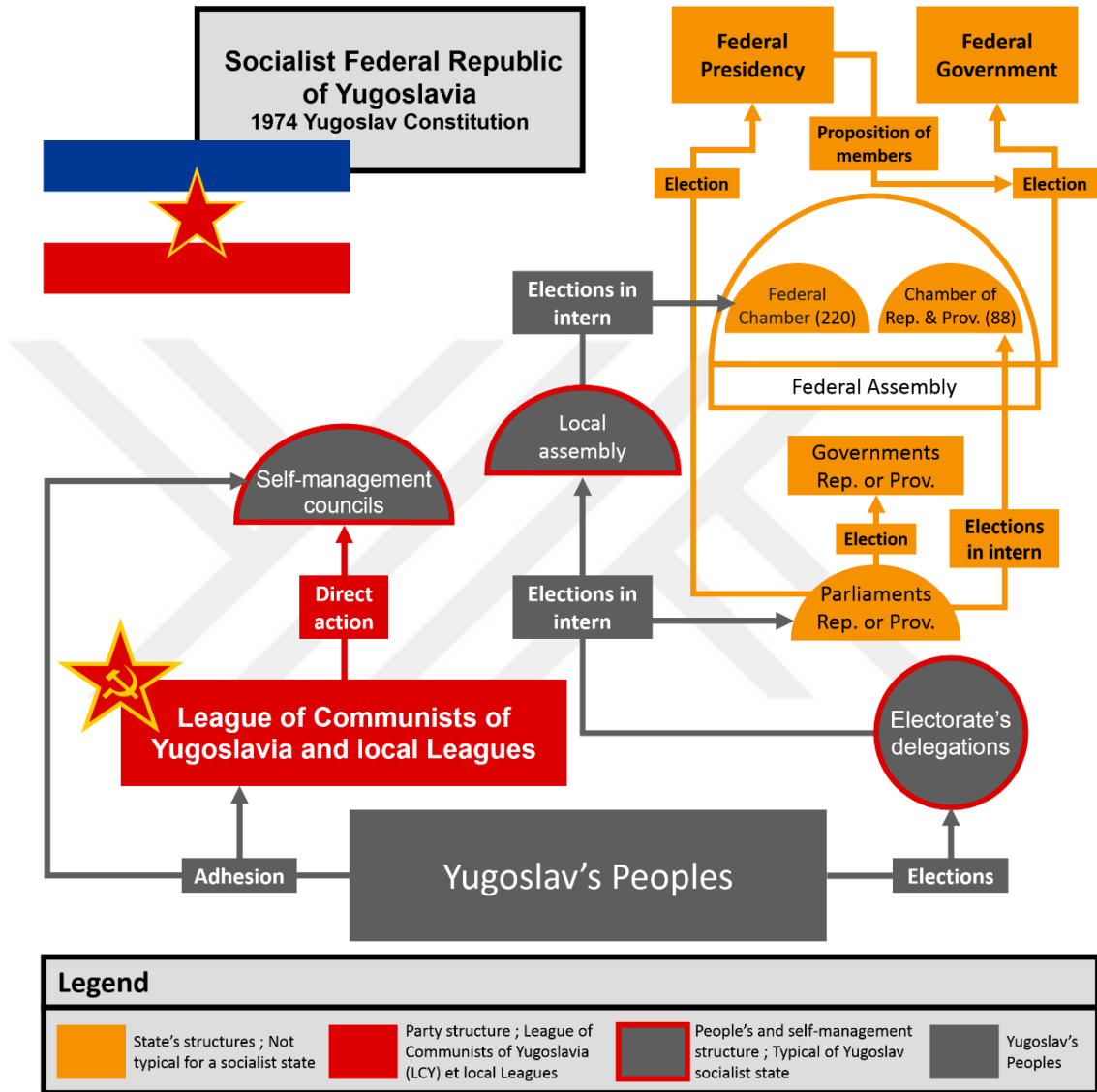
⁶⁸² Reddit, "Yugoslavia's ethnic map [1981]", https://www.reddit.com/r/europe/comments/gqapg6/yugoslavias_ethnic_map_1981/, (07.08.2023).

Ek 4: Yugoslavya Etnik Dağılım Haritası (1981).⁶⁸³



⁶⁸³ Mavink, "Map Of Yugoslavia Former Yugoslavia", <https://mavink.com/explore/Map-of-Yugoslavia-Former-Yugoslavia>, (07.08.2023).

Ek 5: 1974 Anayasasına göre Yugoslavya'nın Politik Sistemi Şeması.⁶⁸⁴



⁶⁸⁴https://yandex.com.tr/gorsel/search?from=tabbar&text=1974%20Anayasas%C4%B1na%20g%C3%B6re%20Yugoslavya%27n%C4%B1n%20siyasi%20sistemi&pos=0&img_url=https%3A%2F%2Fupload.wikimedia.org%2Fwikipedia%2Fcommons%2Fthumb%2F7%2F71%2FPolitical_system_of_Yugoslavia_according_to_the_1974_Constitution.png%2F440px
Political_system_of_Yugoslavia_according_to_the_1974_Constitution.png&rpt=simage, (25.12.2021)

Ek 6: Kuzey Makedonya Belediyeleri Haritası.⁶⁸⁵



⁶⁸⁵ Mapsland, “Large map of Statistical Regions and Municipalities in the Republic of Macedonia” <https://www.mapsland.com/europe/macedonia/large-map-of-statistical-regions-and-municipalities-in-the-republic-of-macedonia>, (20.12.2022).

Ek 7: Kuzey Makedonya Vasilevo Belediyesi Konumu.

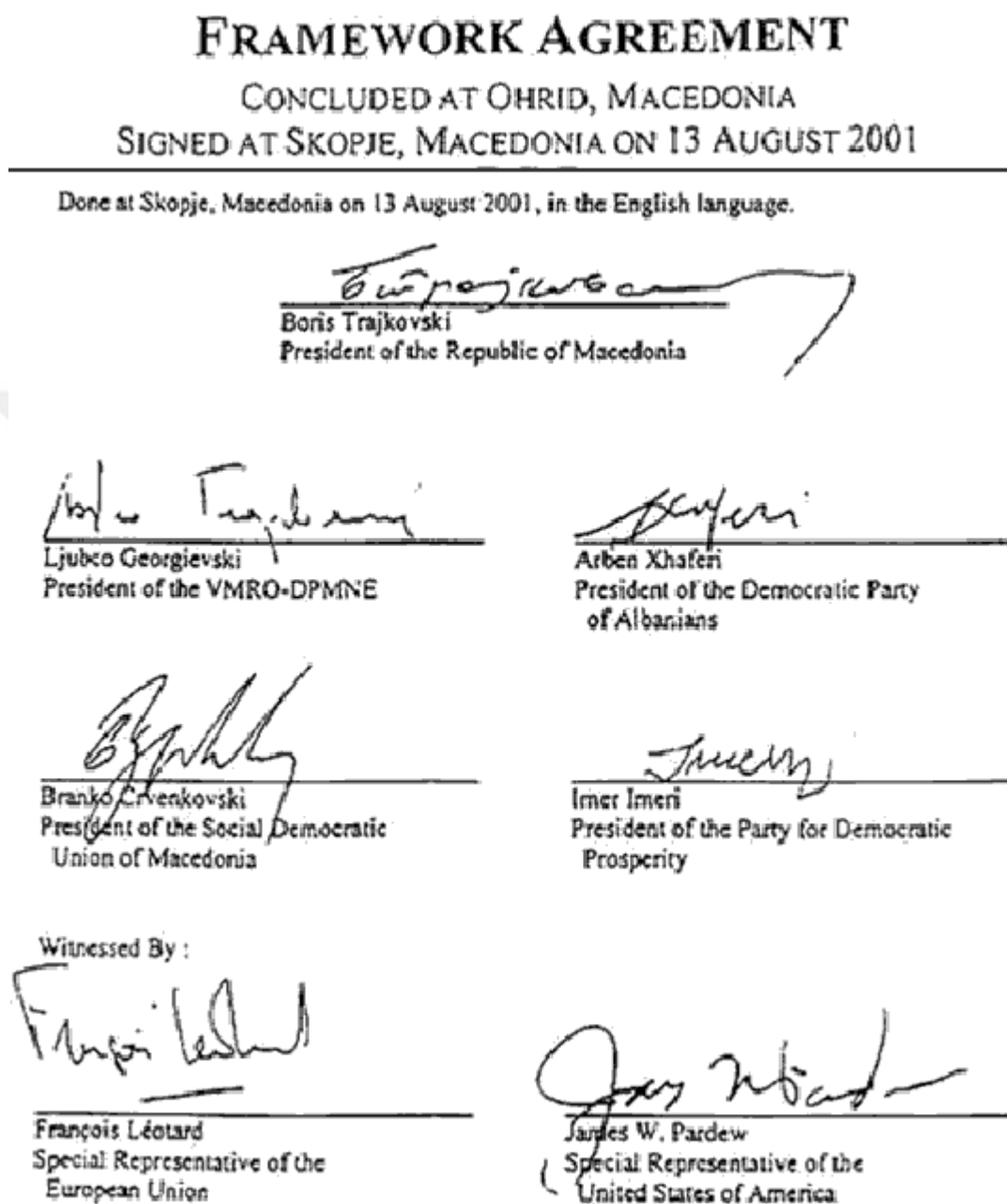


Ek 8: Ohri Çerçeve Anlaşması imzalanırken.⁶⁸⁶



⁶⁸⁶ Republika Online, “Osumnaeset godini Ohridski ramkoven dogovor”, <https://republika.mk/vesti/makedonija/osumnaeset-godini-ohridski-ramkoven-dogovor/>, (25.12.2022).

Ek 9: Ohri Çerçeve Anlaşmasına imza atanlar.⁶⁸⁷



⁶⁸⁷ Pravdiko, “Ohridski ramkoven dogovor”, <https://www.pravdiko.mk/ste-go-prochitale-li-nekogash-ramkovniot-dogovor/>, (25.12.2022).

Ek 10: Kuzey Makedonya'daki iç karışıklıkları sonlandıran Ohri Çerçeve Anlaşması'nın 21. Yılı.⁶⁸⁸

Kuzey Makedonya'daki iç karışıklıkları sonlandıran Ohri Çerçeve Anlaşması'nın 21. yılı

1991

Kuzey Makedonya, Eski **Yugoslavya**'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etti

Bağımsızlığın ardından kabul edilen ilk Anayasa ülkedeki **azınlık grupların haklarına** birtakım **kısıtlamalar** getirdi

Ocak 2001

İÇ KARIŞIKLIKLARIN BAŞLAMASI

Bir grup **silahlı Arnavut**'un, Kalkandelen'in Teartse köyündeki polis karakoluna gerçekleştirdiği saldırıyla ülkede **iç karışıklık** yaşandı

Çatışmalar, ülkenin diğer şehirlerinde farklı yoğunluk derecesiyle **devam etti**



13 Ağustos 2001

OHRİ ÇERÇEVE ANLAŞMASI

Taraflar, iç karışıklıkları sona erdiren Ohri Çerçeve Anlaşması'na **imza attı**

ANLAŞMANIN İÇERİĞİ

Arnavutların ülkedeki **haklarının artırılması** için zemin hazırladı

Makedoncanın yanı sıra **%20'nin üzerinde** konuşulan bir **dilin daha resmi dil olması** kararı alındı

ARNAVUTÇANIN 2. RESMİ DİL OLUŞU

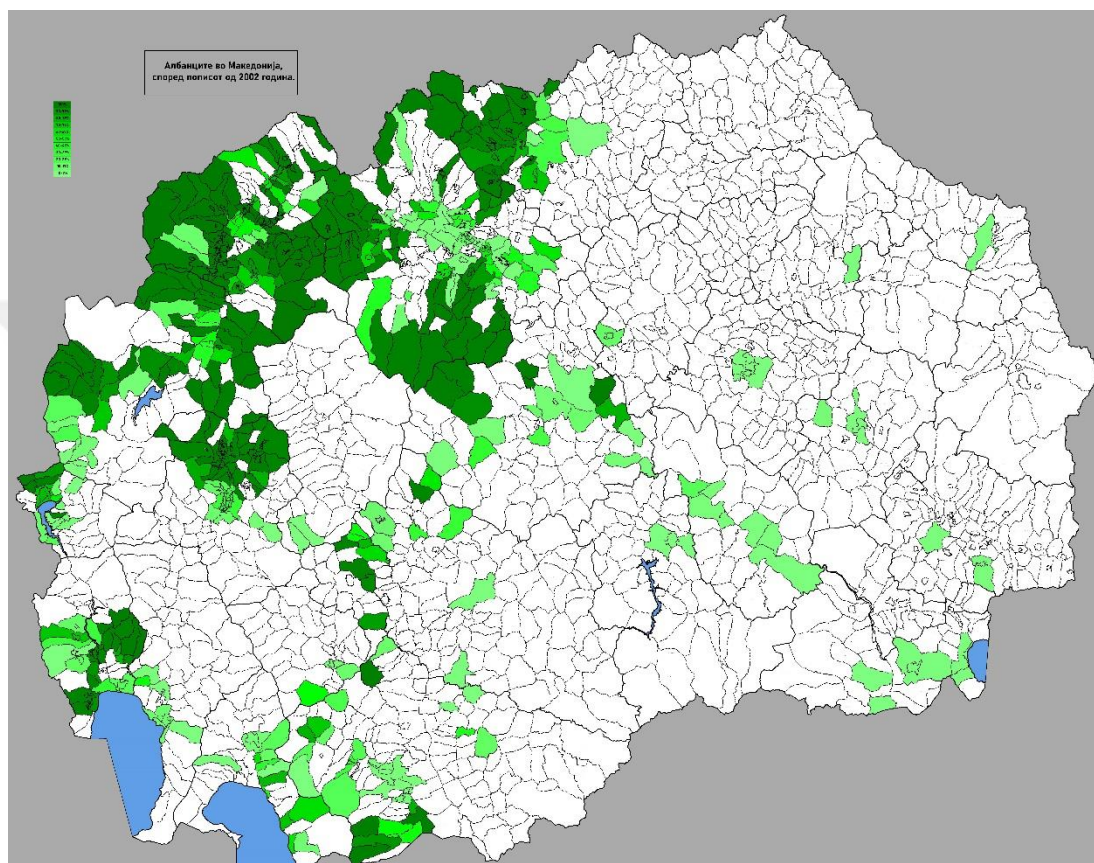
Arnavutça, 15 Ocak **2019'da** ülke genelinde **ikinci resmi dil** oldu

12.08.2022



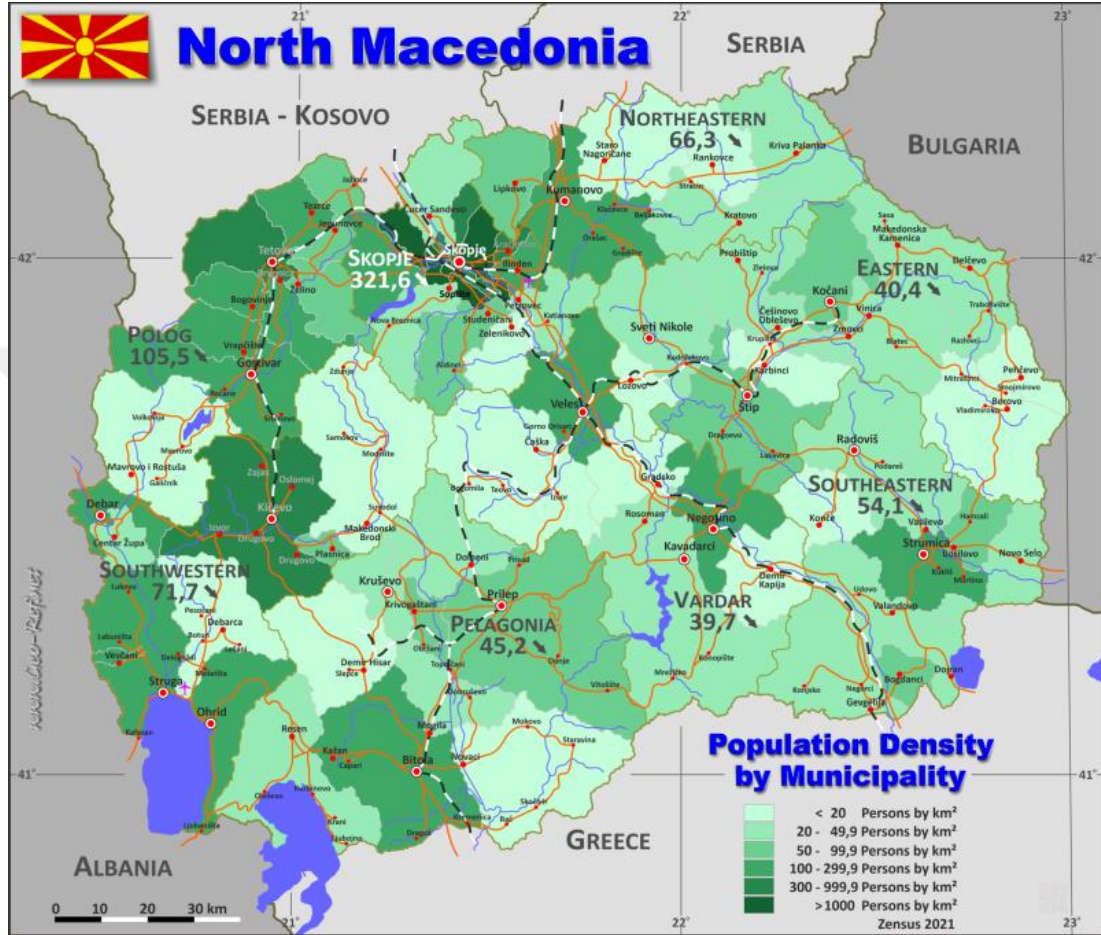
⁶⁸⁸ Anadolu Ajansı, “Kuzey Makedonya'daki iç karışıklıkları sonlandıran Ohri Çerçeve Anlaşması'nın 21. Yılı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuzey-makedonyadaki-ic-karisikliklari-sonlandiran-ohri-cerceve-anlasmasin-21-yili/2659684>, (25.12.2022).

Ek 11: 2002 yılında hazırlanmış olan haritada Arnavutların hangi bölgelerde yaşadığını göstermektedir.⁶⁸⁹



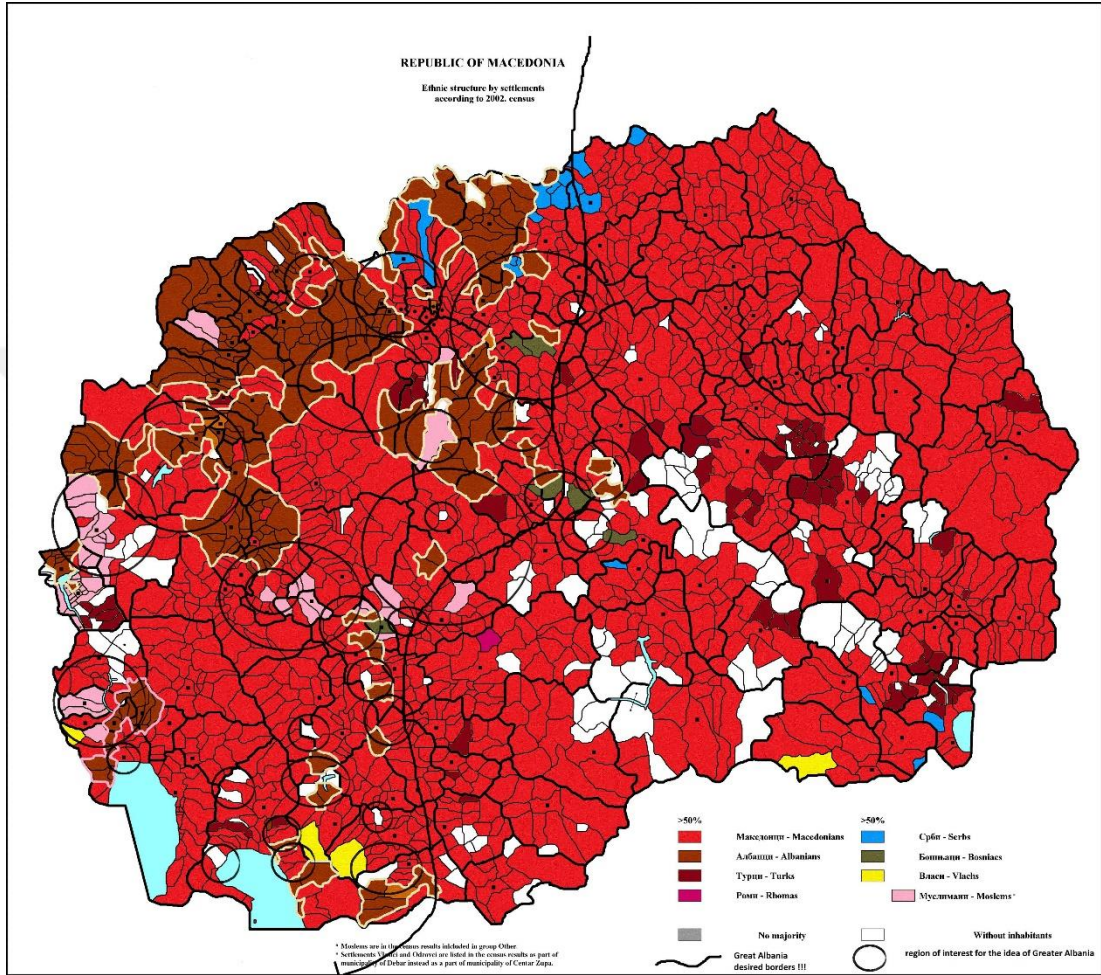
⁶⁸⁹ Albancite vo Makedonija, “Albancite vo Makedonija”, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Албанците_во_Македонија.jpg, (25.12.2022).

Ek 12: Kuzey Makedonya'nın nüfus yoğunluğunu gösteren harita.⁶⁹⁰



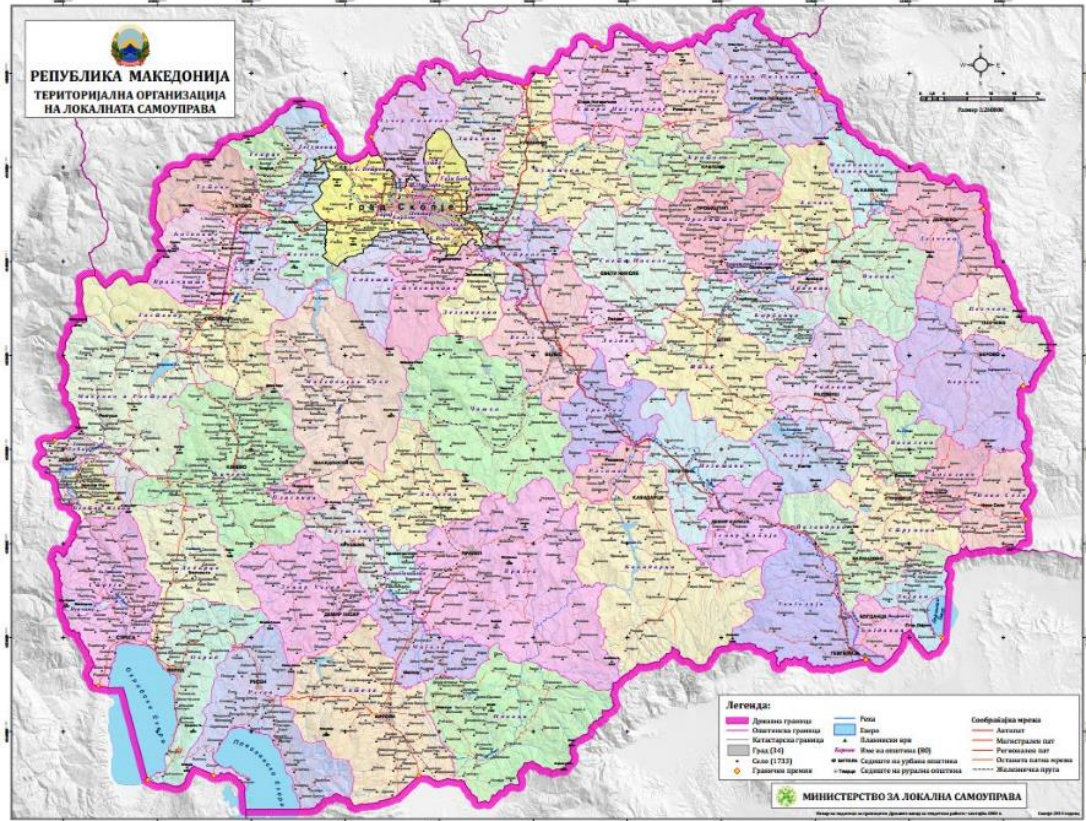
⁶⁹⁰ <http://www.geo-ref.net/ph/mkd.htm>, <http://www.geo-ref.net/pdf/macedonia.pdf>, (23.01.2023).

Ek 13: 2002 nüfus sayımına göre Kuzey Makedonya'nın etnik haritası.⁶⁹¹



⁶⁹¹ Reddit, "Ethnic map of North Macedonia according to the 2002 census", <https://i.redd.it/7qx4mqsd72e41.jpg>, (23.01.2023).

Ek 14: Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki 81 belediyeyi gösteren harita.⁶⁹²



⁶⁹² Yerel Özyönetim Devlet Müfettişliği, (Državen inspektorat za lokalna samouprava), “Opštini vo Republika Severna Makedonija”, <http://dils.gov.mk/%D0%BE%D0%BF%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B8/>, (31.01.2023)

Ek 15: Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin 1992–1995 yılları arasında kullanmış olduğu bayrağı.



Ek 16: Kuzey Makedonya Türkleri Sayım Değerlendirme Çalıştay kararları.⁶⁹³



**KUZEY MAKEDONYA TÜRKLERİ
SAYIM DEĞERLENDİRME ÇALIŞTAYI
2021
SONUÇ BİLDİRGESİ**

05 Mart 2021 tarihinde düzenlenen Kuzey Makedonya Türkleri Sayım Çalıştayı neticesinde şu kararlar alınmıştır:

- 1 Nüfus Sayımı, Kuzey Makedonya Türkleri için büyük önem arz etmektedir. Sayımlardan elde edilecek sonuçlar ve bilgiler Kuzey Makedonya Türk Milleti için hayati önem taşımaktadır. Dolayısıyla **Nüfus Sayımı**, Türk Milletinin Kuzey Makedonya'daki **varlığının en önemli ifadesi ve göstergesi** olacaktır.
- 2 Nüfus Sayım sonuçları ülkemizdeki toplumun geleceğini doğrudan etkilemektedir ve makroekonomik planlama, bilimsel ve diğer araştırmalar ile istatistik amaçlar için kullanılmaktadır. Ohri Çerçeve Anlaşması gereğince milletlerin **hakça temsil edilmesinde ve pozitif ayrımcılığın geliştirilmesinde** Nüfus Sayımı'nın önemi büyüktür.
- 3 Nüfus Sayımı, demokratik Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde **kurucu unsur olan Türk Milletinin tapusu** sayılmaktadır. Bunun bilincinde hareket edilmesi mecburidir.
- 4 Bu süreçte Kuzey Makedonya'yı bir bütün olarak kucaklamamız, değişik farklılıkları, ağızları ve bölgesel ortamları bir zenginlik olarak görmeli, **Kuzey Makedonya Türk Milleti** olarak **ortak milli bir duruş** sergilememiz mecburidir.
- 5 Gerçekleşecek olan Nüfus Sayımı'nda oranımızın artmasıyla **kazanımlarımız büyük olacaktır.**
- 6 Nüfus Sayımı neticesinde, anayasal temel hakkımız olan hakça temsil ilkesiyle kamu kurumlarında, yerel idarelerde istihdam ve **temsiliyet oranının artmasına** zemin hazırlanacaktır.
- 7 Nüfus Sayımı neticeleri, **Türkçe'nin**, başta yerel çapta olmak üzere diğer dillerle birlikte **tüm Kuzey Makedonya'da resmîyetinin ve kullanımının sağlanmasına** ön ayak olacaktır.
- 8 Nüfusumuzun çokluğu, başkalarının üzerimizde planladıkları **asimilasyon ve inkar politikalarını bertaraf** edecektir. Bu tür girişimlere hiçbir koşul ve şartta asla **müsaade** edilmeyecektir.
- 9 Nüfus Sayımı neticeleri **kültür ve tarihi mirasımızın korunmasının** yanısıra, kültür turizminin de gelişmesine katkı sağlayacaktır.
- 10 **Millî bayrağımızın** yerel çapta daha çok belediyelerde **dalgalanmasına vesile** olacaktır.
- 11 Nüfus Sayımı neticeleri, başta Balkan Türk varlığına, Ana vatanımız Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türk Dünyasına **büyük moral ve katkı** sağlayacaktır.
- 12 Nüfus Sayımı neticeleri ve bu ülkedeki varlığımız **Kuzey Makedonya Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti** arasında yıllardır var olan **dostane ilişkileri** ve köprüleri daha da **üst seviyeye taşıyacaktır.**
- 13 Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği (MATÜSİTEB), Türk Demokratik Partisi (TDP), Türk Milli Birlik Hareketi (TMBH), diğer kurum ve kuruluşlar, akademisyenler ve kanaat önderlerimizle **yapılan bütün uzmansal değerlendirmeler neticesinde** ülke genelinde Kuzey Makedonya Türklerinin nüfus oranının **en az %7** olduğu kabul edilmektedir.
- 14 Nüfus Sayımı'nın baskılardan, manipülasyonlardan, siyasi müdahalelerden uzak, **hür, adil ve şeffaf** bir şekilde, yasalar dahilinde gerçekleştirilmesini bekler, sayım sürecini **yakinen** takip ettiğimizi bildiririz.
- 15 Ayrıca, Sayım Değerlendirme Çalıştayında, nüfus sayımı sürecini yakından takip edecek **Kuzey Makedonya Türkleri Milli Sayım Koordinasyon Kurulu'nun** kurulmasına karar verilmiştir.

Not: Türk Hareket Partisi (THP) 13. maddeye şerh düşmüştür

Hüsv Emin – MATÜSİTEB Genel Başkanı
Beycan İlyas – TDP Genel Başkanı
Enes İbrahim – THP Genel Başkanı
Erdoğan Saraç – TMBH Genel Başkanı
Prof. Dr. Adnan Kabil – Eski Devlet Bakanı
Hafza Recep Kakel – Eski Devlet Sayım Komisyonu Üyesi
Furkan Çako – Eski Devlet Bakanı
Prof. Dr. Fadıl Hoca – Uluslararası Vizyon Üniversitesi Rektörü

Murteza Sulooca – Yeni Balkan Gazetesi Sahibi
Seyyid Emin – Timebalkan Genel Yayın Yönetmeni
Tahsin İbrahim – MATÜSİTEB Eski Başkanı
Prof. Dr. Süleyman Baki – MATÜSİTEB Eski Başkanı
İsmail Yahoski – Milletvekili
Furkan Purde – Vardar Press
Onur Loç – TKG Başkanı
İlker Yusuf – Balkan FM Radyo

⁶⁹³ Savunmatr, “K. Makedonya Türkleri Sayım Değerlendirme Çalıştay kararları açıklandı”, <https://www.savunmatr.com/k-makedonya-turkleri-sayim-degerlendirme-calistay-kararlari-aciklandi> (25.05.2023).

Ek 17: Türk sivil teşkilatlarının Zoran Zaev’e ilettiği açık mektup.⁶⁹⁴

Sayın Zoran Zaev,

15 Temmuz 2020 tarihinde gerçekleştirilen erken genel seçimlerin ardından yaşanan sıkıntılı siyasi sürecin sonunda, Cumhurbaşkanı Stevo Pendarovski tarafından hükümet kurma yetkisini alıp partilerle gerçekleştirdiğiniz görüşmeler neticesinde açıkladığınız kabinede yer alacak Bakanlar Kurulu teklif listesinde hiçbir Türk Bakanın yer almaması, Kuzey Makedonya’da yaşayan Türk toplumunu derinden üzmüştür. Çok dinli, çok kültürlü ve multi-etnik bir yapıya sahip bu ülkenin hükümetinde Türklerin, bakan seviyesinde temsil edilmemesi K. Makedonyalı Türkler arasında dışlanmışlık ve ayrımcılığa maruz kalma hislerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Değerli Zoran Zaev,

Sizlerin de takdir ettiğiniz üzere Kuzey Makedonya Türklerinin bu topraklar ile çok güçlü bir bağı olduğu kadar bu devletin en önemli kurucu unsurlarından biridir. Dolayısıyla ülkenin ekonomik kalkınması, toplumsal yapının sağlamlaştırılması, kültürün zenginleştirilmesi ve istikrarın sağlanması konusunda Türk toplumu her daim emek vermiş ve kritik dönemlerde devletin ve milletin ihtiyaç duyduğu birlik ruhuna katkı sağlamıştır. Ayrıca Kuzey Makedonya için büyük bir öneme sahip NATO üyeliği ve AB entegrasyonu süreci gibi uluslararası arenada son derece değerli adımlar atılırken K. Makedonya Türkleri ülkemiz için en iyi, en doğru olanı yapmak konusunda en ufak tereddüt göstermemiştir.

Kıymetli SDSM Genel Başkanı,

NATO üyesi olup AB üyeliğine çok yaklaştığımız bir dönemde, ülkemizin bu ittifak ve birliğin üyelik koşullarını yerine getirmesi kadar, değerlerini de benimsemesi beklenmektedir. Ancak ülkemizin AB üyeliği sürecinde Türklerin anayasal haklarının, olması gereken düzeyde verilmediği gibi müstakbel hükümette Türk Bakanın yer almayacak olması, durumun daha da kötüleşeceğine dair derin bir

⁶⁹⁴ Yeni Balkan Gazetesi, “Türk sivil teşkilatlarının Zoran Zaev’e ilettiği açık mektup”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/turk-sivil-teskilatlarinin-zoran-zaev-e-ilettilgi-acik-mektup>, (01.06.2023).

endişe üretmektedir. Bu da şüphesiz NATO üyeliği ve AB üyelik sürecinin oluşturduğu olumlu havaya gölge düşürecektir. Ayrıca SDSM hükümeti tarafından daha önce başlatılan, etnik gerilimler yerine ortak bir geleceğe yönlendiren ve AB üyelik sürecinde bir hedef olarak ortaya konan TEK TOPLUM projesinin sayısı az olan etnik toplulukların sesi olması beklenirken bugün kabinede Türkleri ve diğer sayısı az olan etnik toplulukları dışlayan bir politika üretmesi, büyük bir samimiyet krizini açığa çıkarmıştır.

Değerli Zaev,

Bu tutum, Kuzey Makedonya’da siyasi istikrarı hukuki bir zeminde teminat altına alan Ohri Çerçeve Anlaşması’nda yer alan “hakça temsil” ilkesinin ruhuna zarar vermiştir. Hükümetin kabine listesinde kendilerine yer verilmeyen hem Türkler hem de bu ülkenin zenginliği olan tüm sayısı az olan etnik toplulukların haksızlığa uğraması aslında büyük bir çelişkiyi ortaya koymaktadır. Zira AB üyeliği arefesindeyken Türkler haklarını almak ve daha fazla demokrasinin olacağı bir eğilim beklerken tüm sayısı az olan etnik toplulukları dışlayan bu tutumla karşılaşmıştır. Bu süreçte Ohri Çerçeve Anlaşması’nın hukuki sınırlarını dahi aşan, çoğulcu ve kapsayıcı bir hükümet beklenirken “çoğunluğun tahakkümü”nü andıran bir yönetim tarzına geçileceğine dair verilen sinyaller, ciddi kaygılara neden olmaktadır.

Sayın Zaev,

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını ilk tanıyan ülke olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin, Kuzey Makedonya ile ilişkilerinde her daim “köprü” görevi üstlenen ve genelde yapıcı bir rol oynayan K. Makedonya Türklerine ilk defa kabinede yer verilmemiştir. Dünyanın her yerinde soydaşlarına sahip çıkan Türkiye’nin, K. Makedonya ile ikili ilişkilerinde bu mesele bir gündem haline gelmemelidir. Zira Makedonyalı Türkler herhangi bir konuda Türkiye-K. Makedonya ilişkilerini yavaşlatan bir sorun değil, münasebetleri geliştiren ve yoğunlaştıran bir unsur olmayı tercih etmektedir.

Kıymetli Zoran Zaev,

Kuzey Makedonya'daki Türk toplumunun sivil toplum alanındaki en örgütlü, en büyük ve en kapsayıcı çatı kuruluşu olan Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği - MATÜSİTEB olarak hükümeti kurmadan önce bu kararı gözden geçirip yukarıda bahsettiğimiz hassasiyetlerimizi ve endişelerimizi dikkate alacağınızı ve ilgili konuda gerekeni yapacağınızı ümit ediyoruz.

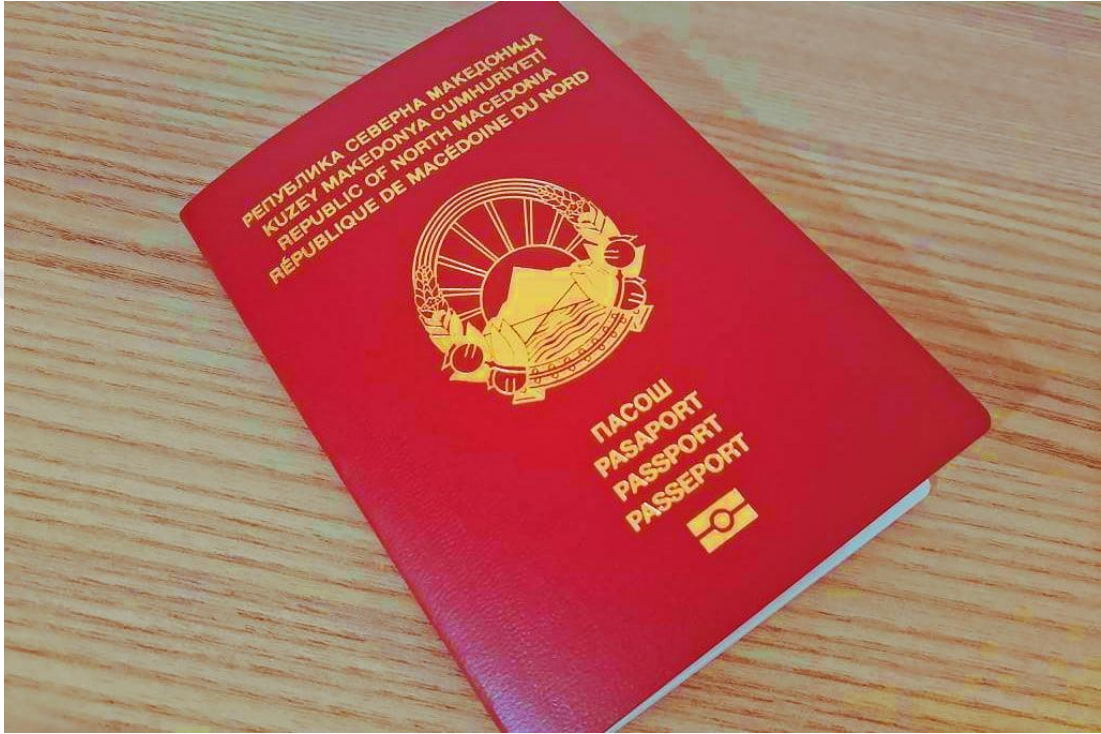
Saygılarımla,

Hüsrev EMİN

MATÜSİTEB Genel Başkanı⁶⁹⁵

⁶⁹⁵ 2022 Aralık ayında Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği'ne (MATÜSİTEB) seçilen Başkan Tahsin İbrahim'den önceki başkan.

Ek 18: Kuzey Makedonya pasaportunun birden fazla dilde görüntüsü.⁶⁹⁶



⁶⁹⁶ Yeni Balkan Gazetesi, “Kuzey Makedonya Pasaportu ile 66 ülkeye vizesiz seyahat”, <https://yenibalkan.com/tr/gundem/kuzey-makedonya-pasaportu-ile-66-ulkeye-vizesiz-seyahat>, (04.06.2023).

Ek 19: İki ayda bir yayımlanan *Ufuk* dergisinin görüntüsü.⁶⁹⁷



⁶⁹⁷ Maktürk, “Ufuk Dergisi”, <https://makturk.com/15sayi-2/>, (08.06.2023).

Ek 20: Üç ayda bir yayımlanan Köprü dergisinin görüntüsü.⁶⁹⁸



Leyla Şerif Emin **Mehmed Arif** Seyyid Emin **Taner Güçlütürk** Mümin Ali **İlber Şiyak** İlhami Emin
Seyhan Yakupi Medadin Limani **Rifat Emin** Ceyda Lama Arif **Necla Dursun** Ersin Diko **Nefise Şaban**
 Ataullah Aliyi **Salih Murat** Zeynel Beksaç **Mehmet Ömer Kazancı** İskender Muzbeg **Rabie Ruşid**
 Ayla Hafız Küçükusta **İbrahim Yaşarov**

⁶⁹⁸ Necladursun, “Necla Dursun ‘un Kuzey Makedonya Köprü Dergisinde Yayımlanan Yazısı”, <https://www.necladursun.com/necla-dursun-un-kuzey-makedonya-kopru-dergisinde-yayimlanan-yazisi/> (08.06.2023).

Ek 21: Kardelen Balkan çocuk dergisinin görüntüsü.⁶⁹⁹



⁶⁹⁹ Time Balkan, “Kardelen Dergisi’nin 101. sayısı çıktı”, <https://timebalkan.com/kardelen-dergisinin-101-sayisi-cikti/>, (08.06.2023). Bu linkten bu dergi okunabilmektedir. https://online.fliphtml5.com/cdwvg/zzic/index.html?fbclid=IwAR2qwsaGOUUtfvdxXztcNpg4hu-S2sEbv_IWajCePkhq7Vj7S_-RuyuG9Ks#p=1

Ek 22: TDP Kuzey Makedonya Dağılımı:⁷⁰⁰



⁷⁰⁰ Bu harita Kuzey Makedonya’da TDP’nin şubesi olduğu yerleri göstermektedir. Bu aynı zamanda orada Türkler yaşadığı anlamına gelmektedir.
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10229425323914700&set=pb.1147982483.-2207520000.&type=3>